

บทเรียน คนทำงานวิจัย ในประชากรกลุ่มเฉพาะ

สาวิตรี อหณางค์กรชัย
สมสมร ชิตตระการ

บรรณาธิการ

บทเรียนคนทำงานวิจัย ในประชากรกลุ่มเฉพาะ

สาวิตรี อังนาศกรชัย
สมสมร ชีตตะการ
บรรณาธิการ

บทเรียนคนทำงานวิจัยในประชากรกลุ่มเฉพาะ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สาวิตรี อึ้งนางค์กรชัย.

บทเรียนคนทำงานวิจัยในประชากรกลุ่มเฉพาะ. --สงขลา : สาขาวิชาการพยาบาลวิทยา
คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2564.
318 หน้า.

1. วิจัยทางประชากร. I. สมสมร ชิตตระการ, ผู้แต่งร่วม. II. ชื่อเรื่อง.

001.42

ISBN 978-616-271-627-0

- บรรณาธิการ** : สาวิตรี อึ้งนางค์กรชัย, สมสมร ชิตตระการ
- ผู้นิพนธ์** : กนิษฐา ไทยกล้า, นवलตา อาภาคัพพะกุล, รัศมน กัลยาศิริ,
วิไลลักษณ์ ลังกา, ธิติมา ดวงสนิท, สุพจน์ ตั้งเสรีทรัพย์,
ไมชาเร้าะ ชูรักษะ หมานระเด็น, มูฮัมมัดฟาห์มี ตาละ, ดาริกา ไสงาม
- รูปเล่ม** : หน่วยผลิตตำรา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
(พัชรินทร์ โพธิ์ทอง)
- ปกแบบปก** : หน่วยผลิตตำรา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
(วิสวัช แดงอ่อน)
- พิมพ์ที่** : บริษัท สหมิตรพัฒนาการพิมพ์ (1992), กรุงเทพฯ
- พิมพ์ครั้งที่ 1** : มีนาคม 2564 (จำนวน 500 เล่ม)
- จัดทำโดย** : ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด (ศศก.) สาขาวิชาการพยาบาลวิทยา
คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
15 ถนนกาญจนวนิช ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110
โทร. 074-451-1165
<https://cads.in.th/cads/> <https://www.facebook.com/cads.in.th/>
- เผยแพร่โดย** : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537)

ก้อยแกลง

จากศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด

ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด (ศศก.) เป็นศูนย์วิชาการภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีพันธกิจหนึ่งในการสร้างเครือข่ายบุคลากรด้านวิชาการและด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานสารเสพติด และผลิตงานทางวิชาการด้านการเสพติด เพื่อผลักดันนโยบายที่สำคัญของประเทศ รวมถึงการจัดการองค์ความรู้ และต่อยอดงานวิชาการที่มีอยู่ให้มีความต่อเนื่อง มีประสิทธิภาพและยั่งยืน การทำงานที่ผ่านมาของ ศศก. ได้มีนักวิจัยและนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในการทำงานกับประชากรกลุ่มเฉพาะ ผลการศึกษาจากงานวิจัยของแต่ละท่านมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย และมีข้อค้นพบใหม่ ๆ ที่เป็นข้อมูลหลักฐานทางวิชาการ ที่ผ่านมามักเห็นเฉพาะความสำเร็จของงานที่เป็นรายงานการวิจัย แต่เบื้องหลังการทำงานเป็นอย่างไร น้อยคนที่จะได้รับรู้เรื่องราวเหล่านั้นนอกจากตัวนักวิจัยและทีมงานที่ได้ลงมือทำงานเอง ศศก. จึงได้จัดการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานวิจัยเชิงสำรวจและงานวิจัยเชิงคุณภาพในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก เมื่อวันที่ 28-29 กันยายน 2563 ณ โรงแรมบุรีศรีภูมิ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จากการประชุมครั้งนี้จึงเป็นที่มาของการรวบรวมข้อเขียนเกี่ยวกับการทำงานภาคสนามของนักวิจัยที่ทำงานกับประชากรกลุ่มเฉพาะนี้ขึ้นมา

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเหมือนการถอดบทเรียนการทำงานวิจัยของนักวิจัยแต่ละคนที่ได้มีโอกาสทำงานในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก และเป็นงานเขียนกึ่งวิชาการเพื่อต้องการสื่อสารให้กับผู้อ่านที่หลากหลายกลุ่มสาขาอาชีพที่มีความสนใจทำงานด้านนี้ได้เข้าใจ เข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึกของการทำงานวิจัยโดยเฉพาะงานภาคสนามในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก และกลุ่มเปราะบาง ที่นักวิจัยต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษในการทำงานกับประชากรตัวอย่างเหล่านี้

ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติดหวังว่าท่านผู้อ่านจะได้เรียนรู้การทำงานวิจัยโดยเฉพาะงานภาคสนามผ่านประสบการณ์ในการทำงานของนักวิจัยเหล่านี้ และสามารถนำความรู้เหล่านี้ไปปรับใช้กับการทำงานของท่านได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด

ยินดีต้อนรับทุกท่านสู่ห้องเรียน การทำงานวิจัยในประชากรกลุ่ม เฉพาะ

หนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นมาจากจุดเริ่มต้นที่นักวิจัยรุ่นเก่าเริ่มรู้สึกว่าการวิจัยในประชากรกลุ่มเฉพาะและงานภาคสนามสำหรับพวกเขาคงใกล้ถึงจุดอ้อมตัวแล้ว เพราะทำกันมานาน แม้สติปัญญายังพอไหว แต่เมื่อร่างกายส่งสัญญาณถึงความอ่อนล้าอีกทั้งงานด้านนี้ยังมีความยากและซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิมก็หวังว่าจะมีนักวิจัยรุ่นใหม่มาช่วยงานด้านนี้เพิ่มมากขึ้น ที่ผ่านมามีอาจารย์ผู้บุกเบิกงานวิชาการที่ศึกษาในประชากรกลุ่มเฉพาะหลายท่านก็พยายามมองหา นักวิจัยรุ่นใหม่ ๆ เข้ามาช่วยทำงานด้านนี้ แต่ก็ต้องยอมรับว่าการหานักวิจัยที่เก่งและดีมาทำงานด้านนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย นักวิจัยรุ่นก่อนมักทำงานด้วยใจรักและมีอุดมการณ์ที่ต้องการชี้นำสังคมโดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือหนึ่งในการแนะนำผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อผลักดันให้เกิดนโยบายที่เป็นประโยชน์กับประชากรกลุ่มเฉพาะเหล่านี้ แม้ทำได้บ้างไม่ได้บ้างแต่ก็ยังเกาะติด คิดหาใจทย์วิจัยและเฝ้าระวังสถานการณ์ในเรื่องนั้น ๆ เพื่อเตรียมข้อมูลไว้ให้ฝ่ายนโยบายได้นำไปใช้เมื่อโอกาสมาถึง

หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ของคนทำงานวิจัยในประชากรกลุ่มเฉพาะ เช่น คนที่อยู่ในคุก ผู้ใช้สารเสพติด กลุ่มเปราะบาง กลุ่มเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านตามแนวตะเข็บชายแดน ประชากรในพื้นที่เสี่ยงภัย 3 จังหวัดชายแดนใต้ เป็นต้น งานอะไรก็ตามที่นักวิจัยต้องไป

ข้องเกี่ยวกับข้อมูลความลับที่เสี่ยงต่อกฎหมาย หรือขาดแคลนใจของคน จึงเป็นงานที่ต้องมีความระมัดระวังมากเป็นพิเศษ ดังนั้นนักวิจัยที่ต้นนอกจากจะต้องมีความรอบรู้ในเรื่องที่จะศึกษาแล้ว ยังจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์หลายแขนง เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการประสานงาน ทักษะการบริหารจัดการโครงการ ทักษะการเอาตัวรอด ทักษะการแก้ปัญหา ฯลฯ ที่สำคัญต้องอดทนต่อความยากลำบาก ไม่กลัวที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในระหว่างการทำวิจัย และต้องยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม อันดีงามที่มนุษย์พึงมี ในหนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมประสบการณ์การทำงานของนักวิจัยรุ่นเก่าและนักวิจัยรุ่นใหม่ เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นบริบทของการทำงานในแต่ละยุคสมัย

ท่านจะได้อะไรจากการอ่านหนังสือเล่มนี้ ทีมบรรณาธิการและทีมนักวิจัยไม่ได้หวังอะไรมากไปกว่าการได้บอกเล่าเรื่องราวของการทำงานที่ผ่านมา เทคนิคและวิธีการจัดการที่ทุกคนได้ทุ่มเทในการทำงานวิจัยด้านนี้อย่างสุดกำลัง เพราะไม่อยากให้เรื่องราวเหล่านี้ตายไปพร้อมกับพวกเรา จึงได้ช่วยกันร้อยเรียงถ่ายทอดออกมาให้ท่านผู้อ่านได้เรียนรู้ไปกับประสบการณ์เหล่านี้ เรื่องราวในหนังสือเล่มนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการทำงานวิจัยในประชากรกลุ่มเฉพาะที่พวกเราทุกคนพยายามเขียนให้อ่านง่ายและเข้าถึงการทำงานวิจัยในกลุ่มประชากรดังกล่าว ในนามของทีมผู้เขียน หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นแรงบันดาลใจให้บัณฑิต นักศึกษานักวิจัยรุ่นใหม่ สนใจและมาช่วยกันสานต่องานวิจัยด้านนี้ต่อไป

รายงานผู้พิมพ์

อาจารย์กนิษฐา ไทยกล้า

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ร้อยตำรวจโทหญิงนวลตา อาภาศัพท์กุล

นักวิจัยอิสระ

รองศาสตราจารย์ แพทย์หญิงรัศมีน กัลยาศิริ

ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลลักษณ์ ลังกา

ภาควิชาการวัดผลและวิจัยการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

นางสาวธิติมา ดวงสนิท

ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด

นายสุพจน์ ตั้งเสรีทรัพย์

กลุ่มส่งเสริมการเข้าถึงการสนับสนุนด้านสุขภาพและสังคม (APASS)

อาจารย์ไมชาเร้าะ ชูณรงค์ ฆมานระเด็น

อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยชุมชนสตูล, นักวิจัยอิสระ

ดร. นายแพทย์มุฮัมมัดฟาห์มี ตาละ

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตปัตตานี

ดร.ดาริกา ไสงาม

สาขาวิชาระบาดวิทยา คณะแพทยศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

	หน้า
บทเรียนจากประสบการณ์ทำงานสำรวจใน กลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก	1
ข้อค้ำนึ่งทางจริยธรรมในการวิจัยใน กลุ่มประชากรอ่อนเร้น	31
เล่าสู่ประสบการณ์การลงพื้นที่ภาคสนามวิจัย ในกลุ่มเด็กและเยาวชนหมู่บ้านตามแนวตะเข็บชายแดน	41
การทำงานวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัย	59
บทเรียนการทำงานของทีม NGO กับกลุ่มเข้าถึงยาก: การใช้เครื่องมือกำกับติดตามการทำงานภายใต้แนวคิด “การสนับสนุน ไม่ลงโทษ”	89
กลุ่มเปราะบาง เก็บข้อมูลอย่างไรให้ได้คำตอบงานวิจัย	107
การผลงญภัยของนักวิจัยเชิงคุณภาพ	179
ประสบการณ์เก็บข้อมูลงานวิจัยสารเสพติดในชุมชน	235

ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า ความสำเร็จของงานวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ กว่าร้อยละ 80 คือ การเก็บข้อมูลภาคสนามได้อย่างมีคุณภาพ เมื่องานภาคสนามมีคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลหรือประมวลผลข้อมูลต่าง ๆ ก็จะมีคุณภาพที่ตรงสูง ถ้าเปรียบกับร่างกายมนุษย์ คนทำงานภาคสนามถือเป็นหัวใจและสมองที่คอยสั่งการ และควบคุมให้ร่างกายมนุษย์สามารถมีชีวิตรอดได้ แม้โครงการวิจัยจะน่าสนใจเพียงใด วัตถุประสงค์และโจทย์วิจัยจะคมแค่ไหน หากงานภาคสนามทำได้ไม่ดี คนเก็บข้อมูลภาคสนามไม่เข้าใจงาน ทำเพื่อให้เสร็จ ๆ ไป เพื่อให้ได้เงินหรือค่าตอบแทนเท่านั้น หรือเป็นงานวิจัยที่ทำเพื่อเพิ่มพูนวิทยฐานะของตนเอง ไม่ได้ทำเพื่อสร้างผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าในการชี้นำสังคมที่ถูกต้อง หรือสำหรับนำไปพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ งานวิจัยนั้นก็เลยลึงสถิตยอยู่บนหิ้ง ไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ เพราะไม่มีประโยชน์ที่จะนำไปใช้ ซึ่งเป็นการลงทุนที่ไร้ประโยชน์ และสิ้นเปลืองงบประมาณ

การเก็บข้อมูลงานวิจัยไม่ใช่เพียงแค่การมีแบบสอบถามแล้วลงพื้นที่ไปตามประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้ข้อมูลมาแล้ว นำมาวิเคราะห์ เขียนรายงาน ปิดโครงการ ส่วนใหญ่ที่เราเรียนกันมา ก็มักไม่ได้ลงรายละเอียดอะไรมากมายเกี่ยวกับงานภาคสนาม มักอาศัยแต่เพียงว่า เรียนรู้กันเองจากประสบการณ์ การลงพื้นที่เก็บข้อมูล นักวิจัยที่ลงมือลงแรงเก็บข้อมูลด้วยตนเองก็มีบาดแผลไม่น้อย จนบางครั้งท้อใจและอยากล้มเลิกโครงการวิจัยไปเลย เพราะงานวิจัยไม่ได้ง่ายอย่างที่คิด ยิ่งเป็นงานวิจัยที่ต้องเก็บข้อมูลในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก การดำเนินโครงการวิจัยจึงจำเป็นต้องมีการหาข้อมูลอย่างรอบด้านในเรื่องที่จะศึกษา มีการวางแผนและการเตรียมการที่ดี งานที่ว่ายากก็อาจไม่

ยากจนเกินความสามารถที่นักวิจัยจะลงไปศึกษาในเรื่องนั้น ๆ หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมประสบการณ์ของนักวิจัยหลาย ๆ ท่านที่เคยผ่านช่วงเวลาในการลงมือเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง และอยากแลกเปลี่ยนประสบการณ์ดี ๆ ให้กับนักวิจัยรุ่นต่อไป เพื่อสักวันหนึ่งท่านผู้อ่านจะมีแรงบันดาลใจในการทำงานวิจัยกับกลุ่มประชากร ช่อนเร้น หรือกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก กลุ่มคนชายขอบ ประชากรกลุ่มเปราะบาง กลุ่มคนที่ถูกสังคมตีตราว่า เป็นคนเลว คนคุก ไอ้ขี้ยา ฯลฯ จำเป็นแค่ไหนที่นักวิจัย ต้องทำงานเก็บข้อมูลกับกลุ่มคนเหล่านี้ ก็ในเมื่อสังคมบอกว่าเขาเป็นคนเลว เพราะอะไรที่ทำให้เขาเป็นเช่นนี้ เขาเกิดมาเลว สภาพแวดล้อม ครอบครัว หรือสังคม ที่ทำให้เขาเลว นักวิจัยจะทำงานให้ยากทำไม ทำไมไม่ไปศึกษาประเด็นอื่น เรื่องอื่น ๆ เรื่องที่ไม่มีความเสี่ยงกับชีวิตและความปลอดภัย

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมบทเรียนจากคนทำงานภาคสนามที่มีประสบการณ์ การลงพื้นที่เก็บข้อมูลในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยากมาอย่างยาวนาน เมื่อได้อ่านเรื่องราวของนักวิจัยทั้งหลายที่มาแบ่งปันประสบการณ์ ก็จะทราบว่าทำไมพวกเขา ต้องเก็บข้อมูลในกลุ่มประชากรเหล่านี้ ได้เห็นตั้งแต่กระบวนการคิดโจทย์วิจัย การวางแผนในการดำเนินโครงการ เทคนิคต่าง ๆ ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ปัญหาอุปสรรค และการจัดการปัญหาในงานภาคสนาม

หนังสือเล่มนี้เป็นการผสมผสานกันของเนื้อหาที่เป็นวิชาการ ประสบการณ์ทำงานภาคสนามของนักวิจัยแต่ละท่านที่ได้ถ่ายทอดบอกเล่าเรื่องราวผ่านตัวอักษร เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้เห็นภาพ รับรู้ถึงความสุข สนุก ทุกข์ ความเหนื่อยยาก ความสำเร็จของงานภาคสนามแต่ละงาน และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นแรงบันดาลใจให้แก่นักวิจัยรุ่นใหม่ในการนำไปปรับใช้กับการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม และมีนักวิจัยรุ่นใหม่ ๆ มาแทนที่รุ่นเก่า ๆ อย่างพวกเราในการทำงานกับประชากรกลุ่มเฉพาะหรือกลุ่มที่เข้าถึงยากต่อไป

บทเรียนจากประสบการณ์ทำงานสำรวจ ในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก

กนิษฐา ไทยกกล้า

“เราไม่ใช่ทีมที่มีประสบการณ์เยอะที่สุด เราไม่ใช่ทีมที่มีความรู้มากมาย แต่เราเรียนรู้จากการทำงานจริงที่หลากหลาย” **เรามาอยู่ตรงนี้ได้ต้อง**

“ขอบคุณครู 3 ท่าน ที่ให้โอกาสเรียนรู้รุ่นอกตำราและนอกห้องเรียน ครูคนแรกที่สอนให้เข้าถ้ำเสือ สอนให้คืบคลานและพอยืนได้ คือ คุณหมอวิชัย โปษยะจินดา ครูคนที่สอง ท่านได้หยิบยื่นโอกาส ทำท่าย สอนให้เรารู้จักการให้ ยิ่งให้ยิ่งได้ และได้นำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เรื่องการนำเหล็กมาหลอมเพื่อตีเป็นดาบ คือ อาจารย์อภิรักษ์ อร่ามรัตน์ และครูคนที่สาม ช่วยเพิ่มลวดลายลงในดาบ พาไปเปิดโอกาสสู่โลกวิชาการภายนอก คือ อาจารย์สาวิตรี อัมฆางค์กรชัย”

ใครบ้างคือประชากรที่เข้าถึงยาก

ประชากรที่เข้าถึงได้ยาก หรือประชากรกลุ่มเฉพาะ ในหนังสือเล่มนี้ หมายถึง ประชากรที่มีพฤติกรรมซ่อนเร้น พฤติกรรมอ่อนไหว หรือพฤติกรรมใด ๆ ที่ผิดกฎหมาย ไม่เปิดเผยตัวตน ทำให้การเข้าถึงตัวคนเหล่านี้ทำได้ยาก เช่น พฤติกรรมเกี่ยวกับการขาย-ซื้อ-ส่ง และการเสพยาเสพติด หรือพฤติกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งผิดกฎหมาย ดังนี้

- ผู้ใช้สารเสพติด หมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมเสพยาเสพติดชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยวิธีการ เช่น กิน อม สูบ สูด/เหน็บ และ ฉีด เป็นต้น
- ผู้ขายสารเสพติด หมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับกระบวนการขายสารเสพติด ได้แก่ ผู้ขาย คนเดินยา นักบิน (คนขนส่งหรือวางยาตามจุดต่าง ๆ) เป็นต้น
- ผู้กระทำความผิด หมายถึง ผู้ต้องขัง ซึ่งรวมทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่
- ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบเถื่อน หรือหนีภาษี
- ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตลาด การขาย ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมการตลาดทุกรูปแบบของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บนอินเทอร์เน็ต
- กลุ่มชายรักชาย หมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมชอบผู้ชายด้วยกัน ซึ่งรวมถึง เกย์ กะเทย โดยที่อาจจะแต่งตัว หรือมีการปรับเปลี่ยนร่างกายให้เป็นหญิง ทั้งแค่ชอบชายด้วยกัน หรืออาจมีเพศสัมพันธ์กับชาย
- กลุ่มผู้ขายบริการทางเพศ หมายถึง ชาย หรือ หญิง ที่มีพฤติกรรมการให้บริการหรือขายบริการทางเพศซึ่งอาจจะแลกเปลี่ยนด้วยเงิน หรือสิ่งของ
- กลุ่มผู้ติดเชื่อเฮโรอีน
- กลุ่มคนเร่ร่อน คนไร้บ้าน
- กลุ่มเพศทางเลือก หมายถึง ชาย หรือ หญิง ที่มีเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด ประกอบด้วย

- เลสเบียน (Lesbian) คือ ผู้หญิงที่ชอบผู้หญิงด้วยกัน เช่น ทอม ดี้
- เกย์ (Gay) คือ ผู้ชายที่ชอบผู้ชาย บางครั้งกล่าวรวมถึงคนที่ชอบเพศเดียวกัน (Homosexual)
- ไบ (Bisexual) คนที่ชอบทั้งผู้ชายและผู้หญิง (สังเกตว่า Bi หมายถึง 2 นั่นเอง)
- คนข้ามเพศ (Transgender) คนข้ามเพศ เรียกสั้น ๆ ว่าทรานส์ ได้แก่ ผู้ชายที่มีจิตใจเป็นผู้หญิง ศัลยกรรมร่างกายให้เป็นหญิง ผู้หญิงที่มีจิตใจเป็นชาย ศัลยกรรมร่างกายให้เป็นชาย

การเตรียมความพร้อมก่อนการเก็บข้อมูล

งานเก็บข้อมูลภาคสนามเริ่มตั้งแต่ การเตรียมความพร้อมก่อนการเก็บข้อมูล การหาวิธีการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง และการสุ่มตัวอย่าง จนถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจริง ในขั้นตอนการเตรียมความพร้อมก่อนการเก็บข้อมูล ทีมวิจัยต้องเตรียมตัวเตรียมทีมให้พร้อม ปรับทัศนคติของทีมงาน เพื่อลดความกลัวของตัวนักวิจัยและทีมงาน ทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการเข้าไปทำงาน และศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะเก็บข้อมูล รวมทั้งลักษณะพื้นที่ และบริบทสังคมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้ทำงานได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และวางแผนการทำงานเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาขอบเขตพื้นที่ และกลุ่มประชากร

- ทำความเข้าใจขอบเขตพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ การแบ่งเขตการปกครอง เช่น การแบ่งเขตการปกครองของอำเภอเมืองเชียงใหม่⁽¹⁾ ประกอบด้วย
  - เขตการปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 ตำบล 78 หมู่บ้าน
  - เขตการปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 11 แห่ง

- ค้นหาข้อมูลประชากรในขอบเขตพื้นที่ เนื่องจากประชากรกลุ่มที่เข้าถึงยากเป็นประชากรกลุ่มย่อยในประชากรของเขตพื้นที่ที่จะศึกษา จำนวนประชากรในแต่ละชุมชนหรือแต่ละเขตการปกครองในพื้นที่นั้นสามารถนำมาใช้เป็นกรอบประชากร เพื่อทำความเข้าใจบริบทของประชากรในพื้นที่ได้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น จากระบบข้อมูลทะเบียนราษฎรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขอบเขตการปกครองของอำเภอเมือง ประกอบด้วย เขตการปกครองแบบเทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และตำบลที่อยู่นอกเขตเทศบาลแต่ยังอยู่ภายในเขตการปกครองของอำเภอเมือง ดังนั้น จำนวนประชากรรวมทั้งหมดของอำเภอเมืองจะต้องรวมถึงประชากรในเขตเทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และตำบลที่อยู่นอกเขตเทศบาล แต่มีพื้นที่อยู่ในขอบเขตของอำเภอเมืองด้วย
- ทำความเข้าใจวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมทางสังคม ชุมชน ผู้นำชุมชนทางจิตวิญญาณ ผู้นำชุมชนในระบบการปกครอง กิจกรรมวันสำคัญของชุมชน เป็นต้น
- รวบรวมข้อมูลจุดนับพบ สถานที่พบปะทั้งแบบไม่เป็นทางการ และที่เป็นทางการ เช่น ลานกลางบ้าน (หมู่บ้าน) ลานของศาสนสถาน (วัด โบสถ์ มัสยิด เป็นต้น) ร้านขายของชำ เป็นต้น

2. การกำหนดเวลาลงพื้นที่

นอกจากจะยึดถือตามความสะดวกของทีมงาน และกลุ่มตัวอย่างแล้ว ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ด้วย เช่น

- ในการลงพื้นที่สำรวจครั้งนี้มีใครเกี่ยวข้องบ้าง แต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องมีหน้าที่อย่างไร เพื่อมาช่วยในการกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสม เมื่อไปแล้วจะได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่
- ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการลงพื้นที่ สำหรับประชากรกลุ่มที่เข้าถึงยากนี้ ในแต่ละกลุ่มจะมีเอกลักษณ์ของตนเองค่อนข้างชัดเจน เช่น
  - o กลุ่มผู้ใช้สารเสพติดชนิดฉีด ช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการนัดเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ตั้งแต่ 10.00 น. เป็นต้นไป

- กลุ่มผู้ผลิต-ขายเครื่องดื่มน้ำแอลกอฮอล์แบบเถื่อน ณ โรง/สถานที่
กลั่น ตั้งแต่เช้า (เวลาที่เปิดจนกระทั่งปิด)
- ผู้ขายเหล้าเถื่อน ช่วงเวลาที่เหมาะสมมี 2 ช่วง ช่วงแรก คือ
เช้าตรู่ ช่วงที่สอง คือ ช่วงเย็นจนถึงค่ำ
- ผู้ขายเหล้าหนีภาษี สถานบันเทิง ช่วงเวลาที่เหมาะสม คือ ช่วงเย็น
เป็นต้นไป
- ผู้กระทำความผิดทั้งเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ ที่อยู่ในสถานพินิจ
และคุ้มครองเด็กและเยาวชน ศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชน
เรือนจำ ช่วงเวลาที่เหมาะสมมี 2 ช่วง ช่วงแรก เวลา 09.00-
11.00 น. และช่วงที่สองเวลา 13.00-15.00 น.
- เยาวชนนอกสถานศึกษา ช่วงเวลาที่เหมาะสม คือ ช่วงเย็นจน
ถึงค่ำ
- ผู้ขายบริการทางเพศ ช่วงเวลาที่เหมาะสม คือ ช่วงบ่ายถึงเย็น
เป็นต้นไป

“แม้จะมีการประสานงาน ยืนยันวันเวลาเป็นที่แน่นอนแล้ว เมื่อไปถึง
หน้างาน อาจจะต้องเปลี่ยนแปลง เช่น นัดเข้าสัมภาษณ์ผู้ต้องขังที่เรือนจำ ก่อน
เดินทาง ทีมงานได้ประสานเจ้าหน้าที่ นัดหมายเวลาให้มารอรับที่ด้านหน้าเรือนจำ
พอทีมงานไปถึงหน้าประตูเรือนจำ ได้รับแจ้งจากเจ้าหน้าที่ว่า วันนี้มีการตรวจค้น
ข้างในไม่สามารถให้ทีมงานเข้าได้... (การตรวจค้นเรือนจำเป็นความลับ เจ้าหน้าที่
จะรู้เพียงไม่กี่คน และไม่มีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า)”

3. การเตรียมสถานที่สำหรับเก็บข้อมูล หรือสถานที่นัดพบ ควรศึกษา
สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศของพื้นที่ที่จะเข้าไปเก็บข้อมูล เช่น ความสูงชันของ
พื้นที่บนดอย บนเกาะ ต้องหาข้อมูลเรื่องการเดินทาง เส้นทาง สภาพอากาศ (ตรวจ
สอบว่าฝนตก น้ำท่วม ถนนขาดหรือไม่) พาหนะที่ใช้ (จำเป็นต้องใช้รถขับเคลื่อน
สี่ล้อ หรือไม่) ระยะเวลาในการเดินทาง เป็นต้น นอกจากนี้ควรที่จะต้องพิจารณา
เรื่องความปลอดภัยในการเดินทาง การอยู่ในพื้นที่ สถานที่สำหรับเก็บข้อมูล สถานที่
ที่นัดพบว่ามีอันตราย มีความเสี่ยงมากน้อยเพียงใด เช่น ในกรณีในพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่

เสียงหรือพื้นที่สีแดง (พื้นที่คำสารเสพติด) ควรหาข้อมูลว่าคนในพื้นที่มีใครเกี่ยวข้องบ้าง ผู้นำมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ ซึ่งถ้าเป็นพื้นที่สีแดง และผู้นำชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยนั้น สถานที่นัดพบ สถานที่สัมภาษณ์ไม่ควรอยู่ในพื้นที่ ทีมงานควรหาผู้ช่วยประสานงาน อำนวยความสะดวกในการนัดแนะติดตามกลุ่มตัวอย่าง

กล่องที่ 1.1 เทคนิคในการหาสถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์

- สถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์สำหรับ กลุ่มผู้ใช้-ขายสารเสพติด ต้องเป็นสถานที่ที่เดินทางเข้าถึงได้หลายเส้นทาง มีรถโดยสาร หรือสามารถเดินได้ไม่ไกลจากย่านที่พักอาศัย หรือสถานที่นัดพบ ไม่มีด่าน/ป้อมตำรวจระหว่างทางที่มา
- สถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์ สำหรับกลุ่มผู้ผลิต-ขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบเถื่อน ณ ที่โรง/สถานที่ก่อกัน หรือสถานที่นอกหมู่บ้านที่ไกลจากโรงก่อกัน
- สถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์สำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือค้าเหล้าเถื่อน ในกรณีที่เป็นร้านในชุมชน ใช้พื้นที่บริเวณหน้าร้าน
- สถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์สำหรับผู้กระทำความผิด ใช้บริเวณภายในเรือนจำ หรือศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน/สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน โดยต้องปฏิบัติตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนอย่างเคร่งครัด

สถานที่นัดพบ หรือสัมภาษณ์ต้องเหมาะสมกับแนวปฏิบัติของหลักศาสนา เช่น หากมีผู้ให้ข้อมูลหรือทีมงานนับถือศาสนาอิสลาม ก็ไม่ควรใช้สถานที่บริเวณวัดของพุทธศาสนา เป็นต้น

4. การเตรียมทีมเก็บข้อมูล จำนวนคนที่ต้องใช้ในแต่ละทีมขึ้นอยู่กับความยาก ความเสี่ยง ต้องมีการจัดทีมและแบ่งหน้าที่ เพื่อให้ช่วยกันเก็บข้อมูล ส่วนใหญ่จะแนะนำให้เป็นคู่ (2 คน จะจับคู่ชายชาย หญิงหญิง หรือ หญิงชาย ก็ได้) เพื่อความสะดวก และปลอดภัย เช่น ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างกำลังนั่งพูดคุยอยู่กับเพื่อน หรือญาติ ทีมงานหนึ่งคนจะสัมภาษณ์ตัวอย่างที่เลือกไว้ ทีมงานอีกหนึ่งคนจะช่วยกัน หรือเป็นผู้ชวนให้คนที่ไม่ใช่ตัวอย่างให้ห่างออกไป เพื่อให้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างได้สมบูรณ์ โดยไม่มีบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องพูดแทรก หรือร่วมในการสัมภาษณ์

5. การเตรียมที่พัก สำหรับทีมงานที่ไม่ใช่คนในพื้นที่ อาจจะพักได้ทั้งภายในพื้นที่ เช่น บ้านคนใกล้บ้านเพื่อน บ้านคนในชุมชนที่เปิดให้บริการแบบโฮมสเตย์ ฯลฯ และนอกพื้นที่ สำหรับในกรณีที่กลุ่มตัวอย่าง/พื้นที่เป็นพื้นที่เสี่ยง ไม่ปลอดภัย สำหรับทีมงาน ควรเลือกที่พักนอกพื้นที่ที่ใช้เวลาในการเดินทางไม่มาก และสามารถเดินทางไปยังพื้นที่อื่นได้สะดวก ทั้งนี้ การจะพักในพื้นที่ หรือนอกพื้นที่นั้นยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ต้องพิจารณาเพิ่มเติมด้วย เช่น

- การพักในพื้นที่จะเป็นการรบกวนความเป็นส่วนตัวของคนในพื้นที่หรือไม่
- การพักในพื้นที่ขัดต่อวิถี วัฒนธรรมนิยมของชุมชนหรือไม่
- งบประมาณที่ใช้ในแต่ละทีม

การเตรียมความพร้อมของทีมงานภาคสนาม

หลังจากที่ทีมงานได้เตรียมตัวก่อนการเก็บข้อมูล ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว ขั้นตอนต่อไปที่สำคัญ คือ การเตรียมความพร้อมของทีมงานเก็บข้อมูล หรือพนักงานภาคสนาม เพื่อให้พร้อมที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลได้อย่างมีคุณภาพ ดังนี้

1. **ศึกษาทำความเข้าใจต่อการใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล และประเด็นคำถาม** เช่น ในกรณีที่ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์แบบต่อหน้า พนักงานภาคสนามต้องทำความเข้าใจในข้อความทุกข้อ ทั้งเนื้อหาของข้อความ วิธีการถาม และวิธีบันทึกข้อมูล โดยเฉพาะคำถามที่เกี่ยวข้องกับการเสพ หรือ การค้าสารเสพติด ต้องพยายามให้ได้คำตอบที่ชัดเจน ครบถ้วน เนื่องจากข้อความส่วนใหญ่เป็นคำถามปลายเปิด เช่น

- 1) ข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับการเสพยาเสพติด จะต้องบอกอย่างละเอียดว่าเสพด้วยวิธีใด อย่างไร (กิน เสพ สูดเข้าจุก ฯลฯ) ใช้อุปกรณ์อะไร ในการเสพยา (หลอดแก้ว พอยล์ ธนบัตร ฯลฯ) ในแต่ละครั้งใช้ใน ปริมาณเท่าไร ความถี่ในการใช้กี่ครั้งต่อวัน และใน 1 สัปดาห์เสพ กี่วัน คำศัพท์สแลงที่ใช้เรียกสารเสพติดของแต่ละพื้นที่ หน่วยนับของ สารเสพติด
- 2) ข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทดลองเสพยาเสพติดครั้งแรกว่า ใครเป็นผู้ชักชวน ถ้าสมมุติว่าเข้าไปเกี่ยวข้องเองก็ต้องเขียนคำตอบ ในแบบสัมภาษณ์ว่า “ทำเอง” แต่ถ้ามีคนมาชักชวน เช่น เพื่อนมา ชักชวน ก็ต้องถามด้วยว่าเพื่อนที่ไหน เพื่อนที่โรงเรียน เพื่อนที่บ้าน เพื่อนในหมู่บ้าน เพื่อนในตำบลเดียวกัน ฯลฯ
- 3) ข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับวิธีการค้า วิธีการส่งสารเสพติด วิธีการ ลำเลียงสารเสพติด มีวิธีการอย่างไร ทีมงานมีใครบ้าง ภาษาที่ใช้ใน การซื้อขาย

การศึกษาในกลุ่มเหล่านี้เถื่อน เหล้าหนีภาษีมีเนื้อหาแตกต่างจากการศึกษา ในกลุ่มยาเสพติด แต่ก็ยังคงยึดหลักของคำตอบที่ต้องชัดเจนในแต่ละข้อความ เช่นเดียวกัน ข้อมูลที่สำคัญในงานศึกษาในประชากรกลุ่มนี้ ได้แก่

- 1) แหล่งที่มาของวัตถุดิบ กระบวนการผลิต ต้องถามให้ละเอียดในทุกขั้นตอน ในกรณีที่ทีมงานไม่มีความรู้เรื่องนี้มาก่อน จะต้องทำให้ทีมงานเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้เป็นพิเศษ ตั้งแต่การสรรหาวัตถุดิบ การเตรียมวัตถุดิบ เทคนิควิธีการการกลั่น ต้นทุนของวัตถุดิบ ต้นทุนการกลั่นต่าง ๆ เป็นต้น
- 2) บรรจุภัณฑ์ รูปแบบในการขาย กลุ่มลูกค้า เป็นต้น
- 3) เหตุผลและความเป็นมาในการที่ผลิตและขายเหล่านี้
- 4) ศัพท์ ภาษาที่ใช้เรียกผลิตภัณฑ์เหล่านี้
- 5) เส้นทางการลำเลียง และการขายเหล่านี้ ซึ่งมีข้อมูลที่สำคัญ เช่น วิธีการได้มา เส้นทางการลำเลียงสารเสพติดจากต้นทางมาสู่ผู้บริโภค (ผู้ดื่ม) กลุ่มลูกค้า วิธีการขาย เป็นต้น

2. เตรียมวิธีการพูดหรือสัมภาษณ์ พนักงานภาคสนามที่ทำหน้าที่ในการสัมภาษณ์ต้องไม่ขึ้นาประเด็นของการสัมภาษณ์ เนื่องจากในแง่วิชาการอาจทำให้ได้ข้อมูลที่เบี่ยงเบน และในแง่อารมณ์ระหว่างการสัมภาษณ์ อาจทำให้ผู้กระทำความผิดที่ให้ข้อมูลเกิดความรู้สึกหมั่นไส้กับการอวดรู้มากเกินไป จนอาจนำไปสู่การให้ข้อมูลที่ผิดเพี้ยนได้

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดไม่ได้ใช้ภาษาที่ผู้สัมภาษณ์คุ้นเคย เช่น คนเหนือลงไปสัมภาษณ์ในเรือนจำภาคใต้ ซึ่งผู้กระทำความผิดพูดภาษาท้องถิ่นของทางภาคใต้ หรือสัมภาษณ์ชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ม้ง เหย้า ลีซอ ในสถานการณ์แบบนี้ควรที่ใช้ล่ามในการช่วยแปลภาษา

กล่องที่ 1.2 คำศัพท์สแลงที่ใช้เรียกยาเสพติดของแต่ละพื้นที่⁽²⁾

ยาบ้า

- ภาคเหนือ เรียกว่า หนม ยา ขนม แมว เบ้ จีร์ ช้าง เป็นต้น
- ภาคอีสาน เรียกว่า นินจา จี๊ด แต่ป ตัวเล็ก เป็นต้น
- ภาคใต้ เรียกว่า ลูกวัว เบียร์ แมว ลูกล้อ ขนมปัง เป็นต้น

หน่วยที่ขายยาบ้า

- อัน ตัว = เม็ด
- ยาบ้า 1 เส้น = ยาบ้า 10 เม็ด
- ยาบ้า 1 แถว = ยาบ้า 10 เม็ด
- ยาบ้า 1 ถุง = ยาบ้า 200 เม็ด
- ยาบ้า 1 ลูก = ยาบ้า 10 ถุง มัดรวมกัน
- ยาบ้า 1 มัด = ยาบ้า 10 ลูก มัดรวมกัน

ไอซ์

ไฮ ไฮนิ้ว น้ำใส งานก้อน สายติด ตัวใหญ่ งานคุล งานลอย

ใบกระท่อม/น้ำต้มใบกระท่อม

4x100 8x100 กระท่อม กระท่อมโคก กระท่อมพาย กระท่อมว่ม กาแฟ กินน้ำ คอยโคน ชนมื่อ ชาเขียว ตายโหง ท่อม น้ำชา น้ำท่อม บินเอง ใบ ใบกระท่อม ใบกำ ใบขม ใบเขียว ใบมัด ใบเมา ใบไม้ขม ใบย่น ใบยา ใบโล แมงดา ยาแก้ปวด ยาต้ม ยาลม ยาหม้อ ยาหอม วันทูลคอล หวนท่อม อวดตาร อีต่าง อีแดง อีถ่าง โอทอป

กัญชา

420 กัญ กัญชา กัญชาจีน ขนมหวาน เขียว ไข่แดง คุณเช่า ชาเขียว นกน้อย เนื้อ บรุง ใบไม้ ปุ่น เบ็ด เบ็ดน้อย พี พืช ฟีน มาลีสวนนำ มุม ยาเขียว ยานอ ยาเส้น วัชพืช สมุนไพร หล้าแห้ง ออแกนนิค อีเขียว

3. ฝึกการวางตัวและการสร้างความไว้วางใจในขณะสัมภาษณ์

ท่าที การวางตัว และบุคลิกภาพของพนักงานสัมภาษณ์มีความสำคัญมากที่จะทำให้การเก็บข้อมูลมีคุณภาพ ท่าทีที่สุภาพ แต่เป็นมิตรหรือเป็นกันเอง และให้เกียรติผู้ให้ข้อมูลในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน จะทำให้กลุ่มตัวอย่างไว้วางใจ มีความยินดีที่จะให้ข้อมูลที่แท้จริง นอกจากนี้ การจัดสถานที่สัมภาษณ์ที่เหมาะสม มีความเป็นส่วนตัว ไม่มีบุคคลที่สาม หรือคนอื่น ๆ ได้ยิน เช่น การสัมภาษณ์ผู้กระทำความผิดในเรือนจำ ควรจัดสถานที่สัมภาษณ์พูดคุยให้เป็นสัดส่วน เจ้าหน้าที่เรือนจำไม่ได้ยินเสียงการสนทนา และไม่อยู่ในสายตาของเจ้าหน้าที่ เพื่อไม่ให้ผู้กระทำความผิดหวาดระแวง การสัมภาษณ์ผู้ชาย/เสพยาเสพติดก็เช่นเดียวกัน ในบริเวณที่สัมภาษณ์ไม่ควรมีคนอื่นอยู่ด้วย แนวทางในการทำงานที่ทีมวิจัยควรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด มีดังต่อไปนี้

- การทักทาย ควรทักทายด้วยการไหว้ทันทันทีที่พบหน้ากลุ่มตัวอย่าง
- การแสดงตนว่าอยู่ในฐานะเดียวกัน “เป็นคนธรรมดา ที่ไม่มีตำแหน่งยศ” ทำตัวเสมือนเป็นลูกค้ายคนหนึ่ง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การเสพยา เช่น
  - การสัมภาษณ์เจ้าของโรงกลั่นสุราเถื่อน หรือร้านขายเหล้าหนีภาษีรายใหญ่ ซึ่งเจ้าของอาจจะเป็นผู้มีอิทธิพลหรือผู้ใหญ่ในท้องถิ่น ควรใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการพูดคุยสนทนามากกว่าการสัมภาษณ์เรียงข้อตามแบบสอบถาม ทีมงานจึงต้องจำประเด็นคำถามให้ได้ ทีมงานควรไปมากกว่าหนึ่งคนเพื่อที่จะได้ช่วยกันถาม (คุย) หรือสังเกตบริบทแวดล้อมอื่น ๆ
  - การสัมภาษณ์ผู้กระทำความผิดในเรือนจำ ด้วยความเคยชินของผู้กระทำความผิดหลายคน เมื่อเข้ามาสู่บริเวณที่จัดให้สัมภาษณ์จะนั่งลงกับพื้น ในขณะที่พนักงานสัมภาษณ์นั่งบนเก้าอี้ พนักงานสัมภาษณ์ควรบอกให้ผู้กระทำความผิดขึ้นมานั่งอยู่ในระดับเดียวกัน ซึ่งข้อนี้ช่วยทำให้การสัมภาษณ์สะดวกขึ้น พร้อมกับชี้แจงว่า “ทีมวิจัยไม่ได้มาในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐ” จะช่วยสร้างให้เกิดบรรยากาศ

เป็นกันเองมากยิ่งขึ้น เพราะส่วนใหญ่ผู้กระทำความผิดจะมี ประสบการณ์ที่ไม่ค่อยดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ และยกให้อยู่ในสถานะ ของ “นาย”

- o ใช้ภาษาสุภาพ ไม่พูดเสียงดังหรือเบาจนเกินไป ไม่นำจุดด้อยของ กลุ่มตัวอย่างมาพูด ยิ้มแย้มแสดงให้เห็นถึงความจริงใจ เอามือ ทั้งสองข้างวางไว้บนโต๊ะ (ทำให้กลุ่มตัวอย่างรู้สึกปลอดภัย) ไม่นั่งไขว่ห้างหรือทำท่าทางกตสัน เมื่อถามแล้วไม่เข้าใจ ไม่ควร พยายามถามซ้ำหลายครั้ง แต่จะจดไว้แล้วกลับมาถามภายหลัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกลุ่มตัวอย่างรู้สึกผิด รู้สึกว่าถามย้ำจนเกินไป
- o การใช้สรรพนามแทนตัวเอง อาจจะใช้ชื่อเล่นของพนักงาน สัมภาษณ์เอง สำหรับการเรียกกลุ่มตัวอย่างที่มาให้ข้อมูลอาจ เรียกตามอาวโส เช่น พี่ ป้า น้า อา ลุง น้อง แล้วแต่ความ เหมาะสม เพื่อความเป็นกันเอง ไม่ควรใช้สรรพนามแทนกลุ่ม ตัวอย่างว่า “เรา” เพราะมักเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่มีฐานะด้อยกว่า

กล่องที่ 1.3 เตรียมตัวสำหรับเก็บข้อมูลเหล่าเถื่อน/หนีภาษี

โรงกลั่นเหล้าเถื่อนมี 2 ประเภทใหญ่ คือ 1) โรงกลั่นที่ขออนุญาตกลั่น แบบถูกต้องตามกฎหมาย แต่มีการขายแบบไม่ติดแสตมป์หรือไม่เสียภาษี โรงกลั่นประเภทนี้มีมากอยู่ในชุมชนอย่างเปิดเผย และ 2) โรงกลั่นแบบเถื่อน ซึ่ง ไม่มีการขออนุญาตในการผลิตและจำหน่าย อยู่ในบริเวณสวน ไร่ มีการปกปิด บริเวณด้านหน้าเพื่อบังตาไม่ให้คนเห็น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเตรียมตัวเก็บ ข้อมูล คือ

1. ศึกษาตำแหน่งที่ตั้งโรงกลั่นเหล้า ร้านขาย สำหรับโรงกลั่นที่ขออนุญาต อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่มีขายแบบเถื่อนด้วย สามารถหาข้อมูลได้จาก กรมสรรพสามิต เพื่อนำมาใช้วางแผนการเดินทางก่อนเก็บข้อมูลได้

สำหรับโรงกลั่นที่ผลิตและขายเถื่อน ทีมงานต้องทำการศึกษาค้นคว้าที่ตั้งของโรงงานประเภทนี้จากการสอบถามผู้นำชุมชน หรือคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องระมัดระวังเป็นอย่างมาก เพราะถ้ามีการเข้าโจมตีว่าทีมงานทำงานให้หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการปราบปราม หรือ กำกับดูแล จะทำให้เราไม่สามารถเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลได้

2. การประสานผู้นำชุมชน เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล โดยทีมงานควรชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เพราะโรงกลั่นที่ผลิตและขายเถื่อนอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของท่านเหล่านั้น เพื่ออำนวยความสะดวก การพาไปยังโรงกลั่นที่ผลิตและขายเถื่อน จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ผนวกกับการให้ความสำคัญในการรักษาความลับ สิทธิในการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง ผู้นำชุมชนมักจะยินดีให้ความร่วมมือ และทำหน้าที่เสมือนผู้ช่วยทีมวิจัยในการช่วยค้นหา ชักชวนกลุ่มตัวอย่างให้เข้าร่วมโครงการอีกด้วย
3. เตรียมเอกสารชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ จดหมายเพื่อขอความร่วมมือในการให้ข้อมูล การขอสัมภาษณ์ กับกลุ่มตัวอย่าง
4. ทีมเก็บรวบรวมข้อมูลควรมีมากกว่าหนึ่งคน เพื่อช่วยกันคุย (ถาม) จดจำ จดบันทึกข้อความที่พูดคุย บรรยากาศ สภาพแวดล้อมของโรงกลั่น เป็นต้น และช่วยในการบันทึกภาพ (ในกรณีที่ได้รับอนุญาต)
5. ทีมพนักงานสัมภาษณ์ควรทำความเข้าใจ และจำข้อคำถามให้ได้ เพราะบางครั้งอาจจะไม่สามารถนั่งจดหรือถามทีละข้อคำถามได้ และพนักงานสัมภาษณ์ควรฝึกการฟังและจับประเด็นข้อมูลที่ถามได้ด้วย
6. แต่งตัวสบาย ๆ สุภาพ ใส่รองเท้าหุ้มส้น (แบบพร้อมวีง) ไม่ใส่ชุดที่ดูแล้วคล้ายกับตำรวจ ทหาร เจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น
7. พาหนะที่ใช้ ไม่ควรใช้รถตู้ หรือรถที่มีตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานราชการ

กล่องที่ 1.4 เตรียมตัวสำหรับเก็บข้อมูลในเรือนจำ

“ที่ที่น่ากลัว อาจจะเป็นที่ปลอดภัยที่สุด เมื่อก้าวข้ามประตูเข้าไปแล้วทำใจ”

เงื่อนไขสำคัญที่ทีมวิจัยควรเตรียมพร้อมในการเก็บข้อมูลจากผู้ต้องขัง หรือผู้กระทำความผิด ไม่ว่าจะเป็น เด็ก เยาวชน หรือ ผู้ใหญ่ ได้แก่

1. พนักงานสัมภาษณ์ในทีมวิจัยควรมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง เพื่อไม่ให้เกิดความประหม่าในการถามตัวอย่างเพศเดียวกันหรือเพศตรงข้าม ควรมี การตระเตรียมซักซ้อมการพูดจา วางตัวระหว่างเพศตรงข้าม เพื่อให้เกิด ความเคยชินก่อนลงพื้นที่ปฏิบัติงาน

2. เวลาเข้าไปในเรือนจำ พนักงานสัมภาษณ์ต้องเตรียมบัตรประชาชน ไปด้วยทุกครั้ง เพื่อยืนยันให้เจ้าหน้าที่เรือนจำ ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถเข้าไปได้ นอกจากนี้ ห้ามนำสิ่งของที่เป็นเหล็ก ตะกั่ว โลหะ เช่น เงินเหรียญ กุญแจ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ติดตัวเข้าไปด้วย หรือแม้กระทั่งยาอมก็ไม่สามารถ เอาเข้าไปได้ ในส่วนของอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลที่ได้รับอนุญาตให้นำเข้าไป ได้ ได้แก่ แบบสอบถาม ดินสอ ปากกา เท่านั้น ดังนั้น พนักงานสัมภาษณ์ จึงต้องฝึกฝนทักษะในการบันทึกข้อมูลลงในแบบสอบถามให้ดี

3. ทีมวิจัยต้องมีทักษะในการจดบันทึกที่รวดเร็ว ครบถ้วน และการจด โดยใช้คำย่อ สัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ก่อนที่จะกลับมาบันทึกข้อมูลเป็น ลักษณะการเขียนบรรยายอีกครั้งลงในแบบสัมภาษณ์ ในบางกรณีเพื่อความ ชัดเจนของข้อมูลเราสามารถขอให้ผู้ต้องขังช่วยวาดรูปง่าย ๆ เพื่อให้ทีมงาน เข้าใจ การกลับมาบันทึกข้อมูลให้สมบูรณ์เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากทีมวิจัยสามารถพูดคุยสนทนากับผู้ต้องขังได้ราบรื่น พร้อมข้อมูล ที่ครบครัน แต่ทว่าผู้สัมภาษณ์ไม่สามารถจดบันทึกหรือถ่ายทอดเป็นความ เรียงได้อย่างครบถ้วนตามที่ฟังมา ก็จะทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการ เขียนรายงานได้

ทักษะการสัมภาษณ์

ประชากรที่เข้าถึงยากยังสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีกสองแบบ คือ

- ประชากรกลุ่มเสี่ยงที่เข้าถึงยากที่เป็นกลุ่มเปิด คือ เป็นผู้ที่มิอิสระในการดำเนินชีวิต เช่น ผู้เสพ/ขายสารเสพติดที่อยู่ทั่วไป (ไม่ถูกจับกุม) ผู้ผลิตหรือจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบที่ไม่เสียภาษี หรือไม่ได้ขออนุญาต ผู้นำเข้า/จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์หนีภาษี เป็นต้น
- ประชากรกลุ่มเสี่ยงที่เข้าถึงยากที่เป็นกลุ่มปิด คือ เป็นผู้ที่ถูกจำกัดสิทธิในการดำเนินชีวิต ถูกควบคุมตัวในสถานที่กักกันของรัฐบาล เช่น ผู้กระทำความผิดที่อยู่ในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ผู้กระทำความผิดในทัณฑสถาน เป็นต้น

วิธีการสัมภาษณ์ที่นิยมใช้ มีดังนี้

1. การแนะนำตัว โดยแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการแนะนำตัวแบบทางการ โดยแนะนำตัวพนักงานสัมภาษณ์ ที่มา และวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกล่าวอ้างถึงการเก็บข้อมูลที่จะเป็นความลับ เพื่อให้ผู้กระทำความผิดเกิดความไว้วางใจ และลักษณะที่สองเป็นการแนะนำตัวแบบไม่เป็นทางการ คือ การแนะนำตัวพนักงานสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป (เช่น การเล่าประวัติของตนเอง ว่าเรียนจบที่ไหน เป็นคนจังหวัดอะไร รวมถึงการถามสารทุกข์สุกดิบของผู้กระทำความผิด “พิกินข้าวรึยัง” “กินข้าวกับบะอะไร” เป็นต้น) รวมทั้งพูดคุยเรื่องทั่ว ๆ ไปก่อน ส่วนนี้เป็นการพูดคุยแบบเป็นกันเอง เพื่อให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายทั้งพนักงานสัมภาษณ์และผู้ให้ข้อมูล และเป็นการสร้างสัมพันธภาพกับผู้ให้ข้อมูลด้วย ตัวอย่างประเด็นพูดคุยทั่วไป เช่น

- ผู้ผลิต/จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบที่ไม่เสียภาษี หรือไม่ได้ขออนุญาต มักจะคุยเรื่องทั่วไป ความมีชื่อเสียง รสชาติของเหล้าที่ผลิต/ขาย

- กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับสารเสพติด ทักทาย สบายดีไหม ทำอะไรอยู่ มา (เดินทาง) อย่างไร ได้กินอะไรหรือยัง
- กลุ่มผู้กระทำความผิด พนักงานสัมพันธ์อาจจะเล่าเรื่องราวของตัวเองให้ผู้กระทำความผิดฟังบ้าง หากเรื่องของผู้กระทำความผิดมีความคล้ายคลึงกับพนักงานฯ ในบางเรื่อง จะทำให้ผู้กระทำความผิดรู้สึกว่าเป็นฝ่าย (พวก) เดียวกัน

2. ระหว่างการสัมพันธ์จะมีการพูดคุยนอกประเด็นหลายเรื่อง เนื่องจากการสอบถามตามแบบสอบถามอาจทำให้กลุ่มตัวอย่างเกิดอาการเบื่อ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว พนักงานสัมพันธ์จำเป็นต้องพูดคุยนอกประเด็น ซึ่งจะเป็นตัวนำไปสู่เรื่อง “เชิงลับ” “เรื่องที่ผิดกฎหมาย” เช่น การเกี่ยวพันกับการค้ายาของเจ้าหน้าที่รัฐ การค้ายาในเรือนจำ การลักลอบนำยาเสพติดเข้าเรือนจำ กระบวนการขายเถื่อน การลักลอบล่าเลี้ยง เป็นต้น ซึ่งเมื่อเจอสถานการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลเริ่มพูดนอกเรื่อง พนักงานสัมพันธ์ควรพยายามไม่ขัดจังหวะในทันทีทันใด ควรปล่อยให้พูดต่อไปเรื่อย ๆ เพราะการที่เขาพูดออกมามาก ๆ จะทำให้เขารู้สึกว่ามีคนรับฟัง และยินดีจะตอบคำถามในข้อต่อไป

3. ควรใส่ใจรายละเอียดเกี่ยวกับช่วงอายุและเพศ อายุของพนักงานสัมพันธ์ที่อยู่ในช่วง 22-40 ปี อาจจะไม่ต่างกันมากกับอายุของผู้กระทำความผิด จะทำให้สร้างความสนิทสนม และเข้าถึงข้อมูลได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ต้องประกอบกับเงื่อนไขอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นด้วย สำหรับประเด็นเรื่องเพศ จากประสบการณ์ของผู้เขียนพบว่า หากพนักงานสัมพันธ์เป็นผู้หญิงแต่สัมพันธ์ผู้กระทำความผิดชายจะได้รับข้อมูลที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ เนื่องจากเกิดอาการ “เกร็ง” ทั้งพนักงานสัมพันธ์และผู้กระทำความผิด แต่หากเป็นพนักงานสัมพันธ์เพศเดียวกันจะทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากกว่า

4. ควรยกตัวอย่างเปรียบเทียบ

- เยาวชนและผู้กระทำความผิดเพศชายหลายคนมักมีความกระตือรือร้นอย่างมากที่จะเล่าเรื่องราว หรือ “วีรกรรม” ต่าง ๆ ของตนให้ผู้สัมภาษณ์ ฟัง วิธีที่กระตุ้นให้ผู้กระทำความผิด “ปล่อยของ” (คือ การเล่าแสดงความสามารถของเขา) อาจจะทำโดยยกตัวอย่างวิธีการเสพ วิธีการค้า วิธีการชุกชอน หรือวีรกรรมการทะเลาะวิวาทที่พนักงานสัมภาษณ์เคยได้ยินมาขึ้นมาเทียบเคียง แล้วขอให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าเรื่องของเขาเอง อย่างไรก็ตาม ผู้สัมภาษณ์ควรระวังไม่ชี้หน้าคำตอบของผู้ให้ข้อมูล
- ผู้ที่กลั่นแกล้งและชายเหล่านี้ เพื่อน ชายเหล่านี้หนีภาษี การยกตัวอย่างวัตถุ癖หรือกระบวนการจากพื้นที่ต่าง ๆ เช่น กระบวนการหมักเหล้าเถื่อนของภาคเหนือให้ผู้ที่กลั่นแกล้งและชายเหล่านี้ภาคใต้ฟัง เป็นเทคนิคที่ทางทีมผู้เขียนนิยมใช้เพื่อสร้างความคุ้นเคย หรือเหมือนเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

5. ควรเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยเฉพาะของผู้กระทำความผิด หรือผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การเคารพและให้เกียรติกลุ่มเป้าหมายจะส่งผลให้ได้ผลลัพธ์จากการสัมภาษณ์ไปในทิศทางที่ดี เริ่มจากการชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ประโยชน์ที่จะได้รับ และการนำผลการวิจัยไปใช้ รวมทั้งการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยชี้แจงว่า ผู้เข้าร่วมวิจัยมีสิทธิในการตอบคำถามด้วยความสมัครใจ การบันทึก ข้อมูลจะไม่มีการระบุชื่อ แต่จะใช้วิธีการใส่รหัสแทน เป็นการสัมภาษณ์ตัวต่อตัวโดยไม่อนุญาตให้ หรือมีบุคคลที่ 3 (บุคคลอื่นที่อยู่ในเรือนจำ/ทัณฑสถาน และ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ได้แก่ ผู้คุม เจ้าหน้าที่ ผู้กระทำความผิด) มานั่งฟังอยู่ด้วย ข้อมูลที่ได้จะปกปิดเป็นความลับและใช้ในการวิจัยเท่านั้น ผลการวิจัยที่ได้จะนำไปเสนอข้อมูลในภาพรวมเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ไม่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดี การเพิ่มลดชั้นนักโทษและการเชื่อมโยงบุคคลภายนอกแต่อย่างใด ผู้เข้าร่วมการวิจัยมีสิทธิที่จะตอบตกลงหรือปฏิเสธที่จะเข้าร่วมการวิจัย และสามารถถอนตัวออกจากการวิจัยได้ทุกกระยะโดยไม่ต้องชี้แจงเหตุผล

ปัญหา อุปสรรคในการทำงานภาคสนามกับ ประชากรกลุ่มเสี่ยงที่เข้าถึงยาก และการแก้ปัญหา

การสำรวจประชากรกลุ่มเสี่ยงที่เข้าถึงยากมีปัญหาและอุปสรรคที่หลากหลาย และแตกต่างจากกลุ่มประชากรทั่วไป ทั้งนี้เพราะเป็นกลุ่มที่มีความอ่อนไหวมาก เกือบทุกครั้งที่มีการลงพื้นที่สำรวจแม้ว่าจะเตรียมทีม เตรียมงานกันมาอย่างดีแล้วก็ตาม ทีมงานมักจะเจอกับปัญหา อุปสรรคที่ต้องแก้ไขเฉพาะหน้าเสมอ อุปสรรคสำคัญที่ทีมวิจัยมักจะมีพบเป็นประจำ คือ การไม่เปิดใจของกลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมเสี่ยงเข้าถึงยาก ส่วนหนึ่งมาจากความหวาดระแวง ความกลัว ของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ทราบว่าเป็นใคร มาจากที่ไหน และต้องการอะไร การพบกันในช่วงแรกจึงมักจะมีอาการระแวง ปฏิเสธการสัมภาษณ์ เดินหนี ปิดประตูบ้าน แม้บางส่วนจำใจให้สัมภาษณ์ ก็อาจจะตอบคำถามไม่ครบ ไม่ตอบข้อมูลจริง ทำให้ทีมวิจัยจึงต้องใช้เวลาในการพูดคุยทำความเข้าใจกับกลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมเสี่ยงเข้าถึงยากก่อนในช่วงแรก ๆ เพื่อเป็นการสร้าง “ความไว้วางใจ เชื่อใจ” ระหว่างพนักงานสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมเสี่ยงเข้าถึงยาก ลักษณะปัญหาที่พบในการเก็บข้อมูลภาคสนามในประชากรกลุ่มเสี่ยงพอจะสรุปได้ ดังนี้

- **การไม่ได้รับร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูล** ในการสัมภาษณ์ผู้กระทำผิดในคดียาเสพติด เนื่องจากประเด็นนี้เป็นเรื่องผิดกฎหมาย และผู้กระทำความผิดส่วนหนึ่งยังเกรงว่าจะมีผลกระทบต่อรูปคดี เช่น ถ้าผู้กระทำความผิดยังอยู่ในขั้นตอนของการอุทธรณ์ หรือฎีกา การให้ผู้ข้อมูลที่ไม่ตรงกับที่ให้แกพนักงานสอบสวนอาจส่งผลกระทบต่อรูปคดีได้ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มโทษหรือนำไปสู่การจับกุมเครือข่ายค้ายาที่ตนเคยร่วมค้า จึงทำให้ได้ข้อมูลไม่มากนัก หรือการตอบคำถามบางคำถามไม่สามารถตอบได้เนื่องจากลี้มไปแล้ว ดังนั้นทีมงานจึงควรตรวจสอบให้ดีก่อนว่า ผู้กระทำความผิดที่จะสัมภาษณ์นั้น เป็นผู้ที่ได้รับการตัดสินคดีความสิ้นสุดแล้ว

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดที่ถูกส่งมาเพื่อให้ข้อมูลไม่ยอมเปิดใจ ภายในบริเวณที่สัมภาษณ์มักมีผู้กระทำความผิดและเยาวชนคนอื่นอยู่ไม่ไกลจากบริเวณนั้น (ผู้ที่ไม่ได้ถูกเลือกไว้) สังเกตว่าผู้กระทำความผิดหรือเยาวชนที่อยู่ใกล้ ๆ มีความสนใจอยากรู้ อยากเห็นว่า ทีมวิจัยมาทำอะไร ในกรณีที่พอมีเวลาเหลือ พนักงานสัมภาษณ์ควรเข้าไปติดสนิทกับผู้กระทำความผิด และสอบถามข้อมูลบางอย่างไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น เยาวชนมักมีความกระตือรือร้นที่อยากแสดงออก อยากพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ พนักงานสัมภาษณ์ก็ควรส่งเสริมให้เขาพูดในเรื่องที่เขาอยากพูดให้เราฟัง เหมือนเป็นการเปิดใจให้เขาไว้วางใจ จะทำให้เขาเต็มใจตอบและได้ข้อมูลสภาพแวดล้อมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในกรณีที่สัมภาษณ์กลุ่มผู้ขายสุราหนีภาษี ผู้กลั่นสุราเถื่อน หรือผู้เสพ-ขายสารเสพติดทั่วไป (ที่ยังไม่ถูกจับกุม) เนื่องจากพฤติกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย กลุ่มตัวอย่างจึงมักจะระวังหรือหวาดกลัวที่จะถูกจับกุม พนักงานสนามควรหาข้อมูลแวดล้อมจากเพื่อนบ้าน คนหรือร้านขายของชำในชุมชน หรือผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านี้เพิ่มเติม

- **ความแตกต่างของบริบทของแต่ละพื้นที่** การที่ทีมวิจัยต้องเดินทางเก็บรวบรวมข้อมูลทั่วประเทศ มีโอกาสได้พบกับอุปสรรคที่สำคัญ คือ “กำแพงภาษา” ในการสื่อสาร เช่น การสื่อสารระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การใช้ภาษาท้องถิ่น ทำให้ผู้สัมภาษณ์ต่างถิ่นไม่เข้าใจ จึงจำเป็นต้องมีล่ามช่วยแปลให้ เพื่อให้ได้รายละเอียดครบถ้วนมากยิ่งขึ้น
- **ความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้** กลุ่มตัวอย่างบางรายพยายามปิดบังข้อมูล หรือให้ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง ด้วยการแสดงสีหน้า ท่าทางจริงจังหรือพูดที่เล่นที่จริงของผู้กระทำความผิด ทำให้ข้อมูลที่ได้มาขาดความน่าเชื่อถือ ทีมวิจัยไม่สามารถคาดเดาได้ว่า ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้นเป็นข้อมูลจริง หรือถูกบิดเบือนมาอย่างน้อยแค่ไหน จำเป็นต้องใช้เทคนิควิธีการสอบถามข้อมูลสภาพแวดล้อม และการศึกษาเพิ่มเติม เช่น บันทึกการจับกุม หรือสถานการณ์ ข้อมูลเชิงข่าวในพื้นที่

- **ทักษะและประสบการณ์ของพนักงานสัมภาษณ์** พนักงานสัมภาษณ์ควรมีสมมติในการทำงาน และมุ่งหาข้อมูลเพื่อตอบคำถามจากโจทย์วิจัยตั้งที่ได้กล่าวแล้วว่า เรือนจำเป็นสถานที่เข้มงวดในด้านการรักษาความปลอดภัย ทางทีมวิจัยจึงสามารถนำเพียงกระดาษ (แบบสัมภาษณ์) และปากกาเท่านั้นที่เข้าไปบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ได้ เช่นเดียวกับการสัมภาษณ์ผู้ผลิต ผู้ขายสุราเถื่อน สุราหนีภาษี ช่วงเวลาที่จะได้ข้อมูลช่วงเวลากการให้สัมภาษณ์ค่อนข้างจำกัด หรือบางครั้งให้สัมภาษณ์ไปกลับเหล่า ชายเหล่าไป เป็นต้น ดังนั้นสมมติของเจ้าหน้าที่ผู้สัมภาษณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญ ในการทำงานที่ต้องแข่งกับเวลา ในขณะที่เดียวกันทางทีมงานก็ต้องการข้อมูลที่มีคุณภาพมากที่สุดด้วย

ตัวอย่างการสัมภาษณ์ผู้ใช้สารเสพติดชนิดฉีด แบบสอบถามที่ใช้สัมภาษณ์มีหลายหน้า ในช่วงแรกของโครงการได้จัดให้พนักงานใช้แท็บเล็ตสำหรับนำเข้าข้อมูลอุปสรรคสำคัญของงานนี้คือ สัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่เสถียร แม้ว่าจะมีการกำหนดให้ข้ามข้อคำถามบางข้อที่ไม่เกี่ยวข้อง ซึ่งเสมือนเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พนักงานสัมภาษณ์ แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่เหมาะสำหรับประชากรกลุ่มนี้ เนื่องด้วยกลุ่มตัวอย่างอาจจะมีการเล่นข้อมูล (ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ) เช่น ช่วงต้นตอบว่าใช้สารเสพติดทุกชนิด แต่พอสัมภาษณ์ไประยะหนึ่งก็กลับตอบว่าใช้เป็นบางชนิด หรือช่วงแรกตอบว่าไม่เคยใช้ ช่วงหลังตอบว่าใช้ เป็นต้น งานในลักษณะนี้ควรวางแผนที่จะทำ 2 ระบบ คือ ทั้งแท็บเล็ตและแบบสอบถามที่เป็นกระดาษ จากประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้เขียน ขอแนะนำว่าใช้กระดาษดีที่สุดสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะนี้ เมื่อพนักงานสัมภาษณ์สงสัยในคำตอบสามารถพลิกกลับไปดูคำตอบก่อนหน้า และให้กลุ่มตัวอย่างยืนยันคำตอบได้ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น

- **อุปสรรคจากการทำงานของเจ้าหน้าที่** เช่น เจ้าหน้าที่เรือนจำ เรื่องนี้เป็นปัญหาที่ขัดแย้งกันอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเจ้าหน้าที่เรือนจำเป็นห่วงเรื่องความปลอดภัยของทมิวจัยจึงมีการดูแลอย่างใกล้ชิด แต่ทว่าอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลต่อการได้มาของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วยเช่นกัน เนื่องจากบางครั้งผู้กระทำความผิดจะให้ข้อมูลที่พาดพิงเกี่ยวกับทางเรือนจำ เช่น เรื่องความหละหลวมในการตรวจลิ่งต้องห้ามในเรือนจำ เป็นต้น เจ้าหน้าที่ที่อยู่ในบริเวณสัมภาษณ์ก็เป็นหนึ่งในอุปสรรคที่ทำให้ผู้กระทำความผิดไม่สะดวกที่จะให้ข้อมูลในเชิงลึก
- **อุปสรรคจากการประสานงาน** การดำเนินงานวิจัยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับบางหน่วยงานในเรือนจำ ซึ่งผู้บัญชาการได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานนั้นรับผิดชอบ และถ้าเจ้าหน้าที่ท่านนั้นติดราชการด่วน หรือเจ็บป่วย ส่งผลให้ในบางครั้งเมื่อไปถึงหน้าเรือนจำก็ไม่สามารถเข้าไปได้ ซึ่งหัวหน้าทมิวจัยต้องดำเนินขั้นตอนการชี้แจงและติดต่อขออนุญาตใหม่ ซึ่งที่ผ่านมาทมิวจัยต้องเตรียมสำเนาเอกสารที่ทางกรมได้อนุมัติ จดหมายถึงผู้บัญชาการแต่ละแห่ง หรือจดหมายตอบรับ พร้อมโครงสร้างการวิจัยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ใส่แฟ้มเพื่อจำเป็นต้องขออนุญาตใหม่ และถ้าเป็นไปได้ควรประสานงานยืนยันก่อนวันที่เข้าสัมภาษณ์จริงล่วงหน้า 1-2 วัน

เมื่อถึงเวลาเข้าไปสัมภาษณ์จริง อาจพบว่า สิ่งที่เราคิดไว้ทั้งหมด ถูกกลบหายไปด้วยการต้อนรับและการให้ความร่วมมือ และอัธยาศัยที่ดีของเจ้าหน้าที่ และผู้กระทำความผิดที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีมารยาท พูดจาดี อัธยาศัยที่ดีของผู้กระทำความผิด จึงอยากจะบอกว่าภาพลักษณ์ของผู้กระทำความผิดที่น่ากลัวนั้นคงจะไม่จริงเสมอไป การที่เคเราพ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ของเขา เขาก็ตอบแทนทีมงานโดยการให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดีทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ในทุก ๆ พื้นที่เลย ทำให้รู้สึกหายกลัวและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

ประสบการณ์ตรงของทีมงาน (ที่ไม่เคยทำงานสำรวจมาก่อนและต้องทำ)

ประสบการณ์ “ครั้งแรก” ของนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เมื่อต้องเข้าไปทำงานใน “เรือนจำ” ครั้งแรก: เรื่องเล่าจากหนึ่งในสมาชิกทีมวิจัย ซึ่งได้เล่าถึงความรู้สึก อารมณ์ ความเชื่อ และความประทับใจ ตั้งแต่ก่อนเข้าไป จังหวะการก้าวผ่านประตูเข้าไปในเขตต้องห้าม และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

“เรือนจำ ทั้งแออัด น่ากลัว และทั้งมีกลิ่นเหม็น เมื่อเดินเข้าไปในคุกก็จะมีผู้กระทำความผิดเกาะกรงยืนดูกันเต็ม ยิ่งเพิ่มความน่ากลัว แต่ในการเดินเข้าไประหว่างนั้นก็จะมีเจ้าหน้าที่คุมตลอดเพื่อความปลอดภัยของเรา ก่อนจะไปบริเวณที่ผู้ต้องขังมีการตรวจร่างกาย ... ประตูที่ 1 เจ้าหน้าที่ให้แลกบัตร เช่นชื่อ และเก็บของไว้ที่ล็อกเกอร์ โดยผ่านจุดเอกซเรย์และการสุ่มคำจากผู้คุม เพื่อตรวจสอบว่ามีการนำสิ่งของแปลกปลอมติดตัวเข้าไปหรือเปล่า เพราะที่นี้จะห้ามนำทุกอย่างติดตัวเข้าไป แม้แต่เศษสตางค์ หลังจากผ่านประตูตรวจโลหะแล้วไม่ไกลนักจะเจอทางเล็ก ๆ ให้เดินผ่านเข้าไปภายในจะเจอประตูเหล็ก (ลูกกรง) ใหญ่ และสูงมาก (เจ้าหน้าที่บอกว่า ประตูนี้เป็นประตูที่จะเข้าไปในพื้นที่ของผู้ต้องขัง) ขณะนั้นน้อง ๆ ก็แซวกันว่า “อย่าลืมถอยหลังนะ” (ซึ่งเป็นเกร็ดความเชื่อว่าให้เดินถอยหลังเข้าคุก แล้วชีวิตจะไม่มีโอกาสเข้าคุก นอนตะแคง) พอเดินเข้าไปตามทางแล้วความรู้สึกแตกต่างจากโลกข้างหลังประตูที่เดินผ่านมาเลย ตึกสีฟ้า ที่มีตึก ๆ (ไม่เปิดไฟ) ทางเดินที่มีลูกกรงล้อมรอบ บันไดที่มีประตูเหล็กเก่า ๆ กันพอเดินขึ้นตึก ชั้น 2 ด้านข้างเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ มีมินิมาร์ทและถัดมามีผู้ต้องขัง นั่ง ๆ นอน ๆ อยู่เต็มไปหมด ส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุ บ้างก็นอน บ้างก็นั่งจับกลุ่มกินข้าว บ้างก็ยืนรอต่อแถวเข้าห้องน้ำ (ลักษณะเหมือนเป็นช่องมากกว่า มี 2 ช่องติดกัน ไม่มีประตู มีแค่กำแพงสูงแค่อ่าว บังข้างหน้าไว้เท่านั้น) ซึ่งอยู่ในบริเวณที่มีคนนอน คนนั่งกินข้าวเลย ข้างกำแพง (ห้องน้ำ) มีหมอน และผ้าห่มอยู่ แสดงให้เห็นว่ามีคนนอนข้างห้องน้ำ”

แม้ว่าจะมีการเตรียมทีมอย่างดี เนื่องจากเป็นการทำงานในคุก ซึ่งมีปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นทีมงานไม่สามารถควบคุมได้ เช่น การดำเนินงานที่ผ่านมาก่อนการเข้าไปเก็บข้อมูลในคุก ทีมวิจัยมีความกังวลเป็นอย่างมาก เนื่องจากเราไม่ทราบว่าการติดต่อประสานงานขอเข้าคุกเรียบร้อยหรือไม่ ได้เตรียมผู้กระทำความผิด และสถานที่ไว้ให้หรือเปล่า การสัมภาษณ์จะเป็นอย่างไร เราจะให้ความร่วมมือมากน้อยแค่ไหน จะสื่อสารกันรู้เรื่องแค่ไหน และการเข้าไปในสถานที่ที่มีการคุมขังผู้กระทำความผิด มีกฎระเบียบมากมาย มีการดูแลที่รัดกุม เราจะวางตัวอย่างไร และถ้าเกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิดขึ้น จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างไร คำถามเหล่านี้สะท้อนเข้ามาให้คิดอยู่ตลอดเวลาก่อนการเข้าไปสัมภาษณ์ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ในคุกให้คำปลอบใจแก่ทีมงานหลังจากที่ได้เข้าไปในคุกเรียบร้อยแล้ว “เราสละแล้วเพื่อชาติ และภูมิใจที่มีธงชาติคลุมตัว” เป็นคำปลอบใจที่ดีจริง ๆ จากเจ้าหน้าที่เรือนจำ แต่ก็เป็นข้อเท็จจริงถ้าภายในเกิดเหตุการณ์ไม่สงบทุกประตูจะถูกปิดลง ซึ่งเราก็ไม่ทราบว่าจะอยู่ส่วนไหนของคุณและมีความปลอดภัยหรือไม่ ก็ได้แต่ภาวนาว่าวันที่ไปนั้นต้องไม่มีอะไรเกิดขึ้น อีกหนึ่งเหตุการณ์ที่อยากจะแบ่งปัน ประสานงานนัดแนะวันและเวลาเป็นที่เรียบร้อย พอถึงวันนั้นทีมงานได้เดินทางไปถึงที่หน้าเรือนจำ เตรียมที่จะเข้าไป ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่สถานพยาบาลออกมาบอกว่า “ขอให้ทีมวิจัยกลับไปก่อน ค่อยมาใหม่ วันหลัง วันนี้มีปิดล้อมตรวจค้น ซึ่งเพิ่งรู้ก่อนที่จะเข้ามา 10 นาที โทรบอกไม่ทัน เพราะต้องเตรียมตัว” ดินะที่ทีมวิจัยเรานัดกันสายถ่านกันเข้ากว่านี้ ก็คงต้องอยู่ในบรรยากาศที่มีการตรวจค้นปิดล้อม

ในบางพื้นที่ก็มีเหตุการณ์วุ่นวายก่อนหน้าที่ทีมวิจัยจะเข้าไปเพียง 1 วัน ส่งผลให้ทีมวิจัยอาจจะต้องเปลี่ยนวัน หรือต้องปฏิบัติตัวตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่อย่างเคร่งครัด เช่น

- เด็กและเยาวชน หนีออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน
- ลักลอบเสพยาบ้าในเรือนนอน และโดนจับได้ในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน การยกพวกตีกันในศูนย์ฝึกเยาวชนชาย

กล่องที่ 1.5 ประสบการณ์ของทีมงาน

ก. การนำทีมครั้งแรก”

“ผู้เขียนได้มีโอกาสนำทีมน้อง ๆ ลงเก็บข้อมูลภาคสนามในต่างจังหวัดเป็นครั้งแรก ซึ่งต้องบอกก่อนว่า เป็นการนำทีมเก็บข้อมูลครั้งแรกที่เราไม่เคยนำทีมมาก่อน โดยก่อนหน้านั้นจะเป็นเพียงสมาชิกในทีมลงเก็บข้อมูลในจังหวัดที่อาศัยอยู่เท่านั้น พอได้มีโอกาสนำทีมครั้งแรกในการลงเก็บข้อมูลนั้นก็ได้พบเจอเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย เช่น เหตุการณ์แรก เก็บข้อมูลเกี่ยวกับคนตีเมียเราก็จะต้องเข้าไปถามชาวบ้านที่เขาตีเมียเหล้ากันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ โดยเวลาที่เรเข้าไปถามนั้น เขาก็จะบอกเราว่าถ้ามาถามแบบสอบถามเกี่ยวกับคนตีเมียเราก็จะต้องตีเมียด้วยเช่นกัน จะได้เข้าใจกันเวลาเขาตอบ ซึ่งทางผู้เก็บข้อมูลก็ได้ปฏิเสธไปว่า ตอนนี้ไม่สะดวกที่จะตีเมีย เพราะอยู่ในเวลางาน หรืออาจจะบอกว่ามากับหัวหน้าคะ ถ้าตีเมียก็จะโดนหัวหน้าว่า หรือ ปฏิเสธไปว่าหนูแพ้อัลกอฮอล์คะ ตีมาแล้วตัวแดง เป็นผื่น มันก็มีบ้างที่เขาตีให้เราตี แต่เราก็จะปฏิเสธเด็ดขาดพร้อมเหตุผลไปด้วย เขาก็จะเข้าใจเหตุผลของเราแล้วให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม”

ข. เก็บข้อมูลในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีชาวฆ่าชิงทรัพย์ชาวบ้าน

“ทีมผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีชาวฆ่าชิงทรัพย์ชาวบ้าน โดยเป็นเหตุการณ์ที่มีคนแปลกหน้ามาเสนอขายปุ๋ยให้กับชาวบ้าน แต่กลายเป็นว่า เขามาฆ่าชิงทรัพย์ชาวบ้านคนนั้นแทน ทำให้ทางทีมลงเก็บ

ข้อมูลพบเจอกับการที่ชาวบ้านปฏิเสธการตอบแบบสอบถาม เนื่องจากกลัวว่าทางเราจะมาหลอกเขา แต่ก็มีควมโชคดีอย่างหนึ่งที่ก่อนหน้านั้นทางผู้เก็บข้อมูลได้มีการติดต่อประสานงานแจ้งให้กับผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้านทราบว่า จะมีคณะเก็บข้อมูลงานวิจัยจาก มช. มาขอความร่วมมือในการทำแบบสอบถาม โดยทางเราได้มีการติดต่อล่วงหน้าเป็นเดือน รวมไปถึงการ โทร. แจ้งผู้ใหญ่บ้านก่อนเข้าพื้นที่ 1-2 วัน เพื่อขอให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศเสียงตามสายให้กับชาวบ้านรับทราบ พร้อมกับการนำจดหมายที่ทำขออนุญาตเข้าพื้นที่ติดตัวไปด้วย ทำให้เราสามารถเก็บข้อมูลแบบสอบถามได้ครบตามจำนวน โดยในการลงเก็บข้อมูลมันก็จะมึบางครั้งที่เราไปถามแต่เราไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านกลับมา เนื่องจากเขาอาจจะติดธุระในขณะนั้น หรือ ทำกิจวัตรอะไรอยู่ ทำให้เราต้องแจ้งเขาโดยบอกว่าจะกลับมาใหม่ในวัน หรือ เวลาไหน และขออนุญาตกลับมาถามใหม่อีกครั้ง”

ค. พบกับผู้ใช้ยาตัวจริง

“ผู้เขียนและทีมวิจัยได้พบกับผู้ใช้ยาตัวจริง โดยแบบสอบถามโครงการนั้นมันจะมีส่วนที่ถามเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดต่าง ๆ อยู่ แล้วผู้ให้ข้อมูลก็ตอบมาว่า “ก็ใช้อยู่ละ เนี่ยคืนก่อนก็เพิ่งคลุ้มคลั่งไป จะทำร้ายร่างกายคนในครอบครัวตัวเองอยู่” พอผู้เก็บข้อมูลได้ยินที่เขาเล่ามาตอนแรกก็ยอมรับว่าตกใจแล้วก็รู้สึกกลัวเป็นอย่างมาก เนื่องจากเราเดินเข้ามาในบริเวณรั้วบ้านเขาคนเดียว ตอนนั้นก็แค่ตั้งสติแล้วก็คิดหาวิธีว่าจะทำยังไงให้เราไม่แสดงอาการกลัวต่อเขาออกไป แล้วก็คิดได้ว่าในเมื่อเขายินดีที่จะตอบแบบสอบถามเราก็ใช้แบบสอบถามนั้นในการกลบความกลัวแทน คือ พยายามถามเกี่ยวกับอาการ วิธีการใช้ ยาที่เขาใช้ ใช้ความอยากรู้ของเราเองเนี่ยในการกลบความกลัว เพราะคนเราเวลาอยากที่จะรู้อะไร เราก็จะลืมเรื่องอื่น ๆ ไป โดยเฉพาะความกลัวของเราเอง ซึ่งหากเราไปแสดงท่าทีหวาดกลัวเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการพบกันครั้งแรก มันก็อาจจะเป็นการทำให้เขาโกรธหรือไม่พอใจเราได้เช่นกัน”

ง. นอนโฮมสเตย์ไม่รู้ว่าเป็นคนต้มเหล้า

“ทีมผู้เขียนได้เดินทางไปถึงอำเภอที่เราจะต้องซื้อสุราเถื่อนในตอนค่ำแล้ว และในอำเภอนี้ไม่มีที่พัก จึงเข้าไปถามที่ร้านขายของชำในหมู่บ้านและอ้างไปว่าเป็นนักท่องเที่ยว ได้ขับรถเดินทางท่องเที่ยวเพื่อฉลองเรียนจบ แล้วดันมามืดที่อำเภอนี้ พอจะมีที่พักหรือไม่ ชาวบ้านที่นั่นอยู่แถวนั้นบอกว่าที่นี่ไม่มีที่พัก แต่ยินดีที่จะให้ไปพักที่บ้านของตน จึงได้ไปพักบ้านของชาวบ้านท่านนี้ และได้สอบถามชาวบ้านผู้นี้ว่า พอจะหาที่ซื้อสุราเถื่อนได้หรือไม่ เพราะอยากจะทำลองต้มดู ชาวบ้านรายนี้ก็บอกว่า ตนก็ทำอยู่ จึงได้ขอซื้อไป 2 ขวด เมื่อได้มาแล้ว ก็ถามต่อไปว่า ยังมีของเจ้าอื่นหรือไม่ อยากจะลองชิมดูหลาย ๆ ที่ ชาวบ้านรายนั้นก็บอกตำแหน่งคร่าว ๆ จึงตกลงใจจะไปถามซื้อสุราในวันพรุ่งนี้ เช้าอีกวัน จึงได้ไปลองถามโรงสุราต่าง ๆ ตามที่ได้รับข้อมูลมา ก็เข้าไปถามซื้อ ก็ได้รับความร่วมมือที่ดีจากเจ้าของโรงสุรา”

จ. ขนสุราเถื่อน เพื่อส่ง lab ที่เชียงใหม่

“เนื่องจาก ต้องเก็บตัวอย่างสุราเถื่อนจากพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดภาคเหนือ ตอนบน เพื่อส่งตรวจการปนเปื้อน จึงต้องระวังในเรื่องด้านตรวจค้นของเจ้าหน้าที่ตามจุดต่าง ๆ เลยใช้กล่องโฟมในการเก็บสุราและปิดด้วยเทปกาวอย่างมิดชิดไม่ให้มีกลิ่นออกมา และได้ใช้รถตู้เช่า โดยคนขับนั้นเป็นผู้มีประสบการณ์รู้จักกับด่านตรวจต่าง ๆ และได้นำป้ายของสถาบัน ๆ มาติดเอาไว้ที่ด้านหลังของรถตู้ เมื่อเข้าด่านและถูกถามจากเจ้าหน้าที่ ก็ตอบไปว่าเรามาจากไหน ไปทำอะไร เจ้าหน้าที่ก็ให้ทีมวิจัยผ่านไปโดยง่ายตาย”

จ. ตามเหล้าหนีภาษีตามแนวชายแดน

“ทีมผู้วิจัยศึกษาและค้นหาข้อมูลของรูปแบบการจำหน่ายสุราที่ลักลอบมาจากประเทศพม่า โดยได้เข้าไปในตลาดนัดริมชายแดนไทยพม่า และถามคนขายแถวนั้นว่า อยากจะซื้อสุราหนีภาษี ก็มีกรซื้อให้ทราบว่าร้านไหนที่รับจ้าง

ข้ามไปซื้อสุราจากประเทศพม่า จึงเข้าไปถามซื้อ และเพื่อไม่ให้เกิดพิรุณจึงบอกยี่ห้อและขนาดที่ต้องการ คนขายจึงใช้เด็กเฝ้าร้านที่ดูแล้วน่าจะเป็นคนจากประเทศพม่า วิ่งข้ามฝั่งไปซื้อมาให้ ซึ่งสังเกตว่า ได้ข้ามสะพานที่มีด่านเข้าไป และออกมาตรงด่านนั้น รอประมาณ 15-20 นาที ก็ได้รับสุราตามที่สั่ง และจากการสอบถาม ก็ได้ทราบข้อมูลว่า มีการคั่นสุรา บุหรี่ และของหนีภาษีมาจากประเทศพม่า โดยใช้กองทัพบก ให้ชนข้ามลำน้ำที่กั้นระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า มาพักไว้ตามบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำ เพื่อรอการขนย้ายไปยังที่ต่าง ๆ อีกด้วย ด้านอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และด้านจังหวัดหนองคาย

จากการสอบถามข้อมูลจากเพื่อนที่เป็นคนในท้องถิ่น ได้รับข้อมูลมาว่าการนำสุราหนีภาษีเข้ามานั้น จะมีลักษณะที่คล้ายกัน คือ การจ้างผู้ที่เป็นคนขับยานพาหนะรับจ้างให้ขนสุราหนีภาษีมาให้ โดยที่ด่านอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย จะมีลักษณะของลำน้ำโขงเป็นแนวเขตชายแดนไทย-พม่า และ ไทย-ลาว และจะมีเรือรับจ้างที่รับผู้โดยสารข้ามไปเพื่อไปยังบ่อนกาสิโนของประเทศเพื่อนบ้าน ในบ่อนนั้น จะมีร้านที่ขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อยู่ด้วย จึงได้ขอให้คนขับเรือที่เป็นลูกน้องของเพื่อนซื้อมาให้ เพราะปกติก็จะมีการฝากซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับผู้ขับเรือรับจ้างเป็นปกติอยู่แล้ว และในส่วนของด่านจังหวัดหนองคายก็จะมีรถตู้รับจ้างข้ามสะพานไทย-ลาว ที่คอยข้ามฝั่งเพื่อรับส่งผู้โดยสารจากไทยไปฝั่งลาว และเพื่อนที่อยู่จังหวัดหนองคายก็บอกว่า เราสามารถจ้างให้คนขับรถตู้ ซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จากร้านดีพรีที่อยู่ฝั่งประเทศลาวเข้ามาให้เราได้ในราคาถูก เพราะไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องรู้จักมักคุ้นกับคนขับรถตู้ ในช่วงเช้าเราจึงได้ขอให้เพื่อนสั่งเบียร์มาให้ 1 ลัง คนขับรถตู้ก็ยินดีให้เราไปรับเบียร์ที่สั่งในตอนบ่ายที่ท่ารถ และเราก็ได้รับเบียร์ที่ห่อไว้ในถุงดำอย่างแน่นหนา”

ข. การเลือกใช้พาหนะ

“การใช้ยานพาหนะให้ถูกกับลักษณะงานและพื้นที่ จะช่วยให้เราสะดวกสบายและมีผลต่อการเก็บข้อมูลด้วย เพราะการเป็นคนแปลกหน้าแล้วเข้าไปในพื้นที่จะมีแรงต้านและอคติอยู่แล้วในเบื้องต้น ถ้าเราลดในส่วนนี้ลงได้ ก็จะเป็นการง่ายในการเข้าหาผู้ที่ให้ข้อมูล บ้างพื้นที่ หากเราใช้รถตู้เข้าไป ก็จะเป็นที่สังเกตได้ง่ายและมีโอกาสที่เราจะไม่ได้พบกับผู้ที่จะให้ข้อมูลงานวิจัย เช่น ในโครงการสุราเถื่อนโครงการหนึ่ง ได้เช่ารถยนต์เก๋งไปเก็บข้อมูลและได้คุยกับเจ้าของโรงกลั่นสุรา ก็ได้รับข้อมูลมาว่า หากเป็นรถตู้ ก็อาจจะไม่ได้พบกับเขา เพราะก่อนหน้านี้ มีเจ้าหน้าที่ได้ใช้รถตู้เข้ามายังพื้นที่ และจับปรับผู้ผลิตสุรารายอื่น ทำให้เมื่อชาวบ้านเห็นรถตู้แปลกหน้าเข้ามา ก็จะบอกต่อกันและจะไม่ค่อยต้อนรับมากนัก หรืออีกโครงการที่มีการซื้อสุราเถื่อนเพื่อนำกลับมาตรวจสอบ ก็ต้องใช้รถตู้ในการค้นย้าย เพราะมีทีมงานหลายคนและสุราที่ซื้อมาด้วย ยังมีการใช้มอเตอร์ไซค์เพื่อเข้าไปยังพื้นที่เก็บข้อมูลในวันเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งจะต้องเข้าไปถ่ายภาพรอบ ๆ คูเมืองเชียงใหม่ มอเตอร์ไซค์จึงเป็นพาหนะที่เหมาะสมในการเข้าพื้นที่ เพราะมีการเล่นน้ำและรถติดเป็นอย่างมาก”

ข. รู้หน้าไม่รู้ใจ

“เก็บแบบสอบถามจากเยาวชนที่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือเรียนจากสถานที่ที่ไม่ใช่โรงเรียน ได้ไปยังจังหวัดแห่งหนึ่ง ในตอนเย็นได้ออกมาเดินรอบ ๆ ที่พัก ซึ่งเป็นชุมชนบ้านพักอาศัยของชาวบ้าน ได้เจอวัยรุ่นชายคนหนึ่งที่มีการลักทั้งตัว ไม่เว้นแม้แต่หน้าของตัวเอง จึงได้ตัดสินใจเข้าไปขอเก็บข้อมูลงานวิจัยปรากฏว่า ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี บอกว่าตัวเองนั้นอยู่ในแก๊งค์วัยรุ่น (บริเวณคิ้ว มีการลักให้เหมือนกับคิ้วของยักษ์ไทยในวรรณคดี) สารเสพติดที่เคยใช้ก็แค่กัญชาเท่านั้น และยังแนะนำให้ไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่น่าจะมียูริ่ง

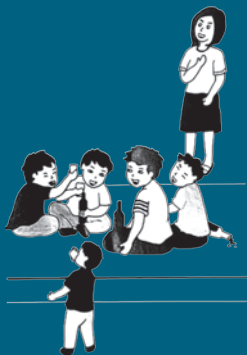

ในลักษณะนี้อีกด้วย และอีกกรณีที่ได้ไปเก็บข้อมูลจากนักศึกษาที่เรียน กศน. แห่งหนึ่ง ได้สอบถามข้อมูลจากวัยรุ่นคนหนึ่งที่น่าตาธรรมดา ดูเป็นคน เรียบร้อย แต่ข้อมูลที่ได้กลับพบว่า น้องคนนี้ใช้สารเสพติดมาแล้วหลายชนิด ผิดกับหน้าตาที่ดูแล้วไม่น่าใช่คนแบบนั้นเลย”

เอกสารอ้างอิง

1. วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). อำเภอเมืองเชียงใหม่. สืบค้น 15 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/อำเภอเมืองเชียงใหม่>.
2. กนิษฐา ไทยกล้า. (2559). สารพัดภาษาสารเสพติด. สำนักงานคณะกรรมการ ป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, กรุงเทพฯ.

บทเรียนคนทำงานวิจัย
ในประชากรกลุ่มเฉพาะ

ข้อคำนึงทางจริยธรรมในการวิจัย ในกลุ่มประชากรซ่อนเร้น

รักมน กัลยาศิริ
ธิตินา ดวงสนิท

บทนำ

กลุ่มประชากรซ่อนเร้น (Hidden population) เป็นกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่ไม่สามารถใช้กรอบในการวิจัยตามปกติได้ เนื่องจากมีคุณลักษณะบางอย่างของประชากรที่ไม่เป็นที่ยอมรับได้ของคนในสังคมส่วนใหญ่ การวิจัยในกลุ่มประชากรดังกล่าวจึงทำได้ยากกว่าที่ทำได้ในกลุ่มประชากรทั่วไป เช่น ไม่สามารถสุ่มตัวอย่างเพื่อให้เป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากเข้าถึงกลุ่มประชากรได้ยาก นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องระมัดระวังการใช้ข้อมูลที่ได้มาจากกลุ่มตัวอย่างที่ทำการวิจัย เนื่องจาก ผู้เข้าร่วมวิจัยอาจไม่ได้ให้ข้อมูลตามความเป็นจริง และอาจมีการลดทอนตัวเลขหรือข้อมูลที่ตนรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี โดยคนในกลุ่มประชากรซ่อนเร้นนี้มักจะไม่ค่อยตอบรับเข้าร่วมงานวิจัย เนื่องจากกังวลเรื่องความลับของข้อมูลและผลเสียที่อาจตามมา หากมีการเปิดเผยข้อมูลในด้านที่ไม่ดีของตน ทำให้จำเป็นต้องมีการใช้รูปแบบการวิจัยในลักษณะเฉพาะ เช่น การใช้วิธีทางสถิติเข้ามาช่วยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่สุด โดยตัวอย่างกลุ่มประชากรซ่อนเร้นที่พบได้บ่อย เช่น

- กลุ่มผู้อพยพ
- กลุ่มผู้ใช้สารเสพติด
- กลุ่มผู้ที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อเอชไอวี
- ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความเชื่อเฉพาะ
- ผู้ที่อาศัยอยู่ในสถานที่หรือพื้นที่ห่างไกลชายขอบ
- ผู้ที่มีปัญหาการเผชิญหน้ากับหน่วยงานทางกฎหมาย
- ผู้ที่อยู่ภายใต้แรงกดดันทางสังคมของชุมชนในวงกว้าง
- ผู้ที่อยู่ในสถานการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปราะบาง

โดยในบทนี้ จะกล่าวถึงกลุ่มประชากรซ่อนเร้นที่เป็นกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องนี้สามารถนำไปใช้ในกลุ่มประชากรซ่อนเร้นกลุ่มอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากมีข้อควรคำนึงถึงทางจริยธรรมที่อาจมีความคล้ายคลึงกัน

จริยธรรมในการทำวิจัยกลุ่มประชากร

ซ่อนเร้นด้านสารเสพติด

ผู้ใช้สารเสพติดโดยเฉพาะสารเสพติดผิดกฎหมายซึ่งต้องหลบหลีกการถูกจับกุม รวมไปถึงการปิดบังตนเองจากสังคมเพื่อไม่ให้ตนเองถูกกีดกัตออกจากสังคมจากการมีพฤติกรรมใช้สารเสพติดของตน นับว่าเป็นกลุ่มประชากรซ่อนเร้นที่เข้าถึงได้ยาก ในการทำการวิจัยในกลุ่มประชากรดังกล่าวจำเป็นต้องมีข้อคำนึงทางจริยธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ โดยจัดได้ว่ากลุ่มประชากรเหล่านี้เป็นกลุ่มประชากรที่มีความเปราะบางในการเข้าถึงและทำการวิจัย

ข้อจริยธรรมโดยทั่วไปสามารถมองได้จากคุณค่า (values) ที่คนในสังคมนั้น ๆ มองเห็นและยึดถือ และใช้เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติต่าง ๆ ในสังคม อาจเป็นความเชื่อความศรัทธาเชิงศาสนา ความเชื่อในอดีตที่ยึดถือสืบเนื่องต่อกันมาในสังคม หรือการปฏิบัติงานเชิงวิชาชีพ และกฎหมายระเบียบข้อบังคับที่เป็นที่ยอมรับกันมา หรืออาจเกิดจากหลาย ๆ อย่างข้างต้นรวมกัน โดยเป็นแนวทางที่สามารถแนะให้คน

ประพจน์หรือปฏิบัติในสังคม เพื่อไม่ให้ไปล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น และเคารพในสิทธิของตนเอง ทั้งนี้ ความเชื่อพื้นฐาน และระบบคุณค่าต่าง ๆ ที่ยึดถือเหล่านี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา กลายเป็นจริยธรรมที่ใช้กันในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในสังคมนั้น ๆ

สำหรับการทำวิจัยในกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดรวมถึงการทำงานที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้สารเสพติดนั้น สามารถทำได้โดยผู้ทำงานจากหลากหลายสาขาวิชาชีพ เช่น ผู้เชี่ยวชาญในด้านการให้การปรึกษาครอบครัว นักสังคมสงเคราะห์ นักกฎหมาย นักจิตวิทยา จิตแพทย์ พยาบาลจิตเวช บุคลากรที่ให้การดูแลทางสุขภาพ เจ้าหน้าที่ทำงานด้านการป้องกันและการบำบัดรักษา ตลอดจนถึงนักวิจัย นักวิชาการด้านสารเสพติด ซึ่งสาขาการทำงานต่าง ๆ ข้างต้นนั้น ก็มีข้อกำหนดทางจริยธรรมวิชาชีพขององค์กรตามสาขากำกับอยู่เช่นกัน ทั้งนี้ องค์กรประกอบที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมวิชาชีพ มักพูดถึงหลักในการเคารพสิทธิส่วนบุคคล การปกป้องความลับ และความเป็นส่วนตัว การไม่ทำอะไรที่เป็นอันตรายต่อผู้ที่เราเข้าไปเพื่อดูแลหรือเก็บข้อมูล การทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้อง และการมีความยุติธรรมในการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

หน้าที่และวัตถุประสงค์ของจริยธรรมวิชาชีพด้านสารเสพติด

ในการปฏิบัติวิชาชีพแต่ละสาขาในงานด้านสารเสพติดนั้น การมีจริยธรรมวิชาชีพจะช่วยให้โครงการวิจัยที่ดำเนินการอยู่ หรือองค์กรที่ทำงานด้านการบำบัดดูแลรักษาผู้ใช้สารเสพติดที่ดำเนินงานอยู่นั้นมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น สามารถตั้งขอบเขตได้เบื้องต้นว่า สิ่งใดควรหรือไม่ควรทำ และเป็นแนวทางสำหรับให้คนที่ทำงานในด้านนั้น ๆ สามารถเอาไว้สื่อสารระหว่างกัน และไว้ในการดูแลติดตามภายในองค์กรได้ โดยสามารถทำให้เกิดความปลอดภัยต่อสาธารณะได้ ตัวอย่างการมีข้อจริยธรรมวิชาชีพ (professional conduct) ของกลุ่มผู้ให้การบำบัดรักษาผู้ใช้สารเสพติดของประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้

- 1) จริยธรรมการให้คำปรึกษา และบทบาทที่ทับซ้อนระหว่างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับความสัมพันธ์ทางการทำงาน
- 2) จริยธรรมในการประเมินผล และการตีความข้อมูล โดยเครื่องมือเก็บข้อมูลควรเป็นเครื่องมือที่ได้มาตรฐาน
- 3) จริยธรรมการรักษาความลับ / ไม่ไปล่วงล้ำสิทธิส่วนบุคคลและความเป็นส่วนตัว
- 4) จริยธรรมการมีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ
- 5) จริยธรรมในการทำงานได้ในที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- 6) จริยธรรมด้านสถานที่ทำงานที่มีมาตรฐาน
- 7) จริยธรรมด้านการมีผู้ควบคุมกำกับดูแลและให้คำปรึกษาแก่ผู้ทำงาน
- 8) การแก้ไขปัญหาด้านจริยธรรม
- 9) จริยธรรมการสื่อสารและเผยแพร่ผลงานออกสู่สาธารณะชน
- 10) จริยธรรมการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการเป็นกระบอกเสียงให้ผู้ผู้ใช้สารเสพติด

ความเข้าใจที่ผิดเกี่ยวกับปัญหา เชิงจริยธรรมในการทำงานในองค์กร

ข้อสมมติฐานที่มักจะเกิดขึ้นเมื่อทำงานในประเด็นของจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้ผู้ใช้สารเสพติดรวมถึงการทำงานในองค์กรวิชาชีพโดยทั่วไป อาจเป็นความเข้าใจที่ผิดและจำเป็นต้องสื่อสารให้คนในโครงการวิจัยรวมถึงองค์กรเข้าใจตรงกัน โดยมีประเด็นที่มักพบว่า เป็นความเข้าใจโดยทั่วไปที่ผิดที่มักพบได้บ่อย ๆ เช่น

- ความเข้าใจว่า ทีมผู้ร่วมวิจัยได้ผ่านการฝึกอบรมด้านจริยธรรมมาแล้ว น่าจะมีความรู้ดี รู้ข้อบออยู่แล้ว ซึ่งเป็นข้อควรระวังอย่างยิ่ง เนื่องจากประเด็นด้านจริยธรรมนั้นควรมีการสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง และควรดำเนินการเพื่อให้แน่ใจว่าผู้วิจัยทุกคนได้ปฏิบัติตามจริยธรรมตามมาตรฐานที่ได้ตั้งไว้

- ความเข้าใจว่า ผู้วิจัยได้รับการฝึกอบรมในประเด็นด้านจริยธรรมผ่านทาง การฝึกอบรมวิชาชีพและวิชาการของสาขาที่ตนเชี่ยวชาญมาแล้ว ซึ่งคล้ายกับข้อแรกคือ จำเป็นที่ยังต้องมีการพูดคุยกันภายในทีมเกี่ยวกับ ประเด็นทางจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง
- ความเข้าใจว่า ต้องเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยหรือทีมผู้ร่วมวิจัยเท่านั้น ที่จะต้องคำนึงถึงเรื่องจริยธรรม แต่ความจริงแล้วทุกคนที่เกี่ยวข้องกับ โครงการควรที่จะได้รับการดูแลติดตามประเด็นเรื่องจริยธรรมด้วยเช่นกัน โดยผู้ที่เกี่ยวข้องทุกระดับที่มีส่วนร่วมในโครงการควรผ่านการอบรมด้าน จริยธรรม
- ความเข้าใจว่า หากเกิดประเด็นด้านจริยธรรมขึ้นมา เป็นเรื่องของคนที่ ทำนั้นเพียงคนเดียวที่ต้องคำนึงถึงประเด็นด้านจริยธรรมโดยตรง แต่ ความเป็นจริงแล้ว คือ ประเด็นปัญหานั้นต้องเป็นของทั้งกลุ่มทีมวิจัย และของโครงการนั้นที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย
- ความเข้าใจว่า เมื่อเกิดปัญหาทางจริยธรรมแล้วทำให้เกิดการมองว่า เป็นคนไม่ดี ซึ่งอันที่จริง ปัญหาที่เกิดขึ้นควรได้นำมาพูดคุยกันหรือมา ถกกันมากกว่าการมองว่าใครเป็นคนดีหรือคนไม่ดี
- ความเข้าใจว่าถ้าเราไม่เคยได้ยินว่า มีปัญหาในงานของเราที่กำลังทำ โครงการวิจัยอยู่ แปลว่า ไม่มีปัญหาทางจริยธรรมในโครงการนั้น ๆ แต่ หลายครั้งอาจมีประเด็นเกิดขึ้นแล้ว เพียงแต่ไม่ได้มีใครหยิบยกขึ้นมา กล่าวถึง จึงอาจจะต้องมีการหยิบยกประเด็นสู่เสียงบางอย่างขึ้นมา เพื่อพูดคุยในการประชุมทีมตามปกติ โดยที่ยังไม่ได้เกิดปัญหาก็ได้

จึงเห็นได้ว่าความเข้าใจที่ผิดต่าง ๆ ข้างต้น จัดเป็นข้อควรระมัดระวังที่จะ ต้องมีการพูดคุยกันในประเด็นทางด้านจริยธรรมตลอดการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ใช้สารสนเทศ อย่างไรก็ดี จำเป็นต้องอาศัยหลักในการพิจารณาทาง จริยธรรมซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

คุณค่า (Values) ที่เป็นที่ยอมรับในสังคม เพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาทางจริยธรรม

Values คือ การที่เราให้คุณค่ากับอะไรบางอย่าง และคนมองว่า มันเป็นสิ่ง
ที่ควรทำและให้ความสำคัญ เป็นตัวชี้้นำสู่พฤติกรรมของคนนั้น ๆ ที่อยู่ในสังคม โดย
มีค่านิยมที่มักถือว่าเป็นสิ่งสากลที่มองว่าเป็นคุณลักษณะที่ควรปฏิบัติ เช่น

- 1) การเคารพในสิทธิส่วนบุคคล การมีสิทธิที่จะตัดสินใจเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมงานวิจัยของกลุ่มตัวอย่าง
- 2) การช่วยเหลือผู้อื่น ผู้เข้าร่วมงานวิจัยหรืองานวิจัยนี้ควรได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อตนเองหรือผู้อื่น
- 3) ผู้ที่ทำวิจัยต้องมีความสามารถ มีความรู้และทักษะในด้านนั้น ๆ
- 4) การรู้จักปฏิเสธและไม่ปฏิบัติตามคำสั่งที่ผิดกฎหมายหรือผิดจรรยาบรรณ
- 5) การเคารพ การรักษาความลับ และความเป็นส่วนตัว
- 6) ความขยัน ตั้งใจทำงานอย่างเต็มที่
- 7) การไม่ผิดคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้
- 8) “การตอบแทน” หรือส่งต่อความดีให้กับผู้อื่น
- 9) ความซื่อสัตย์และตรงไปตรงมา บอกความจริง
- 10) ความยุติธรรม
- 11) ความรักดี
- 12) การไม่ทำร้ายใคร
- 13) การปฏิบัติตามกฎหมายและข้อกำหนดตามหลักจริยธรรม
- 14) การแก้ไขเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นแล้ว
- 15) การใช้ทรัพยากรอย่างรอบคอบ
- 16) การปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง
- 17) การพัฒนาตนเอง ทำงานให้เต็มที่ที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมและกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า ในคุณค่าหรือค่านิยมหนึ่งข้างต้นที่เป็นสากลนั้น มีการพูดถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบและกฎหมายที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาด้าน จริยธรรมนั้น หลายครั้งอาจไม่สอดคล้องกับข้อกฎหมาย หรืออาจยังไม่มีข้อกฎหมาย ที่เป็นแนวทางที่ตั้งไว้ให้ยึดถือปฏิบัติก็เป็นได้ ทั้งที่จริยธรรมและกฎหมายนั้น เป็น สิ่งที่ควรและมักอยู่คู่กันตลอด แต่การปฏิบัติตามจริยธรรมไม่ได้หมายความว่า การได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาเพียงเท่านั้น โดยมีนัยที่เหนือกว่านั้น เช่น กฎหมายบางอย่างไม่สามารถไปถึงการปฏิบัติตามจริยธรรมบางประการได้ ดังนั้น บางครั้งเราจึงต้องใช้วิจารณญาณในการจัดการประเด็นหรือปัญหาทางจริยธรรม ที่เกิดขึ้น โดยแนวทางปฏิบัติอาจเป็นการปฏิบัติตามจริยธรรมและทำตามกฎหมาย เช่น การเดินข้ามถนนตรงทางม้าลาย หรืออาจเป็นการไม่ปฏิบัติตามจริยธรรมแต่ก็ ไม่ได้ผิดกฎหมาย เช่น การให้สิทธิคนบางเชื้อชาติได้รับการรักษาก่อน รวมถึงลักษณะ อื่น ๆ ที่ไม่สอดคล้องกันระหว่างจริยธรรมและกฎหมาย

ตัวอย่างประเด็นปัญหาทางจริยธรรม ที่เป็นประวัติศาสตร์ในอดีต

Tuskegee Syphilis Study (ถึงปี ค.ศ. 1972) เป็นการศึกษาธรรมชาติ ของโรคซิฟิลิส (Syphilis) โดยในปี ค.ศ. 1932 ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีใครทราบวิธีการ รักษาโรคนี้ในตอนเริ่มต้นการศึกษา ผู้วิจัยได้ติดตามผู้ติดโรคซิฟิลิสเป็นเวลาหลายปี ปรากฏว่า เมื่อมีการตีพิมพ์ผลการศึกษานั้นได้มีผู้ไปเทียบเคียงปีที่ทำการศึกษาพบว่า ในภายหลังมียาที่สามารถใช้รักษาโรคนี้ได้แล้ว แต่ผู้วิจัยยังคงทำการศึกษาดูตาม ผู้ป่วยต่อโดยที่ไม่มีการให้ยาเพื่อใช้รักษาโรค ทำให้เกิดผลกระทบมากมาย เช่น มี คนเป็นร้อยคนมีผลแทรกซ้อนจากการไม่ได้รับยารักษา รวมถึงทำให้คู่ครองและลูก ของเขาติดเชื้อเพิ่มขึ้น เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่ควรระมัดระวัง โดยเฉพาะประชากร ในการศึกษานี้เป็นกลุ่มชาวผิวสีที่จัดว่าเป็นประชากรที่มีความเปราะบางและอาจถูก เอาเปรียบได้ง่ายด้วย

Nazi Experiments during WWII (ถึงปี ค.ศ. 1945) เป็นการศึกษาของประเทศเยอรมัน ที่ทำการศึกษากับกลุ่มชาวยิว ซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่มีในส่วนของ การนำหลักทางจริยธรรมเข้าไปช่วยปกป้องกลุ่มคนเหล่านั้นเลย โดยทำการวิจัย ที่ทำให้เกิดอันตรายโดยตรง และปราศจากการยินยอมให้ทำการวิจัยจากกลุ่ม ประชากรซึ่งเป็นนักโทษในขณะนั้น ทั้งนี้ ประชากรกลุ่มนักโทษจัดเป็นกลุ่มที่มีความ เปรอะบางอย่างยิ่งในการทำวิจัย ซึ่งมีประเด็นทางจริยธรรมที่ควรคำนึงถึง โดยเฉพาะ เรื่องการขอความยินยอม เนื่องจากนักโทษโดยทั่วไปซึ่งรวมไปถึงผู้มีความผิดใน คดีสารเสพติด มักรับรู้ได้ว่าต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้มีอำนาจควบคุม จึงอาจยินดี เข้าร่วมการศึกษารววิจัย โดยไม่ได้ตัดสินใจจากความต้องการจริง ๆ ของตน ว่าต้องการ เข้าร่วมการวิจัยจริงหรือไม่

Human Radiation Experiment เป็นการทดลองเรื่องของกัมมันตรังสี ในยุคของสงครามเย็น โดยทำการทดลองในสหรัฐอเมริกากับกลุ่มประชากรทั่วไป เพื่อ อยากรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับกัมมันตรังสีจะส่งผลกระทบต่อร่างกายอย่างไรบ้างหากได้รับขึ้นมา โดยการให้กัมมันตรังสี กับผู้ป่วยโดยไม่บอกให้ทราบ หลังจากเรื่องนี้เผยแพร่ออกไป จึงทำให้เกิดการ จัดการและกำหนดข้อกำหนดทางจริยธรรมขึ้นมา

จากเหตุการณ์เหล่านี้ในอดีต จึงทำให้ปัจจุบันจำเป็นต้องมีกฎระเบียบขึ้นมา เพื่อปกป้องกลุ่มคนซึ่งรวมถึงกลุ่มประชากรอ่อนแอที่เข้าร่วมการศึกษารววิจัย ที่ทำให้นักวิจัยได้ผลงานวิจัยออกมา แต่บางครั้งทำให้อาสาสมัครกลับเสียสิทธิส่วนบุคคลไป หรือบางกรณีอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้ จึงมีสมาคมได้ออกแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ เช่น

- Nuremberg code เป็นการมองเรื่องของสิทธิของผู้เข้าร่วมงานวิจัย และคุณค่าของการทำวิจัยนั้น ๆ
- Declarations of Helsinki เป็นข้อควรปฏิบัติของแพทย์ การรักษา ผลประโยชน์ของผู้เข้าร่วมงานวิจัย
- Belmont report เป็นการมองเรื่องของสิทธิส่วนบุคคล การรักษาผลประโยชน์ให้เท่าเทียม และการก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วม

- International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects
- Guidelines for Good Clinical Practice for Trials on Pharmaceutical Products
- Operational Guidelines for Ethics Committees that Review Biomedical Research
- The Ethics of Research Related to Healthcare in Developing Countries, Surveying and Evaluating Ethical Review Practice

จากแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้จะสามารถเป็นมาตรฐานให้สามารถทำงานวิจัยและดูแลบำบัดรักษาผู้ป่วยได้โดยที่ไม่ไปรุกรานสิทธิของผู้ที่เข้าร่วมการศึกษา

White & Popovits Model

เพื่อใช้พิจารณาประเด็นทางจริยธรรม

สืบเนื่องจากหลักจริยธรรมบางข้อยังขาดความชัดเจนซึ่งอาจต้องไปตีความเอง หรือบางข้ออาจมีความขัดแย้งกันเองในสถานการณ์บางอย่าง เพราะฉะนั้น จึงต้องใช้วิจารณญาณในการคิดวิเคราะห์เพื่อประมวลข้อควรคำนึงทางจริยธรรมต่าง ๆ ให้ครอบคลุม ทั้งนี้ข้อจริยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มักไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ โดยอาจเกิดขึ้นจากปัญหาที่หน่วยงานที่นักวิจัยหรือผู้ทำงานด้านสารสนเทศได้เผชิญ นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงข้อจริยธรรมบางอย่างที่ไม่สามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมอื่นได้ อาจต้องมีการปรับข้อจริยธรรมให้เข้ากับสภาพสังคมหรือชุมชนที่เราต้องการเข้าไปเก็บข้อมูล และบางครั้งการที่มีมาตรฐานที่ใช้อยู่อาจไม่สามารถแทนที่กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง จึงต้องมีการจัดตั้งกระบวนการพิจารณา และสร้างสรรค์แนวทางในการดูแลในกลุ่มประชากรซ่อนเร้นนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปด้วยดี โดย White & Popovits Model จัดเป็นรูปแบบการใช้วิจารณญาณหนึ่งในการพิจารณาประเด็นทางจริยธรรม โดยใช้เพื่อดูว่าปัญหาที่เราากำลังเผชิญอยู่ควรที่จะได้รับการแก้ไขอย่างไรเรียงตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. พิจารณาว่าผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีใคร องค์กร หรือโครงการใดบ้าง และมีความเกี่ยวข้องในระดับใด เช่น ระดับมาก ปานกลาง น้อย
2. พิจารณาว่ามีคุณค่า ค่านิยมสากลอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น และมีความขัดแย้ง (conflict) ระหว่างกันในข้อใดบ้าง
3. พิจารณาว่ามีกฎหรือระเบียบอะไรก่อนหน้าหรือไม่ ที่ควรเอาเข้ามาอยู่ในกระบวนการในการตัดสินใจ และมีความสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องตามหลักจริยธรรมใดหรือไม่ อย่างไร

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการพิจารณาอย่างเป็นขั้นตอนและเป็นระบบ จะทำให้สามารถมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างครอบคลุมทั้งตัวสถานการณ์ ส่วนที่มีความเกี่ยวข้องทุกระดับ และคุณค่าสากล และกฎหมายกฎระเบียบที่เคยวางไว้ อันจะนำไปสู่การตัดสินใจในประเด็นทางจริยธรรมได้อย่างถูกต้องและมีมุมมองอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการทำวิจัยในกลุ่มประชากรซ่อนเร้น เช่น ในผู้ที่ใช้สารเสพติดได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. Heckathorn D.D. Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations. *Social Problems* 1997;44:174-99.
2. Loue S. *Textbook of Research Ethics: Theory and Practice*. Springer, Boston, MA. 2002.
3. The Colombo Plan Asian Centre for Certification and Education of Addiction Professionals Training Series. *Ethics for Addiction Professionals*. 2012.

เล่าสู่ประสบการณ์การลงพื้นที่ ภาคสนามวิจัยในกลุ่มเด็ก และ เยาวชนหมู่บ้านตามแนวตะเข็บชายแดน

วไลลักษณ์ ลังกา

เป็นที่ทราบกันดีในกลุ่มนักวิจัยว่า เมื่อต้องทำงานภาคสนาม ตัวผู้วิจัยถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด กล่าวคือ ผู้วิจัยต้องมีความรู้ความชำนาญในการใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย อาทิเช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม เป็นต้น ต้องดำดิ่งและคลุกคลีติดโม่งกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ และต้องยึดคณา ไม่ตัดสิน ไม่ตีตรา ไม่ด่วนสรุป ยิ่งเมื่อต้องเข้าถึงกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งถือเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เปราะบางด้วยแล้ว นักวิจัยจำเป็นต้องมีกลยุทธ์และเตรียมความพร้อมตั้งแต่ระยะก่อนเข้าพื้นที่ ระยะเข้าพื้นที่ และระยะถอนตัวออกจากพื้นที่ บทความนี้ผู้เขียนปรารถนาที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานเชิงพื้นที่ในกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อให้ผู้ที่สนใจใช้เป็นแนวทางทำงานวิจัยภาคสนามได้อย่างประสบผลสำเร็จ

ระยะก่อนเข้าพื้นที่

ก่อนเข้าพื้นที่ภาคสนามวิจัยเพื่อเข้าไปเก็บข้อมูล ทีมวิจัยควรมีการกำหนดกรอบการทำงานภาคสนามของทีมที่จะลงพื้นที่ จากนั้นกำหนดทีมวิจัยหลักและคัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัยภาคสนาม ซึ่งในส่วนของผู้ช่วยนักวิจัยภาคสนามนั้นอาจจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในภาษาถิ่น เพราะจากการลงพื้นที่ตามหมู่บ้านแนวตะเข็บชายแดน พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้พูดภาษากลางแต่ใช้ภาษาถิ่น ซึ่งหากทีมวิจัยไม่มีทีมผู้ที่เข้าใจภาษาถิ่น อาจจะทำให้การสื่อสารมีความคลาดเคลื่อนได้ เมื่อกำหนดทีมผู้ช่วยวิจัยได้แล้ว ควรมีการประชุมชี้แจงเพื่อสร้างความเข้าใจในเป้าหมายของการลงพื้นที่นั้น ๆ โดยทีมวิจัยควรมีการจัดทำแผนปฏิบัติการเก็บข้อมูลภาคสนามที่แสดงให้เห็นว่า ในแต่ละวันจะมีกิจกรรมใดบ้างในพิกัดพื้นที่ใด และมีการกำหนดขอบเขตผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม จากนั้นก็จะเป็นส่วนในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่คาดว่าจะใช้ในภาคสนาม ก่อนวันเข้าพื้นที่จริง ควรฝึกทีมวิจัยหรือทีมผู้ช่วยวิจัยในด้านทักษะการตั้งคำถามย่อย ซึ่งเป็นคำถามที่อาจได้ใช้หากเกิดกรณีสุญญากาศขณะสัมภาษณ์ หรือคำถามย่อยนี้อาจใช้เพื่อเชื่อมโยงไปสู่คำถามหลัก และควรฝึกทีมลงพื้นที่ในการวิเคราะห์ภาษากายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในขณะที่ให้ข้อมูล ซึ่งจากประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเด็กและเยาวชนพบว่า ภาษากายที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลวิจัย จากกระบวนการขั้นตอนที่สะท้อนออกจากประสบการณ์ของทีมวิจัยในประเด็นการเตรียมทีมก่อนลงพื้นที่ สรุปได้ดังภาพที่ 1

ระยะก่อนเข้าพื้นที่ :

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการเตรียมทีมวิจัยก่อนลงพื้นที่

นอกจากการเตรียมทีมวิจัยก่อนลงพื้นที่แล้ว **การคัดเลือกผู้ประสานงานหลักในพื้นที่** และการ**สร้างความสัมพันธ์**เป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะผู้ประสานงานหลักในพื้นที่นี้จะเป็นกลไกหลักในการนำพาทีมวิจัยไปสู่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้ดี ซึ่งผู้ประสานงานหลักนี้จะเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ และคนในชุมชนให้การยอมรับ หลังจากที่ได้ผู้ประสานงานหลักในพื้นที่แล้ว ทีมวิจัยควร**ศึกษาข้อมูลบริบทพื้นที่**ก่อน ทั้งในเรื่องของวิถีชุมชน ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือ ข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติเมื่ออยู่ในชุมชน เป็นต้น จากนั้นอาจจะต้องหาทีมผู้ช่วยวิจัยภาคสนามอีก 1 ชุด ที่เป็นคนในพื้นที่ เพื่อช่วยด้านการสื่อสารคู่ขนานไปกับทีมผู้ช่วยวิจัยจากส่วนกลาง ประชุมชี้แจงถึงเป้าหมายของการลงพื้นที่ และนัดหมายเวลาในการเข้าพื้นที่ (ภาพที่ 2)

ระยะก่อนเข้าพื้นที่ :

ภาพที่ 2 กำหนดผู้ประสานงานพื้นที่และศึกษาข้อมูลพื้นที่

- กำหนดผู้ประสานงานหลักในพื้นที่และสร้างสัมพันธภาพ

ก่อนลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ใด การกำหนดผู้ประสานงานหลัก ที่เป็นคนในพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะผู้ประสานงานหลักคนนี้จะ ผู้นำพาทีมวิจัยไปพบกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนกลุ่มเปราะบางหรือเด็กนอกระบบ ซึ่งไม่ได้พบได้จากในสถานศึกษา ตามประสบการณ์ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่กับกลุ่มเด็กและเยาวชนกลุ่มเปราะบางนี้ ครูซึ่งเป็นคนในพื้นที่หมู่บ้านนั้น จะเป็นผู้ประสานงานหลักที่มีประสิทธิภาพสูงมาก อาจเนื่องจากเด็กและเยาวชนเกือบทุกคนในหมู่บ้านนั้นจะรู้จักครู และครูก็เคยสอนเด็กกลุ่มนี้มาก่อนที่จะถูกให้ออกจากระบบการศึกษา จึงทำให้เมื่อทีมวิจัยไปพบกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ เขาจึงมีความไว้วางใจ เพราะเห็นว่าครูเป็นคนพามา เพราะฉะนั้นการกำหนดผู้ประสานงานหลักหรือผู้นำพาทีมวิจัยเข้าสู่พื้นที่หมู่บ้านเป็นอีกประเด็นที่เราไม่ควรละเลย นอกจากนั้นทีมวิจัยยังต้องสร้างสัมพันธภาพ สร้างเครือข่ายจากผู้ประสานงานระหว่างพื้นที่ชุมชน เพราะจากประสบการณ์ลงพื้นที่พบว่า มีความเชื่อมโยงระหว่างผู้ประสานงานในพื้นที่ที่จะให้ข้อมูลที่น่าสนใจด้วยและนำพาไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างดีเยี่ยม (ภาพที่ 3)

- ศึกษาข้อมูลของพื้นที่ชุมชน (ภาพที่ 4)

ก่อนลงพื้นที่ สิ่งที่ทีมวิจัยต้องทำคือ การศึกษาข้อมูลพื้นที่ชุมชน การใช้ภาษา ความเชื่อ ศาสนา อาชีพ สภาพชุมชน บริบท ประเพณีวัฒนธรรม วิถีความเป็นอยู่ของชุมชน เพราะเราทราบดีว่า แต่ละพื้นที่มีความเปราะบางที่แตกต่างมิติกันไป บางพื้นที่มีความเฉพาะทางด้านการใช้ภาษาและหากเป็นเช่นนั้น ทีมวิจัยก็ต้องเตรียมล่ามหรือผู้ที่รู้ภาษาถิ่นเข้าไปช่วยในการสื่อสาร หรือบางพื้นที่มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ที่เราอาจไม่ทราบมาก่อน ก็อาจจะเกิดปัญหาขึ้นภายหลัง ดังเช่นตัวอย่าง

“มีทีมวิจัยทีมหนึ่ง ได้ลงไปเก็บข้อมูลพฤติกรรมกรรมกรตีมเหล่าท้องถิ่นในจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย โดยใช้เวลาอยู่ในหมู่บ้านนั้น 1 สัปดาห์ หมู่บ้านได้จัดงานเลี้ยงต้อนรับคณะนักวิจัย ซึ่งเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติต่อกันมาในเรื่องการเลี้ยงต้อนรับแขก แต่ประเด็นที่เป็นปัญหามีอยู่ว่า ในงานเลี้ยงนอกจากจะมีอาหารถิ่นแล้ว ยังมีการเชื่อเชิญให้ทีมวิจัยได้ตีมเหล่าซึ่งเป็น

เหล่าท้องถิ่นด้วย ซึ่งทีมผู้ช่วยวิจัยเห็นว่าหากปฏิเสธอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือในการให้ข้อมูล จึงตั้งมติเกิดการมีนเมา และเมื่อเห็นว่ากับแกล้มหมด จึงได้เดินไปทางหนองน้ำกลางหมู่บ้าน และได้จับตัวเงินตัวทองขึ้นมาตีหัวเพื่อหวังจะนำไปเป็นกับแกล้ม ชาวบ้านมาเห็นจึงได้รวมตัวกันจับผู้ช่วยนักวิจัยคนนี้ และขับไล่ให้ทีมวิจัยออกจากพื้นที่หมู่บ้านนี้ทันที เพราะตัวเงินตัวทองเป็นสัตว์ที่หมู่บ้านนี้บูชา ซึ่งประเด็นนี้ที่ทีมวิจัยไม่เคยศึกษาข้อมูลหมู่บ้านนี้มาก่อนการลงพื้นที่”

ภาพที่ 4 ศึกษาข้อมูลพื้นที่ชุมชน

อีกสิ่งหนึ่งที่ทีมวิจัยอาจต้องศึกษาข้อมูลก่อนลงพื้นที่คือ **ลักษณะการใช้ชีวิตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในวิถีปกติ** ว่าเป็นอย่างไร บางงานวิจัยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นเยาวชนที่มีพฤติกรรมเชิงลบ ไม่ได้ศึกษาต่อแต่ยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่ม

เยาวชนนอกระบบการศึกษาและมีพฤติกรรมเสี่ยงหลากหลาย บางพื้นที่ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ จะสะดวกให้นักวิจัยไปพบเพื่อพูดคุยในช่วงบ่ายถึงเย็น เพราะช่วงกลางวันถึงเช้าจะไปเข้ากลุ่มสังสรรค์ และจะกลับมานอนบ้านตอนเช้าถึงช่วงบ่าย การศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลก่อนลงพื้นที่เป็นประเด็นที่ทีมผู้วิจัยต้องประสานขอข้อมูลจากผู้ประสานงานหลักในพื้นที่ก่อน

- **สร้างความเข้าใจของทีมและเป้าหมายของการลงพื้นที่**

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ทีมวิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะต้องตระหนักถึงการสร้างการรับรู้ ความเข้าใจในงาน และเป้าหมายของการลงพื้นที่ทุกครั้ง เพื่อให้ทีมวิจัยเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน มีการประชุมวางแผน มีการจัดทำแผนการปฏิบัติงานในการลงภาคสนาม มีการจัดวางผู้รับผิดชอบในแต่ละส่วนงานของการลงพื้นที่ มีการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูล

- **ฝึกการใช้คำถามและทักษะการวิเคราะห์ภาษากาย**

นักวิจัยไม่ว่าจะเป็นมือใหม่หัดขับหรือมือเก๋าซ่าของในพื้นที่ ต่างต้องฝึกทักษะที่จำเป็นในการเข้าพื้นที่ ได้แก่ การถาม การสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลที่ต้องทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล จากประสบการณ์ของผู้เขียนก่อนที่จะเข้าพื้นที่ ผู้เขียนและทีมวิจัยจำเป็นต้องซักซ้อมการใช้แนวคำถามสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือกึ่งมีโครงสร้าง เพื่อให้มีแนวข้อคำถามติดอยู่ในหัวผู้วิจัยตลอดเวลา รวมทั้งรู้ว่าจะถามซักต่อเนื่อง (probing) จากคำตอบของผู้ให้ข้อมูล ได้อย่างไร นอกจากการฝึกซ้อมจะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจโครงสร้างของข้อคำถามแล้ว ยังทำให้ผู้วิจัยสามารถถามได้อย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่ต้องดูเอกสารที่ถืออยู่ในมือ ในขณะเดียวกัน การฝึกการวิเคราะห์ภาษากาย สีหน้า ท่าทาง อากัปกริยาต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากระหว่างการพูดคุย ผู้วิจัยต้องคอยสังเกต และวิเคราะห์ทั้งภาษา และอวัจนภาษาไปด้วย เพื่อให้เข้าใจ เข้าถึง ความคิด ความรู้สึก และการกระทำของผู้ให้ข้อมูล

☹ ปัญหาที่พบ

“ในการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ทีมวิจัยได้จัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มย่อยและมีนักวิจัยกับผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ประจำกลุ่ม หากเกิดกรณีที่มีนักวิจัยประจำกลุ่ม ไม่สามารถดำเนินการสัมภาษณ์ได้ ซึ่งอาจจะเกิดจากปัญหาเฉพาะหน้า ผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์หลักแทน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า เป็นการถามคำตอบคำ ซึ่งไม่ได้ข้อมูลเชิงลึกตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้”

☺ แนวทางการแก้ไข

“ก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทีมวิจัยควรมีการฝึกการใช้คำถาม หรือการตั้งคำถามเชื่อมโยงให้กับทีมผู้ช่วยวิจัย หรือหากเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้า ทีมวิจัยอาจมีการยุบกลุ่มรวมสัมภาษณ์ กรณีที่หาคนสัมภาษณ์ที่มีประสบการณ์แทนนักวิจัยไม่ได้”

ระยะแรกของการเข้าพื้นที่

การสร้างความสำเร็จกับคนในพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การสร้างความสำเร็จต่อคนในพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนี้ แบ่งได้เป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความน่าเชื่อถือของทีม ด้านความไว้วางใจ และด้านความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล

- **ด้านความน่าเชื่อถือ**

จุดเริ่มต้นของการรู้จักกัน การสร้างความประทับใจครั้งแรกในการรู้จักกันในพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ ความอ่อนน้อมถ่อมตน การให้ความเคารพ การให้ความสำคัญต่อการผูกมิตร การวางตัวต่อชุมชน เป็นสิ่งที่ทีมวิจัยต้องถูกฝึกฝนมาก่อนลงพื้นที่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้คนในพื้นที่ยอมรับและช่วยเหลือ เกิดความน่าเชื่อถือต่อทีม ซึ่งจะส่งผลให้ทีมวิจัยทำงานในภาคสนามได้อย่างราบรื่น

- **ด้านความไว้วางใจ การเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรม**

การเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ข้อมูล หรือการร่วมกิจกรรมของพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ หากช่วงเวลาที่ลงพื้นที่ เป็นช่วงเวลาที่มิกิจกรรม ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ทีมวิจัยควรไปร่วมกิจกรรม เพื่อสร้างความคุ้นเคย ความไว้วางใจต่อทีม ซึ่งในการลงพื้นที่ส่วนใหญ่จะพบกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมวันสำคัญของหมู่บ้าน ซึ่งหากทีมวิจัยได้ลงไปร่วมก่อนจะเริ่มเก็บข้อมูล เราจะได้รู้จักบุคคลที่เป็นคนสำคัญในชุมชน และสามารถนำพาเราไปสู่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ต้องการได้

- **ด้านความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล**

ทีมวิจัยจะต้องชี้แจงให้กับคนในพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลทราบว่า ข้อมูลที่จะได้จากเขาเหล่านั้น เราจะมีวิธีการปกปิดข้อมูลเพื่อให้เขาปลอดภัยได้อย่างไร มีวิธีการอย่างไรในการปกป้องกลุ่มผู้ให้ข้อมูล หากเป็นการถามข้อมูลทางลบที่มีความผิดทางกฎหมาย การถามชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูลเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยควรหลีกเลี่ยง บางครั้งในพื้นที่จริงการถ่ายรูป การอัดเสียง เป็นเรื่องที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลปฏิเสธ ผู้วิจัยควรตระหนักถึงจริยธรรมการวิจัยหรือจรรยาบรรณนักวิจัยให้มาก ทุกครั้งที่มีวิธีการเหล่านี้ ต้องแจ้งและขออนุญาตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลก่อนเสมอ

☹ ปัญหาที่พบ

“ในกรณีที่ต้องเก็บข้อมูลกับกลุ่มเยาวชนที่มีประวัติเสี่ยงในพื้นที่ เราอาจต้องใช้บุคคลสำคัญในพื้นที่นำพาไปสู่กลุ่มเป้าหมายนี้ และเมื่อไปถึงพื้นที่เป้าหมายพบว่า ผู้นำชุมชนหรือบุคคลที่สำคัญของพื้นที่ ที่ได้นัดหมายกันไว้ติดประชุมกับทางหน่วยงานต้นสังกัดกะทันหัน ไม่สามารถมาพบกับทีมวิจัยได้ตามเวลาที่นัดหมาย ทีมวิจัยจึงให้ผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ พาไปพบกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แต่ผลจากการเก็บข้อมูลพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลไม่ค่อยบอกข้อมูลลักษณะที่เกิดขึ้นนี้ อาจเป็นเพราะกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกิดความไม่ไว้วางใจ”

😊 แนวทางการแก้ไข

“การมีแผนการดำเนินงานสำรองหรือการปรับเปลี่ยน การดำเนินงานตามบริบทสถานการณ์เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้การลงพื้นที่ภาคสนามคล่องตัวขึ้น ซึ่งหากทีมวิจัยประสบปัญหาเฉพาะหน้าเช่นนี้ อาจปรับกิจกรรมเป็นการทำความเข้าใจ หรือสำรวจพื้นที่นั้นไปก่อน เพราะยังมีผู้ช่วยวิจัยที่เป็นตัวแทนพื้นที่พาไปสำรวจพื้นที่ได้ จากประสบการณ์พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลบางกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะ จะไม่สะดวกให้ข้อมูลกับนักวิจัยหากไม่มีบุคคลสำคัญในพื้นที่เป็นคนแนะนำหรือพามา”

ระยะเวลาของการเข้าพื้นที่

เมื่อทีมวิจัยได้ทำการสร้างสัมพันธภาพกับพื้นที่แล้ว ก็จะเข้าสู่ระยะกลางของการเข้าพื้นที่ ซึ่งเป็นระยะเริ่มเก็บข้อมูล โดยทีมวิจัยและผู้ช่วยวิจัยควรแนะนำตัวเองกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล บอกถึงวัตถุประสงค์ของการสนทนา ประโยชน์ของงานวิจัยที่กำลังศึกษา จากนั้นเริ่มสนทนาโดยใช้ประเด็นคำถามทั่วไปเพื่อทำความรู้จักกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและลดทอนความกังวลของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลก่อน จากนั้นผู้สัมภาษณ์ต้องพิจารณาคำตอบ หรือข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังเล่า เรื่องว่าจะเชื่อมโยงไปยัง

ประเด็นการถามอื่น ๆ ได้บ้าง เพื่อให้การให้ข้อมูลมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงแบบไม่สะดุด ในขณะที่เดียวกันผู้สัมภาษณ์ต้องสังเกตและวิเคราะห์ภาษากายของผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วย เพราะภาษากายการสบตาของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เป็นสิ่งสะท้อนถึงความน่าเชื่อถือของข้อมูล หลังได้ข้อมูลเพียงพอในประเด็นนั้น ๆ ผู้สัมภาษณ์ควรสรุปข้อมูลที่ได้เป็นระยะเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลกับผู้ถูกสัมภาษณ์ (ภาพที่ 5)

- **แนะนำตัว...เปิดใจ...ให้ข้อมูล**

ก่อนที่จะเริ่มเข้าสู่การสอบถามข้อมูล ผู้วิจัยควรเปิดเผยข้อมูล แนะนำตัวเอง บอกเป้าหมายของการมาขอข้อมูล ประโยชน์ของการที่จะได้ข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลไปทำอะไรต่อ เป็นประโยชน์กับกลุ่มใด ในมิติใด หากผู้วิจัยไม่ปกปิดข้อมูล เปิดเผยเป้าประสงค์ จะทำให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกิดความไว้วางใจ และ

ยอมที่จะให้ข้อมูลเชิงลึกเพราะเห็นถึงประโยชน์ของงานวิจัยที่จะนำข้อมูลส่วนนี้ไปใช้ บางครั้งอาจต้องเล่าเกริ่นนำว่างานวิจัยนี้ มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่ใดบ้าง ซึ่งหากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรับรู้ว่าเขาไม่ใช่คนกลุ่มเดียวที่ถูกถามก็จะคลายความกังวลไปได้บ้าง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเด็กและเยาวชนช่วงวัยนี้ให้ความสำคัญกับการเป็นกลุ่ม การไม่แปลกแยกจากสังคม

- **สนทนาประเด็นอื่น...ลดทอนความกังวล**

ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเด็กและเยาวชน เห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเก็บข้อมูลเชิงบวกหรือเชิงลบ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลช่วงวัยนี้ จะมีความตื่นเต้น หรืออาจจะวิตกกังวล เหนืออายุ ประหม่า ลุกกลน บางคนถึงกับไม่ยอมสบตานิ่งกั่มหน้า อาจเป็นเพราะผู้วิจัย ซึ่งเป็นบุคคลที่เขาไม่รู้จักกันมาก่อน ในระยะเริ่มต้นของการสนทนา ผู้วิจัยควรพูดคุยในประเด็นอื่น ๆ ก่อน เพื่อให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกิดความผ่อนคลายและเป็นกันเองมากขึ้น จากประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลในคนช่วงวัยนี้ พบว่า อาจจะใช้เวลาในการสนทนาเรื่องอื่น ๆ หรือเป็นเรื่องที่เขาให้ความสนใจสักระยะเวลาหนึ่ง แล้วเราสังเกตการตอบสนอง ภาษากายของผู้ให้ข้อมูล เมื่อเห็นว่าเขาผ่อนคลายจึงเริ่มเข้าคำถามหลักของการวิจัย

- **ปิ่นปายไล่กิ้งไม้...ประเด็นคำถาม**

หากทีมวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ จะพบได้ว่าในพื้นที่สนามจริง ประเด็นคำถามที่เตรียมมา อาจถูกดึงมาสัมภาษณ์แบบไม่เป็นลำดับกัน คนสัมภาษณ์ต้องพิจารณาคำตอบหรือข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังเล่าเรื่องว่าจะเชื่อมโยงไปยังประเด็นคำถามอื่น ๆ ได้บ้าง เพื่อให้การให้ข้อมูลมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงแบบไม่สะดุด จะเห็นได้ว่า หากเราซึ่งเป็นผู้สัมภาษณ์และถามตามประเด็นคำถามเป็นข้อ ๆ ข้อมูลที่ได้มาจะเป็นประโยคสั้น ๆ และอาจขาดตอน เปรียบเสมือนการปิ่นปายไล่กิ้งไม้ เคาะกิ้งไม้ โยงไปกิ้งอื่นเรื่อย ๆ ตามสภาพและความเหมาะสมของบริบท

☹ ปัญหาที่พบ

“บางพื้นที่ เราพบว่าเยาวชนกลุ่มเป้าหมายถึงแม้จะมีวุฒิการศึกษาในระดับชั้นมัธยม แต่เขาไม่สามารถเขียนหรืออ่านข้อความในแบบสอบถามได้ และมีบางส่วนเขียนได้เฉพาะชื่อตัวเอง ด้วยข้อจำกัดดังกล่าวอาจทำให้แผนการเก็บข้อมูลใช้ระยะเวลาที่มากกว่าแผนที่ตั้งไว้”

😊 แนวทางการแก้ไข

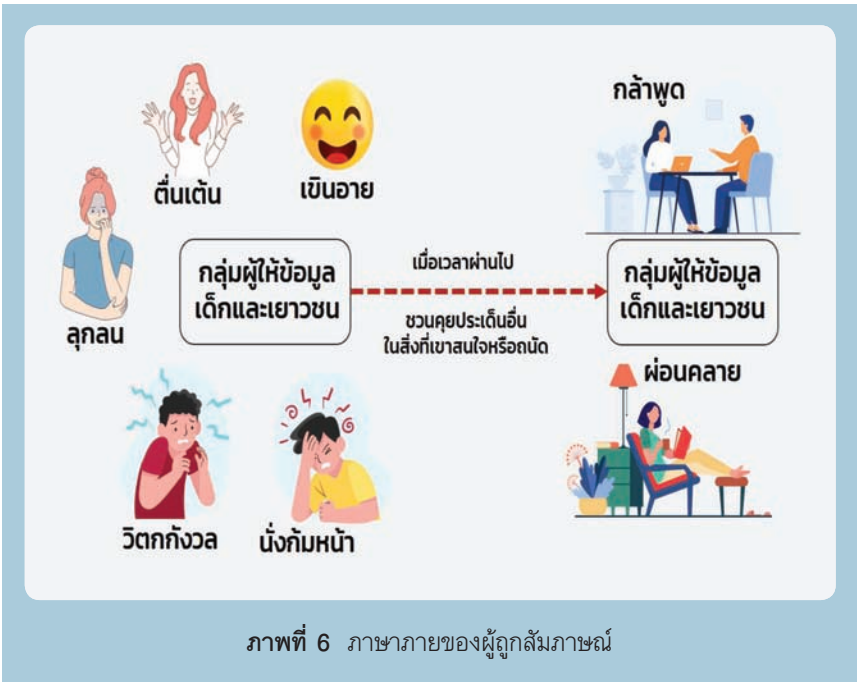
“ทีมวิจัยได้ทำการจัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ไม่สามารถเขียนหรืออ่านแบบสอบถามได้ แล้วให้ผู้ช่วยวิจัยอ่านประเด็นข้อคำถามให้ฟังและให้เขาตอบทีละข้อ หรืออีกวิธีการให้เพื่อนประกบคู่และอ่านให้ฟัง ให้เขาตอบและเพื่อนเขียนคำตอบ”

• วิเคราะห์ภาษากาย

กรณีหากเราใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม ภาษากาย การสบตาของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เป็นสิ่งสะท้อนถึงความน่าเชื่อถือของข้อมูล จากประสบการณ์ลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับกลุ่มเด็กและเยาวชนบ่อยครั้งทีมจะพบว่า ระยะเริ่มต้นของการสนทนา คำตอบหรือมุมมองของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจะมีทิศทางที่ดี ไม่มีปัญหาใด ๆ แต่หากสังเกตการใช้ภาษากายกลับพบว่า การส่งรอยยิ้ม การหลบตา การก้มหน้า การส่งสายตาต่อเพื่อนคนอื่น ๆ ในกลุ่ม นั้นอาจเป็นสัญญาณว่า เขาเหล่านั้นกำลังจะปกปิดข้อมูล หรือผลักคำถามไปให้เพื่อนตอบแทน และถ้าหากผู้สัมภาษณ์ละเลยภาษากายเหล่านี้ ข้อมูลที่ได้อาจไม่ใช่ปัญหาที่แท้จริง หากเจอสถานการณ์แบบนี้ให้ผู้สัมภาษณ์ลองปรับเพิ่มการสร้างควมไว้วางใจในตัวผู้สัมภาษณ์ ความปลอดภัยในตัวผู้ถูกสัมภาษณ์ว่าข้อมูลเหล่านี้จะไม่ระบุตัวตนคนให้ข้อมูล อาจจะต้องเปลี่ยน

ประเด็นไปพูดคุยเรื่องอื่นแล้วค่อยเชื่อมโยงมาสู่ประเด็นคำถามที่ต้องการคำตอบเชิงลึก หรือในบางกรณีผู้ถูกสัมภาษณ์มีอาการวิตกกังวล อาจจะต้องแสดงออกทางภาษากาย เช่น การขมวดคิ้ว การขบขากกรไกร ผู้สัมภาษณ์อาจจะต้องปรับเปลี่ยนบรรยากาศ หรือชวนคุยประเด็นอื่น เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกผ่อนคลายก่อน (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ภาษากายของผู้ถูกสัมภาษณ์

☹ ปัญหาที่พบ

“ทีมวิจัยได้ทำการสนทนากลุ่มกับกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ ประเด็นเกี่ยวกับสารเสพติด โดยใช้เวลาสนทนาประมาณ 2 ชั่วโมง ซึ่งจากการสังเกตภาษากายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล พบว่า ก่อนจะตอบคำถามอะไร เขาจะมองหน้าเพื่อนในกลุ่ม และทุกคนก็จะมองหน้าเพื่อนคนนี้ก่อนตอบเสมอ ลักษณะของข้อมูลที่ได้มาเป็นเพียงข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งยังไม่ถึงการตอบคำถามเชิงลึกของการวิจัย”

😊 แนวทางการแก้ไข

“ทีมวิจัยได้มีการจัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มใหม่ ซึ่งทางทีมพบว่า การจัดคนเข้าสนทนากลุ่ม ระดับหรือบทบาทหรืออิทธิพลของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งปัญหาข้างต้น ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลจะเป็นเยาวชนที่อยู่ช่วงวัยเดียวกัน แต่กลับพบว่า ในสังคมของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ยังมีระดับหัวหน้ากลุ่ม หัวหน้าแก๊ง สมาชิกกลุ่ม ลูกน้อง ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ ทีมวิจัยอาจต้องทราบก่อนทำการจัดคนเข้ากลุ่มสนทนา”

• สรุปข้อมูลเป็นระยะเพื่อยืนยันความเข้าใจ

จากประสบการณ์ลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับกลุ่มเด็กและเยาวชน พบว่า ทักษะการสรุปความ เป็นสิ่งจำเป็นของผู้สัมภาษณ์ เมื่อผู้ให้ข้อมูลบอกเล่าเรื่องราวหรือข้อมูลต่าง ๆ ก่อนขึ้นประเด็นใหม่ ผู้สัมภาษณ์ควรสรุปทวนข้อมูลอีกครั้งเพื่อเป็นการยืนยันว่าเข้าใจตรงกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากภาษาที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลใช้เป็นภาษาท้องถิ่น ซึ่งทำให้ผู้สัมภาษณ์เข้าใจไม่ตรงกัน การสรุปความเพื่อทบทวนข้อมูลจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ยิ่งเป็นกลุ่มเด็กเยาวชนที่อยู่ในพื้นที่ตามแนวตะเข็บชายแดนก็จะถนัดพูดภาษาท้องถิ่นซึ่งทีมวิจัยอาจไม่เข้าใจหรือเข้าใจคลาดเคลื่อนได้

☹️ ปัญหาที่พบ

“ทีมวิจัยเข้าใจความหมายของคำคลาดเคลื่อน หรือไม่เข้าใจความหมายของคำที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกล่าวมา จึงทำให้การสรุปผล ขาดข้อมูลที่สำคัญไป”

😊 แนวทางการแก้ไข

“ควรมีผู้ช่วยวิจัยที่เป็นคนในพื้นที่ หรือเข้าใจในภาษาถิ่น คอยช่วยสรุปความ หรือบอกความหมายของคำเฉพาะถิ่นนั้น และผู้วิจัยสรุปประเด็นเป็นระยะเพื่อเป็นการยืนยันความเข้าใจ”

• ประชุมสรุปงาน สะท้อนปัญหา

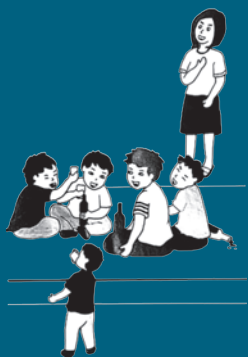
ในแต่ละวันของการอยู่ในพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ทุก ๆ วันทีมวิจัยควรมีการประชุมสรุปประเด็นที่ได้ และสะท้อนปัญหาที่แต่ละคนในทีมพบ ซึ่งการประชุมสะท้อนปัญหานี้ ทีมหรือผู้ช่วยวิจัยจะได้เห็นถึงเทคนิคการแก้ปัญหาหน้างานที่แต่ละคนใช้ในการลงพื้นที่บางงานวิจัย มีการให้ผู้ประสานงานหลักพื้นที่เข้าร่วมประชุม เพื่อหาหรือการปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีบางครั้งที่เราพบว่า ข้อมูลที่ได้มาจากกลุ่มเด็กและเยาวชนนี้น่าสนใจที่จะเชื่อมโยงไปสู่ครอบครัว ผู้ประสานงานหลักในพื้นที่จะช่วยทำการนัดหมายครอบครัวของกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อให้ข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งอาจเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้รับมาจากหลายแหล่ง

ระยะถอนตัวออกจากพื้นที่

ระยะถอนตัวออกจากพื้นที่ เป็นช่วงสุดท้ายของการเก็บข้อมูล เมื่อผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่าข้อมูลที่ได้อิ่มตัวแล้ว (ข้อมูลอิ่มตัว หมายถึง ข้อมูลเริ่มซ้ำ ๆ ไม่มีข้อมูลใหม่ปรากฏ) ก็ยุติการเก็บข้อมูลได้ ในช่วงนี้ผู้วิจัยควรแจ้งให้ผู้ประสานงานในพื้นที่ทราบว่าภารกิจของผู้วิจัยได้บรรลุเป้าหมายแล้ว และจะดำเนินการสรุปผลการวิจัยเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ให้ข้อมูล แต่บางงานวิจัยก็สามารถจัดกิจกรรมการคืนข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ทันที จุดประสงค์ของการคืนข้อมูลเพื่อบอกว่า ผู้วิจัยได้สาระสำคัญอะไรจากผู้ให้ข้อมูลบ้าง ถือเป็น การให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล นอกจากนี้ก่อนออกจากพื้นที่ ทีมวิจัยอาจมีกิจกรรมหรือคำกล่าวขอบคุณคนในพื้นที่ หรือบางงานวิจัยมีงบประมาณในส่วนของที่ระลึก หรือค่าตอบแทนให้ผู้ประสานงานหลัก หรือค่าตอบแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ซึ่งอาจจะมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มอบให้ตามความเหมาะสม การมีของที่ระลึก หรือสิ่งที่แทนคำขอบคุณจะเป็นการรักษามิตรไมตรีและความสัมพันธ์ หากมีโอกาสได้มาลงพื้นที่อีกครั้ง คนในพื้นที่ก็ยังคงต้อนรับและช่วยให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี

บทเรียนคนทำงานวิจัย
ในประชากรกลุ่มเฉพาะ

การทำงานวิจัย ในพื้นที่เสี่ยงภัย

มูลนิธิศุภนิมิตฯ ตาล:

เมื่อต้องใช้ชีวิตในพื้นที่เสี่ยงภัย

หากถามว่าอะไรคือความเสี่ยง ในฐานะนักกระบวนวิธีวิทยาที่ต้องผ่านการสอบนับครั้งไม่ถ้วนในบทบาทที่ว่าด้วย “ความน่าจะเป็น” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของศาสตร์ด้านสถิติ และกระบวนวิธีวิทยา ผมยืนยันเลยว่า ไม่มีกิจกรรมใดที่ไม่มีความเสี่ยง เราเดินออกนอกประตูบ้านก็มีความเสี่ยงมากมาย ดังนั้นจึงอนุมานได้ว่า ทุกพื้นที่เป็นพื้นที่เสี่ยงภัย และถ้ายอมรับการอนุมานนี้ บทความของเราชิ้นนี้ก็จะเป็นสิ่งที่บรรทัดนี้

แต่ช้าก่อน เราคงไม่รีบร้อนสรุปบทความตั้งแต่ย่อหน้าแรก หากการนิยามเรื่องพื้นที่เสี่ยงตามหลักการทางสถิติและตามความรู้สึกของสังคมนั้น แต่ละพื้นที่ในโลกใบนี้ ย่อมให้ความรู้สึกถึงความเสี่ยงภัยแตกต่างกันอยู่แล้ว พื้นที่เสี่ยงภัยในนิยามทางสถิติอาจหมายถึงทุกพื้นที่ในโลก เรามีพื้นที่เสี่ยงภัยธรรมชาติ เรามีพื้นที่เสี่ยงภัยจลาจล เรามีพื้นที่เสี่ยงภัยอาชญากรรมลึกลับเล็กๆ น้อยๆ แต่ในนิยามที่เรากำลังจะพูดถึงในบทความนี้ เรากำลังพูดถึงพื้นที่

เสี่ยงภัยที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งทางความคิด การเมือง หรือ ความเชื่อ จนนำไปสู่ การมีอุบัติเหตุการจราจรของเหตุความรุนแรงที่เกิดจากการใช้อาวุธมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ของ ประเทศหรือของโลกก็ตาม

ถ้าให้เลือกสักหนึ่งในประเทศ คิดว่าเกือบทั้งหมดคงตอบคล้ายกันว่า สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส คือพื้นที่เสี่ยงภัยตามนิยามที่ กล่าวมาข้างต้นมากที่สุด แต่ถ้ามาถามกับประชาชน 1.8 ล้านคนที่อยู่ในพื้นที่ คำตอบ ที่ได้อาจไม่ตรงกัน แม้เราจะรู้ว่า คนภายนอกตัดสินให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่เสี่ยงภัย แต่คนข้างในก็สามารถหาวิธีการปรับความเสี่ยงที่มีโอกาสเกิดขึ้นให้กลายเป็น ความเสี่ยงทั่วไป เหมือนที่เราจะขับรถทุกครั้งก็รู้ว่า การขับรถนั้นมีความเสี่ยง ที่จะเกิดอุบัติเหตุจนเป็นอันตรายต่อร่างกายและชีวิต แต่หากชีวิตต้องละทิ้งการ ขับรถไปเลย ก็คงไม่มีความหมายเพราะกิจกรรมหลายอย่างในชีวิตก็ทำไม่ได้ ดังนั้น หากจะขับรถ ก็ต้องปรับความเสี่ยงของการขับรถให้ลดลง ปรับทั้งทางความรู้สึก ที่เปลี่ยนให้การขับรถเป็นกิจวัตรปกติ และปรับในด้านเทคนิคที่ลดความเสี่ยงที่จะ เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น การตรวจเช็คสภาพรถสม่ำเสมอเพื่อให้รถมีคุณภาพดีที่สุดใน ที่จะขับขึ้นถนน การคาดเข็มขัดนิรภัย เป็นต้น เทียบกับการขับรถแล้วจะเห็น ได้ว่าการใช้ชีวิตในพื้นที่เสี่ยงภัยจริง ๆ มนุษย์ก็มีกลไกทางความคิดที่ปรับความรู้สึก และปรับเรื่องทางเทคนิคให้ความเสี่ยงที่เป็นภัยคุกคามต่อความคิด สติปัญญา ร่างกาย และชีวิตของมนุษย์ ให้เป็นเรื่องปกติได้ เราชาวสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ใช้ กลวิธีเดียวกันในการรักษาชีวิตและจิตวิญญาณความเป็นปวงชนของพวกเราให้คงอยู่ และสามารถดำรงชีวิตปกติได้ ซึ่งการดำรงชีวิตอย่างปกติได้สำหรับคนในพื้นที่ไม่ได้ หมายความว่าปกติดีทุกอย่างดังเช่นคนที่อยู่นอกพื้นที่ หากมนุษย์เรามีลักษณะ เหมือนกันทุกแห่งหนแล้ว บทความนี้คงไร้ความหมายอีกเช่นกัน ที่เรายังสนใจจะ อ่านบทความนี้ต่อ ก็เพราะความไม่ปกติที่ความเสี่ยงภัยที่ประชาชนในพื้นที่ได้รับ ต่อเนื่องยาวนานจนสามารถปรับตัวใช้ชีวิตตามปกติได้ ความปกติที่เกิดขึ้นในหมู่ ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นได้กลายเป็นความไม่ปกติในสายตาคนภายนอก ซึ่ง ความแตกต่างนี้เองจึงเป็นที่มาของบทความชิ้นนี้ที่ต้องอธิบายให้ประจักษ์ชัดว่า

ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในหมู่ประชากรในพื้นที่เสี่ยงภัยและไม่เสี่ยงภัยนั้น จะนำมาซึ่งเทคนิคในการเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยไม่ว่าประเด็นใดก็ตามที่แตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

ในเมื่อเราก็ตูถึงความเสี่ยงภัยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ลองอ่านคำอธิบายมูลเหตุของปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ยังคงสถานะความเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยมาต่อเนื่องหลายสิบปี ความจริงแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นและทวีความขัดแย้งมาตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษนั้นเป็นเรื่องการเมือง ความเชื่อ และวัฒนธรรม โดยคำอธิบายมูลเหตุที่ผมรวบรวมมานี้เป็นข้อสรุปที่กล่าวถึงใน “เอกสารศึกษาเฉพาะกรณี เรื่อง อนาคตทางการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้” จัดทำโดยศูนย์ศึกษาชาติและวัฒนธรรม สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ โดยเอกสารชุดดังกล่าวระบุว่า ความรุนแรงที่ทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยมีสาเหตุมาจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ระหว่างชาวมาเลย์มุสลิม (Malay Muslim) และกลุ่มรัฐผู้มีอำนาจ เนื่องจากสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม (Anglo-Siamese) ในปี พ.ศ. 2452 ที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกกลุ่มชนในพื้นที่ทางภาคใต้ของสยามเป็นสองสัญชาติ คือ สยาม และ มาเลเซีย นับได้ว่าเป็นการสูญเสียตัวตนของรัฐปัตตานีและผู้คนในพื้นที่นี้ นอกจากนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายชิ้นยังชี้ให้เห็นว่าภาครัฐได้พยายามบังคับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาปัตตานีมาเลย์ให้เปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยแทน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการใช้ภาษาเขียนและภาษาพูดของคนในพื้นที่ ทั้งยังออกกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมุสลิมซึ่งคิดเป็นร้อยละ 65 ของคนในพื้นที่ จนทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันและพัฒนาเป็นความขัดแย้งและการต่อต้านในรูปแบบต่าง ๆ ต่อมา มากไปกว่านั้น การปกครองผู้คนในพื้นที่นี้ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนดำเนินไปด้วยการควบคุมเชิงอำนาจจนเกิดเป็นแนวปฏิบัติ กล่าวคือ มุ่งเน้นความสะดวกของตนเองมากกว่าการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และไม่ได้คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้เกี่ยวข้อง แม้ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นในหลายภาคส่วนของประเทศไทย แต่กลับไม่ส่งผลร้ายแรงเท่ากับในพื้นที่นี้ ทั้งนี้เพราะภาคใต้มีบริบททางสังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ต่างจากภาคอื่น ๆ

คือ มีชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูอยู่ร่วมกันจำนวนมาก โดยกลุ่มคนเหล่านี้ต่างผูกพันและยึดโยงกันด้วยศาสนาและวัฒนธรรมมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคน จึงมีความรู้สึกร่วมกันและรวมกันเป็นเครือข่ายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนพร้อมตอบโต้เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นภาพแทนของการควบคุมและความยุติธรรมต่อคนในพื้นที่อยู่ตลอดเวลา เมื่อคนใดคนหนึ่งในพื้นที่ได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ทั้งนี้สภาพปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นพร้อมกับขบวนการชาตินิยมมาเลเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้คนในพื้นที่บางส่วนตัดสินใจรวมเป็นกลุ่มแบ่งแยกดินแดน

ด้วยเหตุนี้นักวิชาการหลายท่านจึงได้กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาความไม่สงบนี้ อย่างกว้างขวางว่า ปมหลักของความขัดแย้งทางการเมืองในพื้นที่มาจาก

1. ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ความไม่ยุติธรรม
2. ความขัดแย้งจากความแตกต่างทางด้านศาสนาและชาติพันธุ์
3. การปกครองของรัฐไทยต่อกลุ่มคนมาเลย์มุสลิมที่ไม่ตระหนักถึงสิทธิและความหลากหลาย
4. การเคลื่อนไหวของกลุ่มแบ่งแยกดินแดน

แม้ว่าปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนใต้จะเกิดขึ้นต่อเนื่องมาอย่างยาวนานหลายร้อยปี แต่การก่อการร้ายได้ทวีความรุนแรงอย่างเห็นได้ชัดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2547 อันเป็นผลจากการดูแลและการบริหารของภาครัฐที่ขาดประสิทธิภาพ ทำให้กลุ่มแบ่งแยกดินแดนใช้โอกาสนี้ในการปลุกระดมและเคลื่อนไหวกลุ่มก่อการร้ายติดอาวุธอีกครั้ง โดยได้รับการสนับสนุนจากกองทัพนักรบอิสลามที่เรียกตนเองว่า “ลูแคว”⁽¹⁾ ความไม่สงบต่าง ๆ ยังเกิดจากกลุ่มก่อการร้ายอื่น ๆ เช่น องค์กรกู้ชาติปาตานี (PULO) ขบวนการแนวร่วมการปฏิวัติแห่งชาติมลายูปัตตานี เป็นต้น (BRN-C) ผู้เชี่ยวชาญในด้านข้อมูลประวัติศาสตร์ความขัดแย้งทางการเมืองของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้รายงานไว้ว่า กลุ่มก่อการร้ายเหล่านี้ใช้ความรุนแรงทุกประเภททั้งการฆ่า การยิง การโจมตี และการวางระเบิด เพื่อสร้างสถานการณ์ให้ผู้คนหวาดกลัว ขณะที่กลุ่มเป้าหมายนั้นคือ ทุกคนในพื้นที่ไม่เว้นแม้แต่กลุ่มคน

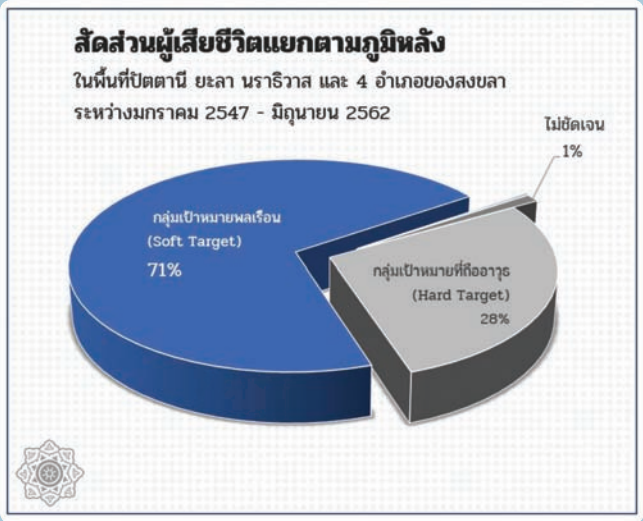
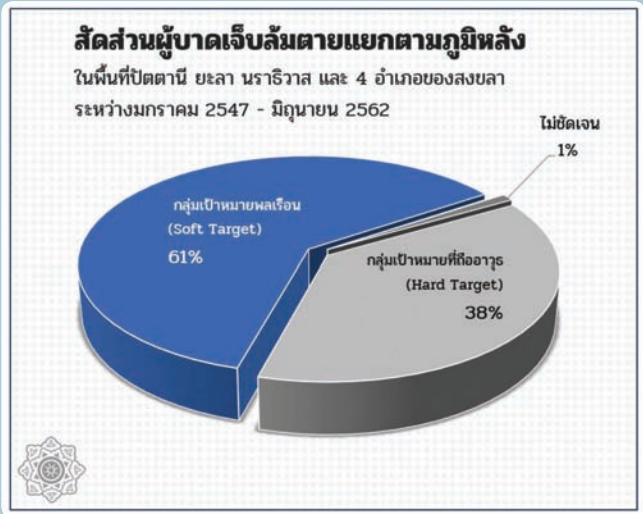
มุสลิมด้วยกันเอง มากไปกว่านั้นครูและนักเรียนยังเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของการก่อการร้ายและได้รับผลกระทบที่หนักขึ้นเรื่อย ๆ เพราะกลุ่มก่อการร้ายเหล่านี้มองว่า โรงเรียนเป็นตัวการสำคัญในการปลูกฝังวิถีคิดแบบชาตินิยมของภาครัฐที่เป็นไทยจนทำให้ตัวตนและวัฒนธรรมมุสลิมในพื้นที่สูญหายไป รวมถึงต้องการกระตุ้นให้ภาครัฐและชาวพุทธตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นั่นคือยอมแบ่งแยกดินแดนและย้ายออกจากพื้นที่^{๒(2,3)}

จากข้อสรุปด้านการเมืองและความรุนแรง จะเห็นได้ชัดว่า ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม และ ศาสนา เป็นกำแพงในการดำเนินการใด ๆ ร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน รวมไปถึงการดำเนินการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตพื้นฐานของรัฐ ซึ่งอาจทำให้เกิดความหวาดระแวง เคลือบแคลง สงสัย และนำไปสู่การปฏิเสธไม่ให้ความร่วมมือไปจนถึงการต่อต้าน ซึ่งไม่ใช่ทุกการต่อต้านจะนำไปสู่รูปแบบการเข้าร่วมกับกองกำลังติดอาวุธที่เห็นต่างจากรัฐ แต่ยังมี การต่อต้านรัฐในระดับที่รุนแรงน้อยกว่า ดังเช่นที่เกิดขึ้นในกรณีของการบ้ายเปียงวักซินที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในชุมชนมุสลิม การปฏิเสธเข้ารับการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐในยุคสมัยก่อนหน้า^๓ เป็นต้น

ทั้งนี้ตลอดระยะเวลา 17 ปี ของเหตุความไม่สงบในระลอกหลังสุดของประวัติศาสตร์ความขัดแย้งทางการเมืองของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐทั้งสิ้น 7,201 ราย ผู้ได้รับบาดเจ็บ ทูพพลภาพ 13,394 ราย จากเหตุความรุนแรงทั้งสิ้น 20,847 เหตุการณ์ เป็นที่น่าเสียดายสำหรับความรุนแรงดังกล่าวก็คือ ส่วนใหญ่ของผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตตลอดช่วง 15 ปีที่ผ่านมาคือ พลเรือนหรือประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่ผู้ถืออาวุธ ซึ่งรวมทั้งผู้หญิงและเด็ก ดังจะเห็นได้จากสถิติที่การบาดเจ็บและเสียชีวิตร้อยละ 61 เป็นเป้าหมายที่อ่อนแอหรือพลเรือน (soft targets) ส่วนทหาร ตำรวจ และกองกำลังติดอาวุธซึ่งเป็นเป้าหมายที่เข้มแข็ง (hard targets) ที่บาดเจ็บและเสียชีวิตมีประมาณร้อยละ 38 โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าดูเฉพาะผู้กลุ่มที่เสียชีวิตอย่างเดียว

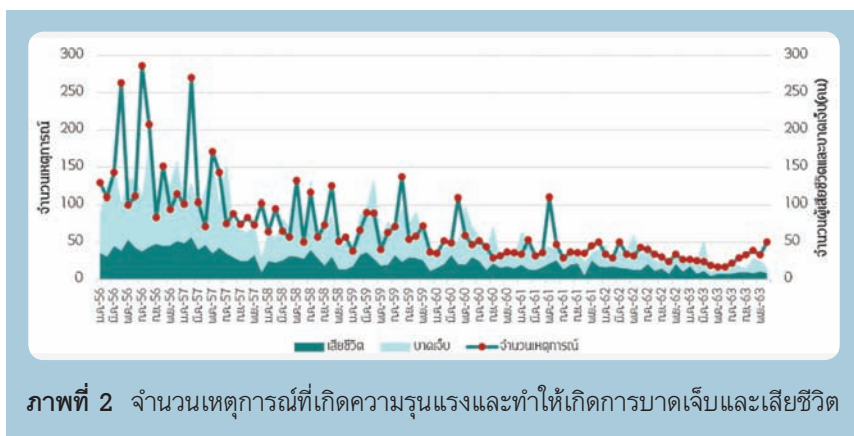
พลเรือนก็มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 71 ส่วนเป้าหมายที่มีความเข้มแข็งหรือทหาร ตำรวจและกองกำลังติดอาวุธเสียชีวิตร้อยละ 28⁽⁴⁾ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 สัดส่วนผู้บาดเจ็บ ผู้เสียชีวิต แยกตามภูมิหลัง

เหตุความรุนแรงในพื้นที่ได้ผ่านจุดสูงสุด และดูเหมือนคลื่นความรุนแรงระลอกใหญ่ที่สุดก็ได้ผ่านพ้นไปแล้วด้วย โดยช่วงสูงสุดของความรุนแรงอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2549 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหตุความรุนแรงจากการใช้อาวุธมากถึงปีละเกือบ 300 เหตุการณ์ หรือเฉลี่ยเกือบทุกวัน ความชุกของความรุนแรงในช่วงเวลาดังกล่าวได้สร้างบาดแผลทางใจแก่ประชาชนในพื้นที่ (ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในหัวข้อลักษณะประชากรในพื้นที่เสี่ยงภัย) (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 จำนวนเหตุการณ์ที่เกิดความรุนแรงและทำให้เกิดการบาดเจ็บและเสียชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของเหตุความรุนแรงตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พบว่า เหตุการณ์ความไม่สงบที่พบบ่อยที่สุด คือ การยิงด้วยอาวุธปืน (ทั้งอาวุธสงครามและอาวุธทั่วไป) ที่น่าสนใจคือ เหตุจากการระเบิดตลอดระยะเวลา 17 ปีที่ผ่านมา นั้นมีมากถึง 4,131 เหตุการณ์ ทั้งนี้ทั้งนั้น ในการศึกษาด้านผลกระทบทางจิตใจที่เกิดจากความรุนแรงรูปแบบต่าง ๆ ความรุนแรงในรูปแบบการระเบิดนั้นอยู่ในจุดสูงสุดของการทำลาย โดยความรุนแรงจากการระเบิดนอกจากอำนาจทำลายล้างในเชิงพลังงานทางฟิสิกส์ที่มากกว่ากระสุนและอาวุธรูปแบบอื่น ๆ แล้ว ตัวระเบิดนั้นยังมีอำนาจทำลายล้างแบบกระจายตัว และไม่เลือกหน้า การลอบวางระเบิดหนึ่งครั้งมีโอกาสที่ความรุนแรงจะกระจายออกไปนอกเป้าหมายที่ต้องการทำลาย และหากมีการระเบิด

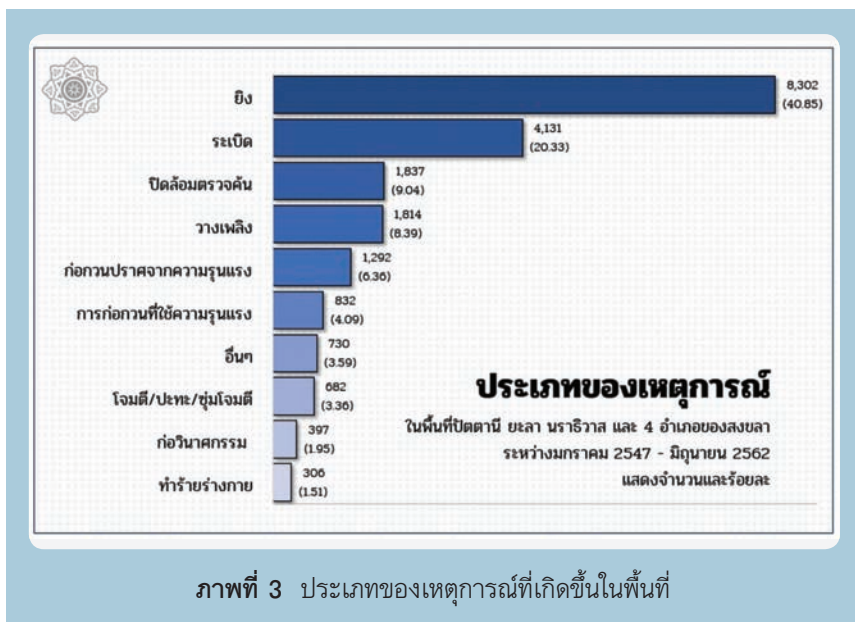

ในที่สาธารณะแล้ว ยังเป็นการทำลายความรู้สึกปลอดภัยโดยรวมของสาธารณะ ทำให้ผลของความมั่นใจในการจับจ่ายใช้สอยและการใช้ชีวิตปกติของประชาชนลดลง ซึ่งจะส่งผลต่อไปยังปัญหาเศรษฐกิจของพื้นที่⁽⁵⁾ การระเบิดต่อเนื่องมากถึงสี่พันกว่าเหตุการณ์ ซึ่งหลายสิบครั้งเป็นการระเบิดในพื้นที่สาธารณะและในเขตชุมชน มีหลายครั้งที่เป็นเหตุระเบิดที่มีผู้ได้รับผลกระทบเป็นผู้อ่อนแอ ทั้งผู้หญิงและเด็ก ยิ่งสร้างความอ่อนไหว และความหวาดระแวงให้กับประชาชนที่สัมผัสสถานการณ์ ความไม่สงบของพื้นที่ต่อเนื่องอย่างยาวนานด้วย

นอกจากนั้น ความพิเศษของรูปแบบความรุนแรงในพื้นที่เสี่ยงภัยสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แห่งนี้คือ ความรุนแรงในรูปของการปิดล้อมตรวจค้น หากมองในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ การปิดล้อมตรวจค้น เป็นกระบวนการพื้นฐานในการเสาะหาผู้กระทำผิดทางกฎหมาย ซึ่งอาจจะเคยก่ออาชญากรรม (ในพื้นที่ความขัดแย้งอาชญากรรมจะถูกเปลี่ยนเป็นการก่อความไม่สงบแทน) ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นกระบวนการปิดล้อมตรวจค้นหากเกิดขึ้นในพื้นที่อื่นของประเทศ โดยกระบวนการคือ ตำรวจหรือทหารเข้าปิดล้อมตรวจค้นเพื่อจับกุมผู้ต้องหาหรือผู้ต้องสงสัยที่กระทำความผิด เจ้าหน้าที่จะได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนอย่างดี ผู้นำชุมชนตลอดจนสมาชิกในชุมชนจะเข้าใจมาตรการการปิดล้อมจับกุม และมีโอกาสรับได้หากมีการสูญเสียจากการปิดล้อมจับกุมดังกล่าว แต่ในทางกลับกัน ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางการเมือง ความเชื่อ และ วัฒนธรรม ความรุนแรงที่ก่อขึ้นโดยสมาชิกในชุมชนต่อเจ้าหน้าที่รัฐหรือสาธารณะนั้นอาจไม่ใช่ความผิดในความรู้สึกของสมาชิกในชุมชน กล่าวคือ เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร หรือ หน่วยงานฝ่ายปกครองอื่น ๆ เข้ามาทำตามมาตรการทางกฎหมาย คือปิดล้อมจับกุมผู้ก่อความไม่สงบในหมู่บ้าน จะได้รับการขัดขืน ไม่ให้ความร่วมมือ ตลอดจนถึงการต่อต้านจากชาวบ้านในหมู่บ้านที่ปิดล้อมจับกุม อันนำไปสู่ความรู้สึกปฏิบัติต่อกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นานเข้าการปิดล้อมจับกุมได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทางจิตวิทยาในการทำสงครามคือ แม้จะไม่เจอตว์ผู้ต้องหา แต่การนำกำลังเข้าปิดล้อมบ้านของผู้ต้องหาบ่อยครั้ง

เป็นการกดดันครอบครัวของผู้ต้องหาให้ได้รับความลำบากในการดำรงชีวิต นานเข้า กระบวนการดังกล่าวนอกจากจะสร้างความลำบากใจให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องเผชิญกับความกดดันจากชาวบ้านในหมู่บ้านที่เข้าทำการปิดล้อมจับกุมแล้ว ชาวบ้านเองก็มีลักษณะของความหวาดระแวงต่อ “คนนอก” ซึ่งอาจจะมาในรูปแบบของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลทั่วไป และความหวาดระแวงดังกล่าวก็สร้างโศกนาฏกรรมอยู่บ่อยครั้ง เช่น ในกรณีของ ครูจุฬาลิขิต ปงกันมูล เป็นต้น ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านเกิดความหวาดระแวงว่า คุณครูจุฬาลิขิตนั้นเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการข่าวกรองของรัฐ จนนำไปสู่การจับกุมสมาชิกกลุ่มก่อความไม่สงบระดับแกนนำในหมู่บ้าน และเกิดการตอบโต้ด้วยการจับกุมครูจุฬาลิขิตเป็นตัวประกัน จนท้ายที่สุดแล้วก็นำไปสู่โศกนาฏกรรมที่น่าเศร้าใจ โดยเหตุทั้งหมดนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากกลุ่มติดอาวุธ แต่เกิดจากสมาชิกในหมู่บ้านเท่านั้น (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 ประเภทของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

นิยามของพื้นที่เสี่ยงภัย

หากเรามีรายละเอียดของสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ที่เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยมากพอ เราจะสามารถจำแนกระดับความรุนแรงของแต่ละพื้นที่ได้ ในทางวิชาการการสงคราม ระดับของความขัดแย้งและความรุนแรงถูกพิจารณาด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ คือ ความขัดแย้งดังกล่าว คู่ขัดแย้งคือใคร กองทัพของรัฐสู้กับกองทัพของอีกรัฐ จะเรียกว่าสงครามระหว่างประเทศ (international armed conflict) ซึ่งหากเป็นรัฐเผชิญหน้ากับรัฐ ความรุนแรงมีโอกาสดำเนินได้สูงที่สุด แต่หากเป็นกรณีอื่น เช่น รัฐ-กลุ่มองค์กรติดอาวุธ หรือองค์กรติดอาวุธสู้กับองค์กรติดอาวุธกันเองภายในรัฐเดียวกัน จะถือเป็น non-international armed conflict ในส่วนนี้ต้องอธิบายเพิ่มเติมว่าความรุนแรงที่จะพิจารณาว่ามากพอจะเป็นการเผชิญหน้าระหว่าง รัฐกับ องค์กรติดอาวุธนั้น หากจะถูกพิจารณาว่าเป็นความขัดแย้งที่มากพอจะสร้างความไม่มั่นคงในระดับสงครามกลางเมือง องค์กรติดอาวุธต้องมีองค์ประกอบที่ชัดเจนในเรื่องโครงสร้างอำนาจและการบริหารขององค์กร องค์กรต้องมีเป้าหมายยุทธศาสตร์ การทหารที่ชัดเจน มีการเกณฑ์กำลังและมีพื้นที่ควบคุม ซึ่งในช่วงเวลาหนึ่งขบวนการติดอาวุธในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคได้มีลักษณะองค์ประกอบดังกล่าวชัดเจน จึงเรียกได้ว่า ความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคได้นั้น เป็นระดับที่รัฐเผชิญหน้ากับองค์กรติดอาวุธ ไม่ใช่กองกำลังเล็ก ๆ ที่ไม่มีศักยภาพในการสร้างความไม่สงบในด้านความรุนแรงเชิงปริมาณจะพิจารณาที่ ระยะเวลาของการต่อสู้ จำนวนเหตุการณ์ จำนวนกองกำลังของทั้งสองฝ่าย อาวุธที่ใช้ในการต่อสู้ จำนวนของผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต รวมไปถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อประชาชนทั่วไปด้วย

การพิจารณาอีกแบบหนึ่งซึ่งจะมีผลสำคัญในการประเมินความเสี่ยงในการทำวิจัย คือ การประเมินความรุนแรง ณ ขณะที่เกิดเหตุ เนื่องจากสถานการณ์ความรุนแรงของพื้นที่ใด ๆ ก็ตามในโลกนั้น มีการเปลี่ยนแปลงตามจังหวะเวลาและบริบทของสถานการณ์อยู่เสมอ ดังนั้นหากมีเครื่องมือในการนิยามสถานการณ์

ณ ขณะนั้น จะทำให้ผู้วิจัยสามารถวางแผนในการเก็บข้อมูลหรือวางแผนทำวิจัยได้ โดยความรุนแรงที่เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์นั้นจะแบ่งออกเป็น

1. มีความรุนแรงทำให้สถานการณ์ไม่ปลอดภัย (Violence and insecurity) นิยามของสถานการณ์แบบดังกล่าวคือมีการใช้ความรุนแรงต่อกันแล้ว และยากจะคาดเดาระดับความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีก
2. มีความขัดแย้งทางการเมือง (Political dynamic) สถานการณ์แบบดังกล่าวคือ จุดที่ผู้มีอำนาจทางการเมืองสามารถเปลี่ยนแปลงความรุนแรงของสถานการณ์ด้วยอำนาจทางการเมืองที่ตนมี เช่น สถานการณ์ทางการเมืองที่ตึงเครียดและต่อมามีการก่อรัฐประหาร ในสถานการณ์ดังกล่าว อาจสร้างความเครียดแก่ประชาชนในพื้นที่ และหากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไม่ราบรื่น อาจก่อให้เกิดความรุนแรงต่อเนื่องได้
3. สถานการณ์ฉุกเฉิน (Urgency) คือ ช่วงที่ความตึงเครียดของสถานการณ์ ก่อนมีการใช้กำลังทางอาวุธต่อสู้กัน
4. ภาวะตึงเครียดทางอารมณ์ (Emotional stress) คือ ช่วงที่ความรุนแรงที่เกิดจากการใช้อาวุธสร้างความกดดันทางอารมณ์แก่ประชาชนที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ความกดดันทางอารมณ์ที่นี้ ได้แก่ ความกลัวจากภัยคุกคาม ความโกรธ ความรู้สึกหวงแหนในสินทรัพย์และชีวิต ความรู้สึกไม่มั่นคง ตัวอย่างสถานการณ์ดังกล่าวเช่น เมื่อมีการระเบิดครั้งใหญ่ในพื้นที่สาธารณะ ประชาชนจะไม่กล้ากลับไปใช้ชีวิตปกติในพื้นที่สาธารณะสักระยะหนึ่ง
5. โครงสร้างสังคมล่มสลาย (Compromised infrastructure) คือ สถานการณ์ที่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ทำลายโครงสร้างสังคม หรือสวัสดิการพื้นฐานของสังคมไปหมดสิ้น ยกตัวอย่างเช่น สงครามกลางเมืองในบางพื้นที่ของประเทศซีเรีย สงครามในเยเมน ซึ่งทำให้ระบบสุขภาพพื้นฐานของเมืองที่อยู่ในภาวะสงครามล้มเหลว จนนำไปสู่การระบาดครั้งใหญ่ของโรคอหิวาต์โรค และทำให้มีผู้เสียชีวิตจากภาวะขาดสารอาหารและท้องเสียรุนแรงจำนวนมาก เป็นต้น

ลักษณะของประชากรในพื้นที่เสี่ยงภัย

ในสองหัวข้อแรกของบทความนี้ เราจะเห็นภาพของที่มาที่ไปของการเป็น “พื้นที่เสี่ยงภัย” ซึ่งมาจากรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ การเมือง ความเชื่อ และวัฒนธรรม จนกระทั่งรูปแบบของการใช้ความรุนแรงในการประท้วงประหาร ผลกระทบทางตรงของการใช้ความรุนแรงที่แสดงในรูปของตัวเอง ผู้ได้รับบาดเจ็บ และเสียชีวิต ตลอดจนถึงผลกระทบโดยอ้อมของความรุนแรงแต่ละรูปแบบที่เกิดต่อสภาวะจิตใจของผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ในตอนนี้เราจะมาศึกษากันว่าความรุนแรง ความขัดแย้ง และสถานการณ์ที่เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยต่อเนื่องยาวนานของพื้นที่ทำให้ลักษณะประชากรของพื้นที่เสี่ยงภัยแห่งนี้ มีความแตกต่างอย่างไรบ้างกับประชากรทั่วไปของพื้นที่ปลอดภัยส่วนอื่น ๆ ของประเทศ

ข้อค้นพบจากการศึกษาทางจิตวิทยาจำนวนมาก ระบุความสัมพันธ์ของความรุนแรงทั้งในรูปแบบของสงครามหรือความขัดแย้งระดับที่ต่ำกว่าสงครามก็ตาม กับความผิดปกติทางจิตวิทยาของประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ขัดแย้ง ยังได้รับประสบการณ์ความรุนแรงทั้งในรูปแบบทางตรง (เช่น เสียชีวิต ทูพลภาพ ย้ายถิ่นฐาน กระทบทางจิตใจ) และทางอ้อม (เช่น การขาดสิ่งจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหาร น้ำดื่ม เสื้อผ้า ยารักษาโรค ความรู้สึกไม่ปลอดภัย การมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเสี่ยง ขาดผู้ดูแล ขาดการศึกษา เข้าถึงระบบสาธารณสุขได้ยาก พลัดพรากจากครอบครัวด้วยทุกเหตุผลทั้งเรื่องความรุนแรง และผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม) เร็วเท่าไร โอกาสที่จะพัฒนาเป็นความผิดปกติทางจิตใจมีมากขึ้น กล่าวคือ การได้รับเหตุการณ์เหล่านี้ตอนเด็กจะมีผลกระทบมากกว่าการได้รับตอนอายุมากขึ้น⁽⁶⁾ นอกจากนี้ จากการศึกษาผลกระทบทางจิตใจของกลุ่มตัวอย่างที่เคยเผชิญกับสงครามในประเทศอัฟกานิสถานพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 67 เคยมีประสบการณ์ได้รับความรุนแรงโดยตรงอย่างน้อย 4 ครั้งในรอบ 10 ปี และความรุนแรงที่ประสบนั้นทำให้อายุเฉลี่ย 67.7 มีภาวะซึมเศร้า ร้อยละ 72.7 มีภาวะวิตกกังวล ร้อยละ 42.2 มีภาวะ Post-Traumatic Stress Disorder ภาวะ

ผิดปกติของสภาพจิตหากเป็นผู้ที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ผู้หญิง และเด็ก จะพบในสัดส่วนที่มากกว่า และหากพบในกลุ่มดังกล่าว อาการจะมากกว่าพบในกลุ่มตัวอย่างเพศชาย ที่น่าเศร้าคือ กลุ่มตัวอย่างที่เคยผ่านความรุนแรงมาไม่มีความรู้สึกโกรธและเกลียดชังสภาพแวดล้อม แต่กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจะมีโอกาสมีภาวะซึมเศร้ารุนแรงน้อยกว่า⁽⁷⁾ ในอีกการศึกษาหนึ่งที่ศึกษาในประเทศที่มีรายได้ต่ำและเพิ่งผ่านภาวะสงครามมา เช่น อัลจีเรีย กัมพูชา เอธิโอเปีย และ ปาเลสไตน์ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่าง 3,048 คน อาการของ PTSD และ โรคหวาดวิตก เป็นปัญหาที่พบได้มากที่สุดเช่นกัน⁽⁸⁾

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของประชากรในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้น จำเป็นต้องระมัดระวังผลกระทบทางจิตใจมากกว่าพื้นที่ปกติ การรับรู้และประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นเวลานาน ทำให้สภาพจิตใจของผู้คนในพื้นที่เปลี่ยนแปลง มีความหวาดระแวงต่อสิ่งที่ไม่ปกติ เช่น บุคคลภายนอก สถานการณ์ที่ผิดแปลกจากปกติ หรือการเข้าพบโดยไม่ได้นัดหมาย เป็นต้น ผู้เขียนเองเคยใช้ชีวิตในช่วงที่เหตุความไม่สงบในพื้นที่รุนแรง ความทรงจำที่จำได้อย่างแม่นยำคือ ตรงบริเวณทางเข้าออกของหมู่บ้านที่มีความรุนแรงบ่อยครั้ง มีการตั้งด่านสกัด ทั้งที่เป็นด่านของเจ้าหน้าที่และด่านของชาวบ้านเอง เมื่อถึงยามวิกาลการเข้าออกหมู่บ้านเป็นเรื่องต้องห้ามในยามกลางวันการเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านหากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนทางลัดจรกก็ไม่มีเงื่อนไขอะไรมาก แต่หากเป็นหมู่บ้านที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนทางลัดจรก เมื่อรถที่ไม่ใช่ของสมาชิกในหมู่บ้านเข้ามาในหมู่บ้าน จะมีกลุ่มวัยรุ่นชนับมอเตอไซค์เข้ามา สอบถามว่ามีธุระอะไรกับใครจึงขับรถผ่านมาทางนี้ หากไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจน จะถูกเชิญออกจากพื้นที่ แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการต่อสู้ เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็พบกับความยากลำบากในการทำงานมวลชนในช่วงเวลาดังกล่าว ดังเห็นได้จากสถิติของการปฏิเสธรักชินในเด็กสูงสุดในช่วงปี พ.ศ. 2547-2550 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวคาบเกี่ยวกับการเกิดการระบาดของโรคคอติบในพื้นที่ จนทำให้มีเด็กเสียชีวิตหลายสิบคนต่อปี โดยสาเหตุสำคัญของการเสียชีวิตก็มาจากการไม่รับวัคซีนเพราะมีความคิดเห็นทางการเมืองแตกต่างกัน และมองว่า

วัคซีนนั้นเป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่อ่อนแอ ลักษณะเหตุการณ์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่แห่งนี้เท่านั้น หากใครเคยอ่านแผนปฏิบัติการสังหารนายอุซามะฮ์ บินลาเดน ผู้นำกลุ่มอัลกออิดะฮ์ ที่หลบหนีจาก CIA อยู่ในบริเวณรอยต่ออัฟกานิสถานและปากีสถาน วิธีการที่ CIA ใช้ในการค้นหาข้อมูลของนายบินลาเดนก็มาจากการเก็บข้อมูล DNA ของประชาชนในบริเวณรอบ ๆ พื้นที่ที่สงสัยว่านายบินลาเดนกบดานอยู่ และการเก็บข้อมูลจาก DNA นั้นก็เก็บในระหว่างการหยอดวัคซีนโปลิโอให้เด็กในบริเวณดังกล่าว เมื่อการหยอดวัคซีนโปลิโอโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นส่วนหนึ่งในแผนการสังหารนายบินลาเดน ก็ยิ่งทำให้ความเชื่อใจในกระบวนการใด ๆ ของรัฐในพื้นที่ดังกล่าวลดลงไปด้วย สำหรับชาวบ้านในหลายพื้นที่ที่มีความขัดแย้งในโลก เหตุดังกล่าวได้ถูกกล่าวซ้ำและเพิ่มน้ำหนักให้ทฤษฎีสมคบคิดหรือข้อครหาที่เพิ่มความสงสัยต่อการกระทำใด ๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐหรือแม้กระทั่งนักวิจัยจากภายนอกก็ตาม

ทั้งนี้ ในช่วงสถานการณ์ความรุนแรงก่อตัวขึ้น นอกจากอาวุธยุทธโธปกรณ์ที่ใช้ในการต่อสู้เป็นสิ่งที่สามารถบ่งชี้ชัยชนะของการใช้ความรุนแรงแล้ว ข้อมูลข่าวสารยังเป็นสิ่งล้ำค่าอย่างยิ่งในช่วงเวลาดังกล่าว และหากความรุนแรงขยายถึงขั้นสูงสุด จะไม่เหลือจริยธรรมใดในการปกป้องผู้คนจากการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในช่วงที่เหตุความไม่สงบในพื้นที่อยู่ในจุดสูงสุด การสังหารพลเรือนจากฝั่งขบวนการแบ่งแยกดินแดน และการจับกุมหรือสังหารชาวบ้านที่ฝึกใฝ่กลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนจากฝั่งรัฐ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแทบทุกวัน ด้วยสาเหตุจากความหวาดระแวงหรือมีรายงานที่ไม่เป็นทางการว่า เขยื้อเป็นผู้ส่งข่าวสารให้กับฝั่งตรงข้าม อันนำไปสู่ปฏิบัติการทางทหารของทั้งสองฝั่ง สถานการณ์ดังกล่าวยิ่งทำให้ความหวาดระแวงในการให้ข้อมูลกับใครก็ตามเกิดมากยิ่งขึ้น การสนทนาในร้านน้ำชาซึ่งเป็นสถานที่พบปะของผู้คนในชุมชนได้กลายเป็นการสนทนาที่เต็มไปด้วยความเครียด เพราะไม่ทราบว่าจะคนที่นั่งในร้านน้ำชานั้นฝึกฝฝายใด และจะนำเรื่องที่ถูกค้นในร้านน้ำชาไปเล่าต่ออย่างไร ซึ่งการณดังกล่าวส่งผลต่อความเชื่อมั่น ความไว้วางใจในการสื่อสาร

ทุกระดับ การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ความหวาดระแวงของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้การเก็บข้อมูลวิจัยใด ๆ ก็ตามในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นต้องมีกระบวนการที่ละเอียดละออ พิถีพิถันมากกว่าพื้นที่ปกติ ซึ่งเราจะกล่าวถึงในบทถัดไป

ประสบการณ์ในการวิจัยของผู้เขียน

ตลอด 8 ปีของชีวิตการเป็นนักวิจัยของผู้เขียน งานวิจัยเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่ว่าจะทำวิจัยและเก็บข้อมูลประเด็นใดก็ตาม สถานะของการวิจัยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เป็นสถานะของการวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัยเสมอ

งานวิจัยของผู้เขียนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ อยู่สามเรื่อง คือ อันที่หนึ่งการศึกษาในกลุ่มประชากรซ่อนเร้น (Hidden population) ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มผู้ใช้สารเสพติด อาจจะมีบ้างที่ต้องศึกษาในกลุ่มประชากรเพศทางเลือก (LGBTQ) ทั้งเรื่องสารเสพติดและการมีรสนิยมทางเพศแบบ LGBTQ ล้วนเป็นพฤติกรรมที่ถูกตีตราตามค่านิยมของพื้นที่ จึงทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมดังกล่าวไม่อาจแสดงตัวอย่างเสรีได้ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มความเห็นทางการเมืองที่แตกต่าง (political minority) เช่น กลุ่มแนวคิดที่ต้องการการแบ่งแยกดินแดน หรือกลุ่มที่สนับสนุนการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งที่สนับสนุนฝ่ายรัฐและฝ่ายต่อต้านรัฐบาล การมีความคิดเห็นทางการเมืองลักษณะดังกล่าวไม่ใช่เรื่องภาคภูมิใจที่จะป่าวประกาศ ก็เป็นเหตุผลที่ทำให้คนเหล่านี้ต้องสงวนท่าที งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการหาข้อมูลเหล่านี้สำคัญอย่างยิ่งในการระบุแนวโน้มทางการเมืองของพื้นที่ และใช้ข้อมูลเหล่านี้ในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันอย่างมีทางออกที่มากกว่าการใช้กำลังประหัตประหารกัน งานวิจัยในด้านนี้ของผู้เขียนรวมกันแล้วมากกว่าครึ่งหนึ่งของงานวิจัยทั้งหมด

งานวิจัยประเภทที่สองคือ งานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุข พื้นที่ฐาน และงานทางระบาดวิทยา เช่น ประเด็นด้านวัคซีนในเด็กเล็ก การพัฒนา โภชนาการในเด็กเล็ก และประเด็นสุขภาพ เช่น โครงการสำรวจสุขภาพประชากร ไทยที่มีส่วนหนึ่งของข้อมูลต้องเก็บในพื้นที่จังหวัดยะลา งานวิจัยในด้านนี้แม้ดูผิวเผินจะไม่เกี่ยวข้องกับความรู้หรือความขัดแย้งทางการเมือง แต่ในฐานะ นักวิชาการที่อยู่ในพื้นที่ ผ่านการทบทวนวรรณกรรมจำนวนมาก รวมไปถึงผ่านการเก็บข้อมูลในประเด็นนี้หลายครั้ง เราพบว่า ประเด็นเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง ความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์ ความรู้สึกไม่ยุติธรรม เป็นแก่นสำคัญของกรณีสถานะทางสาธารณสุขที่ย่ำแย่เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นของประเทศ ดังนั้นการวิจัยในประเด็นเหล่านี้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องทำการสำรวจความคิดเห็นทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา และประเด็นทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่อ่อนไหว แน่นอนว่า การเก็บข้อมูลดังกล่าวต้องใช้กระบวนการพิเศษตามที่นำเสนอในตารางที่ 1 ซึ่งผู้เขียนจะอธิบายโดยละเอียดในลำดับถัดไป

งานวิจัยประเภทสุดท้ายคือ งานวิจัยทั่วไปที่เกี่ยวกับการพัฒนา เช่น งานวิจัยด้านธุรกิจ งานวิจัยด้านเกษตรกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เศรษฐกิจพื้นฐานของคนในพื้นที่ งานวิจัยในประเด็นดังกล่าวถือเป็นงานวิจัยที่กระทบต่อประเด็นอ่อนไหวน้อยที่สุด และแทบจะใช้เทคนิคการวิจัยเหมือนกับที่ใช้ในพื้นที่ปกติ

เทคนิคการทำวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัย

กระบวนการทั้งหมดของการทำวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัยย่อมมีรายละเอียดของอุปสรรคที่แตกต่างจากการวิจัยในพื้นที่ทั่วไป ตามหลักการของการทำวิจัยพื้นฐาน ตั้งแต่การทบทวนวรรณกรรม การออกแบบโครงร่างวิจัย การคัดเลือกกลุ่มประชากร ตัวอย่าง การจ้างทีมสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง การรวบรวมและบันทึกข้อมูล ทุกกระบวนการที่กล่าวมานั้นผู้เขียนพยายามรวบรวมอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นได้จากประสบการณ์การทำวิจัยของผู้เขียนเอง และจากการทบทวน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เขียนจะเริ่มจากการอธิบายอุปสรรคแต่ละขั้นตอนที่อาจเกิดขึ้นได้รวมถึงวิธีการเอาชนะอุปสรรคดังกล่าวลงในตาราง และจะอภิปรายประเด็นดังกล่าวที่ละประเด็นในลำดับถัดไป (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ตารางแสดงอุปสรรคและแนวทางการปัญหาเบื้องต้น แจกแจงตามขั้นตอนการทำวิจัย

ขั้นตอนการทำวิจัย	อุปสรรคในการทำวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัย	วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น
การออกแบบและคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง	1. ไม่มีข้อมูลประชากรที่จะศึกษา เนื่องจากไม่มีฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือไม่มีการทำสำมะโนประชากรหรือมีการย้ายถิ่นฐานของประชากรจำนวนมากออกจากพื้นที่	1. หากความรุนแรงเกิดขึ้นในระดับที่ทำลายโครงสร้างพื้นฐานของสังคม จนทำให้บ้านเรือนจำนวนมากของพื้นที่ถูกทำลายหรือระบบการเก็บข้อมูลประชากรล้มเหลวแล้ว เป็นเรื่องยากที่จะได้ฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือในการสร้างกรอบประชากร วิธีแก้ไขคือใช้ multiple frames ในการสร้างกรอบประชากรที่ต้องการศึกษา โดยอาจจะขอข้อมูลจากหน่วยงานที่สร้างขึ้นมาทำงานในช่วงที่เกิดสถานการณ์วิกฤติ เช่น UNHCR, UNICEF หรือ องค์กรสากลอื่น ๆ ที่อาจจะทำการเก็บข้อมูลพื้นฐานมาล่วงหน้า
	2. ต้องตัดพื้นที่ไม่ปลอดภัยออก เนื่องจากเป็นพื้นที่สงครามหรือยังคงมีอันตราย	2. ในกรณีนี้สถานการณ์อยู่ในช่วงที่มีการใช้ความรุนแรงระดับสูง เช่น มีการปะทะกันระหว่างกองกำลัง หรือ มีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดการปะทะกัน หรือ มีความตึงเครียดทางการเมืองสูง หากมีการสุ่มตัวอย่างไปยังพื้นที่ดังกล่าว ควรวางแผนเปลี่ยนพื้นที่เก็บข้อมูล หรือปรับฐานข้อมูลพื้นที่ที่ต้องการเก็บข้อมูลใหม่

ขั้นตอน การทำวิจัย	อุปสรรคในการทำวิจัย ในพื้นที่เสี่ยงภัย	วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น
		โดยกำหนดให้ไม่มีการสุ่มเลือกพื้นที่ที่ยังคงมีความขัดแย้งหรือความไม่ปลอดภัยออกจากพื้นที่การศึกษาไปเลย หากการศึกษาดังกล่าวไม่จำเป็นต้องได้รับข้อมูลจากพื้นที่เสี่ยงภัยรุนแรง
	3. ความอ่อนไหวทางด้าน ลักษณะประชากร	3. ใช้ฐานข้อมูลด้านลักษณะประชากรที่เป็นกลาง
การออกแบบ แบบสอบถาม	1. ภาษาที่จะใช้ในแบบ สอบถาม อาจจะไม่ใช่ ภาษาเดียวกับที่ผู้วิจัยใช้ รวมไปถึงผู้วิจัยอาจจะไม่ เข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่ม ประชากรที่ต้องการศึกษา	1. สร้างความร่วมมือกับนักวิจัยในพื้นที่ สร้างนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญในพื้นที่ เช่น นักวิจัยที่เกิดและเติบโตในวัฒนธรรม ดังกล่าว ซึ่งจะทำให้การเก็บข้อมูลเป็น ไปได้อย่างราบรื่น
	2. กลุ่มตัวอย่างอาจจะ เข้าใจในวัตถุประสงค์ของ การศึกษา หรือไม่ไว้วางใจ ในตัวการศึกษา	2. ออกแบบการศึกษาอย่างระมัดระวัง พยายามปรึกษาผู้เชี่ยวชาญทางด้าน วัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยงภัยที่เราจะทำ วิจัยด้วย
	3. การเปลี่ยนแปลงทาง การเมือง อาจจะทำให้ คำตอบของกลุ่มตัวอย่าง เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว	3. นักวิจัยต้องรักษาความเป็นกลางเสมอ ไม่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง ความ เชื่อหรือศาสนา ในระหว่างกระบวนการ วิจัย
ทีมเก็บข้อมูล	1. หาคนทำงานเก็บข้อมูล ได้ยาก ทั้งที่เหมาะสมด้าน คุณภาพ	1. หาเจ้าหน้าที่เก็บข้อมูลที่มีความรู้ความ เข้าใจในบริบทพื้นที่เป็นอย่างดี มีเครือข่าย ช่วยในพื้นที่ได้รับความไว้วางใจจากพื้นที่ ที่ทำการเก็บข้อมูล และมีความเป็นกลาง ทางการเมือง หรือไม่แสดงตนทางการเมือง

ขั้นตอน การทำวิจัย	อุปสรรคในการทำวิจัย ในพื้นที่เสี่ยงภัย	วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น
	2. คนเก็บข้อมูลไม่มี ประสบการณ์ในภาวะ พิเศษเช่นนี้	2. ให้ความสำคัญกับรูปแบบการอบรม ทีมจัดเก็บข้อมูล โดยให้ทีมเก็บข้อมูล เข้าใจมาตรฐานการเก็บข้อมูลทางวิชาการ ความแตกต่างระหว่างการเก็บข้อมูลใน พื้นที่ทั่วไปและพื้นที่เสี่ยงที่เขากำลังจะ ทำการเก็บข้อมูล จัดการอบรมพิเศษใน เรื่องการสัมภาษณ์ บทสนทนาที่อาจจะ ต้องพูดคุย ประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อทาง จิตใจต่อกลุ่มตัวอย่าง รวมไปถึงการ รับมือกับเหตุคาดไม่ถึงที่อาจเกิดขึ้นได้ ในระหว่างการเก็บข้อมูล
การเก็บข้อมูล	1. ไม่สามารถเข้าถึงชุมชน หรือพื้นที่บางแห่งได้ หาก เป็นช่วงที่มีเหตุการณ์ ความรุนแรง	1. จัดหาทีมเก็บข้อมูลที่สามารถเข้าออก พื้นที่ได้สะดวก และให้ทีมเก็บข้อมูล ประเมินสถานการณ์และเข้าไปทำการ เก็บข้อมูลในช่วงที่พื้นที่สงบ ซึ่งอาจจะ รับสัญญาณว่าพื้นที่สงบจากผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐที่ควบคุมสถานการณ์ หรือ หน่วยงานที่มีหน้าที่เข้าไปช่วยเหลือพื้นที่ เป็นต้น
	2. อาจพบกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ อยู่ในพื้นที่ (non-contact rate) สูงกว่าพื้นที่ปกติ	2. หากเก็บข้อมูลในช่วงสถานการณ์สงบ อาจจะใช้วิธีการถามเพื่อนบ้าน หรือ สมาชิกคนอื่นในชุมชนว่า กลุ่มตัวอย่าง ที่เราสุ่มได้นั้นไปอยู่ที่ไหนอย่างไร มีการ อพยพย้ายถิ่นหรือไม่ สามารถระบุข้อมูล ได้ หรือลองปรับเวลาการเข้าสัมภาษณ์ ให้เหมาะสมกับเวลาที่มีโอกาสพบกลุ่ม ตัวอย่างได้มากที่สุด

ขั้นตอน การทำวิจัย	อุปสรรคในการทำวิจัย ในพื้นที่เสี่ยงภัย	วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น
	<p>3. อาจพบกลุ่มตัวอย่างที่ปฏิเสธการเข้าร่วมวิจัย (non-response) สูงกว่าพื้นที่ปกติ</p>	<p>3. เลือกเจ้าหน้าที่สัมภาษณ์ที่เป็นมิตร เป็นที่รู้จัก และไม่เป็นภัยกับพื้นที่ที่ทำกรเก็บข้อมูล พยายามแนะนำชื่อสถาบันที่ทำโครงการวิจัยหากสถาบันดังกล่าวเป็นที่รู้จัก มีความน่าเชื่อถือ และมีความเป็นกลาง เช่น แนะนำว่า มาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นต้น พยายามลดการสอบถามข้อมูลที่เป็นข้อมูลส่วนตัว หรือสอบถามข้อมูลที่มีผลต่อการเสนอความเห็นต่อความขัดแย้งในพื้นที่ (ในกรณีที่การวิจัยไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งโดยตรง) อธิบายกระบวนการควบคุมครองที่จะได้รับการเข้าร่วมวิจัย และกระบวนการเก็บรักษาข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไม่ให้รั่วไหลไปยังส่วนงานที่ไม่เกี่ยวข้อง</p>
	<p>4. ข้อมูลที่อาจจะเป็นอันตรายหากระบุตัวตนผู้ให้ข้อมูล</p>	<p>4. ใช้วิธีการให้กลุ่มตัวอย่างบันทึกข้อมูลเอง เช่น ใช้ google form หรือ ส่งอุปกรณ์บันทึกเสียงให้กลุ่มตัวอย่างอัดเสียงลงไปโดยไม่มีเจ้าหน้าที่เข้าไปสัมภาษณ์ จะลดความหวาดระแวงในการให้ข้อมูลได้ หากผู้ให้ข้อมูลหวาดระแวงในเรื่องสถานที่เก็บข้อมูลอาจจะใช้สถานที่ที่เป็นกลาง เช่น โรงพยาบาล สำนักงานขององค์กรไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด เป็นต้น</p>

ขั้นตอน การทำวิจัย	อุปสรรคในการทำวิจัย ในพื้นที่เสี่ยงภัย	วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น
การบันทึก และเก็บรักษา ข้อมูล	<p>1. สถานการณ์ความ ไม่สงบทำให้ข้อมูลที่ได้ จากการศึกษาถือเป็น ข้อมูลที่มีความเสี่ยง</p> <p>2. กระบวนการจัดเก็บ ข้อมูลมีโอกาสไม่โปร่งใส</p>	<p>1. ออกแบบกระบวนการเก็บรักษาข้อมูล เช่น การบันทึกข้อมูลสำรองหลายตำแหน่ง (cloud, hard disk, flash drive) ใช้ โปรแกรมที่มีการสำรองข้อมูลอัตโนมัติ และเลือกเปิดเผยข้อมูลการวิจัยเฉพาะ ส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา และ เคร่งครัดต่อจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ในประเด็นด้านการเก็บรักษาความลับ ของผู้ให้ข้อมูล</p> <p>2. กรณีดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้หากผู้ให้ ทุนสนับสนุนการวิจัยมีเป้าหมายในการ ได้ข้อมูลที่เจาะจงและมีประโยชน์แอบ แฝงจากการได้ข้อมูล เราสามารถแก้ ปัญหาดังกล่าวด้วยการออกแบบวิธีการ จัดเก็บข้อมูลให้มีความโปร่งใส ระบุผู้รับ ผิดชอบในแต่ละขั้นตอนของการเก็บ ข้อมูลอย่างละเอียด และระบุปลายทาง ของข้อมูลที่จะเดินทางไปอย่างละเอียด ตั้งแต่ตอนออกแบบโครงการวิจัย</p>
การนำเสนอ ข้อมูลที่ค้นพบ จากการวิจัย สู่สาธารณะ	<p>1. ข้อค้นพบจากการวิจัย อาจไม่เป็นที่พอใจของ คู่ขัดแย้ง</p>	<p>1. การนำเสนอข้อค้นพบจากการวิจัย ต้องหนักแน่นในกระบวนการทางวิชาการ ที่ใช้ตั้งแต่ขั้นตอนแรกคือ การออกแบบ การวิจัย การคัดเลือกและการสุ่มประชากร ศึกษา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปผลข้อมูล ว่าเป็นการนำ เสนอที่ปราศจากอคติ และมีความเป็น กลางทางวิชาการ แม้จะมีผู้ไม่พอใจใน ข้อค้นพบ แต่หากรักษามาตรฐานความ เป็นวิชาการไว้ ข้อค้นพบจะเป็นประโยชน์ ต่อสาธารณะ</p>

การออกแบบและคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง

ก้าวแรกของการทำการวิจัยใด ๆ ก็ตามคือ ขั้นตอนของการวางแผน หากการวิจัยที่ไม่ต้องลงพื้นที่สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยในการเก็บข้อมูลได้คงไม่ใช่ประเด็นปัญหาที่เรากำลังจะพูดถึง แต่บางครั้งข้อมูลที่ควรได้จากการเก็บข้อมูลก็อยู่กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศได้ หรือ บางครั้งเราต้องลงพื้นที่จริงเพื่อเปิดประสาทสัมผัสของเราให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พื้นที่ที่เราเก็บข้อมูลนั้นมีบริบทแวดล้อมอย่างไรบ้าง

สำหรับมาตรฐานของการวิจัยแบบสำรวจ (survey) ผู้วิจัยมักใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน เพื่อให้ได้ตัวแทนของประชากรศึกษาที่ดีที่สุด โดยการสุ่มเริ่มตั้งแต่พื้นที่ศึกษาซึ่งอาจต้องใช้ในการสุ่มหลายระดับ เริ่มตั้งแต่สุ่มจังหวัด หลังจากนั้นสุ่มตัวอำเภอ หลังจากนั้นสุ่มตำบล หลังจากนั้นสุ่มหมู่บ้าน และขั้นสุดท้ายคือการสุ่มครัวเรือน ซึ่งการสุ่มตัวอย่างอย่างอิสระมีโอกาสเสมอที่จะสุ่มได้พื้นที่เสี่ยงภัยเข้ามาในพื้นที่วิจัย ประสพการณ์ของผู้เขียนในการร่วมกับโครงการสำรวจระดับชาติสองโครงการคือ โครงการสำรวจผู้โยกเสพติดในครัวเรือนประเทศไทย และโครงการสำรวจสถานะสุขภาพประชากรไทย เป็นโครงการสำรวจขนาดใหญ่ระดับประเทศที่มีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทุกภูมิภาค โครงการแรกมีกลุ่มตัวอย่างประมาณ 30,000 คน โครงการที่สองมีกลุ่มตัวอย่างประมาณ 60,000 คน ในการสำรวจทั้งสองโครงการมีการสุ่มพื้นที่การศึกษาแบบหลายระดับ และทั้งสองโครงการมีพื้นที่เก็บข้อมูลอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้เขียนจึงมีโอกาสเข้าร่วมโครงการวิจัยทั้งสองในฐานะผู้ดูแลการเก็บข้อมูลในระดับพื้นที่

สิ่งแรกที่ผู้เขียนทำการสำรวจคือ พื้นที่ที่โครงการวิจัยทั้งสองได้สุ่มเลือกเป็นพื้นที่ในการวิจัยนั้น ทุกหมู่บ้านเราสามารถระบุระดับความเข้มข้นหรือระดับความรุนแรงของสถานการณ์ความไม่สงบได้หรือไม่ โดยใช้แหล่งข้อมูลที่สามารถระบุถึงความรุนแรงของพื้นที่ เช่น ฐานบันทึกข้อมูลความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (deep south watch) หรือถาม

เครือข่ายนักกิจกรรมชุมชน ภาคประชาสังคมในแต่ละอำเภอว่า หมู่บ้านที่ถูกสุ่มนั้น สถานการณ์ปลอดภัย สามารถเข้าไปทำการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัยได้หรือไม่ หากข้อมูลทั้งจากฐานข้อมูลและข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญพื้นที่ตรงกันว่า ปลอดภัย ก็สามารถวางแผนลงไปเก็บข้อมูลต่อได้

อุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในกรณีที่ความขัดแย้งมีความรุนแรงมากและต่อเนื่องเป็นเวลานานคือ จะไม่มีฐานข้อมูลพื้นฐานของประชากรซึ่งโดยปกติแล้วรัฐจะเป็นฝ่ายจัดเก็บข้อมูลเหล่านี้ เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้หากอำนาจรัฐไม่สามารถทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานได้ หรือมีการทำลายอำนาจรัฐ หรือพื้นที่ส่วนนั้นไม่ได้อยู่ในขอบเขตของอำนาจรัฐ และองค์กรที่ปกครองก็ไม่ได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานประชากรเอาไว้

สำหรับในประเทศไทยแม้กระทั่งพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงภัยจากความขัดแย้งทางการเมืองและการทหารสูงสุดของประเทศ แต่โครงสร้างฐานข้อมูลพื้นฐานด้านประชากรถือว่าสมบูรณ์มาก ในระดับชุมชนมีข้อมูลจากหลายหน่วยที่สามารถใช้ในการคัดเลือกและสุ่มประชากรตัวอย่าง ตั้งแต่ข้อมูลของกรมการปกครอง ข้อมูลของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ข้อมูลทะเบียนชุมชนที่เกิดจากการจัดภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้านหรือตำบล หรือแม้กระทั่งแผนที่ชุมชนที่จัดทำโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ล้วนเป็นข้อมูลที่ให้รายละเอียดในระดับครัวเรือนได้ทั้งสิ้น และสมบูรณ์ในทุกชุมชน

ความท้าทายอีกประการคือ การสุ่มตัวอย่างในพื้นที่เสี่ยงนั้นจะพบความแตกต่างทางลักษณะของประชากรอย่างเห็นได้ชัด ในกรณีที่สุ่มเก็บข้อมูลได้จากสองชุมชนที่ประชากรแตกต่างกัน จินตนาการว่า หากการเก็บข้อมูลวิจัยในพื้นที่อื่นของประเทศ การได้พื้นที่หมู่บ้าน A กับหมู่บ้าน B ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอเดียวกัน เราอาจจะพบความแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เศรษฐฐานะ ระดับการศึกษา แต่โดยรวมแล้ววิถีชีวิตของผู้คนจะมีความคล้ายคลึงกัน ในทางกลับกัน หากเราเก็บ

ข้อมูลในพื้นที่เสี่ยงภัยที่มีการแบ่งพื้นที่อาศัยอย่างชัดเจนระหว่างคนสองกลุ่มหรือมากกว่านั้น การสุ่มหมู่บ้านสองหมู่บ้านในอำเภอเดียวกันอาจจะพบความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ความเสี่ยงที่ได้รับจากพฤติกรรมปกติในชีวิต เช่น หากทำการสำรวจเรื่องสารเสพติด และสุ่มได้หมู่บ้าน A ซึ่งเป็นหมู่บ้านมุสลิม และหมู่บ้าน B ซึ่งเป็นหมู่บ้านไทยพุทธ ซึ่งอยู่ในอำเภอเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นคือ หมู่บ้านมุสลิมจะไม่มีผู้ดื่มสุรา แต่จะพบผู้ใช้พืชรกระท่อม ส่วนหมู่บ้านไทยพุทธจะพบผู้ดื่มสุรา และอาจไม่พบผู้ใช้พืชรกระท่อม เป็นต้น ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองหมู่บ้านอาจจะห่างกันไม่กี่กิโลเมตร ลักษณะความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงดังกล่าวเป็นโจทย์ที่ผู้ออกแบบการวิจัยต้องทำการประเมินก่อนทำการเก็บข้อมูลเช่นกันว่า ต้องสุ่มพื้นที่อย่างไรเพื่อให้แสดงถึงข้อมูลอย่างครอบคลุมและเป็นตัวแทนของประชากรในพื้นที่ได้ดีที่สุด

การออกแบบแบบสอบถาม

พื้นที่เสี่ยงภัยหรือพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางทหารนั้น มักมีลักษณะหนึ่งร่วมกันคือ ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ความเชื่อ หรือ วัฒนธรรม ซึ่งมักแสดงด้วยการมีภาษาและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกับประชากรในพื้นที่อื่นของประเทศ ภาษาและวัฒนธรรมที่ต่างกัน ทำให้การออกแบบแบบสอบถามในการเก็บข้อมูลวิจัยต้องทำการตรวจสอบว่า ภาษาที่ใช้ในแบบสอบถามต้นฉบับและภาษาที่แปลมาใช้สำหรับพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นสร้างความเข้าใจต่อตัวคำถามแบบเดียวกันหรือไม่

สำหรับประสบการณ์การทำวิจัยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ภาษามลายูถิ่นเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการ ส่วนใหญ่การวิจัยที่ผ่านมาของผู้เขียนจะใช้แบบสอบถามภาษาเดียวคือภาษาไทย เนื่องจากภาษามลายูที่ใช้สื่อสารในพื้นที่นั้นเป็นภาษามลายูที่ไม่อยู่ในแบบมาตรฐานทางภาษา เหมือนภาษาที่ใช้ในประเทศมาเลเซียหรืออินโดนีเซีย หากใช้แบบสอบถามที่เป็นภาษามลายู จะพบปัญหาคือ ชาวบ้านเองก็ไม่สามารถอ่านได้คล่อง รวมไปถึง

เจ้าหน้าที่เก็บข้อมูลก็ไม่คุ้นเคยกับภาษามลายูแบบทางการเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ทุกครั้งที่มีการวิจัยในพื้นที่ ผู้เขียนต้องทำความเข้าใจแบบสอบถามทุกข้อ เพื่อสร้างความเข้าใจในภาษาถิ่น และถ่ายทอดความเข้าใจให้กับเจ้าหน้าที่เก็บข้อมูลภาคสนามต่อไป โดยทีมเก็บข้อมูลจะถือแบบสอบถามที่ใช้ภาษาไทย แต่ใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการถามและฟังคำตอบ หลังจากนั้นจึงแปลคำตอบบันทึกเป็นภาษาไทยกลับไปใบบันทึกข้อมูลอีกครั้ง กระบวนการที่ต้องมีการแปลภาษาถึงสองครั้ง (ผู้ถามแปลจากแบบสอบถามภาษาไทยเป็นมลายูถิ่น และฟังคำตอบภาษามลายูถิ่นแปลเป็นภาษาไทยเพื่อบันทึกลงในแบบบันทึกข้อมูล) อาจมีความผิดพลาดได้มากขึ้น ซึ่งสามารถลดความผิดพลาดในส่วนนี้ด้วยการทำความเข้าใจแบบสอบถามอย่างละเอียดระหว่างผู้ออกแบบสอบถามและเจ้าหน้าที่เก็บข้อมูล นอกจากนี้การใช้ทีมเก็บข้อมูลที่มีประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลวิจัยในพื้นที่เป็นอีกเทคนิคที่ช่วยลดความผิดพลาดของการเก็บข้อมูล ทีมเก็บข้อมูลที่มีประสบการณ์เก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามจะเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละหัวข้อได้ดี และสามารถสื่อสารวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้กลุ่มประชากรศึกษาเข้าใจในรูปแบบความเข้าใจในบริบทของพื้นที่ได้

ความท้าทายอีกประการของการออกแบบแบบสอบถามคือ ในสถานการณ์ที่มีความตึงเครียดและความกดดันทางการเมือง การเก็บข้อมูลบางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องกระทบกับคู่ขัดแย้งในพื้นที่โดยตรง การเก็บข้อมูลเรื่องวัคซีนในเด็ก จำเป็นต้องถามความไว้วางใจ ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริการทางสาธารณสุขของรัฐ การจำแนกสาเหตุของการไม่รับวัคซีนจำเป็นต้องรับทราบแนวคิดทางศาสนาหรือการเมืองของผู้ปกครอง คำถามเหล่านี้แม้จะบันทึกในแบบสอบถาม แต่จำเป็นต้องใช้ภาษาที่ระมัดระวังอย่างยิ่งที่ไม่แสดงให้เห็นว่าการเก็บข้อมูลเป็นการบังคับให้ผู้ตอบแบบสอบถามต้องเลือกข้าง ในประเด็นดังกล่าว ควรมีทางเลือกให้ผู้ตอบไม่แสดงความคิดเห็น หรือใช้คำถามปลายเปิด เพื่อประเมินความพร้อมในการให้คำตอบของผู้ถูกสัมภาษณ์ว่า สามารถแสดงความคิดเห็นได้มากน้อยเพียงใด และเข้าใจได้ว่า การไม่แสดงความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวเป็นสิทธิของผู้ตอบแบบสอบถาม

การจัดหาทีมเก็บข้อมูล

การจัดหาทีมเก็บข้อมูลเป็นอีกหนึ่งจุดสำคัญที่จะทำให้งานวิจัยของเราน่าเชื่อถือหรือไม่ เนื้อหาส่วนต้นของบทความนี้ เราได้อธิบายถึงสาเหตุของความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งความขัดแย้งว่า มีมูลเหตุมาจากสิ่งใด หากความหวาดระแวงของประชากรเป้าหมายยังมีอยู่ ก็เป็นไปได้ยากที่ผู้วิจัยจะได้รับข้อมูลที่เป็นความจริง การลดความหวาดระแวงที่ได้ผลดีนั้นเริ่มต้นตั้งแต่ การคัดเลือกผู้จัดเก็บข้อมูล ผู้สัมภาษณ์ คุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเก็บข้อมูลในพื้นที่เสี่ยงภัย คือ ผู้เก็บข้อมูลนั้นจำเป็นต้องเข้าใจรากเหง้า วัฒนธรรม ขนบประเพณี ค่านิยมของพื้นที่ และที่สำคัญ ผู้เก็บข้อมูลต้องมีทักษะการวิจัยที่ดี เช่นกัน สำหรับประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน พบว่า ข้อดีประการหนึ่งของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ การมีสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ครบทุกจังหวัด แต่ละสถาบันสามารถผลิตบัณฑิตได้ปีละหลายพันคน บัณฑิตเหล่านั้นส่วนมากมีภูมิลำเนาในพื้นที่ เมื่อมีโครงการวิจัยที่ต้องเก็บข้อมูลหลายชุมชนในเวลาเดียวกัน จึงเป็นเรื่องง่ายที่จะคัดเลือกทีมเก็บข้อมูล ผู้เขียนใช้วิธีการคัดเลือกจากทีมเก็บข้อมูลที่เคยร่วมงานบัณฑิตอาสา เนื่องจากลักษณะงานของบัณฑิตอาสาจำเป็นต้องลงพื้นที่อาศัยอยู่ในชุมชนกับชาวบ้านเป็นเวลานาน บัณฑิตเหล่านี้จะมีความเข้าใจในบริบทของพื้นที่เป็นอย่างดี และได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว คุณสมบัติดังกล่าวหากผู้วิจัยจะนำไปใช้ในการคัดเลือกทีมเก็บข้อมูลจะทำให้งานเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นราบรื่นมาก

การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์

ช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลเป็นส่วนสำคัญมาก ในแต่ละช่วงเวลา ระดับความรุนแรงและระดับความอันตรายของการลงพื้นที่เก็บข้อมูลย่อมมีความแตกต่างกัน หากเป็นไปได้ ควรประเมินสถานการณ์โดยใช้ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านความมั่นคงก่อนการลงพื้นที่เก็บข้อมูล หรือหากอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีข้อมูลจากหน่วยงาน ก็สามารถใช้อวิธีการสอบถามจากหัวหน้าชุมชน ผู้ประสานงานในชุมชน

หรือผู้ที่เฝ้าระวังเหตุการณ์ ซึ่งอาจจะไม่ใช่คู่ขัดแย้งโดยตรง หากเลือกช่วงเวลาที่เกิดพลาด นอกจากจะไม่ได้ข้อมูลที่น่าสนใจอันเนื่องจากความหวาดระแวงของผู้ให้ข้อมูลแล้ว จะเป็นการเพิ่มความเสี่ยงให้ทีมเก็บข้อมูลที่ต้องลงพื้นที่

ประเด็นอุปสรรคต่อมาที่อาจจะพบได้คือ เมื่อลงพื้นที่เพื่อทำการเก็บข้อมูลแล้ว อาจจะพบกับครัวเรือนที่ไม่อยู่ในพื้นที่จริง แต่มีชื่ออยู่ในสารบบข้อมูลชุมชน (non-contact) และอาจพบกับครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่กันครบ แต่ไม่ยินยอมให้ข้อมูล (non-response) มากกว่าการทำวิจัยในพื้นที่ปกติ

สำหรับกลุ่มที่เป็น non-contact อธิบายได้จากการได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากความขัดแย้งหรือความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้กลุ่มคนเหล่านั้นไม่สามารถใช้ชีวิตในชุมชนเดิม เช่น ชาวไทยมุสลิมที่ต้องสงสัยว่าจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มแบ่งแยกดินแดน จะถูกตรวจค้นบ้านบ่อยครั้งจนไม่สามารถใช้ชีวิตในชุมชนเดิมได้ เพราะหากยังอยู่ ครอบครัวจะเดือดร้อนไปด้วย จึงต้องหลบหนีหายไป หรือพาครอบครัวอพยพไปอยู่ที่อื่น หรือแม้กระทั่งอพยพไปทำงานต่างประเทศ หรืออีกกรณีคือ กลุ่มคนไทยพุทธที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ไม่ปลอดภัย มีสมาชิกในครอบครัวสูญเสียชีวิตหรือทุพพลภาพจากความไม่สงบ ความกดดันและความรู้สึกไม่ปลอดภัย ทำให้ต้องอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในตัวเมืองหรือย้ายไปอยู่ในเมืองที่ใหญ่กว่า

ในทางตรงกันข้ามกลุ่มอีกกลุ่มที่อาจจะพบได้ในระหว่างการเก็บข้อมูล คือ non-response คือ แม้ตัวจะอยู่ในพื้นที่ แต่ไม่สามารถแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์หรือหัวข้อวิจัยที่เราสนใจได้ อันเนื่องจากความหวาดระแวง และความรู้สึกไม่ปลอดภัย หากมีข้อมูลจากตนรั่วไหลออกไป

การแก้ปัญหา non-contact และ non-response สามารถแก้ไขได้ตั้งแต่กระบวนการสุ่มตัวอย่างและประมาณการประชากรในการศึกษา ซึ่งอาจจะต้องเพิ่มสัดส่วนของสองกลุ่มดังกล่าวให้มากขึ้น และจะเพิ่มกลุ่มประชากรตัวอย่างที่ต้องการ

ในการศึกษาเพิ่มขึ้นไปเองตามการปรับค่าทางคณิตศาสตร์ อีกวิธีที่สามารถลดปัญหาเหล่านี้ได้คือ การมีผู้นำทางที่เข้าใจและรับรู้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนได้ดี ซึ่งประสบการณ์ของผู้เขียนที่ผ่านมาเราพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านคือกลไกที่สำคัญที่สุดในการแก้ปัญหา เนื่องจาก อสม. เป็นหน่วยที่มีจิตอาสาสูง มีทักษะมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถเข้าถึงบ้านทุกหลังได้ และได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน หากต้องลงพื้นที่สำรวจในระยะเวลาสั้น ๆ การเข้าถึง อสม. จะลดเวลาในการสร้างความไว้วางใจและเพิ่มอัตราการตอบกลับของกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสุ่มได้

การบันทึกและเก็บรักษาข้อมูล

การบันทึกและจัดเก็บข้อมูลควรทำอย่างไรจึงใส หากการวิจัยที่ต้องทำการบันทึกเสียง เป็นเรื่องละเอียดอ่อนมากที่ต้องแจ้งแก่กลุ่มตัวอย่าง ก่อนทำการเก็บข้อมูลว่า ต้องขออนุญาตบันทึกเสียง ภาพ หรือ วิดีโอ หากแจ้งในขณะที่บันทึกไปแล้วอาจเกิดความเข้าใจผิดเป็นเรื่องร้ายแรงได้ นอกจากนี้ยังต้องระบุให้ชัดเจนว่า ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกนี้จะถูกจัดเก็บอย่างไร มีการบันทึก ชื่อ นามสกุล ของผู้ให้ข้อมูลหรือไม่ และในขั้นตอนต่อไปของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะจัดการอย่างไรกับข้อมูล ประสบการณ์ตรงของผู้เขียนในประเด็นเรื่องการบันทึกและเก็บรักษาข้อมูลคือ ในครั้งหนึ่งที่รับงานวิจัยสำรวจการใช้สารเสพติดในครัวเรือนในปี พ.ศ. 2562 คณะเก็บข้อมูลได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดปัตตานี ซึ่งในการลงพื้นที่ดังกล่าว ทีมเก็บข้อมูล (เป็นคนสามจังหวัดทั้งหมด) ประสานกับผู้นำชุมชนและ อสม. ก่อนลงพื้นที่วิจัย แต่หลังจากทีมเก็บข้อมูลออกจากหมู่บ้านดังกล่าวไม่นาน ก็มีการฆาตกรรมของขบวนการยาเสพติดในชุมชน ซึ่งมีโอกาสที่สมาชิกในชุมชนหรือขบวนการยาเสพติดจะเข้าใจได้ว่า คณะที่เข้ามาเก็บข้อมูลเป็นสายส่งข่าวจนทำให้เกิดอาชญากรรมขึ้น การตอบสนองเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวเริ่มจากให้ทีมเก็บข้อมูลหยุดการเก็บข้อมูลก่อน และสอบถาม อสม. และ ผู้นำชุมชนว่า จากกระแสข่าวที่เกิดขึ้น คนในชุมชนนั้นเข้าใจว่าเหตุการณ์ดังกล่าวมีส่วน

เกี่ยวข้องกับทีมเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยหรือไม่ และชี้แจงกับ อสม. และผู้นำชุมชนอีกครั้งว่า กระบวนการได้มาและส่งต่อข้อมูลที่ได้จากการวิจัยนั้นมีขั้นตอนอย่างไรบ้าง เมื่อสอบถามจนแน่ชัดว่า ไม่มีประเด็นดังกล่าวส่งต่อกันในชุมชนแล้ว จึงให้ทีมเก็บข้อมูลเก็บข้อมูลกันต่อ และสามารถจบงานได้อย่างราบรื่น

การนำเสนอข้อมูลจากการวิจัยสู่สาธารณะ

แน่นอนว่าข้อมูลทุกประเภทในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นมีค่า การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ สอบถามประชาชนถึงความคิดเห็น หรือข้อมูลที่พวกเขามีในประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ถือเป็นข้อมูลที่สามารถให้ผลมากกว่าผลทางวิชาการ ข้อค้นพบทางวิชาการสามารถนำไปใช้ในทางการเมือง สามารถนำไปใช้ในการสร้างความรักหรือความเกลียดชัง

อย่างไรก็ตาม นักวิจัยต้องมีพื้นฐานที่ชัดเจนว่า เราเข้าไปเก็บข้อมูลนั้นเพื่อพัฒนาข้อมูลทางวิชาการ ไม่ใช่เพื่อหวังผลอย่างอื่น การไม่ชี้ตรงต่อมาตรฐานทางวิชาการคือการทำลายการยอมรับทั้งในตัวสถาบันและตัวบุคคลของนักวิจัยเอง ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่เกิดขึ้นจากความเห็นต่างทางการเมืองแล้ว การยอมรับจากสังคมและประชาคมเป็นเรื่องที่ได้มายาก พื้นที่เสี่ยงภัยทุกที่ในโลกอบอวลไปด้วยความหวาดระแวง ความเกลียดชัง และ ความรุนแรง หากเราทำลายฐานสำคัญของการทำงานวิชาการในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้น คือการได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายแล้ว ถือว่านักวิจัยได้ปิดประตูสู่การทำวิจัยในพื้นที่เสี่ยงภัยของตนเองไปตลอดกาล

ในทางปฏิบัติ การนำเสนอข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยไม่ว่าเรื่องใดประเด็นใดก็ตาม หลีกเลี่ยงพื้นที่ที่ต้องพูดถึงคู่ขัดแย้ง ซึ่งหากหนีไม่พื้นที่ต้องทำสิ่งดังกล่าว ก็ต้องทำสิ่งดังกล่าวให้ถูกต้อง ผู้วิจัยต้องยืนหยัดในการนำเสนอตามหลักทางวิชาการไม่นำอารมณ์ร่วมมาเป็นคำตอบของการวิจัย ถ้าทำได้เช่นนั้น นักวิจัยจะได้ทำกุศลผลิตงานวิจัยช่วยเหลือพื้นที่เสี่ยงภัยไปอีกนานแสนนาน

เอกสารอ้างอิง

1. McCargo D. Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand [Internet]. 1st ed. Cornell University Press; 2008 [cited 2021 Feb 16]. Available from: <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7z5ts>
2. Confronting ghosts: Thailand's shapeless southern insurgency [Internet]. [cited 2021 Feb 16]. Available from: <https://www.lowyinstitute.org/publications/confronting-ghosts-thailand-s-shapeless-southern-insurgency>
3. HARISH SP. Ethnic or Religious Cleavage? Investigating the Nature of the Conflict in Southern Thailand. *Contemp Southeast Asia* 2006; 28:48-69.
4. อัลกอริทึมของความแปรปรวนในความรุนแรง 15 ปีชายแดนใต้/ปาตานี Deep SouthWatch.org [Internet]. [cited 2021 Feb 15]. Available from: <https://deepsouthwatch.org/th/node/11928>
5. Landmine action. Explosive Violence: The problem of explosive weapons [Internet]. 2009. Available from: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/1FE6DF6F6C1402E4C125763F004469BA-Full_Report.pdf
6. Kadir A, Shenoda S, Goldhagen J, Pitterman S, Health S on IC. The Effects of Armed Conflict on Children. *Pediatrics* [Internet]. 2018 Dec 1 [cited 2021 Feb 16];142(6). Available from: <https://pediatrics.aappublications.org/content/142/6/e20182586>
7. Cardozo BL, Bilukha OO, Crawford CAG, Shaikh I, Wolfe MI, Gerber ML, et al. Mental health, social functioning, and disability in postwar Afghanistan. *JAMA* 2004;292:575-84.
8. Jong JT de, Komproe IH, Ommeren MV. Common mental disorders in postconflict settings. *The Lancet* 2003;361:2128-30.

บทเรียนการทำงานของทีม NGO ใน ประชากรกลุ่มเฉพาะ: การใช้เครื่องมือ กำกับติดตามการทำงานภายใต้แนวคิด “ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ”

สุพจน์ ตั้งเสรีทรัพย์

การบริหารงานโดยแนวคิด “ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ”

องค์กรที่ดำเนินงานด้านสารเสพติด ส่วนใหญ่แล้วบุคลากรในองค์กรจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านสารเสพติดทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เคยเป็นผู้ใช้ยามาก่อน หรือมีความเกี่ยวข้องกับผู้ใช้ยาในบริบทของคนในครอบครัว ชุมชน มีความตั้งใจที่ต้องการช่วยเหลือสนับสนุนเพื่อนผู้ใช้ยาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งในด้านสุขภาพ จิตใจ และ สังคม จากประสบการณ์ด้านสารเสพติดของบุคลากรในองค์กร นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หล่อหลอมมาเป็นแนวคิดวิธีการทำงาน และการจัดการปัญหาที่ซับซ้อน หลายครั้งที่มีการพยายามนำกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ มาใช้ในการปฏิบัติงาน และการอยู่ร่วมกันของคนใช้ยาและคนไม่ใช้ยา กลับพบว่ากฎระเบียบ หรือกติกาต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมา นั้นไม่ได้ผล หลายครั้งสถานการณ์กลับแย่และเลวร้ายลงไปกว่าเดิม

บุคลากรในทุกระดับการทำงานควรมีความเข้าใจเรื่องของวิถีชีวิตของเพื่อน
ผู้ช้ยา รวมถึงตัวยาที่ออกฤทธิ์ต่อจิตประสาทประเภทต่าง ๆ ลักษณะพฤติกรรม
หลังจากการใช้ยาหรือสารเสพติด ปัญหาที่พบบ่อย เพื่อให้บุคลากรในองค์กรเข้าใจ
เพื่อนผู้ช้ยา ซึ่งจะนำไปถึงวิธีการที่จะปฏิบัติต่อเพื่อนผู้ช้ยาที่แตกต่างกัน บน
พื้นฐานความเข้าใจถึงพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นหลังจากการ
ใช้ยาหรือสารเสพติด

บุคลากรในองค์กรควรมีการทบทวน แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์
การทำงานจริงในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การหาแนวทางการปฏิบัติหรือการแก้ไขปัญหา
ซ้ำซาก เพื่อให้เกิดทางออกที่ตัวอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการพัฒนาบุคลากรให้มี
ทักษะและศักยภาพที่เหมาะสมต่อบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ การเปิดพื้นที่ให้
ผู้ปฏิบัติงานได้รับคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญหรือหัวหน้างาน และวิธีการปฏิบัติงาน
การสร้างวัฒนธรรมองค์กร ที่นำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การร่วมกัน
รับผิดชอบ การหาทางออกร่วมกัน ไม่เป็นภาระของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นภาระ
ของทีมนำร่วมกัน นั่นก็เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถเสริมสร้างทักษะ และเป็นการเติมพลัง
สร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ปฏิบัติงานได้

โดยทั่วไปแล้ว แต่ละองค์กรมักจะมีบุคลากร ซึ่งมีความคิด ความเชื่อ รวมถึง
อัตลักษณ์เฉพาะบุคคลที่แตกต่างกันหลากหลาย เช่น ความแตกต่างของมุมมองทาง
การเมือง อัตลักษณ์ทางเพศ โดยเฉพาะองค์กรที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดบริการ
ให้กับกลุ่มผู้ช้สารเสพติด ซึ่งอาจมีทั้งบุคลากรที่มีประสบการณ์เคยช้สารเสพติด
ด้วยตนเอง และไม่มีประสบการณ์ช้สารเสพติดมาก่อน ดังนั้น ความเข้าใจและ
เคารพในความแตกต่างภายในทีมเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศและการช้
สารเสพติดจึงมีความสำคัญ ส่งผลถึงประสิทธิภาพในการทำงานของทีม ซึ่งแนวคิด
“support don't punish” หรือ **“ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ”** มีความสำคัญอย่างยิ่ง
ต่อการบริหารงานและการสร้างบรรยากาศที่ดีภายในองค์กร

องค์กรที่ทำงานด้านสารเสพติด หรือเกี่ยวข้องกับเพื่อนผู้ใช้ยา ควรส่งเสริมให้บุคลากรในทุกระดับมีความเข้าใจในแนวคิด “ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ” เนื่องจากมีความสำคัญต่อการเปิดใจ และช่วยให้บุคลากรยอมรับว่าตนเองอาจไม่เข้าใจในทุกอย่าง รวมถึงมีสิ่งที่เราไม่รู้อยู่เสมอ เพื่อการเปิดใจรับฟัง และยอมรับเหตุผลที่แตกต่างของผู้อื่น ซึ่งส่งผลต่อการออกแบบกฎระเบียบ แนวปฏิบัติต่าง ๆ รวมถึงการกำหนดบทลงโทษ หรือการให้ความช่วยเหลือบุคลากรภายในทีมงาน ได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรและตัวบุคลากร

โดยปกติเมื่อมีบุคลากรทำผิดระเบียบ หัวหน้างานมักจะดำเนินการลงโทษบุคลากรที่ทำผิดด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การพักงาน การหักค่าแรง หรือการไล่ออกตามความรุนแรงของความผิดที่เกิดขึ้น ซึ่งวิธีการเหล่านั้น มักส่งผลกระทบต่อความรู้สึก และการใช้ชีวิตของบุคลากรที่กระทำผิดระเบียบ รวมถึง อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายในทีม และการดำเนินงานขององค์กรอีกด้วย แต่ด้วยแนวคิด “ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ” นั้น ส่งเสริมให้เพื่อนร่วมงานและหัวหน้าทีม ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ และค้นหาสาเหตุที่ส่งผลให้บุคลากรทำผิดระเบียบ รวมถึงพยายามช่วยพวกเขาค้นหาและแก้ไขสิ่งที่ป็นสาเหตุที่ส่งผลให้ทำผิดระเบียบ หากหัวหน้าทีมใช้วิธีการช่วยเหลือทุกวิธีที่สามารถคิดได้แล้ว แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหา นั้น ๆ ได้ หัวหน้าทีมควรปรึกษาเกี่ยวกับแนวทางการช่วยเหลือจากหัวหน้าทีมในลำดับถัดไป และหากจำเป็นต้องมีการลงโทษ ก่อนที่จะดำเนินการลงโทษ หัวหน้าทีมต้องตั้งคำถามว่า การลงโทษนี้ หัวหน้าทีมได้ประโยชน์อะไร เขาได้ประโยชน์อะไร และองค์กรได้ประโยชน์อะไร

โดยแนวปฏิบัตินี้ มิได้หมายถึงการยกเลิกระเบียบหรือบทลงโทษต่าง ๆ ขององค์กร องค์กรยังคงสามารถไล่บุคคลากรที่ทำผิดระเบียบขออกได้ เพียงแต่องค์กรควรส่งเสริมการใช้แนวทางนี้ ก่อนพิจารณาใช้วิธีการลงโทษต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของตัวบุคคลากร ซึ่งที่มีประสบการณ์ มีองค์ความรู้ความสามารถ และเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าขององค์กร

สิ่งสำคัญ คือ แนวทางนี้ไม่ได้ใช้ปฏิบัติเฉพาะกับผู้ใช้สารเสพติดเท่านั้น บุคลากรซึ่งไม่ใช้สารเสพติดก็ควรได้รับการปฏิบัติด้วยแนวทางนี้เช่นกัน เนื่องจากบุคลากรที่ไม่ใช้สารเสพติด ก็อาจมีปัญหาในการทำงาน เช่น หากมีประสิทธิภาพการทำงานลดลงเนื่องจากภาวะเครียดหรือปัญหาส่วนตัว ก็จะได้รับ的帮助เหลือตามหลักการเดียวกัน และหากสามารถนำแนวทางนี้ไปปรับใช้กับการบริหารงานของหน่วยงานต่าง ๆ ได้ การสนับสนุนให้ผู้กระทำผิดสามารถวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้อย่างแท้จริง แทนการใช้วิธีการลงโทษซึ่งมักจะเพิ่มปัญหาให้กับตัวผู้กระทำผิดมากยิ่งขึ้น ก็จะส่งผลดีให้สังคมสามารถสนับสนุนให้ผู้กระทำผิดสามารถแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้อย่างแท้จริง

การกำหนดเวลาปฏิบัติงาน

การกำหนดเวลาปฏิบัติงานไม่ว่าจะเป็นระยะเวลาการทำงาน หรือ เวลาเข้า-ออกในการทำงาน มักกำหนดตามแนวทางที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมา โดยหลายกรณีขาดการทบทวนถึงความสอดคล้องกับรูปแบบของงานและการจัดบริการขององค์กร เช่น หากองค์กรที่ต้องจัดบริการให้กับกลุ่มเป้าหมายที่มีรูปแบบชีวิตที่สะดวกต่อการพบเจอและรับบริการนอกเวลาราชการ แต่องค์กรยังคงบังคับใช้ระเบียบเวลาเข้า-ออกที่ทำงานโดยอ้างอิงกับเวลาราชการ ก็จะส่งผลให้องค์กรไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีความรับผิดชอบหลักในการจัดบริการให้กับกลุ่มเป้าหมาย ต้องปฏิบัติงานนอกเวลางานเพื่อให้ได้ผลผลิตของงานตามที่องค์กรกำหนด รวมถึงต้องมีชั่วโมงในการทำงานต่อ

วันมากกว่าผู้ปฏิบัติงานในบทบาทอื่น ๆ ทำให้เกิดความเหนื่อยล้าและประสิทธิภาพในการทำงานที่ลดลง และเกิดผลตามมา คือ ผู้ปฏิบัติงานอาจจะถูกละทิ้งจากข้อบกพร่อง เช่น มาทำงานสาย หรือประสิทธิภาพในการทำงานลดลง

ดังนั้น การกำหนดเวลาปฏิบัติงานขององค์กร ควรคำนึงถึงเวลาทำงานที่เหมาะสมกับแต่ละส่วนงาน โดยยังคงมีช่วงเวลาที่ส่วนงานต่าง ๆ ยังคงสามารถติดต่อประสานงานได้สะดวก และควรกำหนดเป็นกรอบกว้าง ๆ ที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ แต่เน้นดำเนินการควบคู่กับการสื่อสาร เพื่อประสานแผนงานภายในองค์กร หากมีการกำหนดเวลาสำหรับการปฏิบัติงานไว้อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ อย่างรอบด้านแล้ว ก็ยังมีผู้ทำผิดระเบียบข้อตกลง สิ่งทีเพื่อนร่วมงานและหัวหน้าทีมควรปฏิบัติ คือ การพยายามช่วยพวกเขาค้นหาสาเหตุที่ส่งผลให้เกิดการทำผิด เพื่อทำความเข้าใจปัญหาที่แท้จริง และสนับสนุนให้ผู้ที่ทำผิดสามารถแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ดังตัวอย่างของสถานการณ์ที่เคยเกิดขึ้นจริง คือ มีผู้ปฏิบัติงานภายในทีมรายหนึ่ง มักจะมาสายเป็นประจำ เมื่อมีการนัดประชุมทีมงานประจำสัปดาห์ คือ เวลาเริ่มประชุม คือ 09.00 น. แต่ผู้ที่ทำผิดมักจะมาถึงที่ประชุมเวลา 09.30 น. อยู่บ่อยครั้ง แต่เมื่อใช้แนวทาง “ช่วยเหลือแบบไม่ลงโทษ” ในการแก้ไขปัญหานี้ ทำให้ทราบว่าสาเหตุของการมาร่วมประชุมสายนั้น เนื่องจากช่วงเช้าของทุกวัน ผู้ปฏิบัติงานซึ่งอาศัยอยู่กับแม่และลูก จะต้องไปส่งลูกที่โรงเรียนทุกวัน จากนั้นจึงกลับมาที่บ้านเพื่อช่วยแม่ขนของไปขายที่ตลาด ก่อนจะเดินทางมาที่สำนักงาน เมื่อหัวหน้างานทราบสาเหตุของการทำผิดที่เกิดขึ้น สิ่งที่หัวหน้างานดำเนินการ คือ การแจ้งให้ทีมรับทราบร่วมกัน โดยทำความเข้าใจกับทีมว่า การมาสายเป็นเวลา 30 นาทีนั้น เป็นเพียงการมาสายจากเงื่อนไขเวลาที่ตกลงร่วมกันไว้ แต่ไม่ได้ส่งผลเสียหายต่อการดำเนินงานของทีม แต่ในอีกด้านหนึ่ง คือ การที่เพื่อนร่วมทีมมาสาย 30 นาที แต่เขาได้ไปทำหน้าที่ความเป็นพ่อและความเป็นลูกที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม ส่วนการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับกรณีนี้ อาจใช้การอนุโลมสำหรับเพื่อน

ร่วมงานรายนี้ หรือจะปรับเวลาในการเริ่มประชุมให้ช้าลง ก็เป็นสิ่งที่ทีมทุกคนสามารถหารือและกำหนดร่วมกัน

การรายงานผลการปฏิบัติงาน

การจัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินงานขององค์กรภาคประชาสังคม ทั้งในส่วนของ การวัดผลความสำเร็จ และการปรับปรุงพัฒนาแนวทางดำเนินงาน โดยเฉพาะการรายงานผลการดำเนินงานต่อผู้สนับสนุนงบประมาณ โดยองค์กรภาคประชาสังคมส่วนใหญ่เน้นจุดประสงค์ของการจัดทำรายงาน เพื่อรายงานผลการดำเนินงานต่อผู้สนับสนุนงบประมาณ โดยรูปแบบรายงานมักออกแบบโดยอ้างอิงจากตัวชี้วัดความสำเร็จ ตามเงื่อนไขที่ผู้สนับสนุนงบประมาณกำหนด เนื่องจากมีความสำคัญต่อการพิจารณาสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง และบางองค์กรอาจเพิ่มจุดประสงค์เพื่อนำเสนอความสำเร็จขององค์กร หรือการแสดงถึงนวัตกรรมที่โดดเด่นขององค์กร โดยมุ่งหวังให้องค์กรเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับ ซึ่งส่งผลต่อชื่อเสียงขององค์กร และเพิ่มโอกาสในการได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งทุนใหม่ ๆ จึงส่งผลให้รูปแบบของรายงานที่ผู้ปฏิบัติงานต้องดำเนินการนั้น มีรายงานมากมาย ซึ่งผู้ปฏิบัติงานมักมองว่าไม่มีประโยชน์ต่อตนเอง รวมถึง หัวหน้างานก็มักจะไม่เคยอ่าน หรือไม่เคยสะท้อนต่อสิ่งที่ผู้ปฏิบัติงานได้พยายามจัดทำ

เมื่อการจัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานมุ่งเน้นไปที่การวัดผล และแสดงถึงความสำเร็จของการดำเนินงาน การใช้ประโยชน์จากการจัดทำรายงาน เพื่อดูแลสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานจึงมักถูกมองข้ามไป แต่มุ่งเน้นไปที่การรายงานความสำเร็จ ในขณะที่บางกรณีนั้น ตัวชี้วัดความสำเร็จที่กำหนดไว้ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงในการดำเนินงาน และเมื่อการดำเนินงานไม่สามารถแสดงถึงความสำเร็จตามตัวชี้วัดที่กำหนด หากหัวหน้างานระดับบริหารสั่งการให้เพิ่มความพยายาม เพื่อให้สามารถดำเนินงานให้สำเร็จตามตัวชี้วัด โดยขาดการ

วิเคราะห์หรือมองข้ามการตั้งคำถามถึงสิ่งที่ผู้ปฏิบัติงานต้องการสนับสนุน ก็จะมีผลโดยตรงต่อการสร้างวงจรของความกดดันให้กับผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กร ในทุกระดับ ทั้งการสร้างวัฒนธรรมด้านลบ และบรรยากาศที่ไม่ดีภายในองค์กร เช่น การไม่กล้ายอมรับผิด หรือโยนความผิดให้ผู้อื่น เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานต้องการเอาตัวรอด เพราะกลัวการถูกลงโทษหรือไม่ต้องการถูกมองว่าเป็นต้นเหตุที่งานไม่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น แนวทางที่ควรปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดทำรายงาน คือ การลดขั้นตอน และการลดแบบฟอร์มที่มีรายละเอียดซ้ำซ้อน โดยเน้นให้ผู้ปฏิบัติงานได้นำเสนอถึงสิ่งที่ต้องการสนับสนุนจากหัวหน้าทีมและองค์กร รวมถึงความสำเร็จที่ผู้ปฏิบัติงานรู้สึกภาคภูมิใจ หัวหน้างานควรอ่านรายงาน และหาโอกาสพูดคุยกับผู้ปฏิบัติงาน เพื่อชื่นชมหรือให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอ

กรณีตัวอย่าง สำหรับแนวทางปฏิบัติและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการทำงานภาคสนาม

- พบเพื่อนผู้ใช้ยาขณะกำลังใช้ยา ทั้งแบบเดี่ยว และแบบกลุ่มแบบรายเดี่ยว

ควรรอให้เพื่อนใช้ยาเสร็จเรียบร้อย แล้วจึงสอบถามว่า เขาสะดวกพูดคุยหรือไม่ และระหว่างที่กำลังรอให้เพื่อนใช้ยา หากผู้ปฏิบัติงานไม่ได้สนิทกับเพื่อนมาก หรือไม่เคยเห็นการใช้ยาของเพื่อน ผู้ปฏิบัติงานไม่ควรจ้องมอง หรือเข้าไปนั่งดูการใช้ยาอย่างใกล้ชิดมากเกินไป แต่หากเพื่อนผู้ใช้ยาคอนนั้นยินดีให้ดูการใช้ยาของเขาใกล้ ๆ ก็ไม่ควรหยิบจับถ้วยยา หรืออุปกรณ์การใช้ยาใด ๆ ของเพื่อนก่อนที่จะได้รับอนุญาต การที่เพื่อนผู้ใช้ยายินดีให้ผู้ปฏิบัติงานมองเขาขณะกำลังใช้ยา ถือเป็นการได้รับความไว้วางใจอย่างมาก เมื่อเพื่อนผู้ใช้ยาพร้อมรับบริการแล้ว จึงคอยให้บริการแก่เพื่อนตามแผน

แบบรายกลุ่ม

ควรรัดหรือลงพื้นที่ไปพบปะเพื่อนผู้ใช้ยาในช่วงเช้า ในเวลาที่เพื่อนผู้ใช้ยารอรับบริการหรือกำลังรวบรวมเงินเพื่อไปหาสารเสพติดมาแบ่งกันใช้ จะทำให้ผู้ปฏิบัติงานได้เจอเพื่อนผู้ใช้ยารวมกันอยู่หลาย ๆ คน และ/หรืออาจมีการใช้ยาร่วมกัน ในระหว่างนี้ผู้ปฏิบัติงานสามารถให้ข้อมูลความรู้ และการป้องกันการติดเชื้อ เอชไอวี ไวรัสตับอักเสบบี ซี หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจากการใช้อุปกรณ์ร่วมกันได้ เป็นโอกาสที่ดีสำหรับผู้ปฏิบัติงานที่จะได้ให้ชุดอุปกรณ์ป้องกัน และให้ความรู้ที่จำเป็นแก่เพื่อนผู้ใช้ยาในคราวเดียวกัน

• พบเพื่อนผู้ใช้ยาขณะที่กำลังเมายา

การใช้ยากุ่มกดประสาท เช่น เฮโรอีน ยานอนหลับ และ ยากลุ่มหลอนประสาทบางชนิด เช่น ยาเค GHB ในปริมาณมาก หรือในกลุ่มที่เพิ่งเริ่มใช้ยานี้ หลังการใช้ยาผู้ใช้ยาอาจมีเมฆาจนไม่รู้สึกรู้ตัว หรืออาจรู้สึกตัว แต่ไม่อยากจะตอบสนองต่อสิ่งรอบข้าง ยังไม่พร้อมสำหรับการพูดคุย ซึ่งผู้ปฏิบัติงานควรรอสักพักจนเพื่อนผู้ใช้ยาได้สติ และประเมินว่า เพื่อนผู้ใช้ยาอยู่ในสภาวะที่พร้อมสำหรับการพูดคุยหรือไม่ โดยการอยู่รอให้เพื่อนใช้ยาเสีจก่อน จะเป็นการเผื่อระวังการใช้ยาเกินขนาด และประเมินความเสี่ยงจากวิธีการใช้ยาของเพื่อนผู้ใช้ยาไปในตัว

การที่เพื่อนผู้ใช้ยายินยอมให้ผู้ปฏิบัติงานอยู่ด้วยขณะกำลังใช้ยา ผู้ปฏิบัติงานควรพึงระวังอย่างยิ่งว่า ไม่เป็นการฉวยโอกาสหาผลประโยชน์ หรือเอาเปรียบเพื่อนผู้ใช้ยาอย่างเด็ดขาด เช่น ฉกฉวย ขโมยทรัพย์สินของเพื่อนผู้ใช้ยา ไม่นำเรื่องการใช้ยาของเพื่อนผู้ใช้ยาไปพูดต่อกับบุคคลอื่น หรือแอบถ่ายภาพขณะเพื่อนผู้ใช้ยากำลังใช้ยาหรือขณะเมายา โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเพื่อน เพราะการกระทำใด ๆ ตามที่กล่าวมา นอกจากจะทำให้เพื่อนผู้ใช้ยาคนนั้นหมดความไว้วางใจแล้วนั้น ยังทำให้เสื่อมเสีย หมดความไว้วางใจในวงกว้างกับเพื่อนผู้ใช้ยาคนอื่น ๆ อีกด้วย

- **พบเพื่อนผู้ใช้ยากำลังใช้เข็มร่วมกัน**

หากพบเพื่อนผู้ใช้ยากำลังรวมกลุ่มใช้สารเสพติด โดยการใช้นเข็มหรืออุปกรณ์การฉีดยาร่วมกัน ผู้ปฏิบัติงานไม่ควรบอกเตือน หรือแนะนำเพื่อนผู้ใช้ยาอย่างโจ่งแจ้ง โดยเฉพาะการเตือนโดยใช้ข้อมูลด้านลบ เช่น การพูดว่า “ใช้เข็มร่วมกันไม่ได้นะ!!! อาจทำให้ติดเชื้อเอชไอวีได้ เพราะเราไม่รู้ว่าใครมีเชื้ออะไรบ้างหรือเปล่า” การเตือนลักษณะนี้จะเป็นการทำให้เพื่อนผู้ใช้ยาเสียหน้า ส่งผลลบต่อความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเพื่อนผู้ใช้ยา และมีผลเสียต่อความไว้วางใจที่มีต่อผู้ปฏิบัติงาน

ทั้งนี้ ในขณะที่ลงพื้นที่ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานควรเตรียมเข็มและอุปกรณ์สะอาดให้พร้อมสำหรับให้บริการแก่เพื่อนผู้ใช้ยาอยู่เสมอ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการพูดคุยในสถานการณ์นี้ได้ โดยการเสนอชักชวนว่า “พวกเราใช้เข็มและอุปกรณ์ใหม่ดีกว่า จะได้ไม่เจ็บผิวหนังและแผลก็หายเร็วกว่า” โดยหลังจากนั้น ผู้ปฏิบัติงานค่อยหาโอกาสและช่วงเวลาที่เหมาะสมเพียงพอ สำหรับการแนะนำให้ข้อมูลเรื่องความเสี่ยงต่าง ๆ กับเพื่อนผู้ใช้ยา โดยอาจพูดคุยเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ของผู้ปฏิบัติงานกับเพื่อนผู้ใช้ยาและทักษะในการให้ข้อมูล การอธิบายทำความเข้าใจเพื่อให้เพื่อนผู้ใช้ยาไม่รู้สึกตื่นตระหนก แต่มีความเข้าใจ ความตระหนัก และประเมินความเสี่ยงของตนเองได้

- **พบเพื่อนผู้ใช้ยากำลังทะเลาะวิวาทกัน**

การอยู่ในเหตุการณ์ที่มีความขัดแย้งของเพื่อนผู้ใช้ยา ไม่ว่าจะเป็นการโต้เถียงเล็กน้อยหรือการทะเลาะวิวาท ผู้ปฏิบัติงานสามารถเข้าไปเกี่ยวข้อง เฉพาะการบอกกล่าวให้แต่ละฝ่ายพูดคุยกันด้วยเหตุผลเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องในการแสดงความเห็น ให้ข้อมูลในฐานะผู้เห็นเหตุการณ์ หรือเป็นผู้ตัดสินความขัดแย้ง เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานอาจไม่ทราบข้อเท็จจริงทั้งหมดในแต่ละสถานการณ์ และในทุกการตัดสินความขัดแย้ง มักจะมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้เสียประโยชน์ ซึ่งจะส่งผลให้

ผู้ปฏิบัติงานเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง รวมถึงอาจถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้งต่าง ๆ ในอนาคต ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ผู้ใช้ยาและผู้ปฏิบัติงาน ทั้งนี้หลังจากจบสถานการณ์นั้น ๆ ผู้ปฏิบัติงานสามารถจัด กิจกรรมกับเพื่อนผู้ใช้ยา โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่ใกล้เคียง หรือสถานการณ์ ที่เกิดขึ้นบ่อย เพื่อให้เพื่อนผู้ใช้ยาได้ร่วมกันวิเคราะห์ เสนอแนวทางในการป้องกัน และการจัดการเมื่อเกิดสถานการณ์ในลักษณะต่าง ๆ

ส่วนกรณีการทะเลาะวิวาทที่มีผู้เสียหาย หากผู้ปฏิบัติงานจะแนะนำผู้เสียหายว่าสามารถแจ้งความดำเนินคดี หรือเรียกร้องค่าเสียหายใด ๆ ได้บ้าง อาจจะไม่เหมาะสมนัก ผู้ปฏิบัติงานอาจใช้วิธีการให้ข้อมูลแนวทางการจัดการในรูปแบบต่าง ๆ จากกรณีในลักษณะเดียวกันที่เคยเกิดขึ้น

• ทราบว่าเพื่อนร่วมงานในทีมใช้ยา

หากทราบว่าเพื่อนร่วมงานใช้สารเสพติด สิ่งสำคัญที่ต้องทำอันดับแรก คือ ผู้ปฏิบัติงานต้องไม่ตื่นตระหนก ไม่รู้สึกเป็นห่วง หรือวิตกกังวลเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงานรายนั้นแตกต่างไปจากเดิม (การทำให้เพื่อนผู้ใช้ยาไม่รู้สึกว่า เพื่อนเป็นห่วงเป็นใยเอาใจใส่จนเขารู้สึกได้ จะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างกันมากยิ่งขึ้น ปกปิดข้อเท็จจริง เราควรคอยดูอยู่ห่าง ๆ หากเพื่อนมีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือจริง ๆ เขาจะเป็นฝ่ายเปิดเผยข้อมูลให้เราทราบ เราจึงให้ความช่วยเหลือได้) และจำเป็นมากที่จะต้องประเมินความรู้สึก และมุมมองของตนเองที่มีต่อเพื่อนร่วมงาน เพื่อป้องกันไม่ให้นำเรื่องการใช้ยามาส่งผลกระทบต่อมุมมองในการตัดสินใจเกี่ยวกับผลงานหรือการกระทำต่าง ๆ ของเพื่อน โดยควรคำนึงถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เราเคยมีความเกี่ยวข้องกับเพื่อนร่วมงาน เช่น ที่ผ่านมามีการแลกเปลี่ยนคำแนะนำช่วยเหลืองานซึ่งกันและกัน หรืออาจเคยมีความประทับใจ เชื่อถือ ไว้วางใจ ในความสามารถของเพื่อนคนนั้น ทั้งนี้ นอกจากความรู้สึกหรือมุมมองด้านลบ สิ่งที่เราควรระวัง คือ ตัวเราเองที่ไม่ควรรู้สึกเป็นห่วง หรือกังวลเกี่ยวกับการช่วยเหลือ เพื่อให้เพื่อนร่วมงานสามารถเลิกสารเสพติดได้ เพราะหากที่ผ่านมามีเพื่อนร่วมงานสามารถ

รับผิดชอบภารกิจต่าง ๆ ได้ โดยที่เขาใช้สารเสพติดแต่ตัวเราไม่เคยรู้ ก็แสดงว่าการใช้สารเสพติดไม่ได้ส่งผลต่อความรับผิดชอบของเขา และหากเราหวังดีพยายามที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือคาดหวังให้เพื่อนเลิกใช้ยามากเกินไป อาจทำให้เพื่อนร่วมงานรู้สึกว่าคุณติตรา และถูกจ้องมองเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดของเขา ซึ่งเขาไม่ได้มองว่าเป็นปัญหา แต่หากเพื่อนร่วมงานมีปัญหาเกี่ยวกับงานในความรับผิดชอบหรือคุณภาพของผลงาน เราควรให้คำแนะนำ ตักเตือนหรือตัดสิน โดยการระบุถึงเฉพาะส่วนของข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น แต่หากเพื่อนร่วมงานขอคำปรึกษา ขอความช่วยเหลือเกี่ยวกับการจัดการ หรือการเลิกใช้สารเสพติด เราควรเป็นผู้ฟังที่ดี และรักษาความลับ หรืออาจให้คำแนะนำเมื่อเพื่อนร่วมงานขอคำแนะนำ

- **การประเมิน และเตรียมความพร้อมสำหรับการลงพื้นที่ภาคสนาม**

การจัดบริการสำหรับกลุ่มประชากรเป้าหมายต่าง ๆ โดยทั่วไปจะมีแนวปฏิบัติสำหรับการลงพื้นที่และการจัดบริการให้กับกลุ่มประชากรแต่ละกลุ่ม โดยในส่วนของการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดนั้น ผู้ปฏิบัติงานควรรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจำเพาะของกลุ่มเป้าหมายแต่ละราย เพื่อออกแบบบริการ เตรียมความพร้อม และระมัดระวังในการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยข้อมูลที่ควรให้ความสำคัญ แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

- o **ข้อมูลจำเพาะของกลุ่มเป้าหมาย**

ข้อมูลจำเพาะของกลุ่มเป้าหมายแต่ละรายที่จำเป็นสำหรับวางแผนการจัดบริการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและลำดับความเร่งด่วนของกลุ่มเป้าหมายคนนั้น ผู้ปฏิบัติงานควรมีข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายในด้านการใช้สารเสพติด สุขภาพ และสังคม โดยมีรายละเอียดของแต่ละส่วน คือ

ข้อมูลด้านการใช้สารเสพติด ได้แก่ ประเภทของสารเสพติดและวิธีการใช้ ปริมาณ และความถี่ที่ใช้ในแต่ละวัน และระยะเวลาที่ใช้สารเสพติด

ข้อมูลด้านสุขภาพ ได้แก่ ปัจจุบันกลุ่มเป้าหมายมีสุขภาพสุขภาพหรือไม่ เคยตรวจสุขภาพหรือไม่ มีพฤติกรรมเสี่ยง หรือเคยตรวจหาการติดเชื้อต่าง ๆ หรือไม่

ข้อมูลด้านสังคม ได้แก่ อาชีพ หรือ ที่มาของรายได้ พักอาศัยอยู่กับใคร และมีปัญหาความสัมพันธ์กับผู้ที่พักอาศัยอยู่ด้วยหรือไม่

โดยผู้ปฏิบัติงานควรใช้ข้อมูลสำหรับการวางแผนว่า จะให้บริการใดในการพบกลุ่มเป้าหมายแต่ละครั้ง ตามลำดับความเร่งด่วน และความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงการเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ ชุดข้อมูล สื่อความรู้ และประเด็นเพราะบางที่ควรระมัดระวัง

o ข้อมูลสภาพแวดล้อม

ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่จะพบกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละครั้ง ผู้ปฏิบัติงานควรประเมินลักษณะของชุมชนแวดล้อมว่า มีความเข้มงวดเกี่ยวกับปัญหาสารเสพติดอย่างไร และควรมีข้อมูลว่าคนในครอบครัว หรือคนที่กลุ่มเป้าหมายพักอาศัยอยู่ด้วยนั้นรับรู้เกี่ยวกับการใช้สารเสพติดของกลุ่มเป้าหมายหรือไม่ เพื่อการป้องกันความเสี่ยงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อกลุ่มเป้าหมายและผู้ปฏิบัติงาน เช่น หากชุมชนแวดล้อมที่พักของกลุ่มเป้าหมายเป็นพื้นที่เฝ้าระวังสารเสพติด ซึ่งมีความเข้มข้นในการลงตรวจพื้นที่ หรือมีผู้บังคับใช้กฎหมายตั้งด่านตรวจปัสสาวะ ผู้ปฏิบัติงานที่ยังคงใช้สารเสพติดเองด้วย ควรมีข้อมูลว่า ช่วงเวลาใดที่มักจะมีการตั้งด่านตรวจปัสสาวะ เพื่อหลีกเลี่ยงการลงพื้นที่ในช่วงเวลานั้น ๆ หากคนที่กลุ่มเป้าหมายพักอาศัยอยู่ด้วยไม่ทราบเรื่องเกี่ยวกับการใช้สารเสพติด หรือการเจ็บป่วยของกลุ่มเป้าหมายคนนั้น ผู้ปฏิบัติงานควรระมัดระวังในการแสดงตัวว่าเป็นผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับสารเสพติด หรือโรคติดต่อต่าง ๆ โดยอาจต้องระมัดระวังในการใส่เสื้ออรรถรงค์ และการแนะนำตัว

ทั้งนี้ การลงพื้นที่ปฏิบัติงานในสภาพแวดล้อมที่อาจต้องพบกับผู้บังคับใช้กฎหมาย มักทำให้ไม่สามารถประชาสัมพันธ์กับชุมชนแวดล้อมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการทำงานได้ เนื่องจากจะกระทบต่อความลับหรือความปลอดภัยของกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานจึงควรพบบัตรประจำตัวเจ้าหน้าที่ และเตรียมสื่อต่าง ๆ เช่น แผ่นพับความรู้ แผ่นพับประชาสัมพันธ์โครงการติดตัวอยู่เสมอ ในขณะที่ยังพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการอธิบายในกรณีที่ต้องพบกับผู้บังคับใช้กฎหมาย

o ผู้ปฏิบัติงาน

การเตรียมความพร้อมของผู้ปฏิบัติงานนั้น นอกจากช่วยให้การปฏิบัติงานมีคุณภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแล้ว ยังเพิ่มความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติงานในการลงพื้นที่โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานที่ยังใช้สารเสพติด ก่อนที่ผู้ปฏิบัติงานจะวางแผนและเลือกวิธีในการปฏิบัติงานนั้น ต้องอ้างอิงข้อมูลแผนการให้บริการกลุ่มเป้าหมายและสภาพแวดล้อมที่จะไปพบกลุ่มเป้าหมาย เพื่อประเมินว่าแผนงานที่จะดำเนินการนั้น ผู้ปฏิบัติงานมีข้อจำกัดใด ๆ หรือไม่ จะได้วางแผนหรือเลือกเครื่องมือเพื่อลดข้อจำกัดในการปฏิบัติงาน โดยสิ่งที่ควรนำมาประเมินเพื่อการเตรียมความพร้อมได้แก่

ชุดความรู้ หรือชุดให้บริการ คือ ผู้ปฏิบัติงานมีข้อจำกัดเกี่ยวกับชุดความรู้ หรือทักษะในการสื่อสารข้อมูลนั้น ๆ หรือไม่ หากผู้ปฏิบัติงานไม่ค่อยชัดเจนเกี่ยวกับการให้ข้อมูลเรื่องนั้น ควรใช้สื่อหรือเครื่องมือใดเพื่อจะช่วยลดข้อจำกัดของผู้ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานมีข้อมูลเกี่ยวกับบริการที่จะให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายหรือไม่ เช่น หากจะไปส่งต่อเพื่อตรวจเชื้อเอชไอวีที่โรงพยาบาล ผู้ปฏิบัติงานรู้หรือไม่ว่า การตรวจเชื้อเอชไอวีที่โรงพยาบาลนั้นมีขั้นตอนอย่างไร และแต่ละขั้นตอนต้องไปที่ไหน ซึ่งหากผู้ปฏิบัติงานไม่ทราบข้อมูลหรือไม่เคยไปโรงพยาบาลนั้น ๆ ก็ควรหาข้อมูล เบื้องต้นเพื่อลดความสับสนหรือการเสียเวลา

สถานที่ และระยะเวลา คือ สถานที่นั้น ๆ สามารถพูดคุยได้สะดวกหรือไม่ มีแสงเพียงพอหรือไม่ มีเสียงดังหรือไม่ และมีระยะเวลาเท่าไรสำหรับการพูดคุย โดยผู้ปฏิบัติงานควรใช้ข้อมูลเหล่านี้ เพื่อการวางแผนและเลือกใช้เครื่องมือหรือกำหนดเนื้อหาที่จะใช้พูดคุยได้อย่างเหมาะสม สำหรับผู้ปฏิบัติงานที่ยังคงใช้สารเสพติดจำเป็นต้องประเมิน เตรียมความพร้อม และเพิ่มความระมัดระวังในการลงพื้นที่ปฏิบัติงาน เพื่อลดความเสี่ยงทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการใช้สารเสพติด หากต้องลงพื้นที่ซึ่งมีความเข้มข้นของการเฝ้าระวังปัญหาสารเสพติด หรืออาจถูกเรียกตรวจปัสสาวะระหว่างการเดินทางเพื่อลงพื้นที่ปฏิบัติงาน ดังนั้น ในการวางแผนควรมีข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ที่ไปพบกับกลุ่มเป้าหมายว่า เคยมีผู้บังคับใช้กฎหมายลงสมุดตรวจสารเสพติดหรือไม่ และเส้นทางที่ใช้เดินทางนั้นมีด่านตรวจปัสสาวะช่วง

เวลาใดบ้าง เพื่อหลีกเลี่ยงเส้นทางหรือช่วงเวลานั้น ๆ หากสามารถหลีกเลี่ยงได้

ในบางกรณี อาจเกิดสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งการเตรียมความพร้อมอื่น ๆ อาจช่วยให้ปลอดภัยมากขึ้น เช่น การพกพาบัตรประจำตัวเจ้าหน้าที่ และเตรียมสื่อต่าง ๆ ติดตัวอยู่เสมอในขณะที่ลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการอธิบายในกรณีที่ต้องพบกับผู้บังคับใช้กฎหมาย การตั้งเบอร์โทรศัพท์ฉุกเฉินสำหรับติดต่อหัวหน้างานเพื่อการยืนยันตัวตน และขอความช่วยเหลือในการอธิบายกับผู้บังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน

การวางแผนลงพื้นที่ที่มีความเสี่ยงสูง ในช่วงที่กลุ่มเป้าหมายไม่ได้ใช้สารเสพติด และตรวจไม่พบสารเสพติดในปัสสาวะ กรณีนี้หากผู้ปฏิบัติงานไม่มีเครื่องมือตรวจหาสารเสพติดด้วยตัวเอง อาจใช้การประเมินจากระยะเวลาครั้งสุดท้ายที่ใช้สารเสพติด โดยระยะเวลาที่จะตรวจหาสารเสพติดในปัสสาวะไม่พบนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของสารเสพติด วิธีการใช้ ระยะเวลาที่ใช้ยาต่อเนื่อง การรับประทานอาหาร และระบบของร่างกาย (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1

การเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

ข้อมูลช่วงเวลาเฉลี่ยของการตรวจหาสารเสพติดในปัสสาวะ
โดยกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ (ภาพที่ 2)

ช่วงเวลาตรวจพบสารเสพติด			
ชนิดสารเสพติด	ผู้เสพไม่ประจำ	ผู้เสพประจำ	ผู้เสพเรื้อรัง
ช่วงเวลาตรวจพบ	วัน/ชั่วโมง(ชม)	วัน	สัปดาห์(ส)/เดือน(ด)
แอมเฟตามีน	1-3 วัน	2-6 วัน	2-3 สัปดาห์
เมทแอมเฟตามีน	1-3 วัน	2-6 วัน	2-3 สัปดาห์
ยาอี	1-3 วัน	2-6 วัน	2-3 สัปดาห์
กัญชา	2-5 วัน	4- 14 วัน	อาจถึง 2-3 ด
โคเคน	12-48 ชม/ 1/2(ครึ่ง)-2 วัน	1-4 วัน	อาจถึง 2-3 ส
มอร์ฟีน	12-48 ชม/ 1/2(ครึ่ง)-2 วัน	2-6 วัน	อาจถึง 2-3 ส
โธเดอีน	1-3 วัน	2-5 วัน	อาจถึง 2-3 ส
เบนโซไดอาซีปีนส์	2-5 วัน	4- 14 วัน	อาจถึง 1 ด

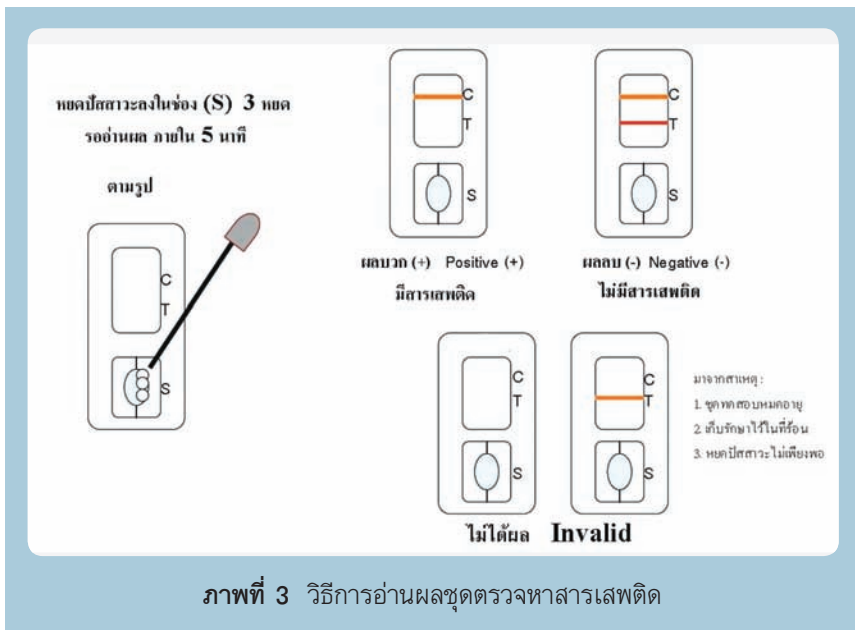
การตรวจพิสูจน์สารเสพติด ในปัสสาวะ. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. กระทรวงสาธารณสุข.
https://www.chiangmaihealth.go.th/cmpho_web/document/180322152170824253.pdf

ภาพที่ 2 ช่วงเวลาเฉลี่ยของการตรวจพบสารเสพติดในปัสสาวะ

ทั้งนี้ หากไม่สามารถหลีกเลี่ยงการต้องพบเจอกับการตรวจหาสารเสพติดโดยผู้บังคับใช้กฎหมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการตั้งด่านตรวจโดยไม่มีบุคลากรทางการแพทย์ร่วมดำเนินการ ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการทำงาน และวิธีการอ่านผลของชุดตรวจหาสารเสพติด เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า ได้รับการตรวจด้วยเครื่องมือ และวิธีการที่ถูกต้อง

การแสดงผลและวิธีการอ่านผลของชุดตรวจหาสารเสพติดมีรายละเอียดดังภาพที่ 3

การแสดงผล และการอ่านผลของชุดตรวจหาสารเสพติดแต่ละประเภทใช้วิธีเดียวกัน ในการอ่านผลจากตำแหน่งของแถบสีแดงที่แสดงผลบนชุดตรวจหาสารเสพติด คือ กรณีตรวจพบสารเสพติดในปัสสาวะ ชุดตรวจจะแสดงแถบสีแดงที่ตำแหน่ง C เพียงตำแหน่งเดียว

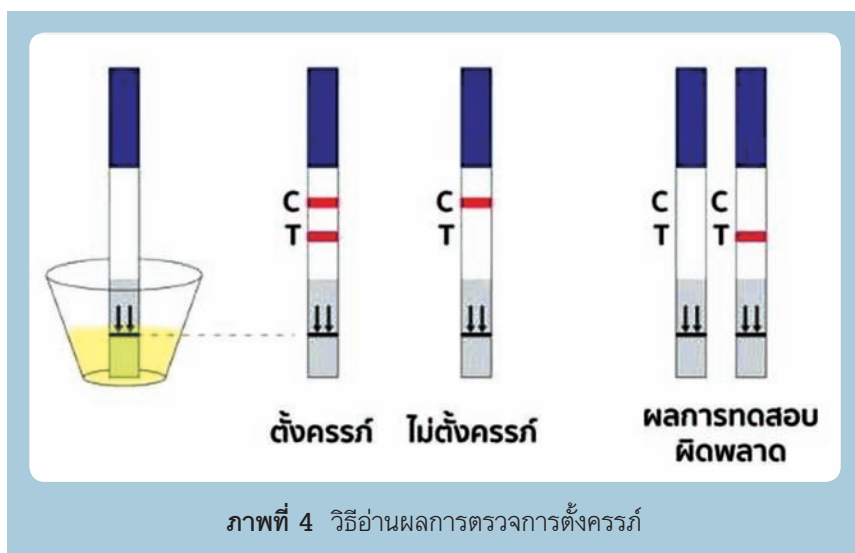

บางกรณีอาจเกิดความสับสนและอ่านผลการตรวจผิดพลาดได้ เนื่องจากวิธีการอ่านผลตรวจระหว่างชุดตรวจหาสารเสพติดกับชุดตรวจการตั้งครรภ์นั้น ใช้วิธีการอ่านผลตรวจที่แตกต่างกัน คือ การแสดงผลแถบสีแดงที่ตำแหน่งเดียวกัน ผลตรวจที่ได้จะตรงข้ามกัน เช่น

กรณีผลการตรวจขึ้นแถบสีแดงเฉพาะที่ตำแหน่ง C ตำแหน่งเดียว ผลตรวจที่ได้ คือ (ภาพที่ 4)

การตรวจสารเสพติด = มีสารเสพติด

การตรวจการตั้งครรภ์ = ไม่ตั้งครรภ์

ดังนั้น หากเกิดความสับสน โดยนำชุดตรวจการตั้งครรภ์มาใช้แทนชุดตรวจหาสารเสพติด เมื่อนำไปตรวจคนที่ไม่ตั้งครรภ์ การแสดงผลตรวจจะขึ้นแถบสีแดงเฉพาะที่ตำแหน่ง C ซึ่งหากใช้วิธีการอ่านผลของชุดตรวจหาสารเสพติด ก็จะอ่านผลได้ว่ามีสารเสพติด (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5
การประชุมของทีมงาน
APASS

กลุ่มเปราะบาง: เก็บข้อมูลอย่างไร ให้ได้คำตอบงานวิจัย

โมชาเร้า: คุณรักษ์ หมาบะเร็น

“เรื่องราวและภาพประกอบในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่น่าสนใจ โดยได้รับอนุญาตจากบุคคลผู้เป็นเจ้าของภาพแล้ว อีกทั้งชื่อของบุคคลในเรื่องเป็นนามสมมติ”

กลุ่มเปราะบางคือใคร

ข้าพเจ้าเริ่มงานวิจัยชิ้นแรกที่เป็นงานเกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตของผู้คนด้วยงบประมาณจากกรมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมเกี่ยวกับขนมบุหงาบุดะฮฺ ซึ่งเป็นขนมพื้นเมืองของจังหวัดสตูล มีวัตถุประสงค์วิจัยหลัก ๆ เพื่อเก็บข้อมูลเชิงวัฒนธรรมของไทยในสาขาต่าง ๆ ดังนั้นงานวิจัยชิ้นแรกจึงเป็นงานวิจัยที่บอกเล่าถึงความสุข ความงดงามของศิลปะ วัฒนธรรมของอาหารที่สีสันสวยงามชวนรับประทาน เก็บข้อมูลไป ทำความรู้จักผู้คนไป แม้มีเรื่องราวที่เห็นไม่ตรงกันบ้าง แต่ก็ไม่ได้ทำให้มีความรู้สึกไม่สบายใจพาดผ่านเข้ามา

เรื่องถัดมาก็เป็นเรื่องแม่วัยรุ่น แม้มีสถานการณ์ที่เป็นบททดสอบของแม่วัยรุ่นที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้ได้รับรู้อ่าง แต่ชีวิตของพวกเขาเองก็ยังมีบุคคลรอบข้างที่คอยโอบอุ้ม ให้ที่พิทักษ์ และกลับพบความงดงามของสายสัมพันธ์ของคำว่า “ครอบครัว” ให้ได้รับรู้ จึงเป็นงานอีกชิ้นที่แม้จะมีมุมที่กังวล แต่ก็มีแง่มุมให้ได้ยิ้มเเม

แต่ในวันที่พบว่า มีประกาศจากศูนย์วิจัยปัญหาสุราว่ารับสมัครนักวิจัยประเด็นเกี่ยวกับสุรา และที่ปรึกษาโครงการวิจัยคือ ดร.สุรชัย ไวยวรรณจิตร ที่เปรียบเสมือนครูอีกท่านหนึ่งที่ทำให้คำแนะนำในการทำวิจัยเชิงคุณภาพตั้งแต่เรื่องแรกจนถึงปัจจุบัน ท่านได้เอยถึงการศึกษาศาสนาการณปัญหา “ในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง” ที่มีคนในครอบครัวดื่มสุราก็รู้สึกสนใจ แม้จะสงสัยว่า “พื้นที่ชีวิตคืออะไร” ซึ่งนอกจากขาดความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตแล้ว สิ่งที่เป็นโจทย์สำหรับข้าพเจ้าอีกอย่างก็คือคำพูดของที่ปรึกษาวิจัย ที่กล่าวว่า “หนูมีลุ้นได้ทุนประเด็นนี้ และหนูจะมีความสุขที่ได้เขียนงานวิจัยแนวนี้ เพราะเป็นแนวที่หนูถนัด แต่มีข้อแม้ว่า หนูจะหากลุ่มตัวอย่างที่จะบอกเล่าเรื่องราวชีวิตเขาได้รีเปล่า นั่นคือโจทย์ที่ยากกว่า”

“ผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวดื่มสุรา” เหมือนจะเป็นเรื่องไกลตัวข้าพเจ้า แต่ไม่ใช่เรื่องไกลตัวของเครือข่ายที่ข้าพเจ้ามี เพราะจากการทำหน้าที่เก็บข้อมูลให้อาจารย์หรือเพื่อน ๆ นักวิจัยในภูมิภาคอื่นที่ให้เก็บข้อมูลประชากรที่หากลุ่มตัวอย่างได้ยากไม่ว่าจะเป็นกลุ่มไหน เครือข่ายที่มีอยู่ก็สามารถหาผู้ให้ข้อมูลวิจัยได้เสมอ ข้าพเจ้าโทรหาเครือข่ายที่มักเป็นผู้ประสานงานกับกลุ่มตัวอย่างให้ ก็ได้รับคำตอบว่า “หาได้ไม่ยาก” แต่มีข้อแม้ว่า คนที่ไปเก็บข้อมูล จะต้องเก็บเรื่องพวกเขาเป็นความลับไม่ไปตักเตือนหรือยุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของพวกเขา ข้าพเจ้ารีบตอบไปทันทีว่า “ได้” เพราะนั่นเป็นหนึ่งในจริยธรรมวิจัยที่มีรายละเอียดชัดเจนที่นักวิจัยหรือคนเก็บข้อมูลภาคสนามต้องรู้ว่าไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ หรือออกจากพื้นที่แล้ว เราเป็นเพียงแค่ผู้ศึกษาได้ถาม และรับฟังในประเด็นที่เขาอยากบอก

ไม่อาจละเลย ต้องดูแล ใส่ใจ และให้ความสำคัญ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลาง ความใส่ใจและการให้ความสำคัญกับประชากรกลุ่มนี้ ก็มีประเด็นต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้อง ศึกษาในการเก็บข้อมูล เพื่อให้การเก็บข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์ตามหลักวิจัย และ สอดคล้องกับหลักจริยธรรมวิจัยซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญ

กลุ่มเปราะบางคือใคร

กลุ่มเปราะบาง (vulnerable persons) หมายถึง บุคคลที่ขาดความสามารถ ในการปกป้องสิทธิและประโยชน์ของตนเองเนื่องจากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ขาดอิสระ ในการตัดสินใจ เพราะอาจถูกข่มขู่ ทำให้หวาดกลัว ขาดอำนาจ ขาดการศึกษา ขาด ทรัพยากร ขาดความเข้มแข็ง หรืออื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดสถานการณ์ในพื้นที่ชีวิตซึ่ง ไม่สามารถใช้ชีวิตในปฏิบัติการประจำวันได้ตามความต้องการของตนเองโดยอิสระ

บุคคลกลุ่มใด คือกลุ่มเปราะบาง

บุคคลที่เป็นกลุ่มเปราะบาง (vulnerability) คือ บุคคลที่อยู่ในสภาพที่ขาด ความสามารถในการตัดสินใจ (diminished autonomy) เนื่องจากสภาพความ เจ็บป่วย ขาดวุฒิภาวะ ไม่สามารถสื่อสารได้ ต้องพึ่งพาผู้อื่น หรือเป็นบุคคลที่โดน ผู้คนหรือสถานการณ์ในพื้นที่ชีวิตควบคุมจนขาดอิสระในการดำเนินชีวิต บุคคล เหล่านี้จึงถือว่าขาดความสามารถหรือความสามารถจำกัดในการให้ความยินยอม อย่างอิสระ (incapacity/limited capacity or freedom to consent or to decline to consent) ซึ่งประกอบด้วยบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. กลุ่มเด็กและผู้เยาว์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ขาดวุฒิภาวะ หรือไม่สามารถสื่อสาร ทำความเข้าใจด้วยตนเอง กลุ่มเปราะบางกลุ่มนี้ได้แก่ เด็ก ทารกแรกเกิด

2. ผู้ที่มีความบกพร่องต่าง ๆ ทั้งด้านร่างกาย การเรียนรู้และจิตใจ คือกลุ่มคนที่มีความต้องการพิเศษ ทั้ง 9 ประเภท หมายถึง ผู้ที่มีความผิดปกติ ความบกพร่องทางกาย หรือสูญเสียสมรรถภาพทางสติปัญญา ทางจิตใจ หรือเนื้อเยื่อระบบเส้นประสาทก็ได้ ซึ่งความบกพร่อง หรือการสูญเสียสมรรถภาพเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต และไม่สามารถปฏิบัติภารกิจหรือใช้ชีวิตประจำวันได้ดีเท่ากับบุคคลทั่วไป ซึ่งประกอบด้วย

- 1) บุคคลที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น
- 2) บุคคลที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน
- 3) บุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา
- 4) บุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกายหรือการเคลื่อนไหวหรือสุขภาพ
- 5) บุคคลที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้
- 6) บุคคลที่มีความบกพร่องทางการพูดและภาษา
- 7) บุคคลที่มีความบกพร่องทางพฤติกรรม หรืออารมณ์
- 8) บุคคลออทิสติก
- 9) บุคคลพิการซ้ำซ้อน

ซึ่งทางการแพทย์มักเรียกบุคคลกลุ่มนี้ว่า กลุ่มผู้ที่มีความต้องการพิเศษนั่นเอง

3. กลุ่มผู้ป่วย ที่อาจเกิดจากการเจ็บป่วยทางกาย ทางจิต ได้แก่ ผู้ป่วยโรคจิต ผู้พิการหรือทุพพลภาพ ต้องอาศัยผู้อื่นในการดูแล ให้ความช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน เช่น ผู้ป่วยโรคจิต ผู้ป่วยอัลไซเมอร์ ผู้ป่วยที่รักษาไม่หาย

4. บุคคลที่ขาดอิสระ ขาดความรู้ในการตัดสินใจ หรืออยู่ในภาวะที่ไม่สามารถตัดสินใจได้เช่นคนปกติทั่วไป เช่น คนไม่รู้หนังสือ คนที่ไม่ใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร

5. บุคคลที่อยู่ในภาวะที่ขาดอิสระเนื่องจากอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้มีอำนาจ เช่น นักโทษ ผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา เด็กในสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า ทหารเกณฑ์ นักศึกษา

6. บุคคลที่อยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นที่ถูกชักจูงและเอาเปรียบได้ง่าย เช่น คนยากจน คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน ผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา คนตกงาน ผู้ป่วยฉุกเฉิน ชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ
7. บุคคลที่ถูกชักจูงเข้าร่วมการวิจัยโดยง่าย โดยหวังจะได้ประโยชน์จากการเข้าร่วม ไม่ว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่ก็ตาม หรือเป็นผู้ตกลงเข้าร่วมการวิจัยเพราะเกรงกลัวจะถูกกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจซึ่งมีความกังวลว่าหากปฏิเสธ ก็จะมีผลเชิงลบต่อตนเอง เช่น นักศึกษา ลูกจ้าง ทหาร ผู้ต้องขัง

เมื่อต้องการเก็บข้อมูลกลุ่มเปราะบางต้องทำอย่างไร

เมื่อต้องการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเปราะบาง สิ่งสำคัญที่จะต้องดำเนินการก็คือ การปฏิบัติตามจริยธรรมวิจัย เพื่อให้การดูแลสิทธิของกลุ่มเปราะบางให้เป็นไปตามข้อปฏิบัติทางจริยธรรมสำหรับการวิจัยในมนุษย์ เพราะกลุ่มเปราะบางเป็นกลุ่มที่ไม่สามารถตัดสินใจหรือดูแลความปลอดภัยของตนเองได้ เนื่องจากภาวะต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวไว้ในก่อนหน้า ดังนั้นสิ่งที่จะช่วยดูแลบุคคลกลุ่มนี้ก็คือ จริยธรรมการวิจัยนั่นเอง

จริยธรรมการวิจัย ข้อปฏิบัติที่ไม่อาจละเลย

การวิจัยในมนุษย์คืออะไร

การวิจัยในมนุษย์ หมายถึง การวิจัยที่กระทำกับมนุษย์ซึ่งอาจมีสุขภาพสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ และเป็นผู้นิยมยอมตนให้ทำการวิจัยด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้ยาวัคซีน รังสี สารเคมี ชีววัตถุ เกล็ดขสสาร รวมทั้งสารเคมีชีวภาพที่ได้จากมนุษย์ ได้แก่ เลือด ปัสสาวะ เนื้อเยื่อ สารคัดหลั่ง เซลล์สืบพันธุ์ ตัวอ่อน และทารกในครรภ์ ฯลฯ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ทางวิทยาศาสตร์สุขภาพและรวมไปถึงกระบวนการศึกษาทางด้านสาธารณสุข หรือการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อ

ศึกษาระบบการทางสังคมวิทยา พฤติกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมืองและการทหาร เพื่อนำข้อมูลที่ได้ ไปใช้ในการจัดระบบเผ่าระวัง พัฒนา ป้องกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อดูแลหรือให้ประโยชน์ต่อกลุ่มเปราะบางที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งเพื่อดูแลผู้คนทั่วไปในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายหลักของความจำเป็นในการศึกษาข้อมูลวิจัยจากกลุ่มเปราะบางได้แก่ การได้องค์ความรู้ใหม่ และสร้างความเข้าใจใหม่จากงานวิจัยในมนุษย์ การเพิ่มพูนความรู้ซึ่งเป็นประโยชน์แก่กลุ่มเปราะบางที่ยินยอมให้ศึกษาวิจัย และเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนบางกลุ่มและสังคมโดยรวมในการนำผลการวิจัยไปวางแผนและพัฒนานโยบายสาธารณสุขที่ดีขึ้น

จริยธรรมการวิจัยหมายถึงอะไร

จริยธรรมการวิจัย หมายถึง การปฏิบัติการวิจัยที่มีกระบวนการ ขั้นตอนที่เป็นระบบตามระเบียบวิธีการวิจัย ที่ได้กระทำต่อร่างกายหรือจิตใจอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล โดยนักวิจัยผู้ศึกษาข้อมูลต้องยึดถือ ปฏิบัติให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีของบุคคลหรือสังคมของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยเป็นข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักสากลและไม่ขัดแย้งต่อวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น

จริยธรรมวิจัย ต้องการดำเนินการอย่างไร

ในการดำเนินการตามจริยธรรมวิจัยนั้น เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องดำเนินการ ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายหลักของการดำเนินการดังกล่าวก็เพื่อประโยชน์และการดูแลกลุ่มเปราะบางที่ให้ข้อมูลนั่นเอง ซึ่งการดำเนินการชี้แจงถึงจริยธรรมวิจัยนั้น นอกจากการชี้แจงทำความเข้าใจโดยการชี้แจงจากปากให้อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเปราะบางทราบแล้ว ขั้นตอนหนึ่งก็คือการลงชื่อในเอกสารยินยอมให้เก็บข้อมูลวิจัย ซึ่งในขั้นตอนนี้ กลุ่มเปราะบางจะมีความกังวลมาก เพราะกังวลว่า เอกสารที่ลงชื่อไป จะส่งผลกระทบต่อตนเองหรือคนรอบข้างในอนาคต ดังนั้น การทำความเข้าใจด้วยวาจา โดยมีผู้ที่อาสาสมัครมีความไว้วางใจ (ผู้ที่อาสาสมัครไว้วางใจ ต้องเป็นบุคคลที่ไม่สามารถให้โทษต่ออาสาสมัครในอนาคต) สำหรับข้อมูลสำคัญที่ต้องแจ้งอาสา

สมัครและช่วยให้อาสาสมัครที่เป็นกลุ่มเปราะบางมีความไว้วางใจก็คือ การแจ้งให้ทราบ ว่า จุดมุ่งหมายของการทำเอกสารตามหลักจริยธรรมวิจัยและมีการลงชื่อก็เพื่อผลประโยชน์ การคุ้มครอง ดูแลอาสาสมัครซึ่งมีสิทธิ์ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย มีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมให้นักวิจัยดำเนินการตามข้อควรปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ของอาสาสมัครนั่นเอง ซึ่งจากการทำความเข้าใจกับอาสาสมัครและบอกให้ทราบถึงสิทธิข้อนี้ จะช่วยให้อาสาสมัครคลายความกังวล รู้สึกดี และรู้สึกปลอดภัยที่จะให้ข้อมูลแก่นักวิจัย

ข้อมูลที่ควรชี้แจงให้แก่อาสาสมัครกลุ่มเปราะบาง

ข้อมูลที่ควรชี้แจงให้แก่อาสาสมัคร ได้แก่ ข้อมูลต่อไปนี้

1. ชื่อนักวิจัย พร้อมด้วยข้อมูลติดต่อ
2. หัวข้อและวัตถุประสงค์การทำวิจัย
3. เหตุผล ความจำเป็นในการเชิญอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการวิจัย
4. อธิบายขั้นตอนการทำวิจัยอย่างง่าย ๆ และเป็นภาษาที่บุคคลทั่วไปเข้าใจได้
5. กรณีที่เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม/สังเกตการณ์/การบันทึกภาพ/วิดีโอ ต้องระบุระยะเวลาที่ใช้ในการตอบ ระยะเวลาการทำลาย การรักษาความลับ และสิทธิ์ในการปฏิเสธที่จะไม่ตอบข้อใดก็ได้
6. ระบุความเสี่ยงหรือความไม่สบายทั้งสุขภาพกายและใจที่อาจจะเกิดขึ้นกับอาสาสมัคร
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับของอาสาสมัครวิจัย และชุมชน ได้แก่ ประโยชน์ต่ออาสาสมัครวิจัย ต่อผู้อื่น ชุมชน สังคม และประเทศชาติ
6. มาตรการในการป้องกันแก้ไขและดูแล อาสาสมัครวิจัยที่เข้าร่วมโครงการ/คำตอบแทนชดเชย
7. การปกป้องรักษาข้อมูลความลับของอาสาสมัคร จะทำอย่างไร ใช้วิธีการใด

ตัวอย่างเอกสารชี้แจงข้อมูลสำหรับอาสาสมัครวิจัย

เนื่องด้วยข้าพเจ้า (ชื่อนักวิจัย) กำลังดำเนินการวิจัยเรื่อง พื้นที่ชีวิตของผู้หญิง (Living space of Women): ประสบการณ์การเผชิญสถานการณ์ (ปัญหา) ของผู้หญิงกับบุคคลในครอบครัวที่ตีมสุรา

โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการรับรู้และการให้ความหมายต่อพฤติกรรมของผู้ตีมสุราของผู้หญิงที่มีสมาชิกในครอบครัวตีมสุรา
2. เพื่อศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงจากการได้รับผลกระทบจากการตีมสุราของสมาชิกในครอบครัวที่ตีมสุรา
3. เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ชีวิต (living space) ปฏิบัติการประจำวัน และกลไกในการเผชิญและรับมือกับปัญหาผลกระทบ (coping mechanism) ของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการตีมสุราของสมาชิกในครอบครัวที่ตีมสุรา โดยเฉพาะประเด็นสัมพันธภาพกับผู้ตีมสุรา

ระบุเหตุผล ความจำเป็นในการเชิญอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการวิจัย

วิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง (living space of women): ประสบการณ์การเผชิญสถานการณ์ (ปัญหา) ของผู้หญิงกับบุคคลในครอบครัวที่ตีมสุรา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้และการให้ความหมายต่อพฤติกรรมของผู้ตีมสุราของผู้หญิงที่มีสมาชิกในครอบครัวตีมสุรา ศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงจากการได้รับผลกระทบจากการตีมสุราของสมาชิกในครอบครัวที่ตีมสุรา และเพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ชีวิต (living space) ปฏิบัติการประจำวัน และกลไกในการเผชิญและรับมือกับปัญหาผลกระทบ (coping mechanism) ของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการตีมสุราของสมาชิกในครอบครัวที่ตีมสุรา โดยเฉพาะประเด็นสัมพันธภาพกับผู้ตีมสุรา

ซึ่งการศึกษาประเด็นวิจัยตามวัตถุประสงค์ ล้วนต้องอาศัยความร่วมมือจากอาสาสมัครวิจัยซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบ มีประสบการณ์ตรง โดยในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ เป็นการนำข้อมูลไปวิเคราะห์และใช้ในการวิจัย เพื่อวางแผน ดำเนินการในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อช่วยเหลือผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบต่อไป

อธิบายขั้นตอนการทำวิจัยอย่างง่าย ๆ และเป็นภาษาที่บุคคลทั่วไปเข้าใจได้

ในการทำวิจัยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การทำวิจัย เริ่มต้นด้วยการประชุม วางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการวิจัย ตลอดจนศึกษาวิธีการเก็บข้อมูลวิจัยและวิธีการดำเนินงานวิจัย
2. ประสานงานกับผู้ประสานงานในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อขอความร่วมมือในการเป็นผู้ประสานกับอาสาสมัครเพื่อเชิญมาเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครวิจัย
3. ขอข้อมูลจากผู้ประสานงานเกี่ยวกับอาสาสมัคร สัมภาษณ์ผู้ประสานงานเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของอาสาสมัคร
4. ประสานงานไปยังอาสาสมัครวิจัย เพื่อขออนุญาตชี้แจงขั้นตอน และรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับการเก็บข้อมูลวิจัย พร้อมทั้งขออนุญาต โดยใช้เอกสารยินยอมให้เก็บข้อมูล
5. พบอาสาสมัครวิจัย และดำเนินการชี้แจงรายละเอียดตามข้อ 4
6. เก็บข้อมูลวิจัย โดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล
7. เก็บข้อมูลวิจัย โดยการสนทนากลุ่มกับอาสาสมัคร ที่สมัครใจเข้าร่วม
8. สรุปข้อมูล
9. ทบทวนข้อมูล และให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังอาสาสมัคร
10. นำเสนอผลการวิจัย

กรณีที่เกิดรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม/สังเกตการณ์/การบันทึกภาพ/วิดีโอ ต้องระบุระยะเวลาที่ใช้ในการตอบ ระยะเวลาการทำลาย การรักษาความลับ และสิทธิในการปฏิเสธที่จะไม่ตอบข้อใดก็ได้

ในการดำเนินการวิจัยนั้นการเก็บข้อมูล ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 2-3 ชั่วโมง คณะวิจัยให้อาสาสมัครเป็นผู้เลือกสถานที่ เช่น สถานที่ที่เป็นส่วนตัว อย่างเช่น บ้านของผู้ประสานงาน ซึ่งอาสาสมัครไว้วางใจ และมั่นใจในเรื่องของการรักษาข้อมูลและเก็บเป็นความลับ ไม่มีบุคคลอื่นที่นอกเหนือจากผู้วิจัย หรือเลือกสถานที่สาธารณะที่มีบุคคลเข้าออกทั่วไป เช่น ร้านอาหาร หรือสถานที่พักผ่อน ในชุมชน ผู้วิจัยสร้างบรรยากาศให้เหมือนเพื่อน พี่ น้อง มาพบปะพูดคุยกันในเรื่องทั่วไป เมื่อมีบุคคลอื่นเข้ามา ก็เปลี่ยนเรื่องพูดคุย โดยในการดำเนินการเก็บข้อมูลนั้น ไม่มีบุคคลที่นอกเหนือจากคณะวิจัยเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟัง

นอกจากนี้ยังชี้แจงถึงสิทธิ์ของอาสาสมัครในการปฏิเสธที่จะไม่ตอบข้อใดก็ได้ และสามารถยุติการเก็บข้อมูลได้ทุกเมื่อในกรณีที่เกิดความกังวลหรือไม่สบายใจ

โดยทีมวิจัยจะเก็บข้อมูลทุกอย่างไว้เป็นความลับ ไม่ให้บุคคลอื่นได้รับรู้ข้อมูลที่เป็นผลมาจากการดำเนินการวิจัย โดยข้อมูลที่เป็นไฟล์ภาพ/เสียง จะทำลายภายใน 1 ปี

สำหรับการนำเสนอผลการวิจัย คณะวิจัยใช้นามสมมุติในการนำเสนอ ไม่ระบุสถานที่อาศัยที่แท้จริง นอกจากเป็นสถานที่ในภาพกว้าง เช่น อำเภอที่อาศัยอยู่นอกจากนี้ในส่วนของภาพถ่ายก็ไม่นำเสนอสู่สาธารณชน หากมีความจำเป็นต้องรายงานหน่วยงาน คณะวิจัยก็จะปิดหรือเบลอหน้าอาสาสมัคร โดยเป็นการนำเสนอเฉพาะในภาพรวมของผลการวิจัยและใช้ประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

ระบุความเสี่ยง

- ความเสี่ยง หรือความไม่สบายใจที่อาจเกิดขึ้นกับผู้วิจัย

ด้านจิตใจ ผู้วิจัยอาจรู้สึกเศร้า เกิดความกังวลต่อสภาพความเป็นจริงที่ได้รับรู้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์อาสาสมัคร จึงป้องกันโดยการศึกษาผลกระทบจากความรุนแรงอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง ศึกษาถึงผลที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรา เพื่อให้คำตอบกับตนเองว่า ถึงแม้เรื่องราวที่ได้รับรู้จะกระทบต่อความรู้สึก แต่เป็น

การศึกษาที่จะนำไปสู่แนวทางในการดูแล ป้องกัน และเฝ้าระวังผู้หญิงให้มีพื้นที่ชีวิตที่ปลอดภัยและมีความสุขมากขึ้น

- ความเสี่ยง หรือความไม่สบายใจที่อาจจะเกิดขึ้นกับอาสาสมัครวิจัย

ด้านจิตใจ ในช่วงแรกที่ยังไม่สนิทสนมคุ้นเคย หรือไว้วางใจผู้วิจัย อาสาสมัครอาจเกิดความกังวลในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ความกังวลเรื่องข้อมูลส่วนตัว เรื่องราวที่ต้องบอกเล่าให้คณะวิจัยรับทราบ โดยกังวลว่า ข้อมูลจะส่งผลกระทบต่อผู้เต็มสุรา ชื่อของผู้เต็มสุราจะไปปรากฏในเอกสารทางราชการ คณะวิจัย จึงได้ทำความเข้าใจโดยชี้แจงว่า เป็นการสัมภาษณ์เพียงแคผู้หญิงในครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้ระบุชื่อ สกุล หรือมีความต้องการรับรู้ถึงข้อมูลเฉพาะของผู้เต็มสุรา ให้อาสาสมัครทำความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ซึ่งเป็นจรรยาบรรณของนักวิจัยที่ไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของอาสาสมัครหรือบุคคลใด ๆ ที่อาสาสมัครไม่อนุญาตแก่สาธารณะได้ หรือแม้กระทั่งอาสาสมัครจะอนุญาตให้เปิดเผยข้อมูล คณะวิจัยก็จะไม่เปิดเผย เนื่องจากเป็นหน้าที่ของคณะวิจัย ที่ต้องระวังรักษาข้อมูลของอาสาสมัครและบุคคลอื่น ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับของอาสาสมัครวิจัย และชุมชน

- อาสาสมัครวิจัย

ผู้เข้าร่วมการวิจัย ที่เป็นอาสาสมัครในการวิจัย สามารถบอกเล่าเรื่องราวพื้นที่ชีวิตของตนเองให้แก่ นักวิจัยได้รับรู้ ได้มีโอกาสระบายความรู้สึก ความคับข้องใจ ในสถานการณ์ที่ตัวเองกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นการบอกเล่าที่ไม่ต้องกังวลถึงความไม่ปลอดภัยว่าข้อมูลจะถูกส่งต่อและทำให้อาสาสมัครไม่ปลอดภัย นอกจากนี้ อาสาสมัครยังมีโอกาสในการตั้งคำถามหรือแลกเปลี่ยนความรู้กับนักวิจัย ในประเด็นที่ต้องการคำปรึกษา

บุคคลใกล้ชิดอาสาสมัครวิจัย ได้สะท้อนประเด็นปัญหาที่เป็นพื้นที่ชีวิตของอาสาสมัครให้นักวิจัยทราบ ซึ่งอาจเป็นเรื่องราวที่ลำบากใจ และไม่สามารถบอกเล่าได้ในมุมมองของคนใกล้ชิดของอาสาสมัครที่ได้รับผลกระทบ

ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาหรือผู้นำอื่น ๆ ได้ทบทวนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง ซึ่งก่อนหน้าอาจมองข้ามและไม่ให้ความสำคัญในประเด็นวิจัยนี้ เป็นการเปิดมุมมองของผู้มีบทบาทผู้นำในชุมชนที่รับรู้และหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบของพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงจากการที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา

- ต่อผู้อื่น ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง (living space of women) ประสบการณ์การเผชิญสถานการณ์ (ปัญหา) ของผู้หญิงกับบุคคลในครอบครัวที่เสพติดสุรา ซึ่งในพื้นที่ยังไม่พบบางวิจัยในประเด็นนี้ อีกทั้ง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกถึงพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง ซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางในสังคม จะช่วยสะท้อน และเปิดมุมมอง ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชน ในการให้ข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการวิจัย เป็นการนำเสนอข้อมูลการวิจัยให้แก่บุคคลในพื้นที่ซึ่งแวดล้อมผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวเสพติดสุรา โดยทำให้บุคคลได้ทราบถึง พื้นที่ชีวิต ประสบการณ์ การเผชิญสถานการณ์ (ปัญหา) ของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวเสพติดสุรา ทั้งนี้การที่บุคคลได้รับรู้ถึงสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิง นับเป็นการได้รับรู้เรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคลไปในทางที่ดีขึ้น และเกิดผลทางบวกแก่บุคคลรอบข้าง ก่อให้เกิดความเกรงกลัวต่อพิษภัยจากสุราที่ส่งผลกระทบต่อหรือก่อให้เกิดการลด ละ เลิก สุรา ของบุคคลที่กำลังอยากลด ต้ม หรือเสพติดสุรา

สังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงกลุ่มเปราะบางกลุ่มนี้ สามารถนำไปผลักดันสู่นโยบายในระดับพื้นที่ เช่น การใช้กฎหมาย (กฎหมายหรือข้อตกลงของสังคม โดยนำผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลประกอบในการดำเนินการของชุมชน การทำข้อตกลงสามารถทำได้ในทุกพื้นที่และทุกความเชื่อของคนในชุมชนที่ต้องการสร้างข้อตกลงร่วมกัน) ทั้งนี้ข้อมูลจากงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ให้แก่ชุมชน ได้ตระหนักถึงประสบการณ์ ผลกระทบของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการตีมสุราของสมาชิกในครอบครัว และยังสามารถนำเสนอ

ข้อมูลวิจัย ผลการวิจัยไปใช้ในการกำหนดนโยบายของหน่วยงาน เพื่อปกป้องคุ้มครอง
ผู้หญิง/กลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เช่น เด็กคนชรา หรือคนพิการ เพื่อลด/ไม่ให้ได้รับ
ผลกระทบจากสถานการณ์ที่เป็นปัญหาจากการมีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรา

ในระดับประเทศ งานวิจัย เป็นข้อมูลสำคัญที่สะท้อนให้ทราบถึงพื้นที่ชีวิต
ของผู้หญิง ประสบการณ์การเผชิญสถานการณ์ (ปัญหา) ของผู้หญิงที่มีบุคคลใน
ครอบครัวที่เสพติดสุรา โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่กล่าวถึงพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง
ซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางในสังคม สะท้อนให้เห็นถึงแง่มุมหนึ่งของคนในสังคม นับเป็นการ
สร้างองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการให้แก่บุคคลทั่วไป องค์กรในชุมชน
องค์กรสาธารณสุข องค์กรทางศาสนา ทั้งในระดับพื้นที่ และระดับภูมิภาคและ
ระดับอื่น ๆ ที่กว้างขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการรู้เท่าทัน การสร้างกลไกในการเตรียม
ความพร้อม ในการรับมือและช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบโดยหน่วยงาน/องค์กร
ต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรสาธารณสุข ผ่านการกำหนดนโยบายระดับประเทศ โดย
ใช้ข้อมูลจากงานวิจัยในการประกอบการวางแผนเพื่อกำหนดนโยบายให้สอดคล้อง
กับสถานการณ์จริงในปัจจุบัน

นอกจากนี้งานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ กล่าวคือ
ผู้วิจัยมีการนำเสนอข้อมูลในงานวิชาการ เสนอเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร
วิชาการในระดับประเทศ ทั้งนี้เพื่อสร้างประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับ
นักวิชาการ และนำเสนอข้อมูลวิจัยเพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัย อันเป็นประโยชน์
ในการต่อยอดของหน่วยงาน/นักวิจัยท่านอื่นต่อไป

มาตรการในการป้องกันแก้ไข และดูแลอาสาสมัครวิจัย ที่เข้าร่วมโครงการ/คำตอบแทนชดเชย

คำตอบแทนผู้ให้ข้อมูลวิจัย ..... บาท โดยเป็นการลัมภาษณ์จนกว่าข้อมูล
อิ่มตัว และมีรายละเอียดค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามระเบียบของหน่วยงาน ทั้งค่าเบี้ยเลี้ยง
ค่าที่พัก ค่าเดินทาง รวมทั้งคำตอบแทนการให้ข้อมูล

การปกป้องรักษาข้อมูลความลับของอาสาสมัคร

ในการเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครวิจัยของโครงการวิจัยครั้งนี้ ท่านสามารถถอนตัวเมื่อใดก็ได้โดยไม่เสียสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าท่านจะเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้หรือไม่ โดยท่านมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามที่ทำให้ไม่สบายใจหรือเกิดความกังวลที่จะตอบ มีสิทธิ์ที่จะไม่อนุญาตให้ถ่ายรูป หรือไม่อนุญาตให้บันทึกเสียง ในการเขียนข้อมูลการวิจัย/การให้ข้อมูลย้อนกลับ จะไม่มีการเอ่ยชื่ออาสาสมัคร หรือสถานที่อยู่ ชุมชนที่อาศัย หรือบุคคลใกล้เคียงให้ทราบถึงข้อมูลของอาสาสมัคร มีคำตอบแทนให้อาสาสมัครตามระเบียบของหน่วยงาน ทั้งค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าที่พัก ค่าเดินทาง รวมทั้งค่าตอบแทนการให้ข้อมูล และอาสาสมัครสามารถติดต่อหัวหน้าโครงการวิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ตลอดเวลา ตามช่องทางการติดต่อที่ได้ชี้แจงไว้ในเอกสารชี้แจง หากท่านมีข้อสงสัยประการใดหรือต้องการทราบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลการวิจัย สามารถติดต่อสอบถามผู้วิจัยได้ตลอด 24 ชั่วโมง ที่ (ระบุชื่อผู้วิจัยพร้อมที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ และอีเมล ที่สามารถติดต่อได้ ตลอด 24 ชั่วโมง)

ลงชื่อ

ลงชื่อ (.....)

นักวิจัย/หัวหน้าโครงการวิจัย

การเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล

สำหรับการเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากข้อมูลตามคำถามวิจัยซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องการเพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว ยังมีผู้ให้ข้อมูลซึ่งจะเรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า “อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล” โดยกลุ่มอาสาสมัครในงานวิจัยประเภทนี้ นอกจากพวกเขาจะเป็นประชากรที่เข้าถึงยากแล้ว อีกสถานะหนึ่งของพวกเขาอาจเป็นประชากรที่เป็นกลุ่มเปราะบาง อ่อนแอ ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักวิจัยที่ต้องคำนึงและเฝ้าระวังถึงสิทธิและความปลอดภัยของอาสาสมัคร ดังนั้นการเตรียมความพร้อมก่อนการลงพื้นที่

เก็บข้อมูลจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ไม่ควรละเลย เพราะหากผิดพลาดแล้ว นอกจากจะไม่ได้ข้อมูลที่ต้องการ ก็อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์และความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้อง

การเตรียมตัว

1. การแต่งกาย (ภาพที่ 1)

การแต่งกาย นับเป็นการเตรียมความพร้อมอย่างหนึ่งในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย โดยการแต่งกายที่รัดกุม สะดวกในการเคลื่อนไหว ก็จะช่วยให้นักวิจัยมีความคล่องตัวมากขึ้น และสิ่งหนึ่งที่ควรคำนึงในการเลือกใช้เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลก็คือ “รองเท้า” เพราะในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลนักวิจัยอาจไม่รู้ล่วงหน้าถึงสภาพฝนฟ้าอากาศ ที่บางครั้งการลงพื้นที่ก็ต้องผ่านพื้นที่ที่เปียกชื้น หรือเกิดอันตรายหากรองเท้าไม่รัดกุม ดังนั้นการเลือกกรองเท้าที่กันชื้น เหมาะในการลงพื้นที่ที่ไม่ทราบลักษณะของพื้นที่จึงเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันอุบัติเหตุหรือเพื่อความสะดวกในการเคลื่อนไหว

ภาพที่ 1

นักวิจัยอาจไม่ทราบลักษณะของพื้นที่ที่ไปเก็บข้อมูล ดังนั้นการเลือกแต่งกายที่ทะมัดทะแมง รัดกุม และใช้รองเท้าที่สามารถเดินได้ทุกพื้นที่ จะช่วยให้การเก็บข้อมูลสะดวกขึ้น

2. การเตรียมอุปกรณ์และสิ่งจำเป็นในการลงพื้นที่

2.1 ยา

หากนักวิจัยมีโรคประจำตัว สิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือยาประจำตัวในกรณีที่เจ็บป่วย ทั้งนี้ควรเตรียมความพร้อมในกรณีที่ต้องอยู่ในพื้นที่และต้องใช้ยาเฉพาะ ซึ่งนอกจากยาประจำตัวแล้ว ก็ควรเตรียมยามาสามัญประจำบ้านติดตัวไว้ ในกรณีที่เกิดการเจ็บป่วย

2.2 โทรศัพท์และอุปกรณ์

โทรศัพท์คือเครื่องมือสำคัญที่นอกจากต้องใช้ในการติดต่อสื่อสารประสานงานแล้ว นักวิจัยยังใช้ในการถ่ายรูป บันทึกคำสัมภาษณ์และอื่น ๆ ดังนั้นควรเตรียมชาร์จแบตเตอรี่และเตรียมอุปกรณ์อื่น ๆ ให้พร้อม

2.3 ขนมขบเคี้ยว กาแฟ อาหารอื่น ๆ

สำหรับกลุ่มอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลบางกลุ่ม อาจมีลูกหรือเด็กในความดูแลซึ่งอาจทำให้การเก็บข้อมูลไม่ไหลลื่น เด็กอาจกลัวเมื่อพบเจอคนแปลกหน้าหรือดึงความสนใจของแม่/พ่อที่กำลังให้ข้อมูล ดังนั้น การเตรียมขนม หรืออาหารอื่น ๆ ไว้ก็อาจมีส่วนช่วยให้การเก็บข้อมูลง่ายขึ้น

3. การเลือกยานพาหนะ (ภาพที่ 2)

ควรใช้ยานพาหนะในการเดินทางที่ไม่สะดวกตา หรือแตกต่างจากที่คนในพื้นที่ใช้ เนื่องจากอาจทำให้ผู้คนในชุมชนมีความสนใจและเข้ามาสังเกตการสัมภาษณ์หรืออาจเบี่ยงเบนความสนใจผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์ ซึ่งจากประสบการณ์ในการลงพื้นที่พบว่า การใช้รถตู้ในครั้งแรกที่พบเจออาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล จะทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีความระมัดระวังตัวมากกว่าการใช้รถยนต์โดยทั่วไป แต่หากมีความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลแล้ว การใช้ยานพาหนะประเภทใดก็ไม่ส่งผลต่อความกังวลของผู้ให้ข้อมูล

ภาพที่ 2

การใช้อยานพาหนะที่คนทั่วไปในชุมชนใช้ ไม่สะดวกตา จะช่วยให้ผู้ใช้ข้อมูลไม่ระแวง และไว้วางใจที่จะให้ข้อมูลมากกว่าการใช้รถตู้ซึ่งมักแสดงออกถึงความเป็นทางการ และมักเป็นยานพาหนะที่หน่วยงานราชการใช้

4. การประสานงาน

ในการประสานงานกับอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล ควรใช้ผู้ประสานงานที่ผู้ให้ข้อมูลให้ความไว้วางใจ และไม่กังวลต่อส่วนได้ส่วนเสียในกรณีที่ขอยุติการให้ข้อมูล ควรเลี้ยงเจ้าหน้าที่ที่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลมีความเกรงใจและกังวลต่อความปลอดภัยของตนเองหากเลือกที่จะไม่ให้ข้อมูล เช่น การเลือกเก็บข้อมูลปัญหาการดูแลแม่วัยรุ่นที่ใช้บริการ รพ.สต. ก็ควรหลีกเลี่ยงผู้ประสานงานที่ทำหน้าที่ใน รพ.สต. ที่เป็นแหล่งข้อมูล ทั้งนี้พบว่า การประสานงานกลุ่มตัวอย่างที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ประสานงาน และผู้ประสานงานสามารถสร้างความมั่นใจในเรื่องความปลอดภัยเมื่อให้ข้อมูลวิจัย ก็จะช่วยให้อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลมีความสบายใจ เต็มใจในการให้ข้อมูลมากกว่าการประสานงานผ่านเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ

5. การเตรียมสถานที่/จุดนัดพบ (ภาพที่ 3)

การนัดสถานที่ในการให้ข้อมูล ควรเป็นพื้นที่ที่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลรู้สึกปลอดภัยเมื่อให้ข้อมูล โดยพบว่า หากเป็นการเก็บข้อมูลที่เอ่ยถึงบุคคลในครอบครัว เช่น การเก็บข้อมูลผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวตีมสุรา อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้

บางคนอยากให้ข้อมูลในสถานที่อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ในบ้านหรือในชุมชนของตนเอง เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นที่พูดถึงของเพื่อนบ้าน หรือผู้ที่กุมพลังอำนาจในบ้านจะทราบทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง แต่ก็มีบางคนสะดวกที่จะให้ข้อมูลในบ้าน เพราะรู้สึกว่ามีมิตรและไม่ดึงดูดความสนใจของคนรอบข้าง ดังนั้น การนัดพบกับผู้ให้ข้อมูล ควรเป็นพื้นที่ปลอดภัยทั้งตัวผู้ให้ข้อมูลเอง และทีมวิจัยที่เก็บข้อมูล

การปฏิบัติตนของนักวิจัย

ข้อควรปฏิบัติเมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลมีดังนี้

1. ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล

ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล คือสิ่งที่เป็นความลับ ซึ่งนักวิจัยจะต้องไม่นำไปพูดต่อ หรือเปิดเผยที่ใด หากมีความจำเป็นต้องเปิดเผยหรือเผยแพร่ มีความจำเป็นที่จะต้องขออนุญาตและขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้ สิ่งที่ยังระวังก็คือ แม้อาสาสมัครซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางจะอนุญาตแล้ว สิ่งที่นักวิจัยต้องระวังก็คือ สิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองของอาสาสมัครตามหลักจริยธรรมวิจัย

2. ไม่วิจารณ์ ตักเตือนหรือยุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้ให้ข้อมูล

แม้วิถีของอาสาสมัครอาจขัดแย้งกับวิถีที่นักวิจัยได้เรียนรู้หรือมีประสบการณ์ แต่สิ่งที่ยังระวังก็คือ การไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล เพราะจะทำให้เกิดความระแวง การระวังพฤติกรรมของตนเอง รู้สึกไม่ปลอดภัย จนนำไปสู่การไม่ยอมให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4

ไม่วิจารณ์การใช้ชีวิตที่อยู่อาศัย วัฒนธรรม หรือวิถีอื่น ๆ ของผู้ให้ข้อมูล การวางตัวอย่างเหมาะสมตามวัฒนธรรมของคนในพื้นที่คือสิ่งที่นักวิจัยพึงกระทำ

3. การถ่ายรูป การโพสต์ลงโซเชียล

ชี้แจงให้ทราบว่า จะนำรูปไปทำอะไรได้บ้าง เช่น รายงานต่อหน่วยงาน ประชาสัมพันธ์ผ่านโซเชียล และก่อนลงรูป ต้องให้อาสาสมัครได้ดูรูปภาพที่จะใช้ก่อนทุกครั้ง นอกจากนี้สำหรับผู้ที่เป็นมุสลิม ควรระวังเรื่องเอารัด (สิ่งที่ควรปกปิดตามหลักการอิสลาม) เพราะบางครั้งผู้หญิงที่อยู่ในบ้าน และผู้สัมภาษณ์เป็นผู้หญิงด้วยกัน ไม่ได้สวมฮิญาบ แต่เมื่อนำภาพไปรายงานหรือโพสต์ประชาสัมพันธ์การทำงาน ก็ทำให้เห็นเอวระฮู (อวัยวะอวัยวะซึ่งต้องปกปิดตามหลักการอิสลาม) ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่พึงระวัง (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5

ต้องขออนุญาตทุกครั้งก่อนการถ่ายรูป และแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าต้องใช้รูปที่ถ่ายไปยังหน่วยงานใดบ้างนำไปใช้อย่างไร

4. เมื่อเข้าสู่พื้นที่และถอนตัวออกจากพื้นที่

นักวิจัยต้องตระหนักเสมอว่า เมื่อตัวเองเข้าสู่พื้นที่และถอนตัวออกจากพื้นที่เก็บข้อมูลแล้ว อาสาสมัครจะต้องมีความปลอดภัยหลังจากที่นักวิจัยถอนตัวออกจากพื้นที่แล้ว ทั้งนี้ นักวิจัยพึงระวังการปฏิบัติตน คำพูด หรืออื่น ๆ ที่ส่งผลทางลบต่ออาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล

เทคนิคการเก็บข้อมูลกลุ่มเปราะบาง

การเรียงลำดับขั้นตอนในการเก็บข้อมูล นับเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะเป็นใบเบิกทางนำไปสู่การได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ โดยสามารถปฏิบัติได้ดังต่อไปนี้

1. สงสัยมจริงใจคือใบเบิกทาง

สำหรับเทคนิคที่ข้าพเจ้ามักใช้อยู่เสมอมาเสมอก็คือ การแสดงออกครั้งแรกยามเมื่อได้พบกับผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการที่ง่ายที่สุด ซึ่งทุกคนสามารถทำได้นั้นคือ “การสงสัยที่จริงใจ” เป็นใบเบิกทาง การสงสัย เป็นภาษาที่ง่ายที่สุดที่จะแสดงออกถึงมิตรภาพกับอาสาสมัครที่เราพบเจอ และนำไปสู่ความรู้สึกที่ผ่อนคลายของผู้ให้ข้อมูล

2. ทักทายอย่างถ่อมตน ใ้คนเอ็นดู

การศึกษาถึงวิธีการทักทายของบุคคลที่นักวิจัยไปเก็บข้อมูล นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่การสร้างความประทับใจ และก่อให้เกิดความไว้วางใจตามมา ซึ่งจากประสบการณ์ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้หญิงที่มีอายุมากกว่านักวิจัย โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม การทักทายด้วยการสลาม และจูบมือ เป็นสิ่งที่สามารถสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ให้ข้อมูล ทำให้เกิดความรู้สึกเอ็นดูและอยากเป็นมิตร เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความผ่อนคลายให้แก่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล บางพื้นที่ก็จะชอบการทักทายด้วยการกล่าวสลาม จีบมือ แล้วตามด้วยการกอด หรือการยกมือไหว้ พร้อมรอยยิ้มก็สามารถสร้างความประทับใจได้เช่นกัน

3. แนะนำตัวทำความรู้จัก

การแนะนำตัวทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดความสนิทสนม วิธีที่ง่ายที่สุดก็คือ การแทนตัวเองตามลำดับอาวุโส เช่น แทนตัวเองว่า หนู น้อง พี่ ลูก หรือหลาน โดยสิ่งที่ควรเพิ่มไปในการแนะนำตัวก็คือ การหาความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในขั้นตอนนี้ อาจต้องเอ่ยถึงผู้ประสานงานที่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลไว้วางใจว่าผู้เก็บข้อมูลมีความรู้จักและเกี่ยวพันกัน เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึก

ว่าตัวเองปลอดภัยที่จะให้ข้อมูล สำหรับสิ่งที่ควรเพิ่มไปในขั้นตอนนี้ก็คือ การชี้แจงให้ทราบว่า การเก็บข้อมูลในครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลเพื่ออะไร และนำไปสู่สิ่งใดในมุมมองที่ไม่ส่งผลเชิงลบต่อผู้ให้ข้อมูล

4. ชี้แจงให้ทราบถึงความปลอดภัยเมื่อให้ข้อมูล

สำหรับการชี้แจงให้ทราบถึงความปลอดภัยเมื่อให้ข้อมูลนั้น นักวิจัยควรชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลวิจัย เพราะเหตุใดจึงต้องเลือกอาสาสมัครเป็นผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งข้อปฏิบัติของนักวิจัยที่ต้องดำเนินการตามจริยธรรมวิจัย เช่น การไม่นำข้อมูลที่สัมภาษณ์ไปบอกต่อบุคคลอื่น การใช้นามสมมติเมื่อเขียนรายงานวิจัย การไม่เผยแพร่ข้อมูลที่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลไม่อนุญาต รวมทั้งเข้าถึงทีมงานทุกคน ที่จะต้องรักษาข้อมูลตามหลักจริยธรรมวิจัย

5. เก็บข้อมูลด้วยท่าทีที่ผ่อนคลาย

การทำให้ผู้ให้ข้อมูลผ่อนคลายและเป็นกันเองกับผู้เก็บข้อมูลนับเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การได้ข้อมูลที่ต้องการ ดังนั้นการสร้าง ความผ่อนคลายระหว่างกัน ในขณะที่เก็บข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งจากประสบการณ์พบว่า การเก็บข้อมูลพร้อมทั้งหยิบ/ถือกระดาษ สมุดจดบันทึกทันทีที่เริ่มสนทนากับอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลจะทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกเกร็ง และมีความกังวล ดังนั้นการเริ่มต้นด้วยการ ส่งยิ้ม ทักทาย แนะนำตัว และชี้แจงรายละเอียดต่าง ๆ จนผู้ให้ข้อมูลมีความผ่อนคลายและไม่กังวลแล้ว จึงค่อยขออนุญาตจดบันทึก ซึ่งแม้กระทั่งประโยคสั้น ๆ ที่พูดออกไปว่า “ขอจดบันทึกหน่อยนะคะ ข้อมูลน่าสนใจมากเลย เกรงว่าจะลืม” ก็จะช่วยให้มีจังหวะในการหยิบสมุดบันทึกหรือข้อความขึ้นมาดู ซึ่งหากต้องจดบันทึกไปด้วย สรุประเด็นไปด้วย ในขณะที่อาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลพูด สิ่งที่เราควรทำคือ การสบตา พยักหน้า ส่งยิ้ม เพื่อแสดงให้ผู้ให้ข้อมูลได้ทราบว่า เราให้ความสำคัญในถ้อยคำที่ผู้ให้ข้อมูลพูด อย่างไรก็ตาม หากนักวิจัยสามารถจดจำประเด็นคำถาม และชวนคุยด้วยท่าทีที่ผ่อนคลายโดยไม่ต้องใช้การจดบันทึกด้วยท่าทีที่เป็นทางการ ก็จะช่วยให้การสนทนามีความสั้นไหว ผ่อนคลายมากกว่าการจดบันทึก

6. บอกให้ทราบถึงสิทธิที่กลุ่มตัวอย่างสามารถปฏิเสธการให้ข้อมูลได้

ในบางประเด็นคำถาม อาจมีข้อมูลที่อาสาสมัครไม่พร้อมจะบอกเล่า ซึ่งในประเด็นนี้ นักวิจัยควรแจ้งให้อาสาสมัครได้ทราบเป็นระยะ ๆ ในสิทธิของตนเอง เมื่อไม่ยอมให้ข้อมูล ในกรณีที่คำถามนั้นเป็นคำถามที่อาจส่งผลกระทบต่อจิตใจ หรือไม่ยอมบอกเล่าให้ทราบ นอกจากนี้ ยังต้องแจ้งให้อาสาสมัครทราบว่า สามารถหยุดให้ข้อมูลได้ทันทีหากมีความกังวลหรือไม่สบายใจ

7. ถามถึงประเด็นที่อาสาสมัครอยากบอก

เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนตามคำถามวิจัยแล้ว สิ่งที่ต้องทำอีกประการหนึ่งก็คือ การตั้งคำถามปลายเปิด ด้วยคำถามที่ว่า “มีประเด็นไหนที่นักวิจัยไม่ได้ถาม แต่ผู้ให้ข้อมูลอยากบอกหรือไม่” เพราะพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมักมีเรื่องราวที่อาจไม่ได้ตอบในขณะที่ตั้งคำถามในประเด็นที่ถามไป แต่ก็มีเรื่องราวที่สะท้อนถึงคำตอบตามโจทย์วิจัย ในมุมมองที่ผ่อนคลายผ่านคำถามง่าย ๆ ซึ่งทำให้อาสาสมัครรู้สึกว่าคุณสนใจประเด็นที่เป็นการเก็บข้อมูลวิจัย ทำให้การบอกเล่าเรื่องราวมีความกังวลน้อยลง เป็นโอกาสในการพูดคุยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกยิ่งขึ้น จึงมองว่าขั้นตอนนี้ คือขั้นตอนที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่าคุณสนใจในเรื่องราวแล้ว ที่จะพูด หรือเล่า คือเรื่องที่แลกเปลี่ยนระหว่างกัน

8. การขอเอกสารหลักฐาน

สำหรับนักวิจัยที่ได้รับงบประมาณจากหน่วยงาน สิ่งสำคัญนอกเหนือจากรายงานวิจัยก็คือ เอกสารประกอบการเบิกจ่ายเงิน ซึ่งต้องใช้ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล โดยพบว่า ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสารเหล่านี้ มักกังวลว่าเอกสารไม่ครบถ้วน หรือลืมเก็บเอกสาร ทำให้ผู้รับผิดชอบมักขอเอกสารส่วนตัวของอาสาสมัครในขณะที่ยังเก็บข้อมูลไม่เรียบร้อย และยังไม่มีชี้แจงให้ทราบถึงสาเหตุที่ต้องขอเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลส่วนตัว ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลมีความกังวลที่จะตอบคำถามวิจัย ดังนั้น ข้อควรระวังคือ ควรเก็บข้อมูลเอกสารหลังสุด หลังจากที่มีชี้แจง/เก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว

ข้อควรระวังในการเก็บข้อมูลวิจัย

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย มักมีสถานการณ์ บุคคล หรือสิ่งแวดล้อมที่อาจไม่เอื้อต่อการเก็บข้อมูลเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่นักวิจัยต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้า อย่างไรก็ตามการเฝ้าระวังในสิ่งที่สามารถควบคุมได้ก็เป็นสิ่งที่นักวิจัยควรศึกษา เพื่อให้การเก็บข้อมูลราบรื่น นำไปสู่ความไว้วางใจจากกลุ่มเปราะบางผู้ให้ข้อมูล มีสิ่งที่ควรระวังดังต่อไปนี้

การแสดงออกของบุคคลที่ไม่ใช่ทีมวิจัย

สิ่งที่ต้องระวังอีกประการหนึ่งในการลงพื้นที่คือ บุคคลที่ไม่ใช่ทีมงานหลักแต่มีส่วนร่วมลงพื้นที่ไปกับคณะวิจัย พบว่าในการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามที่มีบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมโดยที่คณะวิจัยไม่ทราบล่วงหน้า โดยจากประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลครั้งหนึ่ง มีบุคคลที่ร่วมเดินทางกับคณะวิจัย และผู้ให้ข้อมูลได้ตั้งคำถามต่อนักวิจัยด้วยถ้อยคำที่ไม่สุภาพจนส่งผลให้คนที่ร่วมเดินทางซึ่งเป็นคนขับรถเกิดความไม่พอใจและรู้สึกว่ามีผู้ให้ข้อมูลไม่ให้เกิดรตินักวิจัยและแสดงท่าทีไม่พอใจออกมาทันที จนนักวิจัยต้องไกล่เกลี่ยและต้องอธิบายเพื่อทำความเข้าใจ ดังนั้น สิ่งสำคัญก็คือการเตรียมความพร้อมก่อนการเก็บข้อมูล ไม่ใช่เพียงแค่ทีมงานที่ทำหน้าที่โดยตรงหรือผู้ประสานงานกับอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น แต่ยังคงพูดคุยทำความเข้าใจกับทุกคนที่อยู่ในสถานการณ์การเก็บข้อมูล แม้กระทั่งคนขับรถ ตากล้อง หรือบุคคลอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้กับคณะวิจัยแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรงก็ตาม ทีมงานอื่น ๆ ที่ลงพื้นที่ล้วนต้องให้ข้อมูลและทำความเข้าใจในการแสดงออกเมื่อเก็บข้อมูลทั้งสิ้น

เสน่ห์ของนักวิจัย

นอกจากจริยธรรมวิจัยซึ่งเป็นข้อควรระวังแล้ว ยังมีข้อควรปฏิบัติที่นับเป็นเสน่ห์ของนักวิจัยที่ควรมีไว้ ซึ่งจะช่วยนำไปสู่การเกิดความสนใจในการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

เล่นหุ่นโต๊ะอาหาร

การรับประทานอาหารร่วมกับอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลเป็นสิ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลล้วนต้องพบเจอ เช่นเดียวกับสถานการณ์ในชุมชนที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจะทำความรู้จักนักวิจัย ทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ลักษณะและตัวตนของนักวิจัย และนำไปสู่ความไว้วางใจที่จะบอกเล่าข้อมูลส่วนตัว กลุ่มตัวอย่างบางท่านบอกข้าพเจ้าว่าไม่เคยเปิดเผยให้ใครรับรู้และยินดีให้ข้อมูลเนื่องจากความสนิทสนมขณะรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่นักวิจัยควรปฏิบัติขณะร่วมรับประทานอาหารมีดังต่อไปนี้

ไม่ตำหนิอาหาร ซีนชมแต่พองาม

บ่อยครั้งที่การเก็บข้อมูลวิจัยมักต้องเก็บในพื้นที่ซึ่งนักวิจัยไม่ได้มีความคุ้นเคยและนอกจากไม่ได้คุ้นเคยในสถานที่ ตำแหน่งแห่งหนแล้ว อาหารแต่ละพื้นถิ่นก็อาจไม่ใช่สิ่งที่ได้มีโอกาสรับประทานในชีวิตประจำวันเช่นกัน ดังนั้นสิ่งสำคัญท่ามกลางความไม่คุ้นเคยเหล่านี้ ก็คือ การไม่ตำหนิอาหารที่ชาวบ้านยกมาให้รับประทาน การทำตัวให้ทานง่าย อยู่ง่าย จึงเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของนักวิจัย ทำให้ผู้ให้ข้อมูลหรือชุมชนไม่รู้สึกว่ามีความยากลำบากในการต้อนรับ สิ่งที่นักวิจัยพึงตระหนักก็คือ “ในขณะที่เรารู้ตัวว่า เรากำลังลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้คนในชุมชน คนในชุมชนก็กำลังเรียนรู้ เก็บข้อมูล และศึกษาความเป็นตัวเราเช่นเดียวกัน” ดังนั้นการรับประทานอาหารที่ชุมชนเตรียมไว้ให้ และซีนชมแต่พองาม ถึงรสชาติ หน้าตาของอาหารจึงเป็นสิ่งที่ควรทำ

เอาใจใส่ผู้ร่วมโต๊ะอาหาร และกลุ่มตัวอย่าง

ในขณะที่รับประทานอาหารร่วมกัน ก็จะมีบางคนที่กังวล เกร็ง เมื่อต้องร่วมรับประทานอาหารกับนักวิจัยซึ่งเป็นคนแปลกหน้า ดังนั้นในการเอาใจใส่กับบุคคลที่สังเกตเห็นว่ามีความกังวล หรือเกร็ง ไม่กล้ารับประทานอาหารนับเป็นสิ่งที่ดีควรทำทั้งนี้ เพื่อสร้างความสนิทสนมและแสดงออกถึงความเอาใจใส่ที่มีต่อบุคคล ซึ่งนับเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของนักวิจัย

ใช้ภาษาถิ่นในการพูดคุย พูดไม่ได้ก็ถือโอกาสขอฝึกไปเลย แต่ระวังเรื่อง การแสดงออกในเชิงล้อเลียน

สำหรับการลงพื้นที่ จะพบว่าผู้คนที่ในพื้นที่ศึกษามากใช้ภาษาถิ่นในการพูดคุย ดังนั้นการพูดคุยด้วยภาษาถิ่นที่เป็นภาษาเดียวกับผู้คนที่อยู่ในชุมชน อาจเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนมีความสนิทสนมกับนักวิจัยมากขึ้น หรือหากไม่สามารถพูด ภาษาถิ่นได้ ก็ควรมีล่ามที่ช่วยแปล (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ความเรียบง่ายในการรับประทานอาหาร ชื่นชมรสชาติ ไม่ตำหนิอาหาร เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของนักวิจัย

ปฏิบัติอย่างสุภาพ

หากมีอาหารที่คนในชุมชนนำมาให้รับประทาน แต่เป็นสิ่งที่นักวิจัยไม่สามารถทานได้ การชี้แจงด้วยคำที่สุภาพ ถนอมน้ำใจ และไม่แสดงถึงความรังเกียจ นับเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เช่น หากไม่ทานกะปิ ก็บอกว่า แพ้กลิ่น เคยลองแล้ว แทนการบอกว่าเหม็น รู้สึกเหมือนทานของเน่า ๆ เป็นต้น

เติมอาหารแม้เพียงเล็กน้อย สร้างความภูมิใจให้คนทำ

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย บ่อยครั้งที่นักวิจัยต้องรับประทานอาหารที่คนในพื้นที่เป็นผู้ปรุง และความสุขของคนปรุงอาหารก็คือ ผู้รับประทานซึ่งชอบ และรู้สึกดีในรสชาติที่ได้รับประทาน ดังนั้น การเติมอาหาร จึงเป็นสิ่งที่ควรทำ แม้จะเป็นเพียงเล็กน้อยก็ตาม

เสนอผ่านการแสดงออกถึงลักษณะที่ดี

การแสดงออกที่งดงามของนักวิจัย นับเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของนักวิจัยภาคสนาม ซึ่งสามารถทำได้ดังต่อไปนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน
2. การรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน
3. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
4. การใช้ภาษาในการพูดและคำแทนตัวเองของนักวิจัย
5. การลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ บางครั้งอาจไม่ใช่เพื่อเก็บข้อมูลวิจัยเพียง

อย่างเดียว แต่เป็นการเยี่ยมเยียนแสดงความห่วงใย การระลึกถึง

เสนอในการไต่ถาม

คำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องการ คือเป้าหมายของการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทุกครั้ง อย่างไรก็ตาม การได้มาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก บ่อยครั้งที่มิมีโอกาสเจอกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลแล้ว แต่กลับไม่ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ นั่นเป็นเพราะ นักวิจัยบางคนมัก

ใจร้อน เมื่อเจออาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลก็มักจะตั้งคำถามทันที ซึ่งคำถามส่วนใหญ่ที่ต้องการคำตอบต่อกลุ่มเปราะบางมักเป็นคำถามที่อ่อนไหว ส่งผลต่อความรู้สึกของกลุ่มเปราะบางที่จะให้ข้อมูล ดังนั้นสิ่งสำคัญก่อนที่จะตั้งคำถามเพื่อบังคับคำตอบ ในงานวิจัยก็คือการทำให้กลุ่มเปราะบางที่ให้ข้อมูลวางใจที่จะพูดคุย ตอบคำถาม ซึ่งจากประสบการณ์ที่ผ่านมาในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ข้าพเจ้ามักเลือกที่จะถามข้อมูลทั่วไป เช่น เรื่องสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ จำนวนสมาชิกในครอบครัว ข้อมูลการท่องเที่ยว วิถีของคนในชุมชน หรือหากเป็นผู้หญิงด้วยกันและสังเกตลักษณะการแต่งกายที่ดูเป็นเอกลักษณ์ ก็มักถามถึงที่มาของการแต่งกาย เช่น แหล่งซื้อวิธีการได้มา รวมทั้งการทำอาหารหรืออื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าเองไม่มีความถนัด สิ่งที่ข้าพเจ้าจุดมุ่งหมายในขั้นตอนนี้คือ ทำอย่างไรก็ได้เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเห็นคุณค่าของตัวเอง ที่มีต่อนักวิจัย มีความรู้สึกว่าตัวเองก็มีเรื่องที่สามารถให้คำแนะนำหรือมีความรู้มากกว่านักวิจัย ขั้นตอนนี้ก็จะเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลผ่อนคลาย สามารถตอบคำถามเรื่องทั่วไปอย่างเป็นธรรมชาติ

เมื่อผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลายแล้ว ขั้นตอนต่อมาก็คือ การตั้งคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากคำถามทั่วไปที่ไม่ส่งผลต่อความรู้สึกของกลุ่มเปราะบางมากนัก หลังจากนั้นค่อยใช้วิธีตะล่อมถามในคำถามที่ลึกยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อรู้สึกผ่อนคลายแล้ว ก็จะช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลไม่รู้สึกเกร็งหรือกังวล นอกจากนี้หากมีคำถามใด ที่รู้สึกว่าส่งผลต่อความรู้สึกทางใจ หรือความสัมพันธ์ของกลุ่มเปราะบาง นักวิจัยควรแจ้งถึงจริยธรรมการวิจัยอีกครั้ง นั่นก็คือ การกล่าวกับผู้ให้ข้อมูลว่า “หากไม่สะดวกใจจะตอบก็ไม่เป็นไร เป็นสิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล” เมื่อกล่าวประโยคนี้อีกจะช่วยให้นักวิจัยรู้สึกมั่นใจว่าตัวเองมีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจ ไม่รู้สึกถึงการถูกบังคับ และนำไปสู่การเปิดใจที่จะตอบคำถาม เพราะได้ชี้แจงไว้ตั้งแต่เริ่มต้นแล้วว่าการให้ข้อมูลในครั้งนี้คือวิทยาทาน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมักเอ่ยถึงคำกล่าวนี้ก่อนจะบอกเล่าข้อมูลที่บางครั้งบางคนถึงกับบอกว่าแม้กระทั่งคนในครอบครัวหรือคนสนิทก็ไม่เคยเอ่ยปากเล่า ข้าพเจ้าที่เป็นนักวิจัยได้รับรู้เป็นคนแรกในทุกข้อมูลที่ยากรู้ในพื้นที่ชีวิตของผู้ให้ข้อมูล

สิ่งที่ไม่เคยบอกใคร แต่เมื่อใจพร้อม ก็อยากให้เป็นวิทยาทาน

แรกพบสบตาอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูล ข้าพเจ้ามักส่งยิ้มให้เป็นอันดับแรก เป็นยิ้มที่แม้ไม่เบิกบานเต็มที่ แต่ก็เปี่ยมจากใจที่ส่งให้ อาสาสมัครส่วนใหญ่มักยิ้มตอบกลับมาเบา ๆ ตามด้วยการกล่าวคำทักทาย หากเป็นพี่น้องต่างศาสนา ข้าพเจ้าก็จะยกมือสวัสดี หากเป็นพี่น้องมุสลิม ก็จะเป็นฝ่ามือไปขอสลามด้วย ถ้าเป็นคนเฒ่าคนแก่ นอกจากยื่นมือสลามอย่างเดียว ก็จะขอจับมือด้วย แต่เริ่มต้นด้วยรอยยิ้มจริงใจ ทักทายด้วยหัวใจที่อยากเป็นมิตร สิ่งที่ได้รับกลับมาก็คือรอยยิ้มที่กว้างกว่าเดิม หรือบางคนก็มีเสียงหัวเราะขณะที่ข้าพเจ้าแนะนำตัวซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือในการเปิดใจ ยินดีที่จะบอกเล่าเรื่องราวเพื่อเป็นวิทยาทานเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

เมื่อเจออาสาสมัคร ข้าพเจ้าเปิดยิ้มสดใสให้ พร้อมทั้งแนะนำตัว อาสาสมัครบางคนที่ข้าพเจ้าเห็นเป็นผู้หญิงที่ดูแข็งแรง ร่าเริงและหนักกว่าผู้หญิงทั่วไปเล็กน้อย บางคนยิ้มตอบพร้อมกับยิ้มหัว ยักหน้า ยามที่ข้าพเจ้าแนะนำตัว และลดอาการเกร็งลงเมื่อข้าพเจ้าบอกด้วยสำเนียงใต้ ซึ่งเป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้สื่อสารกัน และอธิบายเกี่ยวกับจริยธรรมการวิจัยว่ามีความคุ้มครองอาสาสมัครทั้งในแง่กฎหมายและจริยธรรม “ไม่ต้องกังวล” ข้าพเจ้าพูด พร้อมกับเล่ารายละเอียดของงาน และสาเหตุของการเก็บข้อมูลวิจัย เกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวดื่มสุรา (งานวิจัยฉบับนี้ สามารถค้นข้อมูลได้จากเว็บไซต์ของศูนย์วิจัยปัญหาสุรา) เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวเสนอให้หน่วยงานได้รับทราบ นำไปสู่การปฏิบัติ ของบุคคล หน่วยงานต่าง ๆ ที่นำไปสู่กฎหมายเพื่อเป็นการคุ้มครอง ดูแลผู้หญิงกลุ่มเปราะบางที่มีสถานะเช่นเดียวกัน และได้รับผลกระทบจากการดื่มสุราของคนในครอบครัวเหมือนอาสาสมัคร หรืออาจได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่า อีกทั้งข้อมูลที่ได้นำไปรวมกับข้อมูลของคนอื่น ๆ ที่เข้าร่วมในการศึกษา จะไม่มีการเผยแพร่ผลการวิจัยที่มีข้อมูลที่ระบุถึงตัวตนของท่าน แต่จะนำเสนอเป็นข้อมูลวิชาการในภาพรวมเท่านั้น

เมื่อได้ฟังข้อมูลต่าง ๆ และรับรองความปลอดภัย ก็จะทำให้อาสาสมัครเปิดใจ แสดงถึงความมุ่งมั่น ตั้งใจ ที่จะบอกเล่าถึงพื้นที่ชีวิตของตัวเอง โดยมุ่งหมายให้เป็นวิทยาทานเพื่อดูแลผู้คนกลุ่มเปราะบางในสังคมที่มีสถานะเช่นเดียวกับตัวเอง

กะนา : ชีวิตที่อยากหลีกเลี่ยง แต่มีอาจฝันชะตากำหนด

กะนา เป็นผู้หญิงวัย 50 ที่มีอาชีพเป็นแม่ค้า เริ่มเล่าเรื่องราวของตัวเอง ด้วยเสียงดังฟังชัดว่า “เสียงไม่ได้ร้อง กะเสียงจากบ้านของตัวเองเพราะมีผู้ชายที่กินเหล้ามาชอบ แต่สุดท้ายก็หนีไม่พ้น มองเขาภายนอกเหมือนจะดี และไม่คิดว่า คนที่นี้ ที่เป็นมุสลิมที่ดูเคร่งครัดในหลักการอิสลามจะดื่มเหล้า พ่อแม่เขาเคร่งจริง แต่ไม่ใช่เขา”

“น้องรู้มั๊ย ว่ากะไม่เคยเล่าเรื่องในบ้านตัวเองให้ใครฟังเลยเพราะกะอายุคนน้องเป็นคนแรกเลยนะ ที่กะยอมเล่า เพราะเชื่อใจและอยากให้ผู้หญิงคนอื่น ๆ ได้เรียนรู้จากเรื่องราวของกะ” ข้าพเจ้าพยักหน้าเป็นการรับรู้และกล่าวขอบคุณ และนั่งฟังกะนาเล่าถึงเรื่องราวในพื้นที่ชีวิตของตัวเอง

กะนาเป็นสาวชาวบ้านคนหนึ่ง que เรียนจบในระดับมัธยมศึกษา มีผู้ชายมาชอบพอและขอแต่งงาน แต่กะนาเลือกที่จะไม่แต่งงานด้วยเพราะเหตุผลสั้น ๆ คือ “ผู้ชายดื่มสุรา” เลยปฏิเสธแม้จะชอบบุคลิก มารยาท และรูปร่างหน้าตาของฝ่ายชาย แต่กะนาเลือกที่เปิดใจแต่งงานกับผู้ชายที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างอำเภอ เมื่อรู้ว่าเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ดื่มเหล้า และที่สำคัญ กะนาเชื่อว่าคนที่พ่อแม่เคร่งครัดในหลักการศาสนา ละหมาด ถือศีลอด ปฏิบัติตนตามหลักธรรม คำสอน ลูกก็จะเป็นเช่นเดียวกัน หลังจากทำความรู้จัก นัดเจอ และพูดคุยกันจนรับรู้ข้อมูลส่วนตัวและครอบครัวของฝ่ายชาย กะนาก็ตัดสินใจแต่งงาน

“เขาไม่ปกปิด แต่งงานปุ๊บ ก็มาอยู่บ้านเขา เขากินเหล้าให้เราเห็นเลย ไม่มีที่จะแอบกิน แสดงออกให้เรารู้เลย ว่าเขาเป็นคนกินเหล้า กะซ็อกน้อง พูดไม่ออก จะบอกพ่อแม่ก็ไม่กล้า ได้แต่พูดคุยขอร้องเขาแต่ก็ไม่เป็นผล เขาบ้ายเบี่ยง ผัดวันประกันพรุ่งเรื่อยมา เขาบอกกับกะว่า จะไม่ดื่มได้ยังไง คนรอบตัวเขาดื่มทั้งนั้น ถ้าไม่ดื่มก็จะแปลกแยก แตกต่างจากคนอื่น จะมีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย กะเลย

บอกว่า ถ้าฉันก็เลิกซะ ไม่ต้องทำงานที่นั่น จะได้ไม่ต้องตี้ม แต่เขาก็บอกว่า ไม่ได้ เขาต้องทำงาน ที่นั่นถ้าไม่มีเขา เจ้านายก็จะลำบาก ทุกครั้งที่กะพูดเรื่องเขาตี้ม ขอให้เลิกตี้ม เขาก็ให้เหตุผลนี้ตลอด เขาเชื่อว่า การที่เขาตี้มเหล่าเหมือนคนอื่น จะทำให้เขาเป็นที่ยอมรับและสามารถเข้ากลุ่ม พูดคุยกับคนอื่นในที่ทำงานได้สนิทใจมากขึ้น”

ยิ่งเวลาผ่านไป ปัญหาในพื้นที่ชีวิตก็ระนาอย่างหนักขึ้น สามีที่บอกว่าตี้มเหล่า เพื่อเข้าสังคม ก็ตี้มเหล่าจนเป็นนิสัย จนขาดไม่ได้ จากที่เคยพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในฐานะสามีภรรยา ก็ไม่มีอีกแล้ว สามีตี้มสุราเป็นกิจวัตรและนิสัยของสามีคือนิสัยของคนตี้มสุรา ยากที่จะปรับเปลี่ยน และยังทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

“เวลากลับมาจากตี้มเหล่า แก่ใช้รถยนต์เร่งเครื่องลั่นไปทั่ว แกล้งหาเรื่อง ทำให้กะตักใจ เมื่อเหล่าเข้าปากแล้วจะชอบแกล้ง หาสาเหตุให้รำคาญ ตี 1 ที่ 2 มากดแตรรรถเสียงดัง เพื่อนบ้านก็ได้ยินกันทั่ว ไม่ใช่แค่กะที่ทุกข์ใจ แต่พ่อแม่ของเขาก็เดินมาจากบ้านอีกหลัง มาพูด มาสอน มาเตือน พูดเองก็ร้องไห้เอง ส่วนเขาก็ไม่ได้สนใจอะไร”

สามีกะนาตี้มเหล่า ก่อความเสียหายต่อทรัพย์สิน บางครั้งเกิดอุบัติเหตุเพราะความคึกคะนองเนื่องจากเมาสุรา

“บางทีก็เมา ชนโนนชนนี้ ประสบอุบัติเหตุ ก็ต้องดูแลกันไป เข้าโรงพยาบาล บ้าง ต้องจ่ายค่าเสียหายให้คู่กรณีบ้าง บางทีอยากทำให้เราไม่สบายใจ ก็ถอยรถเหยียบคันเร่งชนเสาบ้านบ้าง เสาร้านบ้าง ชนซ้ำ ๆ จะหยุดก็ต่อเมื่อเราออกมาจากบ้าน หรือพ่อแม่เขามายืนร้องไห้ขอร้อง”

ในช่วงที่ร่างกายแข็งแรง สามีกะนามีพฤติกรรมเช่นนี้ตลอด นอกจากทำลายทรัพย์สินด้วยความมีเมตตาและความศึคคะนองแล้ว เขายังสร้างหนี้ให้กะนาต้องตามชดใช้ตลอด

“เขาเอารถไปจำนำ ทั้งรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ กะต้องมีเงินไว้สำหรับส่วนนี้ตลอด หากไม่มีอะไรที่สามารถขาย จำนำได้ เขาก็มักติดหนี้ที่ร้านเหล้า ร้านกีโทรมา ทวงเงินจากกะ”

สามีกะนามีพฤติกรรมเช่นนี้มาตลอด ตั้งแต่วันแรกของการแต่งงาน และย้ายมาอยู่บ้านสามิ จนถึงปัจจุบัน ซึ่ง ณ ตอนนี สามีกะนาคือผู้พิการ เป็นอัมพฤษ์ อัมพาตหรือโรคหลอดเลือดสมอง เนื่องจากการดื่มสุรามากจนเกินไป

“อยู่ ๆ เขาก็ขยับไม่ได้ หมอบอกว่า เพราะเขาดื่มสุรามากจนเกินไป เขาประสบอุบัติเหตุ ครั้งแล้วครั้งเล่า บางครั้งเห็นสภาพรถ กะคิดว่าเขาจะตาย แต่เขาก็รอด ไปไหนไม่ได้ด้วยตัวเอง ก็เพราะเป็นอัมพฤษ์นี่แหละ”

เมื่อไม่สามารถยับยั้งร่างกายได้ตั้งใจ สามิของกะนาก็เริ่มเรียกร้องให้ผู้คนรอบข้างดูแล ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งนอกจากกะนาแล้ว ก็ยังมีลูก ๆ

“ลูกสาว ทำการบ้านอยู่กับเพื่อน ๆ ที่บ้าน แกก็โทรตามบอกว่าจะกลับบ้าน ยื่นข้อเสนอให้กะเลือก จะมารับหรือจะให้จ้างคนไปส่ง ถ้าจ้างคนมาส่งก็ต้องจ่ายเงินให้เขา 100 บาท เงิน 100 บาทสำหรับครอบครัวเราเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับค่าอาหาร ได้หนึ่งมื้อ หรือไม่ก็สามารถให้ลูกไปโรงเรียนได้ 1 วัน เมื่ออยู่ในสถานการณ์แบบนี้ ลูกสาวก็ต้องวางการบ้าน และชวนเพื่อนขับรถไปรับพ่อ ลูกสาวขับ พ่อที่เมานั่งตรงกลาง มีเพื่อนลูกซ้อนข้างหลัง ถึงบ้านก็พากันหัวปึกพ่อเข้าบ้าน ชีวิตบ้านเราเป็นแบบนี้ ชีวิตลูกก็ต้องเจอแบบนี้ คือ ทำการบ้านก็ทำไป หากพ่อโทรมาให้ไปรับ

จากร้านเหล้าก็ไปรับ บางทีลูกก็ร้องไห้ ถามก็จะว่าเมื่อไรชีวิตแบบนี้จะสิ้นสุดซักที เขาเกลียดพ่อ ాయคน ก็ะก็ได้แต่บอกลูกไปว่า อย่าโกรธ อย่าเกลียด เขาเป็นพ่อ”

นอกจากต้องดูแลสามีที่ดื่มสุราแล้ว บางครั้งก็จะนาที่ต้องยอมตามใจสามีด้วย สิ่งที่เกิดโทษน้อยกว่าในความคิดของก็จะนา นั่นก็คือ การยอมให้สามีดื่มน้ำกระท่อม และชวนเพื่อน ๆ มาดื่มที่บ้าน

“บางช่วงก็จะไม่มีเงินจริง ๆ ก็ะก็จะต่อรองกับเขา ให้เขากินน้ำกระท่อมที่บ้าน พาเพื่อน ๆ มาด้วย น่ารำคาญก็จริง แต่ก็ดีกว่ากินเหล้าตรงที่ไม่เมาแล้วอาละวาด เมาน้ำกระท่อมแล้วก็หลับ ๆ ไป”

ก็จะนาไม่ได้รับรู้สึกดีกับยาเสพติดใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เมื่อไรหนทางในการต่อรองกับสามี จึงได้แต่เลือกในสิ่งที่คิดว่าผ่อนหนักให้เป็นเบาที่สุด แต่สิ่งที่ก็จะนากังวลที่สุดก็คือลูก

“ก็จะเลียลูกชายไปหนึ่งคน เขาไม่ได้เรียนต่อ ลูกที่อยู่ในวัยมัธยมต้นบอกกับก็จะว่า ไม่อยากเรียนแล้วอยากทำงาน อยากช่วยแบ่งเบาภาระ เขาชอบรถไถดินมาก ๆ ก็ะเลยตัดสินใจซื้อรถไถให้กับเขา ลูกรับจ้างไถที่ให้ชาวบ้าน ได้เงินมาก็แบ่งให้ก็จะใช้ดูแลน้อง ๆ แต่เมื่อไม่กี่เดือนที่ผ่านมาลูกก็เป็นลม เสียชีวิตบนรถไถขณะที่ได้รับจ้างไถที่ให้ชาวบ้าน ก็เสียใจนะ เป็นบททดสอบที่มีมาไม่รู้จบ ก็ะได้แต่บอกตัวเองว่า เรายังมีลูก ๆ ที่ต้องดูแลอีก ก็ตั้งใจว่าจะส่งลูกให้เรียนจบมัธยม แล้วค่อยหาหนทางกันต่อไป”

ก็จะนาอยากไปอยู่ทีอื่น เพราะเหนื่อยล้ากับพฤติกรรมของสามี แต่ยังมีหลายปัจจัยที่ทำให้ก็จะนาไม่สามารถไปไหนได้ เพราะบ้านที่อาศัยอยู่ อยู่ในที่ดินที่เป็นชื่อของสามี ลูกยังเรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยมของจังหวัด การย้ายโรงเรียนลูกก็เป็นเรื่องที่ไม่ถ่วงนักสำหรับแม่ที่ยังไม่มีที่อยู่อาศัยหากต้องออกจากบ้านที่ร่วมสร้างกับสามี

“กะได้แต่บอกลูกว่า ต้องอดทน เรียนมัธยมให้จบเดี๋ยวก็ต่อมหาลัยได้เรียนต่อ ที่อื่นไม่ต้องเจอพ่อแล้ว ลูกก็ได้แต่พยักหน้าพลาจร้องไห้พลาจ เวลาจะนอนก็แทบไม่ได้นอน เพราะแกใช้ให้เอาหนูเอาเนี้ ลูกๆ ก็ไม่ยอมทำให้ เพราะเมื่อ ช่วงไหนที่กะกลับไปบ้านมะ (แม่) ลูก ๆ ก็ไม่ยอมนอนที่บ้านกับพ่อ กะไปนอนแค่คืนเดียวก็ต้องกลับไปเด็กไม่ยอมอยู่กับพ่อ ลูกก็เสียใจ ร้องให้ที่เป็นแบบนี้ เวลากลับมาจากโรงเรียนแล้วกะใช้ทำเนั้นเนี้ บางทีเขาก็ฉีทางหน้าตาต่าง ฉีบนที่นอน เปลี่ยน ชัก ไม่รู้ก็ฝันแล้ว เหนื่อยจนไม่รู้จะพูดยังงแล้ว หรือไม่ ถ้าหากเขาไม่พอใจอาหารที่เราทำให้ เขาก็เทอาหารทิ้ง ทำลายอุปกรณ์ทำอาหาร ทำทุกอย่างที่เป็นความสะใจของเขา และทำให้เราเจ็บปวด กะบอกลูกว่าไปทำให้แกเถอะ เราเลือกไม่ได้ กับลูกผู้หญิงถ้ากะใช้ให้เขาไปทำตามทีพ่อเขาต้องการเขาก็ทำ ก็บอกว่าไปทำที่พ่อสั่งก่อนลูกเดี่ยว พ่อไวยวายอาละวาดอีก ลูกเอียนกับพ่อมากแล้วแต่ก็ต้องยอมทำ ส่วนลูกชายวัยอนุบาลเขาก็ทำเนั้นะ เขารักพ่อเขามากส่วนหนึ่งอาจจะยังเด็กมากด้วยแหละ เลยทำให้เขาสามารถทำได้ ทำแม้กระทั่งถอดกางเกงให้พ่อ เพราะพ่อถอดเองไม่ได้”

สามีของกะนาทำลายทรัพย์สินเพราะเจตนาจะทำร้ายจิตใจ ระบายอารมณ์เนื่องจากความเมาสุรา กะนาใช้คำพูดที่อธิบายถึงพฤติกรรมของสามีว่า เขาทำทุกอย่างตามความต้องการของตนเอง อยากได้อะไรก็ต้องได้โดยทันที โดยไม่สนใจว่าวิธีการที่เขาใช้เรียกร้องความสนใจเนั้นจะส่งผลอย่างไร ต่อใคร หรืออะไรก็ตามขอแค่ได้ดังทีเขาต้องการ โดยไม่สนใจว่าจะเกิดผลอะไรตามมา

นอกจากเล่าถึงพฤติกรรมตอนเมาแล้ว กะนายยังเล่าถึงพฤติกรรมของสามียามทีไม่เมาสุราให้ทราบอีกด้วย ซึ่งนับเป็นความรู้สึกอีกแง่หนึ่งของกะนาที่มีต่อสามี

“เวลาที่ไมเมา แกก็จะแสดงนิสัยส่วนตัวที่เป็นข้อดีออกมาให้คนรอบข้างรับรู้ แกเป็นคนจิตใจดี มีเงินเท่าไร แจกจ่ายให้คนรอบข้างหมด ได้ปลามาหนึ่งลังก็แจกเพื่อน ๆ หมด แจกมาตั้งแต่กาเนะ (ปากซอย) โนน จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งทีทำให้แกเป็นที่รักของเพื่อน ๆ”

“บางทีก็ไปมัลยิดนะ มีช่วงหนึ่งของชีวิตที่แกรู้สึกว่าอยากเลิก อยากเป็นคนดี ช่วงนั้นไปมัลยิด ละหมาด กะตึงใจมาก ๆ เพราะกะรู้ว่าลึก ๆ แล้วเขาก็มีมุมใฝ่ดีอยู่ ช่วงนั้นมีเพื่อนแกที่ตี๋มเหล้าด้วยกันแล้วเลิกได้มาชวน แกก็ไป แต่มันก็แค่ระยะเวลาหนึ่ง ก็กลับไปตี๋มอีก อยากให้เขามีเพื่อนแบบเพื่อนคนนั้นเยอะ ๆ ที่มาช่วยกันชวนกันทำความดี ไม่ช่วยงานกะก็ได้ กะเป็นแม่ค้าขายของได้ เลี้ยงลูกรวมทั้งเขาได้ แม้จะเหนื่อย ขอแค่เขาเป็นคนดี ไม่สร้างปัญหาอีกโอเคแล้ว”

มีบางช่วงที่สามีของกะนามาช่วยงานบ้านแบ่งเบาภาระงาน มีน้ำใจช่วยเตรียมของสำหรับขาย

“เขาเป็นคนใจดีนี่เอง ถ้าเขาไม่เมา อารมณ์ดี เขาช่วยเหลืองานทุกอย่าง ถ้าเขาเป็นแบบนี้ไปตลอด ชีวิตครอบครัวของเราก็คงจะหาความสุขได้ง่ายขึ้น”

เรื่องราวของกะนา คือเรื่องราวที่สื่อถึงสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวตี๋มสุรา ซึ่งคนในชุมชนรอบตัวกะนาที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันยังไม่ทราบเรื่องราวเหล่านี้ นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนยังไม่มีโอกาสรับรู้ นั่นเป็นเพราะกะนาไม่เคยเอ่ยปากเล่า เพราะรู้สึกว่าจะออกไปจะทำให้พื้นที่ชีวิตของตัวเองไร้ความสงบ ปลอดภัย แต่กลับเต็มใจที่จะบอกเล่ากับคณะวิจัย นั่นเป็นเพราะใจของกะนามีความพร้อม บวกกับสถานที่ที่นัดพบเจอกัน เป็นสถานที่ที่กะนาเลือกแล้วว่าปลอดภัย ข้อมูลส่วนตัวของกะนา จะเป็นความลับและนักวิจัยจะปฏิบัติตามจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัดตามที่เคยสัญญากับกะนาไว้ ทุกวันนี้ข้าพเจ้ายังเป็นลูกค้าของร้านกะนา แต่เรื่องราวที่รับรู้จากการศึกษาวิจัย ก็ไม่เคยเอ่ยถึงให้กะนา รู้สึกไม่สบายใจ มีเพียงการให้กำลังใจอย่างเช่นเพื่อนที่มีโอกาสพบเจอกันในร้านค้านั้น ยามที่นั่งกันเพียงสองคน กะนาก็ยังคงเล่าเรื่องราวที่อยากเล่า พร้อมบอกออกมาอย่างจริงใจ เสียงดังฟังชัดซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวว่า “หากมีงานใดที่ข้อมูลของกะนาพอสร้างประโยชน์ได้ก็ให้บอก กะนายินดี”

การที่กลุ่มเปราะบางกลัวที่จะเจอกับนักวิจัยเช่นนี้ นั้นเป็นเพราะความไว้วางใจ
เชื่อถือ และมั่นใจในความปลอดภัยที่ตัวเองจะได้รับ จึงนำไปสู่การเปิดใจ เปิดเรื่องราว
ให้นักวิจัยได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในพื้นที่ชีวิต นำไปสู่การตีแผ่เรื่องราวให้สังคม
ได้รับรู้ เพื่อใช้ข้อมูลที่ได้ในการวางแผน ดูแล แก้ปัญหาต่อไป

วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเปราะบาง เพื่อให้ได้คำตอบในงานวิจัย

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นมนุษย์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ
ที่สุด นักวิจัยใช้ภาษาในการสื่อสารพูดคุยหรือที่เรียกเป็นทางการว่าการสัมภาษณ์
โดยในการเก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านข้อเท็จจริง ข้อมูลความคิดเห็น และเจตคติ
และการพูดคุยอย่างเป็นกันเองเพื่อค้นหาความหมายความจริงจากผู้ให้สัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยไม่ใช่แบบสอบถาม
จะมีแนวของข้อคำถามให้ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้สอบถามผู้ให้สัมภาษณ์ในลักษณะการ
เจาะลึก และต้องอาศัยความสามารถพิเศษของผู้สัมภาษณ์ในการค้นหารายละเอียด
ในประเด็นที่ศึกษา โดยมีเทคนิคดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึกควรเป็นการสนทนาโดยอาจมีจุดมุ่งหมายอยู่แล้ว แต่
ต้องถามไปเรื่อย ๆ อาจใช้คำถามแนว 6 Question Words (ใคร Who/ทำอะไร
What/ที่ไหน Where/เมื่อไหร่ When/ทำไม Why/อย่างไร How) ให้ถามความ
คิดเห็น เหตุผลและมุมมอง ไม่ใช่ถามแบบบังคับให้ตอบว่า “ใช่-ไม่ใช่” “ถูกต้อง-
ไม่ถูกต้อง” และสิ่งสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับกลุ่มเปราะบางก็คือ ต้อง
ชี้แจงให้ทราบว่า ข้อมูลที่สัมภาษณ์นั้น นักวิจัยไม่มีสิทธิ์ในการตัดสินถูกผิด ทุกอย่าง
คือคำตอบในงานวิจัย ที่จะเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ให้ข้อมูล หรือบุคคลอื่น ๆ ในสังคม
โดยข้อมูลที่สัมภาษณ์ต้องเป็นมุมมองของผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก ไม่ใช่มุมมองของ
ผู้วิจัย

2. ไม่จำเป็นต้องเน้นให้ตอบเป็นตัวเลขเชิงปริมาณ ไม่ควรใช้คำถามชี้้นำเพื่อให้ตอบในแนวที่วางไว้ และเลี่ยงใช้คำถามที่ทำให้ผู้ตอบไม่ยอมตอบ รู้สึกอับอายหรือไม่สบายใจ และไม่ควรใช้คำถามที่เป็นความรู้ทางวิชาการเกินไป สิ่งสำคัญคือการตั้งคำถามให้สอดคล้องกับระดับความรู้ของผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นนักวิจัยต้องรู้ background การศึกษาของผู้ตอบด้วย

3. หากสัมภาษณ์หลาย ๆ รอบ การวิเคราะห์ข้อมูลหลายรอบจะทำให้ได้รายละเอียดมากขึ้นเวลาเขียนบรรยายจะทำให้ได้อรรถรสมาก รูปแบบการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มเปราะบาง ควรเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลผ่อนคลาย ไม่กังวลกับบรรยากาศในการให้ข้อมูล

4. ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ได้ข้อมูลก็คือทักษะความสามารถของนักวิจัยในการเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูล ก็คือการเก็บข้อมูลที่ต้องผูกมิตรและสร้างความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มเปราะบางนั่นเอง

คุณสมบัติของผู้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

สำหรับคุณสมบัติของผู้สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ควรเป็น “บุคลิกที่เป็นกันเอง” มีความเป็นมิตร และเป็นผู้ฟังที่ดี และมีความอ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ในบุคคลเดียวกัน นอกจากเป็นผู้ที่สามารถวางตัวได้อย่างเหมาะสม ไม่ขัดแย้งกับวิถีของผู้ให้ข้อมูลแล้ว ผู้สัมภาษณ์เชิงลึก ต้องมีความรู้ในเรื่องที่สนทนา มีทักษะในการพูด การถามและตามต่อ (probe) เป็นผู้ฟังที่ดี มีความสามารถในการจับประเด็น มีทักษะในการจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะการสัมภาษณ์ และสามารถทำให้ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มเปราะบางไม่มีความกังวลที่จะให้ข้อมูล เกิดความไว้วางใจและอยากเป็นมิตรกับผู้สัมภาษณ์ ยินดีที่จะบอกเล่าข้อมูลที่อาจไม่เคยเล่าให้แก่ผู้อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ ด้วยบุคลิก การแสดงออกของผู้ให้สัมภาษณ์นั่นเอง

การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) คือการสัมภาษณ์ในอีกรูปแบบหนึ่งที่รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น/ความรู้สึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่นักวิจัยต้องการศึกษา หรือเรียนรู้ปรากฏการณ์/สถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความรู้/ประสบการณ์จากผู้เข้าร่วมสนทนา ขนาดที่เหมาะสมในกลุ่มแต่ละครั้งควรมีประมาณ 6-12 คน ผู้มาร่วมสนทนาในกลุ่มควรมีพื้นฐานความรู้หรือภูมิหลังที่ใกล้เคียงคล้ายกัน โดยในกลุ่มต้องไม่มีความขัดแย้งกันเป็นส่วนตัว และไม่ควรมีความแตกต่างในฐานะสังคม ไม่มีใครมีอำนาจเหนือใครในกลุ่ม ควรทำการเก็บข้อมูลในกลุ่มที่มีความสนใจมีปัญหาหรือมีประสบการณ์เดียวกัน มาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ข้อคิดเห็นประเด็นในเรื่องที่สนทนาต้องไม่ลึกซึ้งในความเป็นส่วนตัวหรือมีความอ่อนไหวเกินไป

ข้อดีของการสนทนากลุ่มก็คือ ช่วยให้นักวิจัยสามารถเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายจำนวนหลายคนได้ในระยะเวลาสั้น และสามารถเสนอผลการศึกษาได้ในเวลาอันจำกัด มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นและใช้กับกลุ่มเป้าหมายได้หลายแบบ ผู้เก็บข้อมูลสามารถเลือกใช้ได้ตามต้องการ อีกทั้งข้อมูลที่ได้เป็นการผ่านการถกเถียงโต้ตอบกันเองของกลุ่มสนทนา ทำให้มีความมั่นใจในความถูกต้อง แม่นยำ มีความน่าเชื่อถือ และมีความหลากหลายของข้อมูล นอกจากนี้ ข้อมูลการสนทนาแต่ละครั้งทำให้ได้ประเด็นคำถามใหม่ ๆ เพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป และสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเปราะบางก็คือ ปฏิกริยาของผู้ร่วมวงสนทนาต่อประเด็นที่สนทนาและต่อกันและกัน ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับอิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมของผู้เข้าร่วมวงสนทนาที่มาจากวัฒนธรรมเดียวกัน อีกทั้งหากบรรยากาศเป็นกันเอง การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันช่วยทำให้การสนทนาของกลุ่มเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา ไม่ตึงเครียด ผู้เก็บข้อมูลสามารถดำเนินการสนทนาตามไปด้วยคอยควบคุมเวลา สถานการณ์และสร้างบรรยากาศให้ราบรื่นไปตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ความผ่อนคลายของผู้เข้าร่วมสนทนาจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย คม และลึกซึ้งตามวัตถุประสงค์การวิจัย

คุณสมบัติของผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator)

สำหรับคุณสมบัติของผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) ควรมี “บุคลิกที่รับแขก” ยอมรับผู้อื่นด้วยความจริงใจ วางตัวเหมาะสม มีความรู้ในเรื่องที่สนทนามีทักษะในการพูด/การถามต่อ (probe) เป็นผู้ฟังที่ดี มีความสามารถในการจับประเด็น มีทักษะในการจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะการสนทนากลุ่ม และสำหรับการสนทนากลุ่มสำหรับกลุ่มเปราะบาง การใช้ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มกับกลุ่มเปราะบางที่มีความคุ้นเคยและได้มีโอกาสพบเจอก่อนการสนทนากลุ่ม จนไม่มีความกังวลที่จะให้ข้อมูลนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้การสนทนากลุ่มประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์การวิจัยมากขึ้น

ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม

ในการดำเนินการสนทนากลุ่ม ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1. กำหนดปัญหาหรือหัวข้อของการศึกษา แนวคำถาม

การกำหนดปัญหาหรือหัวข้อของการศึกษา และแนวคำถาม เป็นสิ่งสำคัญในการสนทนากลุ่ม โดยมีสิ่งที่ต้องคำนึงก็คือ ต้องเป็นคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยโดยการใช้ภาษาที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสามารถเข้าใจคำถาม ซึ่งในการเตรียมการเหล่านี้ ควรมีการทดลองตั้งคำถามกับผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ซึ่งมีวิถีชีวิต พื้นฐานความรู้ และการศึกษาใกล้เคียงกับผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบว่า คำถามที่ใช้ในการสนทนากลุ่มนั้น ผู้ตอบมีความเข้าใจต่อภาษารูปประโยคที่นักวิจัยเตรียมไว้หรือไม่ เพราะการใช้คำถามในระดับที่เหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูล จะช่วยให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

2. กำหนดทีมงาน

ทีมงานประกอบด้วย ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) ผู้จดบันทึก (note taker) และผู้ช่วยทั่วไป (assistant) ซึ่งแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

2.1 ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม

ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม มีหน้าที่ในการดำเนินการสนทนากลุ่ม ควรมีทักษะในการพูดคุย มีความสามารถในการซักถาม รวมทั้งการ

สร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันอย่างเหมาะสม โดยผู้นำสนทนากลุ่มไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง ไม่ควรข่มความคิดของผู้อื่น จนทำให้ผู้เข้าร่วมมีความอึดอัด และสิ่งที่ควรระวังในการเก็บข้อมูลกลุ่มเปราะบางก็คือ ไม่ควรแสดงความเห็นอกเห็นใจ ความเวทนาจนเกินพอดี เพราะอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้กลุ่มเปราะบางรู้สึกว่าคุณค่า และแตกต่างจากคนทั่วไปในสังคม ก่อให้เกิดความมั่นใจ หรือหวาดระแวงตามมา นอกจากนี้ ควรให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ อย่างอิสระและเป็นธรรมชาติมากที่สุด เพื่อให้คนที่ไม่ค่อยพูดได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นด้วย

2.2 ผู้จัดบันทึก

ผู้จัดบันทึกควรเป็นผู้ที่สามารถอยู่ร่วมตลอดเวลา และทำหน้าที่ในการจัดบันทึกเพียงอย่างเดียว ไม่ควรร่วมสนทนาด้วย เพราะจะทำให้การจัดบันทึกข้อมูลไม่ครบถ้วน ทั้งนี้ ควรมีผู้จัดบันทึกมากกว่า 1 คน เพื่อให้ข้อมูลที่ไต่จากการบันทึกมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.3 ผู้ช่วยทั่วไป

ผู้ช่วยทั่วไป มีหน้าที่ในการควบคุมเครื่องบันทึกเสียงและเปลี่ยนเทปขณะที่กำลังดำเนินการสนทนา รวมทั้งอำนวยความสะดวกแก่ผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จัดบันทึก เพื่อให้แต่ละคนทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

3. ดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม

การดำเนินการสนทนากลุ่ม ควรเริ่มต้นด้วยการแนะนำตนเองและทีมงาน (ผู้จัดบันทึกและผู้บริการทั่วไป) โดยควรพยายามสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในขณะแนะนำตัว ควรจัดเตรียมอุปกรณ์ (กระดาษจัดบันทึกและดินสอ กระดาษและกระดาษฟลิปชาร์ต เครื่องบันทึกเสียง) ที่ใช้ในการสนทนากลุ่มให้พร้อม หลังจากนั้นจึงดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา จุดมุ่งหมายในการจัดสนทนากลุ่ม

- 3.2 เกริ่นนำด้วยคำถามที่ทุกคนสามารถตอบได้อย่างสบายใจ เพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย เป็นกันเอง
- 3.3 เมื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเริ่มมีความคุ้นเคยกัน จึงเริ่มคำถามในแนวการสนทนาที่จัดเตรียมไว้

4. สรุปการสนทนากลุ่ม

เมื่อสนทนากลุ่มแต่ละประเด็นเรียบร้อยแล้ว ควรมีการสรุปข้อมูลที่ได้ในแต่ละประเด็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่ได้จากการสนทนา และผู้ให้ข้อมูลจะได้ทบทวนคำตอบของตนเอง ซึ่งอาจนำไปสู่การเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงข้อมูลบางประเด็น อีกทั้งเป็นการช่วยให้ผู้บันทึกข้อมูลได้ทบทวนในสิ่งที่ได้บันทึกอีกด้วย

ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

การศึกษาข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือวิจัยที่สำคัญที่สุด ก็คือผู้ทำหน้าที่เก็บข้อมูลนั่นเอง ดังนั้นข้อจำกัดหนึ่งในการสนทนากลุ่ม ก็คือ ปัจจัยที่เกิดจากบุคคลหรือสถานการณ์ดังต่อไปนี้

1. ผู้ดำเนินการสนทนาที่ไม่ได้รับการฝึกฝนอย่างถูกต้องจะทำให้การดำเนินกลุ่มไม่ราบรื่น
2. แนวทางการสนทนากลุ่มที่เรียบเรียงไม่ดี ไม่มีลำดับ มีความซับซ้อน จะทำให้การสนทनावกวน สับสน ในที่สุดผู้ร่วมสนทนาจะไม่อยากออกความคิดเห็น
3. ผู้ร่วมวงสนทนาไม่มีลักษณะร่วมคล้ายกัน หรือวัฒนธรรมเดียวกัน และไม่สามารถข่มกันได้ การสนทนาจึงจะไม่ราบรื่น บรรยากาศกลุ่มเสีย หรือมีคนไม่พูดมากขึ้น
4. ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มไม่สามารถให้ภาพพฤติกรรมจริง (พฤติกรรมต่าง ๆ นักวิจัยต้องไปสังเกตการณ์) เพราะสิ่งที่คิดหรือพูดออกมาอาจไม่ใช่สิ่งที่ทำ
5. ข้อมูลจากกลุ่มแต่ละกลุ่มไม่สามารถเป็นตัวแทนของสังคมหรือวัฒนธรรมที่ผู้ร่วมสนทนาดำเนินชีวิตอยู่ได้ ใช้อธิบายได้เฉพาะกับบริบทของกลุ่มนั้น ๆ เท่านั้น
6. ไม่เหมาะที่จะใช้ในหัวข้อสนทนาที่เป็นเรื่องส่วนตัวมาก ๆ

7. การสร้างแนวคำถามจะต้องเรียบเรียงแนวคำถามให้ดี ไม่วกวน อาจเรียงลำดับตามประเภทของประเด็นตามความยากง่าย หรือตามลำดับความตรงไปตรงมาและซับซ้อนของเหตุผล

เทคนิคในการสนทนากลุ่ม

การสังเกตปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมีความสำคัญมาก ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ มักไม่แสดงออกผ่านการพูด หรือแสดงความรู้สึกให้เห็นอย่างชัดเจน ดังนั้น การสังเกตปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่นักวิจัยไม่ควรละเลย เพราะเมื่อเกิดปฏิกริยาเชิงลบ ซึ่งแสดงถึงความกังวล ความเครียด หรือความกลัวของกลุ่มเปราะบางที่ให้ข้อมูล ก็จะไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น กลุ่มเปราะบางที่ให้ข้อมูลเกิดความกลัว จนไม่กล้าที่จะพูดความจริง อาจเบี่ยงประเด็น หรือให้ข้อมูลที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง เพราะต้องระวังความปลอดภัยของตนเอง หรือบุคคลแวดล้อม ดังนั้นการสังเกตสีหน้า ท่าทาง แววตา หรือปฏิกริยาอื่น ๆ ของกลุ่มเปราะบางที่ให้ข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญ ควบคู่ไปกับการหลีกเลี่ยงในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. สถานที่ที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม ควรเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยจากการคุกคามของผู้คนที่ทำให้กลุ่มเปราะบางมีความกังวลเมื่อต้องให้ข้อมูล ไม่มีผู้คนกลุ่มอื่น ๆ นอกเหนือที่แจ้งไว้เข้ามาร่วมรับรู้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม การแจ้งให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทราบ และยอมรับสถานที่ที่ใช้ในการสนทนากลุ่มก็จะช่วยให้กลุ่มเปราะบางที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้เตรียมตัว และช่วยลดความกังวลเมื่อต้องให้ข้อมูลได้ นอกจากนี้หากสามารถทำได้ก็คือ การให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มร่วมแสดงความคิดเห็นหรือเลือกสถานที่ในการสนทนากลุ่ม ก็จะช่วยให้บรรยากาศในการสนทนากลุ่มมีความผ่อนคลายสำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมากขึ้น (ภาพที่ 7 และ 8)

ภาพที่ 7 การสนทนากลุ่มด้วยรูปแบบที่เรียบง่าย มีอาหารวางให้รับประทานตามความชอบสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในพื้นที่ของผู้ให้ข้อมูล จะช่วยให้การเก็บข้อมูลประสบความสำเร็จมากขึ้น

ภาพที่ 8 การจัดที่นั่ง ให้ทุกคนได้นั่งในตำแหน่งที่เท่ากัน รวมทั้งผู้ทำหน้าที่ในการดำเนินการสนทนา เปิดโอกาสให้ทุกคนได้พูดแสดงความคิดเห็นโดยให้ความมั่นใจว่าจะปลอดภัยในเรื่องราวที่ได้พูด ข้อมูลเป็นความลับ และทุกคนคือคนสำคัญที่จะช่วยในการแก้ไขปัญหา เปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ดีขึ้น ก็จะช่วยให้อารมณ์ผ่อนคลาย เป็นกันเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดใจที่จะให้ข้อมูล

2. ศึกษาข้อมูลของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม เช่น ชื่อ อาชีพ สถานะในสังคม หรือประเด็นอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าผู้ดำเนินการสนทนาใส่ใจและให้ความสำคัญต่อผู้เข้าร่วม หากไม่มีก็ควรสอบถามก่อนเริ่มเข้าสู่การเก็บข้อมูล เนื่องจากในบางสถานการณ์ แม้กลุ่มเปราะบางที่เก็บข้อมูล จะมีสถานการณ์หรือประเด็นปัญหาที่ต้องการเก็บข้อมูลคล้ายคลึงกัน แต่ลักษณะอื่น ๆ เช่น การแต่งกาย การศึกษา หรือสถานะอื่น ๆ ก็อาจทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มบางคนเกิดความรู้สึกว่าตนเองแตกต่างหรือด้อยกว่าผู้เข้าร่วมอื่น ๆ ดังนั้นการให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน และสร้างบรรยากาศของความเท่าเทียม แนะนำให้ทุกคนได้รู้จักกัน ก็จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มรู้สึกผ่อนคลาย และสามารถให้ข้อมูลโดยปราศจากความกังวล (ภาพที่ 9)

3. ไม่ควรมุ่งตั้งคำถามจนไม่ได้ดูปฏิกิริยาของคนตอบ ในประเด็นนี้เป็นเรื่องที่ต้องระวังเป็นอย่างมาก ซึ่งจากประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลพบว่า สถานการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเพราะผู้เข้าร่วมบางกลุ่มที่มีภูมิหลังแตกต่างจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และมัก

สนใจในข้อมูลที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มตอบ มีความรู้สึกว่าเป็นข้อมูลที่แปลกใหม่ และมีประเด็นที่ต้องถามเพิ่ม จนทำให้มีคำถามที่เกินขอบเขตจากผู้ประสานงานได้ ทำข้อตกลงไว้ ดังนั้น เมื่อมีสถานการณ์เหล่านี้เกิดขึ้น ผู้ทำหน้าที่ควบคุมการสนทนากลุ่มต้องทำหน้าที่ในการสนทนากลุ่มให้เป็นไปตามขอบเขตที่ได้ประสานงานกับผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มไว้

4. ไม่ถามซ้ำ ๆ ในประเด็นที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเลี้ยงที่จะตอบ พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในกรณีนี้มักเกิดขึ้นจากนักวิจัยมักมุ่งที่จะได้ข้อมูล จนละเลยความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล ยิ่งผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มเปราะบางด้วยแล้ว มักมีสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องระวังในการตอบคำถาม ดังนั้นถึงแม้จะไว้วางใจทีมวิจัยหรือผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มมากเพียงใด แต่ยังมีปัจจัยที่เป็นตัวแปรสำคัญในการสนทนากลุ่มก็คือ ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มด้วยกัน ทีมงานจากผู้เก็บข้อมูลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนากลุ่ม หรือแม้กระทั่งคำถามที่ชวนให้กังวล ก็อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มที่เป็นกลุ่มเปราะบางบางคนกังวลที่จะตอบคำถาม ดังนั้น ข้อควรระวังในกรณีนี้ก็ คือ การไม่ถามคำถามเดิมซ้ำ ๆ หากผู้เข้าร่วมแสดงปฏิกิริยาทางกาย เช่น แกว่งตามีความกังวล หรือการส่ายหน้า สบตาขอความช่วยเหลือ นอกจากนี้ สิ่งที่จะช่วยลดความกังวลได้อีกประการหนึ่งจากความอึดอัดเมื่อไม่ต้องการตอบคำถามของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ก็คือ การแสดงความบริสุทธิ์ใจในความห่วงใยของความรู้สึกของผู้สนทนากลุ่มด้วยการแจ้งว่า ตามจริยธรรมการวิจัย ผู้เข้าร่วมสนทนามีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามในประเด็นที่ไม่อยากตอบโดยที่ไม่ส่งผลอันใดต่อผู้ให้ข้อมูล เหตุที่ต้องระวังตรงส่วนนี้ให้มากเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มเปราะบาง มีสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของพวกเขาอยู่แล้ว การเก็บข้อมูลวิจัยจะต้องระวังที่จะไม่เพิ่มสถานการณ์ปัญหาให้เพิ่มขึ้นในพื้นที่ชีวิตของกลุ่มเปราะบางเหล่านี้

5. ใช้ภาษาถิ่นที่ผู้สนทนากลุ่มใช้ในการสื่อสาร หากผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มใช้ภาษาในชีวิตประจำวันต่างกัน ควรเลือกใช้ภาษาที่ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนเข้าใจ การเก็บข้อมูลจากกลุ่มเปราะบาง มักเป็นการเก็บข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลมีความคล้อยคลึงกันในประเด็นที่ศึกษา นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมักใช้ภาษาพูดหรือภาษา

ถิ่นเดียวกัน ดังนั้นการที่ผู้นำการสนทนากลุ่มใช้ภาษาถิ่นก็จะช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลมีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น หรือตอบคำถามได้ง่ายขึ้น ที่ผ่านมามีพบว่า มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มบางคนไม่ตอบคำถามหรือแสดงความคิดเห็นในข้อมูลของตัวเองมี เนื่องจากไม่ถนัดที่จะใช้ภาษากลางในการสื่อสาร การสร้างความสะดวกในการให้ข้อมูล จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นักวิจัยควรให้ความสำคัญ (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 การแต่งกายอย่างเรียบง่าย และการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสาร จะช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่าการวิจัยเข้าถึงง่าย และสนใจที่จะให้ข้อมูล มากกว่าการแต่งกายอย่างหรูหรา

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเก็บข้อมูลกลุ่มเปราะบาง

(พื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา)

“การตีมสุรา” ถือเป็นข้อห้ามในหลายศาสนา และเป็นสิ่งต้องห้ามที่ผิดกฎหมายสำหรับบางกลุ่มและบางสถานที่ แต่สุรากลักลับเกี่ยวข้องในหลายโอกาส หลายสถานการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไทย จนแทบกลายเป็นเรื่องปกติ

ด้วยเหตุนี้ “สุรา” จึงส่งผลกระทบต่อบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มศาสนา และความเชื่ออย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ และหนึ่งในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบและต้องเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาจากสุราก็คือ “ผู้หญิง” ซึ่งนับเป็นกลุ่มเปราะบางในสังคม

การตีมสุราของบุคคลในครอบครัว ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชีวิตและปฏิบัติการชีวิตประจำวันของผู้หญิงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น เสี่ยงเพรียกของผู้หญิงเหล่านี้ จึงเป็นการสะท้อนมุมมองที่มีนัยและความหมายสำคัญที่สังคมต้องรับฟัง

นอกเหนือจากรายงานโครงการวิจัยแล้ว นักวิจัยยังได้จัดทำพ็อคเก็ตบุ๊กเพื่อสื่อสารต่อสังคมในวงกว้างถึงผลกระทบจากสุรา หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องราวพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา จากการพูดคุยกับผู้หญิงฯ จำนวน 15 คน บุคคลรอบข้างผู้หญิงฯ เช่น ญาติ เพื่อนสนิท สมาชิกในสังคม จำนวน 15 คน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา อาสาสมัครในชุมชน หรือผู้นำธรรมชาติในพื้นที่จำนวน 15 คน แม้ผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในสังคม แต่หากละเลย กลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้อาจขยายวงกว้างจนยากที่จะแก้ไขได้ในอนาคต เรื่องราวสถานการณ์พื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา คืออีกมุมมองหนึ่งที่สะท้อนปัญหาจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการตีมสุรา ซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่ทุกภาคส่วนที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลผู้หญิงเหล่านี้ หรืออาจเป็นสิ่งที่สะท้อนให้ทราบถึงพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงกลุ่มหนึ่งที่ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้รับรู้แล้วไม่นิ่งเฉยและปล่อยให้ผ่านไปให้ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาในปฏิบัติการชีวิตประจำวันอย่างเดี๋ยวดาย เพราะการใช้ชีวิตที่เอาใจใส่ดูแลกันนับเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรขาดหายไปจากสังคมไทย ความตระหนักและร่วมมือกันเอาใจใส่ดูแลพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุราจึงเป็นหน้าที่ของทุกคน

“ผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา”

ผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา เป็นเรื่องราวที่สะท้อนวิถีชีวิตประจำวันในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้หญิงเหล่านี้ ล้วนสะท้อนความรู้สึกเหมือนกันว่า “ไม่มีใครอยากเป็น” แต่เมื่ออยู่ในสถานะนี้แล้ว หลากหลายเรื่องราวในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงเหล่านี้ นับเป็นการสะท้อนมุมมองของกลุ่มเปราะบางซึ่งเป็นประชากรซ่อนเร้นในสังคมที่ไม่อาจมองผ่าน

หากถามถึงที่มาของการเป็นผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุรา ผู้หญิงเหล่านี้มีสาเหตุ และเส้นทางที่แตกต่างกันตามพฤติกรรมการแสดงออกของผู้ตีมสุราในครอบครัว บางคนรับรู้ว่ามีผู้ตีมสุราในครอบครัว อย่างเช่น กรณีของ “พิกุ้ง” ที่รับรู้เสมอว่าสามี ซึ่งเป็นข้าราชการครูอยู่ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง ตีมสุรามาดลอดตั้งแต่คบกันเป็นแฟน จนเป็นสามีภรรยากัน จนกระทั่งมีลูก เช่นเดียวกับ “น้านาง” และ “ครูฟ้า” ที่รู้ว่าสามีตีมสุราตามงานต่าง ๆ แต่ก็ไม่คิดว่าจะส่งผลต่อสุขทุกข์ หรือความกังวลในหัวใจของตัวเองในเวลาต่อมา “ไม่คิดว่า ยิ่งนานไปก็ยิ่งหนักขึ้น จากเดิมที่ตีมเพียงแค่ตามงาน ตามเทศกาล ก็กลายเป็นตีมทุกวัน มีเวลาที่ตีมประจำ เป็นกลุ่มที่ชัดเจน” ครูฟ้าให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกับ “น้านาง” ที่จากตอนแรกมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ปัญหาในพื้นที่ชีวิตเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้นตามเวลาที่ผ่านมา

บางคนไม่เคยรับรู้มาก่อนเลยว่า ตัวเองคือผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวตีมสุรา เช่น “น้องยะ” ที่แต่งงานกับแฟนที่รู้จักกันมาและไปสืบข้อมูลจนได้รู้ว่าแฟนที่คบกันอยู่มา จากครอบครัวที่เคร่งครัดในเรื่องหลักการอิสลาม คงนำน้องยะไปสู่การเป็นอิสลามิกชนที่ดี ที่ปฏิบัติตามหลักการของอิสลาม ซึ่งถือว่าการตีมสุราเป็นบาปใหญ่ เป็นความผิดอันร้ายแรงตามหลักการ คิดว่าสามีที่มาจากครอบครัวที่ดีคงไม่เป็นผู้ตีมสุรา แต่เมื่อได้รับรู้ว่าสามีตีมสุรา น้องยะก็ผิดหวัง เสียใจ และรู้สึกอับอายผู้คนในสังคม เมื่อถามถึงสาเหตุลึกลงไปของการตีมสุราของสามี ก็ได้รับรู้ว่า แม้จะเกิดในครอบครัวที่เคร่งครัดในเรื่องหลักการอิสลาม แต่สามีก็ใช้ชีวิตในสังคมและเติบโตในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้ใช้อิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต ดังนั้น แม้จะเกิดจากครอบครัวแบบไหน น้องยะก็เชื่อว่า สิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมมา ย่อมมีอิทธิพลมากกว่า

ในขณะที่ **“น้องแจน”** ก็สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อม ที่มีอิทธิพลต่อคนในครอบครัว มากเช่นกัน เมื่อพี่สาวของน้องแจนเป็นบุคคลหนึ่งที่แหวกวัฒนธรรมเดิมของครอบครัว และสังคม กลายเป็นผู้หญิงที่ดื่มสุราเมื่ออยู่ห่างไกลสายตาของคนในบ้าน เป็นลูกที่ เชื้อฟุ้ง แสดงออกในสิ่งที่พ่อแม่สบายใจ ยามเมื่อใช้ชีวิตกับคนในครอบครัว **“คนในชุมชน คนในครอบครัวไม่รู้หรือว่าที่ดื่มเหล้า ถ้าจะรู้จักพวกเขาเที่ยวด้วยกัน แต่ไม่มีใครเอามาพูดกันหรอก เพราะไก่อเห็นตืนงู งูเห็นนมไก่ เขาก็ไปเที่ยว เราก็กเห็นเขา เขาก็รู้ เราก็กีเจียบ ๆ ไว้ เจอกันตามบ้าน ก็พูดคุยกติ จะแซวอะไรเกี่ยวกับวงเหล้า ก็ซุบซิบกันตามประสาเรา แต่ถามว่าเห็นด้วยมัย ไม่หรอก แต่เราก็กต้องเป็นตัวกลาง ที่ต้องดูแลพี่ และห่วงความรู้สึกของแม่ ก็กต้องทำทุกสิ่งให้เป็นปกติต่อไป แม้ในใจ จะกั้วลอลยู่ตลอดกก็ตาม”**

ส่วน **“กะนา”** ที่เลี้ยงการแต่งงานจากหนุ่มบ้านเดียวกันที่รู้อยู่แล้วว่าดื่มสุรา จนมาแต่งงานกับสามี ทั้งที่ก่อนสู่ขอคบกันเป็นแฟนก็แสดงถึงลักษณะที่ดี แต่เมื่อแต่งงานกัน ย้ายมาอยู่บ้านสามี เขาก็กแสดงออกให้รับรู้เลยว่ เขาคือผู้กดื่มสุรา **“มาอยู่บ้านเขา เขาก็กดื่มให้เรารู้เลย ไม่มีปกปิด ไม่มีแอบ ก็กใจหายววบ ว่เรามีสามี ก็กดื่มสุราเธอ”** แต่ในกรณีของ **“กะเยาะ”** ยามใช้ชีวิตในสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่เอื้อต่อการดื่มสุรา เช่นการใช้ชีวิตก่อนแต่งงานเขาคือผู้นำครอบครัวที่ดี และรับผิดชอบ ต่อครอบครัว เมื่อย้ายที่ทำงาน เขาคได้เจอผู้ร่วมงานกดื่มสุรา ซึ่งเป็นวิถีแบบเดิมของเขา ก็กทำให้เขาหันมาดื่มสุราอีกครั้ง และกลายมาเป็นปัญหาจนถึงตอนนี้

“กะเซอรี” รับรู้ว่าสามีตีมสุรามามากแต่เดิม เพราะตอนคบกันเป็นแฟน และเรียนที่โรงเรียนเดียวกัน ก็เห็นพฤติกรรมสามีตลอด แต่ในตอนนั้นรู้สึกว่าเป็นการดีเพื่อเฉลิมฉลองตามโอกาส ตีมช่วงเทศกาล หรือการพบปะสังสรรค์ คงไม่ทำให้สามีกลายเป็นผู้ติดการตีมสุราจนขาดไม่ได้ และกะเซอรีเชื่อว่า แฟนของตัวเองเป็นผู้ที่มีสัมมาคารวะ ให้เกียรติผู้ใหญ่ จนเป็นที่รักและเป็นหัวใจของพ่อแม่ เดิมทีแฟนนับถือศาสนาพุทธ เมื่อตัดสินใจแต่งงานก็เชื่อว่าเขาจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเลิกตีมสุราเพื่อปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของอิสลามตามที่ให้สัญญาแก่พ่อแม่ไว้ แต่กลับไม่เป็นเช่นนั้น สามีกะเซอรีตีมสุราหนักขึ้นจนกลายเป็นปัญหาในพื้นที่ชีวิตของกะเซอรีที่สุด เช่นเดียวกับ **“กะเซาะ”** ก็มีความคาดหวังเหมือนกะเซอรี ที่คิดว่า คำสัญญาในวันนิกะฮ์ (แต่งงานตามหลักศาสนาอิสลาม) จะเป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคู่รักที่กลายเป็นสามีหลังจากแต่งงานกัน *“ตอนนั้นปะกับมะกือขอคำสัญญา อิหม่าม (ผู้นำศาสนาในชุมชน) ก็ชี้แจงว่า หากเป็นมุสลิมแล้ว ต้องปรับพฤติกรรม แต่งงานกันแล้วก็ต้องไม่กินเหล้าเหมือนเมื่อก่อน เขาก็พยักหน้า”* แต่คำสัญญานั้นก็ไม่เป็นผล เพราะสามีของกะเซอรีและกะเซาะยังคงตีมสุรา และตีมหนักขึ้นจนขาดไม่ได้จนถึงตอนนี้

“ยายซา” และ **“โตะมีนะ”** คือ ยายที่มีหลานตีมสุรา ด้วยสถานะของหญิงชราทั้งสองคนก็คือผู้สูงวัย ที่มีความรักความห่วงใยหลานที่ตีมสุรา ยายซา มีหลานเป็นผู้หญิง และมีลูกติด 1 คน ตีมสุราจากการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนต่างเพศ โดยเริ่มต้นจากการรับประทานอาหารร่วมกัน และนำไปสู่การชักชวนให้ตีมสุรา เวลาผ่านไปจากตีมเล็ก ๆ น้อย ๆ หลานของยายซาก็กลายเป็นผู้หญิงที่ตีมสุราจนเป็นนิสัย ส่วนโตะมีนะก็เล่าว่า หลานชายที่ตีมสุรา มีแฟนและมักชวนกันเที่ยวกลางคืน เมื่อก่อนเขาเป็นเด็กเรียบร้อย เมื่อเที่ยวมากขึ้น มีความสนิทสนมกับแฟนที่คบกัน ก็เริ่มทำอะไรหลาย ๆ อย่างที่เป็นบาป ทั้งทำซินา (ผิดประเวณี) ใช้ยาเสพติด และการกินเหล้าคือบาปอีกอย่างที่หลานทำ *“ลูกเราที่เป็นมีนะ (แม่) ของเขาก็กินไปแล้ว เพิ่งเสียไปไม่นานนี้เอง ลูกทำงานดี เป็นแบบอย่างของคนประสบความสำเร็จ ได้รับราชการ แต่เป็นบททดสอบจริง ๆ ที่หลานกลายมาเป็นแบบนี้”* โตะมีนะทั้งทำ

ด้วยน้ำเสียงที่ท้อใจ

“กะมะ” ที่มีน้องชายตี๋มสุราเล่าว่า น้องชายตี๋มสุราเนื่องจากตามเพื่อน เพราะอยากเป็นฮีโร่ อยากเป็นคนที่เพื่อน ๆ ยอมรับ ส่วน **“พี่อ้วน”** ก็เล่าถึงน้องชายตัวเองว่า น้องชายตี๋มสุราจนเป็นนิสัยและขาดไม่ได้ ทั้งกะมะและพี่อ้วนต่างลำบากใจกับสถานการณ์ในพื้นที่ชีวิตของตัวเองที่มีน้องซึ่งเป็นผู้ที่มีความผูกพันทางสายเลือดเดียวกันตี๋มสุรา และเป็นเรื่องไม่ง่ายเลยที่ต้องอยู่ในสถานะของผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวตี๋มสุรา

ส่วน **“น้องหญิง”** ที่มีพ่อตี๋มสุราได้เล่าว่า **“พ่อตี๋มสุราตั้งแต่หญิงจำความได้ตั้งแต่เด็กจนโต เราคือลูกที่มีพ่อตี๋มสุรา ถ้าถามถึงสาเหตุ หญิงเชื่อว่า มีการส่งต่อวิธีคิดมาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นทวดที่ส่งต่อกันมา พ่อคือคนที่มักเล่าถึงความภูมิใจของตนเองว่า คือชายไทย ชายไทยแท้ต้องพูดเพราะ สุภาพบุรุษ มีน้ำใจ ช่วยเหลือผู้อ่อนแอ พ่อช่วยหมดไม่ว่าคน สัตว์ และถ่ายทอดลักษณะนั้นมาสู่เราด้วย ย้ำเสมอเรื่องความเมตตา การช่วยเหลือผู้คน แต่สิ่งที่แฝงมาด้วยความเป็น ชายไทยของพ่อคือ การตี๋มสุรา พ่อพูดทีเล่นทีจริงว่า ชายไทยแท้ต้องตี๋มเหล่า ต้องคอแข็ง แต่เรารู้ว่าไม่ใช่ การพูดเล่นขำ ๆ นี้พ่อเชื่อแบบนั้นจริง และมักพูดถึงวิธีคิดนี้เสมอ มันคือความคิดและการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นที่ต้องยอมรับว่า คือความเชื่อที่ฝังรากลึกและยากจะเปลี่ยนแปลง”**

บางคนรับรู้ว่าคุณคนในครอบครัวตี๋มสุรา แต่ไม่คิดว่าการตี๋มสุราจะกลายเป็นปัญหาในพื้นที่ชีวิต จึงไม่คิดห้ามปรามหรือแสดงความรู้สึกโดยทันทีเพราะไม่คิดว่าการตี๋มสุราของคุณคนในครอบครัวจะดำเนินไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนบางคนรับรู้ว่าการตี๋มสุราแต่คาดหวังว่า คำสัญญา การเปลี่ยนวิถีชีวิต เช่น การเปลี่ยนศาสนา หลังจากการแต่งงาน การเปลี่ยนบรรยากาศ หรือสิ่งแวดล้อม จะทำให้ผู้ตี๋มสุราหยุดตี๋มหรือลดปริมาณ พฤติกรรมเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นและตัวเองจะหลุดพ้นจากการเป็นผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตี๋มสุรา แต่ในความเป็นจริง เมื่อจุดเริ่มต้นคือ

การดื่มสุรา ปลายทางก็ยังคงดื่มสุรา ที่ไม่มีที่ท่าว่าจะลดลง ส่วนบางคน ไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีคนในครอบครัวดื่มสุรา และารู้เมื่อเวลาผ่านไป จนยากที่จะแก้ไข ในขณะที่บางคนก็รับรู้ว่ามีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรา และบุคคลเหล่านี้คือผู้ที่มีความผูกพันทางสายเลือด เป็นพ่อ เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นหลาน ซึ่งอยู่ในสถานะที่ยากในการจะหลีกเลี่ยงการเป็นผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวดื่มสุรา และการดื่มสุราก็เป็นส่วนหนึ่งในแบบแผนชีวิตประจำวันของพวกเขา เป็นสถานการณ์ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นที่ต้องเผชิญบนพื้นที่ชีวิตของ “ผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรา”

“สาเหตุที่สมาชิกในครอบครัวดื่มสุรา”

เมื่อพูดคุยกับผู้หญิงที่เป็นอาสาสมัครให้ข้อมูลในเรื่องนี้ ทำให้ทราบว่า ผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรามีความเชื่อ มุมมอง และแสดงความคิดเห็นว่า สาเหตุที่ทำให้บุคคลในครอบครัวดื่มสุรามีที่มาแตกต่างกัน บางคนเชื่อว่า มาจากสิ่งแวดล้อมบรรยากาศการอบรมเลี้ยงดู เช่น การถ่ายทอดพฤติกรรม การส่งต่อความเชื่อ วิธีคิด จากรุ่นสู่รุ่น นำพาให้บุคคลในครอบครัวกลายเป็นผู้ที่ดื่มสุรา อย่างที่เราได้ทราบจาก “พี่ก๊วง” ที่เล่าว่า “ครอบครัวสามี ดื่มเหล้ามาตลอด ไม่ใช่ดื่มกันเฉพาะผู้ใหญ่ เจียบ ๆ นะ ฝึกกันตั้งแต่เด็ก ๆ กันเลย บ้านของเขาในช่วงเทศกาลก็ตั้งวงดื่มเหล้ากัน เด็กเดินผ่าน ก็ยื่นให้เลย คนในวงก็นั่งคอยลุ้นกันว่าเด็กดื่มแล้วจะเป็นไง สามีเราตอนเด็ก ๆ ก็เป็นแบบนี้แหละ เขาคงเคยผ่านประสบการณ์นี้ ตอนที่รู้จักกัน เขาก็ดื่มเหล้าอยู่แล้ว บวกกับช่วงเรียนก็เจอเพื่อนที่ดื่มเหล้า ช่วงนั้นแหละทำให้เขาติดจริง ๆ จัง เรียนไป กินเหล้าไป”

ส่วน “น้องหญิง” ที่มีพ่อดื่มสุรา เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองต่อการเริ่มต้นดื่มสุราของพ่อไว้ว่า “โตมา ก็รู้แล้วว่าพ่อดื่มสุรา บางทีเวลาเมาแล้วนั่งเดี๋ยวว่าให้เพล่า ๆ ลงบ้าง พ่อก็หลุดเล่ามาว่าบ้านพ่อดื่มสุรากันตั้งแต่วัยรุ่น รุ่นพ่อของพ่อ ก็ดื่มกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า คือดื่มกันมารุ่นสู่รุ่น ฝึกกันมา มีงานมีเทศกาลก็ดื่มกันเลย” น้องหญิงเลยมองว่าการดื่มสุราของพ่อมาจากการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นนั่นเอง ในขณะที่ก็กะเขอเรื่อมองว่า แม้ครอบครัวของสามีจะดื่มสุรากันทุกรุ่นเหมือนครอบครัว

น้องหญิง แต่ “กะเซอริ” ก็ให้น้ำหนักกว่า การดื่มสุราที่แท้จริงจนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ของสามีตัวเอง มีสาเหตุมาจากการส่งต่อ จากรุ่นสู่รุ่นเช่นกัน แต่เป็นการส่งต่อจาก สถาบันการศึกษา ไม่ใช่สถาบันครอบครัว อย่างเช่นกรณีของพี่น้องหญิง

“น้องยะ” ก็เล่าให้ฟังในมุมมองของ ผู้ดื่มสุราในครอบครัวของตนเองเช่นกันว่า “สามีมาจากครอบครัวที่ดี พ่อแม่เขาดีมาก ๆ เครื่องครัวหลักการอิสลาม อย่างว่าแต่เหล้าที่เป็นบาปใหญ่เลย แคะอาหารอื่น ๆ ที่คลุมเครือ (อาหารที่ไม่แน่ใจว่าสามารถทานได้หรือไม่ เช่น ไก่ ซึ่งอิสลามอนุญาตให้ทานได้ และวางขายตามห้างสรรพสินค้า ที่ไม่มี เครื่องหมายหะลาล รับรอง) เขายังไม่กินเลย พ่อแม่พี่น้องเขาดีหมด แต่เขาหนีแหละ เขาที่เติบโตมาจากที่อื่น สภาพแวดล้อมแบบอื่น ไม่มีบรรยากาศอิสลาม ณ ตรงนั้น การใช้ชีวิตตามวิถีอื่น คำมา เสร็จงานก็ร่ำสุราดื่มเหล้า ก็กลายเป็นวิถีของเขา” เช่นเดียวกับสามีของ “กะนา” และ “กะเยาะ” ที่ดื่มสุราเนื่องจากวิถีของคนในที่ ทำงานที่เป็นต่างด้าวเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเสร็จจากงานใช้แรงก็ดื่มสุรา “เสร็จงานก็ดื่ม เขาทำงานกับพวกต่างด้าว เป็นคนดูแลคนงานเหล่านี้ก็ แก้วแก้วใจเขาให้เขา จัดการโน่นนี่แทน เขาบอกกับกะว่า การดื่มเหล้า ตั้งวงกัน คือสิ่งที่จะทำให้เขาได้สนิท กับลูกน้องมากขึ้น มีอะไรก็คุยเปิดใจกันในวงเหล้า” เขาคิดและเชื่อแบบนั้น

ในขณะที่กะเยาะเล่าถึงสามีที่ดื่มสุราว่า “ตอนแต่งงานใหม่ ๆ เขาเป็นคนที นิสัยดีมาก ได้เงินมาเท่าไรก็แบ่งไว้ใช้จ่ายส่วนตัวบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ และให้กะเก็บ ออมไว้เพื่ออนาคตของครอบครัว แต่เมื่อย้ายไปทำงานถูงมือที่ต่างจังหวัด เขาก็เจอ เพื่อนร่วมงานที่เป็นคนต่างด้าว เขาก็เริ่มดื่มเหล้าและติดเหล้าจนขาดไม่ได้จนถึง ตอนนี้”

ส่วน “กะมะ” และ “พี่อ้วน” ซึ่งมีน้องชายตี๋มสุราเหมือนกัน กะมะเล่าที่มาของการตี๋มสุราของน้องชายว่า “เขาอยากเป็นผู้มีอำนาจ อยากให้เพื่อนยอมรับ แต่เขาเลือกวิธีการที่ผิด แทนที่จะให้เพื่อน ๆ ยอมรับในเรื่องที่ดี เขากลับเลือกการกินเหล้าเมายา และใช้ยาเสพติดอีกหลายชนิดที่เพื่อนชวนให้ลอง” กะมะได้แสดงมุมมองเพิ่มเติมในเรื่องของการก้าวสู่การเป็นคนตี๋มสุราของน้องชายว่า “ส่วนหนึ่งเพราะน้องมีเงินเยอะ พ่อแม่ให้เงินไปโรงเรียนเยอะกว่าเด็กคนอื่น ๆ เขาเรียนไม่เก่ง ท่องอะไรก็ไม่จำ กลุ่มของเพื่อนก็เลยเป็นกลุ่มเด็กหลังห้อง ซักชวนกันไปทำในสิ่งที่ไม่ดี เมื่อจะใช้ยาเสพติด ตี๋มสุรา หรือสิ่งใดก็ตามที่ต้องใช้เงิน น้องก็พร้อมจะออกเงินเสมอ เลยทำให้เป็นที่สนใจของเด็กรุ่นพี่หรือเพื่อนที่ขาดแคลนตรงนี้ดึงเข้ากลุ่ม และเขาเองอยากเป็นฮีโร่ในสายตาเพื่อน อยากมีกลุ่ม อยากมีพรรคพวก ก็จะมีภาคภูมิใจว่าตัวเองหล่อ” คล้ายคลึงกับกรณีของน้องพี่อ้วน โดยได้เล่าถึงน้องชายตัวเองว่า เริ่มต้นตี๋มสุราด้วยการพบปะสังสรรค์ ในยามค่ำคืน และนำมาสู่การตี๋มสุรา ต้องไปตี๋มอย่างสม่ำเสมอ จากตั้งใจเพียงแค่พบเจอพูดคุยกับเพื่อนก็นำไปสู่การนัดเจอเพื่อตี๋มสุราจนถึงตอนนี้

ในขณะที่ “ยายชา” คิดว่าจุดเริ่มต้นของการตี๋มสุราของหลานสาวตัวเอง มีสาเหตุมาจากความคิดที่ว่า การตี๋มสุราทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงคน สร้างความสุข ความสนุกสนาน และเกิดความสนิทสนมระหว่างกันมากขึ้นในกลุ่มของผู้ที่ตี๋มสุรา “มันคิดว่า การที่ได้ไปนั่งตี๋มสุรากับผู้ชายที่ไปด้วยกัน จะทำให้มันได้กินอาหารดี ๆ มีสังคัมที่ดี มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับคนดัง ๆ ที่มีชื่อเสียง ทำให้มันมีความสุขและมีเพื่อน มีระดับเมื่อได้ไปเที่ยวกับคนพวกนั้น คลายเครียด สนุก ๆ มันบอกแบบนี้ละ” ทางด้าน “น้องแจน” มองว่าการตี๋มสุราของพี่สาวมีสาเหตุมาจากความต้องการคบค้าสมาคมกับผู้ชายที่เอื้อประโยชน์ให้ในเรื่องการกิน เที่ยว และทิปจากลูกค้า “กะบอกว่า ต้องตี๋มเพื่อที่จะเป็นจุดเริ่มต้นชักชวนให้ลูกค้าตี๋ม ชายเหล่าได้ก็จะมีเปอร์เซ็นต์ ตี๋มตามคำชวนของลูกค้า ถูกใจลูกค้าก็ได้ทิป ได้กินฟรี เที่ยวฟรี ร้องเพลง สนุกสนาน”

ส่วน “โตะมินะ” มองว่าสาเหตุการตีศีรษะของหลานชายมาจากการอยากอวดแฟน “ตอนแรกมันอยากจะอวดผู้หญิง ว่าตัวเองคอแข็ง ไม่ว่าจะยาเสพติดแบบไหน อะไร ๆ มันก็ใช้ได้หมด มันทำห่วย โชว์ผู้หญิง จนตอนนี้ก็ติด ขาดไม่ได้แล้ว กลับเมามาทุกคืน” จากเริ่มอยากอวดผู้หญิง หลานโตะมินะก็ติดสุรา จนไม่สามารถเลิกได้ในที่สุด จากข้อมูลจะพบว่า การติดสุราของผู้คนในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิง มักมีสาเหตุเริ่มต้นมาจากคำว่า “ไม่เป็นไร” หรือ “ฝึกไว้ จะได้คอแข็ง” จนนำไปสู่การดื่มและขาดไม่ได้ในที่สุด

“ปัญหาจากพฤติกรรมยามเมื่อเมาสุรา”

“น่านาง” ซึ่งตอนที่เริ่มพูดคุยกันใหม่ ๆ กับเรามองว่า การแสดงออกของสามีที่เมาสุรา ไม่เป็นปัญหาในพื้นที่ชีวิตของตัวเอง แต่เมื่อสนิทสนมกับทีมวิจัยมากขึ้นและได้คุยลึกลงไป น่านางบอกว่า ที่เสมือนไม่มีปัญหา แท้ที่จริงแล้วก็มี เพียงแต่ได้ถูกกดทับเอาไว้ “เพื่อรักษาครอบครัว” และ “ด้วยความกลัว” ของน่านางเอง จนกลายเป็น “ภาวะจำยอม” ราวกับไม่มีปัญหา แท้ที่จริงแล้ว น่านางเป็นผู้หญิงที่มีความอดทนด้วยความจำยอมต่อปัญหาที่ประสบอยู่เท่านั้น เพราะโดนตบหน้า ตอนที่สามีเมาสุรา เลยทำให้น่านางไม่กล้าที่จะแสดงอาการอะไรออกไป “น้ำเปิดประตูบ้านให้ เขาก็เดินเซเซจะล้ม น้ำไปประคอง แล้วก็พูดไปว่า เขา ๆ ลงหน่อย ลดปริมาณการดื่มสักนิดก็คงดี ห่วงสุขภาพ เขาตบเปรี้ยงเข้าที่หน้า และผลักน้ำล้มลง ตั้งแต่นั้นมา น้ำก็ไม่กล้าอีกเลย ทำได้แค่เปิดประตูให้เมื่อเขาเมากลับมา เพราะกลัวว่าจะโดนเหมือนครั้งนั้นอีก ง่าย ๆ คือไม่กล้าขัดใจเขาเลย” การตอบว่าไม่มีปัญหาในครั้งแรกของน่านาง ก็คือการพยายามซ่อนปัญหาไว้ และบอกตัวเองว่าต้องระวัง ไม่ให้ความเจ็บปวดเกิดขึ้นอีก “น้ำเจ็บ น้ำกลัว” น่านางกล่าว

ส่วนในกรณีของ **“กะเซาะ”** ก็โดนทำร้ายเช่นเดียวกับนางาน แต่ไม่ว่าจะ
นั่งเจียบเช่นไร ผู้ดื่มสุราก็ยังทำร้ายร่างกายกะเซาะอยู่เสมอ ทั้งตบ ตี ถีบ แล้วแต่
จะสรรหาวิธีการมาได้ และไม่ได้ทำร้ายเพียงแค้กะเซาะเท่านั้น กะเซาะบอกว่า
“หลาน ๆ ในตอนที่เขาไม่เมา ในยามที่เขาปกติก็แสดงออกว่ารักมาก ก็ยังโดนเตะ
เพียงแค่นั่งเล่นในบริเวณที่เขาจะเดินผ่าน งานชามกับข้าวกับปลาที่ทำไว้ก็ทั้งหมด
บางทีลูกกลับมาจากทำงานเหนื่อย ๆ จะกินข้าวก็ไม่ได้กิน พอขี้เมาเททั้งหมดแล้ว
แล้วถ้าเมมาขอยกกินเหล้าต่อ ขอเงินกะแล้วไม่มีให้ กระปุกอมสินหลาน หรือ
เงินใครในบ้านที่เจอเขาก็เอาหมด” ส่วน **“กะเยาะ”** ก็โดนทำร้ายจนต้องหอบลูกหนี
“ถ้ารู้ว่าเขากำลังเดินมาที่บ้าน และเมากลับมา เราก็ต้องหาทางหนีแล้ว หอบลูกหนี
เลย ไม่งั้นถ้าเขาขอเงินไปกินเหล้าต่อ เราไม่ให้ก็โดน ทั้งกะ ทั้งลูกก็โดนทำร้าย
ลูกที่สามีบอว่ารักกันรักหนาเวลาไม่เมานั้นแหละเขายังทำ กะเคยโดนเขาตบ ถีบ
กระที่บจนสลบ ทุกคนคิดว่ากะตายแล้ว แต่ก็รอดมาได้ บางทีเงินมีเท่าไร เขาเห็น
ก็แย่งเอาไปหมด คือทำอะไรได้ก็ทำเพื่อให้ได้ในสิ่งที่เขาต้องการ”

นอกจากผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวดื่ม
สุราแล้ว เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลใน
สังคมในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงเหล่านี้ก็ต้อง
ประสบกับปัญหาเช่นเดียวกัน อย่างเช่น
กรณีของ **“โตะมินะ”** ที่มีหลานชายซึ่งเริ่ม
ดื่มเหล้าตั้งแต่อายุ 13 ปี มักไปเที่ยวสังสรรค์
กับแฟน และกลับบ้านมาตอนดึกตื่น เคาะ
ประตู ขอเงิน โตะมินะซึ่งเป็นหญิงชราวัย
73 ปี หญิงมุสลิมในวัยนี้ที่เติบโตในบ้านและ
ชุมชนของตนเอง ไม่ค่อยได้พบเจอสังคมที่มี
คนเมาสุรามากนัก ซึ่งมีความกลัวคนเมาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว “เมื่อก่อน แม่เห็นคนเมา
ไกล ๆ ก็ไม่กล้าเหยียดใกล้ นาน ๆ ถึงจะเจอสักที ได้กลิ่นเหล้าก็เหม็นจนจะเป็นลม แต่
นี่มาเจอหลานตัวเอง ก็ไม่สบายใจ กลัว เครียดจนใจสั้น” โตะมินะเล่าว่า เมื่อหลาน

ชายกลับบ้าน ก็ต้องรีบปิดประตู ไล่กลอน “นอนนิ่ง ๆ หรือยืนอยู่หลังประตู ฟังเสียง ไม่กล้าแม้แต่จะขยับ ให้เขาเข้าใจว่าเราหลับไปแล้ว แต่ถ้าไล่กลอนไม่ทัน เขาเห็น และต้องเผชิญหน้ากันจริง ๆ เขาขออะไรก็ได้ ขอเงินก็รีบยื่นให้” **“บังฮา”** ลูกของโตะมี นะบอกว่า “ก็บอกกับมะไปว่า ถ้าจวนตัวจริง ๆ หากหลานที่เมาขออะไรก็ได้ไปเลย เพราะเรากลัวว่า เมื่อเขาขอแล้วมะไม่ให้ เขาจะทำร้ายมะ ข้อนี้คือสิ่งที่ลูก ๆ กังวลมาก แต่ปกติพวกเราทุกคนก็จะสลับเวรกัน คือไม่ปล่อยให้มะอยู่คนเดียว ที่ห้องที่เหลือน ก็ต้องเปิดโทรทัศน์ไว้ตลอด คือ ต้องช่วยกันระวังความปลอดภัยของมะ” ในกรณีของ โตะมีนะ ไม่ใช่เพียงผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ บุคคลรอบข้างของผู้หญิงได้รับผลกระทบหวาดระแวงกังวลไม่น้อยไปกว่ากัน

“ก๊ะเซอร์” เป็นอีกคนหนึ่งที่ต้องประสบปัญหาเนื่องจากพฤติกรรมของสามี ยามเมื่อเมาสุรา บางคืนเมื่อก๊ะเซอร์หลับไปแล้ว สามีก็เพิ่งกลับมา “เปิดประตูให้ แล้ว แทนที่จะเจียบ เขาก็จะหาเรื่องมาชวนเราทะเลาะ พูดจาเสียงดัง ระวัง ลูกก็ตกใจตื่น หวาดผวากับพฤติกรรมของเขา ถ้าก๊ะไม่ตอบโต้อะไรเขาจะ เขาก็กระซากลากเราขึ้นมา จนนำไปสู่การทะเลาะ ทำร้ายร่างกายกันไปมาต่อหน้าลูกนั้นแหละ ช่วงหลัง ๆ ลูกไม่อยู่บ้านแล้ว หนีไปอยู่บ้านยาย ก๊ะไม่นั่ง ไม่เฉยนะ ก๊ะไม่เหมือนเพื่อน ๆ ที่เล่ามา ก๊ะสู้ ก๊ะไม่ยอม เขาทำก๊ะยังใจ ก๊ะก็ทำกลับไปบ้าง ก็เสียงดังทะเลาะพ่อแม่ เพื่อนบ้านได้ยิน บางครั้งทะเลาะ ตบ ตี เตะ ต่อยกันไป ก๊ะก็ร้องไห้ไปกรี๊ดไป เขาก็ชู้กระซอกโศกฮากเสียงดังตะโกนสุดเสียง เราก็สุดเสียงเหมือนกัน ยิ่งดึกเสียงทะเลาะของเราก็ดังมากขึ้น”

“ก๊ะยลมี” ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านเล่าว่า “ก๊ะกลัว ปกติคนเมาเราก็กั้วอยู่แล้ว บ้านเรา ชุมชนเราไม่เคยมีแบบนี้ คือ ชุมชนเราเป็นชุมชนที่มีความสงบ สมาชิกส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา ยามดึก เมื่อได้ยินเสียงทะเลาะกัน ก็จะสะดุ้ง ตกใจตื่น นอนไม่หลับแม้เสียงทะเลาะ ทำร้าย ตบตีกันจะสิ้นสุดไปแล้ว ระหว่างนั้นก็แค่ดูอาร์ (ขอพร) นอนฟังด้วยความเป็นห่วง ว่าเมื่อไร จะสิ้นสุดสักที เมื่อไรเสียงทะเลาะกันจะเจียบลง ก็ต้องใช้เวลากว่าที่จะหลับได้อีกครั้ง” ในขณะที่

“**กะซมพู**” ซึ่งเป็นพี่สาวของกะซอรี ก็ได้สะท้อนความรู้สึกของคนในครอบครัวว่า “เป็นอะไรที่แย่มาก ๆ สำหรับครอบครัวเรา เรื่องอายุชาวบ้านนั้นไม่ต้องพูดถึงแล้วนะ แต่หัวใจพ่อแม่ หัวใจของคนเป็นพี่ เป็นอะไรที่แย่มาก ๆ ที่น้องต้องเจอปัญหาชีวิตคู่ขนาดนี้ เพียงแค่เห็นพ่อกลับมา หลานก็วิ่งหนีตัวสั้นเข้าบ้านมะ เขาไม่ได้รู้สึกอะไรกับพ่อแล้ว เขากลับ บางทีเมา ก็พาลูกนั่งรถประสบอุบัติเหตุ หลานก็เจ็บตัว ก็ยิ่งกลัว ยิ่งไม่กล้าเข้าใกล้พ่อเข้าไปใหญ่ สิ่งที่เขาแสดงออก ทำให้หลานกลัว ผวา เมื่อเวลาผ่านไป ก็ไม่อยากเข้าใกล้พ่อแล้ว หลังจากเห็นพ่อแม่ทะเลาะทำร้ายกันล่าสุด หลานก็ไม่กลับบ้านอีกเลย และไม่ใช่ว่าหลานโง่ ที่เจ็บปวด พ่อแม่เราก็อเจ็บปวดไม่แพ้กัน กินนอนฟังเขาทะเลาะกัน เกียงกันเสียงดัง ก็พยายามไม่เข้าไปแทรกแซง พยายามไม่ก้าวก่ายครอบครัวน้อง น้องเขยจะได้ไม่มองว่า พ่อแม่เข้าข้างลูกตัวเอง แต่ถ้าทำร้ายร่างกายกัน พ่อแม่ก็ต้องเข้าไปห้ามปรามบ้าง มันเป็นเรื่องที่แย่มาก ๆ”

ส่วน “**กะนา**” ก็ประสบปัญหาจากการเมาสุราของสามี โดยสามีของกะนาก็ยามเมาสุรา ก็สร้างปัญหาเรื่อยมา ตั้งแต่ส่งเสียงดัง ตะโกน จนเพื่อนบ้านก็ส่งตุ๊กใจเตือน “หรือบางครั้งรู้สึกว่ายังไม่สะใจ คนรอบข้างเตือนร้อนกันไม่พอ เขาก็แก๊งชนเสาบ้านข้าง ชนเสาบ้านข้าง ทำยังไงก็ได้ให้เสียงดัง เดิมทีก็เป็นคนสุขภาพแข็งแรงดี ก็กลายเป็นคนช้ำตใจ โรคก็ตามมา ทั้งความดัน หัวใจ ส่วนพ่อแม่ของเขา ก็พยายามคุย ร้องไห้ ครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ก็ไม่สามารถปรับเปลี่ยนอะไรได้เลย”

นอกจากนี้ พฤติกรรมของสามีกะนายยามเมื่อนั่งอยู่ในวงเหล้า ก็มักโทรศัพท์มาหากะนา “เขาชอบโทรมา ตอนที่เขาอยู่ในวงเหล้ากับเพื่อน พุดจาเรื่องสองแง่สองง่าม กะโกธร ก็ด่ากลับไปบ้าง ยิ่งเราโกรธเขาก็ยิ่งสนุกสนาน หัวเราะกัน เหมือนเขารู้สึกสะใจ รู้สึกว่าตัวเองเหนือกว่าเรา เห็นเราเป็นเครื่องเล่นสนุกสนาน เขาเหยียดหยาม เอาเราไปโพทนาในวงเหล้า โดนมาสารพัดแล้วน้อง ถ้าไม่ใช่เพื่อลูก ก็คงไม่มีเหตุผลอะไรที่ต้องทนอีก” กะนาบอกถึงความรู้สึกในสิ่งที่ตัวเองแบกรับและอดทนอยู่

ส่วน “กะมะ” “พี้อ่วน” “น้องแจน” “ยายซา” “โตะมีนะ” “น้องหญิง”

ก็ต้องประสบปัญหาในอีกแง่มุมหนึ่ง อยู่ในภาวะที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก เนื่องจากพฤติกรรมการตีมีสสุราของคนในครอบครัวที่มีสายเลือดเดียวกัน “ถึงแม้จะทะเลาะดูดำว่ากล่าวกันแค่ไหน เราคือคนในครอบครัวเดียวกัน ไม่สามารถเลิก หย่าร้าง หันหลังให้กันได้เหมือนสามีภรรยา” กะมะกล่าวในขณะที่สนทนากลุ่มหลังจากได้รับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของเพื่อนร่วมชะตาเดียวกัน น้องชายกะมะ ยามเมื่อเมาสุรา ก็จะส่งเสียงดัง กะมะที่เป็นคนขี้อาย ไม่นั่นใจเมื่อมีคนมองอยู่แล้ว ก็ยิ่งอับอายเพื่อนบ้าน ระหว่างที่ส่งเสียงดัง น้องชายก็ขังขอรเงินกะมะ เพื่อไปตีมีสสุราต่อกับเพื่อน ๆ หากไม่มีให้ก็จะไม่ยอมออกไปจากบ้าน นอกจากจะอายเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมแล้ว กะมะยังรู้สึกเกรงใจสามี แม้สามีกะมะจะสื่อให้รู้ว่าเข้าใจ กะมะ และบอกเสมอว่าเข้าใจสถานการณ์ปัญหาของกะมะ “แม้สามีจะไม่พูดเลย แต่กะก็เกรงใจเขามาก ๆ ทำให้รู้สึกอึดอัด และไม่สบายใจมาตลอด ถ้ามีเงินก็จะรีบให้น้อง เพื่อที่เขาจะได้ออกไปจากบ้าน ไม่ส่งเสียงดัง แต่กะไม่ได้มีทุกครั้งใจ กะเองก็ลำบาก เวลาที่ไม่มีเงิน ก็ต้องอดทนมากขึ้น บางทีน้องก็ดื้อ ไม่ฟัง สารพัดคำพูดที่เขาหลุดออกมาทำให้เราเสียใจ ก็ฟังไป ร้องให้ไป” นอกจากจะขอรเงินแล้ว น้องชายของกะมะ ยังนำทรัพย์สินที่มี ไปจำนอง จำนำ หรือขายในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด จนทำให้ทรัพย์สินที่มีเริ่มหมดไป พร้อมด้วยสุขภาพของน้องชายที่ตีมีสสุมาตั้งแต่เมื่อเป็นวัยรุ่นเริ่มทรุดโทรมลง “ครั้งหนึ่งเขาช็อก สลบอยู่หน้าบ้าน คนเห็นตอนเช้าแล้วส่งโรงพยาบาล อาการหนักจนต้องนอนไอซียู ก็พยายามกล่อมให้เลิกเหล้า ตอนเจ็บเขาก็พยักหน้าแหละ แต่ผ่านไปไม่กี่เดือน ก็กลับมาตีมีเหมือนเดิม หรือไม่บางทีก็ขับรถประสบอุบัติเหตุ ทรัพย์สินเงินติดกระเป๋าก็หาย รถก็พัง ทั้งรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ ไม่รู้กี่คันแล้ว ทุกครั้งที่เขาเจ็บ เขาป่วย คือความเครียด คือความกังวล และสิ่งที่ตามมาคือค่าใช้จ่าย” เช่นเดียวกับน้องชาย **“พี้อ่วน”** ที่มองภายนอกก็คือการสังสรรค์กับเพื่อน พบปะกันยามค่ำคืน พี้อ่วนและแม่ ก็ไม่ได้มองว่าจะเป็นปัญหาอะไร แต่เมื่อไม่นาน น้องชายประสบอุบัติเหตุขณะที่กำลังขับรถและเมาสุราต้องรักษาตัวที่โรงพยาบาล พี้อ่วนต้องทำหน้าที่ดูแลหลานในวัยประถมศึกษา **พี้อ่วน** เล่าถึงน้องชายตัวเองว่า น้องชายตีมีสสุราจนเป็นนิสัย มองภายนอกแบบผิวเผินก็เหมือน

ไม่มีปัญหาอะไรที่ชัดเจน เพราะน้องชายเป็นคนที่เมาสุราแล้วก็เจียบ เข้านอน แม่ก็ไม่ได้รู้สึกอะไร จนเมื่อน้องชายประสบอุบัติเหตุเพราะเมาสุรา พี่อ้วนจึงรู้สึกว่าการมีน้องชายที่ดื่มสุราเป็นปัญหาในพื้นที่ชีวิตของตัวเอง เพราะน้องชายละเลยหน้าที่ที่มีต่อลูก ไม่เอาใจใส่ หลานขาดโอกาสและไม่ได้รับการดูแลที่ดีจากผู้เป็นพ่อ อีกทั้งพี่อ้วนต้องเป็นคนเฝ้าไข่น้องชาย สำหรับพี่อ้วนแล้วรู้สึกว่าจะต้องใช้เวลาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น และต้องรับภาระโดยที่ไม่คิดว่าหน้าที่นี้ต้องตกมาเป็นหน้าที่ของตัวเอง “ก็ไม่อยากยุ่งแหละ แต่ถ้าไม่ใช่เรา ก็ต้องเป็นแม่ไง ไม่อยากทำแค่นี้ก็ไม่ต้องทำ เพราะสงสารแม่” “**น้องแจน**” ก็อยู่ในสภาวะเดียวกัน คือสงสารแม่ ซึ่งต้องช่วยพี่ปกปิด ว่าพี่สาวดื่มสุรา เพราะหวังว่าหากแม่รู้ คงเป็นเรื่องที่สร้างความหนักใจให้แก่แม่ ดังนั้น เมื่อพี่สาวเมาสุรา ไม่สามารถจัดการตัวเองได้ น้องแจนก็ต้องจัดการพี่สาวให้เป็นปกติ โทกหมกเมาว่าพี่ติดงาน และไม่สามารถกลับไปนอนที่บ้านได้ “ก็รู้แหละว่าบาป แต่ก็ไม่รู้จะทำไม ถ้าแม่รู้ คงเป็นอะไรที่แย่มาก ๆ แน่ ๆ” น้องแจนกล่าวด้วยความกังวล

ส่วน “**โต๊ะมินะ**” และ “**ยายซา**” ที่มีหลานดื่มสุราก็ทั้งหวาดกลัวและกังวล โดยยายซาได้เล่าถึงหลานสาวที่ดื่มสุราว่า “ปกติเขาเป็นคนเจียบ ๆ อยู่แล้ว เมาเหล้ากลับมาเขาก็เจียบเหมือนเดิม แต่ในความเจียบของเขา มันคือความเจียบที่อยู่กับตัวเอง เขาลืมว่าเขามีลูกอยู่ด้วย เขาไม่สนใจลูกเลย กลับบ้านมาก็เข้านอน ลูกจะกินจะอยู่ยังไงไม่สนใจแล้ว” “**บังฮา**” ซึ่งเป็นเพื่อนบ้าน ก็เล่าในมุมนี้เช่นเดียวกันว่า “สงสารคนเฒ่าคนแก่ เลี้ยงลูกแล้ว เลี้ยงหลานแล้ว นี่ต้องมาดูแลเหลนอีก ไม่มีการตบตี ไม่ไวยวายจริงแหละ แต่การเจียบ คือการไม่รู้รู้อะไรเลย คนแก่น่าสงสารนะบังว่า” นอกจากยายซาแล้ว หลานชาย “**โต๊ะมินะ**” ก็สร้างปัญหาในพื้นที่ชีวิตของโต๊ะมินะเช่นกัน “เขาเมากลับมาก็ทุบประตูบ้านโต๊ะโครม ๆ จะเอาเงินบ้าง กินข้าวบ้าง โต๊ะกลัว กลัวจนใจสั่น ไม่ต้องพูดถึงแล้วในแง่ของความอายคน มันอาย แม่เขาส่งให้เรียนหมดไม่รู้เท่าไร ส่งไปต่างประเทศ แต่เขาไม่คิดถึงความตั้งใจของแม่เลย ยังคงกินเหล้าติดยาอยู่นั่น ลูกสาวโต๊ะเป็นครู เพิ่งเสียไปไม่นานเพราะเส้นเลือดในสมองแตก อายุไม่มากนัก แต่ก็คงเครียดแหละ” เมื่อพูดถึงลูกสาว โต๊ะมินะก็แสดง

อาการเศร้า แต่ก็อยากเล่า อยากเอ่ยถึงแม้จะบอกว่าถ้าพูดแล้วสะท้อนใจก็ไม่ใช่ไร “ไม่รู้บททดสอบจะหมดลงเมื่อไร ไม่รู้จะทำยังไงแล้วให้หลานคิดได้ ไม่เคยเลยที่จะหยุดดูอาร์” ส่วน “บั้งหลิม” ซึ่งเป็นลูกชายของโตะมีนะ ได้แสดงความกังวลออกมาว่า “หลานต่างจากทุกคนในครอบครัวเรา เพราะเขาใช้ชีวิตในสังคมแบบอื่น เจ็บใจ เครียด เป็นห่วงว่าจะไม่ปลอดภัย ตอนนี้ไม่ได้หลับได้นอนกันแล้ว เพราะกังวลว่า เวลาเขาไปที่บ้านมะ ไปเคาะประตูขอเงิน แล้วมะไม่ให้แล้วจะทำร้าย เวลาพูดคุยตักเตือนก็พยักหน้า แต่ตอนเมามันก็วางใจไม่ได้อยู่แล้ว”

ส่วน “น้องหญิง” คือ ลูกที่มีพ่อติ่มสุรา และติดสุราอย่างรุนแรงจนขาดไม่ได้ พ่อของน้องหญิงแต่งงานกับแม่ซึ่งเป็นมุสลิมเดิม “พ่อคือคนติดเหล้า ขาดไม่ได้ ต้องกินเหล้าทุกวัน กินเหล้ามายาวนาน ตั้งแต่เราเด็กจนโต ไม่มีใครในชุมชนรู้ว่าเรามีพ่อติดเหล้า แต่ก็นั่นแหละ ปัญหาที่มีมาตลอด วันต่อวัน เบาสุดก็เมา พูดเล่า บ่น ก็ต้องนั่งฟัง บางทีก็ตะโกน โวยวาย ตามหามะ ไม่เจอก็ไปตามที่บ้านโตะมีนะ ก็ทะเลาะกับโตะมี ทะเลาะกับญาติ ๆ ก็ลำบากใจที่ใคร ๆ ก็ไม่ชอบพ่อเรา บางทีหาใครไม่เจอ ไม่มีใครที่บ้านก็ไม่รู้จะทำไง พ่อชนของที่มีในบ้านที่กำลังจะลากออกมาได้ ทั้งตู้ โตะมี ตู้เย็น ที่นอน หรืออะไรก็ตามที่เอาออกมาได้ ลากไหว มาเข้าแถวเรียงไว้บนถนน ขวางทางสัญจรไปมา ชาวบ้านก็จะขับรถผ่านไม่ได้ เราก็ต้องรีบกลับมาเก็บ บางทีก็เก็บไปร้องไป เพราะพ่อเป็นแบบนี้ทุกครั้งที่เราเรียกแล้วไม่มีใครอยู่บ้าน ส่วนวันไหนที่แม่อยู่บ้าน พ่อกับแม่ก็ต้องทะเลาะกันประจำ ยากที่จะหาความสุขและรอยยิ้มที่มอบให้กันของพ่อกับแม่” ซึ่งนอกจากต้องเจอปัญหาข้างต้นแล้ว ปัญหาอีกอย่างของน้องหญิงยามที่พ่อเมาสุราคือคำพูดที่เล่นทีจริงของพ่อ “พ่อมักพูดว่าอยากตาย อยากผูกคอตาย อยู่ไปก็เป็นภาระ ลูกก็ไม่รัก เมียก็ไม่สนใจ” ซึ่งตั้งแต่พูดคุยกันมา เมื่อถึงประโยคนี้้องหญิงบอกว่า “คือสิ่งที่น้องกลัวมากที่สุด เพราะไม่รู้เวลาที่พ่อพูดมา คือการพูดเพื่อเรียกร้องความสนใจ พูดทีเล่นทีจริง หรือพูดเพราะในบางเสี้ยวของความคิด มีแวบมาที่อยากจะทำจริง ๆ น้องกลัว” น้องหญิงเอ่ยออกมาด้วยความกังวลที่แสดงออกทั้งน้ำเสียง สีหน้า และแววตา

นอกจากต้องดูแลความรู้สึกของตัวเองแล้ว สิ่งที่คุณต้องประสบอีกอย่างก็คือ ความรู้สึกของคนรอบข้าง ดังที่น้องยะที่ส่งสารพ่อแม่ที่ต้องมีลูกเขยที่ดื่มสุรา ทั้ง ๆ ที่พ่อแม่เป็นคนที่เคร่งครัดในหลักการ แต่ก็เก็บความทุกข์ ความอายนั้นไว้ เพราะสงสารน้องยะที่เป็นลูก

จะพบว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการดื่มสุราของคุณ ไม่ใช่เพียงแค่มุบุคคลเพียงไม่กี่คนได้รับผลกระทบ แต่กลับได้รับผลกันในวงกว้างที่เป็นความทุกข์ใ้กาย สูญเสียทั้งทรัพย์สิน สุขภาพ และอื่น ๆ อีกมากมาย

“การรับมือกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของคุณ”

ที่มาและสาเหตุในการดื่มสุราของคุณในครอบครัว การแสดงออกยามเมื่อเมาสุรา รวมทั้งสถานการณ์ปัญหาที่เข้ามาในพื้นที่ชีวิตของคุณในแต่ละคนมีความแตกต่างกันตามช่วงจังหวะชีวิตที่โลดแล่นไปในวิถีชีวิตประจำวัน ดังนั้นการรับมือกับปัญหาในพื้นที่ชีวิตของคุณ ก็มีความหลากหลายตามสถานการณ์ที่เข้ามาในพื้นที่ชีวิต และนอกจากสถานการณ์ปัญหาแล้ว สิ่งส่งผลต่อการรับมือกับผลกระทบจากการมีคุณในครอบครัวดื่มสุรา ก็คือพลังอำนาจในการต่อรองของคุณกับผู้ดื่มสุรา อย่างเช่น ในกรณีของนางสาว ที่รับมือด้วยการนั่งเงียบ จำยอม เพราะไม่มีพลังอำนาจที่จะต่อรองใด ๆ กับสามีที่ดื่มสุรา ครูฟ้า แม้ไม่ชอบ แต่ก็เลือกจะไม่แสดงความรู้สึกออกไป เพราะรู้สึกว่าจะทำให้สามีหงุดหงิดและมีปัญหาอื่นตามมา ในขณะที่ พี่อ้วน ก็ส่งเสียงเตือนไปเบา ๆ เมื่อรู้สึกว่าน้องชายที่ดื่มสุราเริ่มไม่สามารถจัดการตัวเอง ลูก และการเงินในครอบครัวได้ ซึ่งผู้หญิงที่ได้ยกตัวอย่างมา มักใช้ความนิ่งเงียบ หรือการตักเตือนเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบางจังหวะของชีวิต เพราะรู้สึกว่าการดื่มสุราส่งผลต่อตนเองและคนรอบข้าง แต่ยังอยู่ในสถานการณ์ที่สามารถรับมือโดยวิธีนี้ได้ อยู่ และมองว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุด

แต่สำหรับผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตอย่างสม่ำเสมอ และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตในทุก ๆ วัน การรับมือในสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของพวกเธอก็แตกต่างกันออกไป อย่างเช่น “น้องยะ” ที่ก่อนแต่งงานไม่เคยรับรู้เลยว่าสามีดื่มสุรา จนกระทั่งแต่งงานและมีลูก จึงได้รับรู้พฤติกรรมของสามี น้องยะเล่าว่า ตัวเองก็เหมือนผู้หญิงทั่วไป ที่รู้ว่าเมื่อมีปัญหาเข้ามาในพื้นที่ชีวิต ก็รับมือกับสถานการณ์ปัญหาด้วยการไต่ถามอย่างเช่นสามีภรรยาทั่วไป และสามีก็ยอมรับว่าดื่มสุรา ก็กลายเป็นความกังวล กังวล และเครียดมาก ซึ่งนอกจากตัวเองและลูกแล้ว ยังมีพ่อแม่อีก “ไหนจะครอบครัว ไหนจะลูก ไหนจะพ่อแม่ เขาจะอยู่ยังไง จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน ลูกเขยที่มาจากครอบครัวที่เคร่งครัดหลักการศาสนา กลับกลายเป็นหน้ามือเป็นหลังมือ คนละเรื่องกับที่คาดหวัง และแทบจะไม่อยากจินตนาการถึง” ความเครียด กังวล และความหวังเหี่ยว ความรู้สึกของพ่อแม่ได้ผันแปรมาสู่การคิดหาวิธีการ เพราะเมื่อสามีรู้แล้วว่าน้องยะทราบเรื่องพฤติกรรมการดื่มสุราของตัวเองแล้ว เขาก็ไม่มีอะไรที่ต้องปกปิดกันอีก จากเดิมที่เคยมาเฉพาะที่อยู่นอกบ้าน และกลับมาบ้านอย่างคนปกติ สามีก็กลับบ้านมาในสภาพของคนเมาสุรา “ทั้งเนื้อทั้งตัว มีแต่กลิ่นเหล้า ตอนนั้นน้องเกลียด โกรธ รังเกียจทุกอย่างที่เป็นตัวเขา น้องเลยไม่ยุ่งเกี่ยวกับเขาเลย เขาจะเข้าใกล้ จะนอนด้วย น้องก็ทุบตีทั้งผลึกทั้งถีบ จนเขาไม่กล้ามานอนด้วย แต่ไม่ว่าจะทะเลาะกันอย่างไร ก็พยายามไม่ให้เสียงดัง เพราะถ้าปะกับมะฮะรู จะเสียใจมาก ๆ พลอยทุกข์ไปกับเราด้วย เราเลยพยายามเก็บ พยายามเงียบให้มากที่สุด รู้ว่าพ่อแม่รู้ แต่เราก็คงไม่พูด ไม่คุยกับใครเลย ไม่ปรึกษาใคร เก็บเงียบไว้คนเดียว จนเวลาผ่านไป เขาก็ยังไม่ปรับปรุงตัว คุยเท่าไรก็ไม่คิดจะหยุด เราเลยบอกตัวเองว่า คงไม่ใช่เรื่องที่เราจะหลบหนีหนีหน้าสังคม ไม่พูดคุยกับใคร เลยเลือกที่จะปรึกษาเพื่อนร่วมงานที่สนิท หรือแม่ก็ผู้นำศาสนาในชุมชน เมื่อทำใจได้แล้ว ว่าเราต้องอยู่ในสถานะของผู้หญิงที่มีสามีดื่มเหล้า ผิดหลักการอิสลามมาก ๆ เราก็อหาวิธีการที่จะรับมือกับเขา จากที่กลัว กังวลว่าคนรู้แล้วจะยังไง เราก็อข้ามผ่านตรงนั้นไป ปรึกษาคนที่ไว้ใจได้ และนำไปสู่การแสดงออกของเราต่อเขา ซึ่งไม่ต่างจากวิธีการเดิมที่ใช้ก่อนหน้า เพียงแต่เรานิ่ง สงบขึ้น ทุกข์น้อยลง โดยตอนแรกเลย ก็เลิกที่จะปกปิด หรือหวาดระแวงว่าจะมีใครรู้ว่าสามีเรา

ดื่มเหล้า เมื่อไม่ต้องมีความลับกับคนสนิท ไม่ต้องกังวลว่าใครรู้แล้วจะแสดงปฏิกิริยากับเรายังไง การตัดสินใจบอก ทำให้เราได้ว่า ทุกคนรอบตัวเรายังเหมือนเดิม สิ่งที่เราได้รับเพิ่มมาคือกำลังใจ และมีคนรับฟัง เวลาที่เราไม่ไหวจริง ๆ” หลังจากที่ได้บอกกับคนรอบข้างแล้ว น่องยะก็ปรับเปลี่ยนวิธีรับมือกับสามี จากที่เคยร้องไห้ต่อว่า โวยวาย ทูต ขอร้อง ก็เปลี่ยนเป็นเสียง ไม่สนใจ ไม่คุย ไม่เสวนาด้วยต่างคนต่างอยู่ รังเกียจพฤติกรรมเขา ไม่อยากเข้าใกล้

ส่วนน้องหญิง ก็มะ พี่อ้วน โตะมีนะ ที่ความผูกพันกันทางสายเลือดก็อยู่ในภาวะที่ลำบากใจในอีกมุม “ไม่รู้จะพาไปไหน” คือ คำกล่าวที่ทุกคนกล่าวเหมือนกัน เพราะผู้ดื่มสุรา คือพ่อ คือน้อง คือพี่ คือหลาน ที่มีความผูกพันกันทางสายเลือด พวกเขาไม่สามารถทิ้ง ตัดขาดบุคคลเหล่านี้ได้ เพราะพวกเขาอาจเป็นคนเพียงไม่กี่คนที่ใช้ชีวิตร่วมกับผู้ดื่มสุราเหล่านี้

“คือพ่อเรานะก๊ะ” นั่นคือคำพูดของ “น้องหญิง” การดื่มสุราของพ่อ “คือภาพจำ” ในพื้นที่ชีวิตของน้องหญิงตั้งแต่เริ่มจำความได้ “โตมาพ่อก็ดื่มสุราอยู่แล้ว ดื่มมายาวนาน ขวดเหล้ากับพ่อคือสิ่งคู่กัน ถ้าถามว่ารับมือยังไง ก็กับการที่มีพ่อดื่มสุรา ก็ต้องบอกเลยว่า ไม่แน่นอนอะไรสักอย่าง ง่าย ๆ คือ สถานการณ์ตรงหน้าเป็นอย่างไร ก็จะรับมือไปตามสถานการณ์ หากพ่ออยู่ในภาวะที่พร้อมรับฟัง ก็จะขอร้องให้พ่อลดปริมาณการดื่ม ก็ต้องต่อรองกันยาวแหละก๊ะ บางทีก็สำเร็จ บางทีก็ดื่มต่อ ประชดเยอะกว่าเดิมอีก บางทีพ่อก็ไม่พร้อมจะรับฟังอะไรเลย ก็ดื่มไปเรื่อย ๆ ถ้าเราไหว ก็จะนั่งฟัง ถ้าไม่ไหว ก็หาทางเลี่ยง ไม่ฟัง เพราะจะทำให้ทะเลาะกันไปอีก ในฐานะลูกการทะเลาะกับพ่อก็ไม่ใช่เรื่องดีหรอก เรารู้ ๆ กันอยู่ ก็พยายามว่าให้มันเป็นไปในทิศทางที่ดีที่สุด เท้าที่เราไหว” น้องหญิงเล่าว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเสมอในครอบครัวของตัวเองก็คือ การที่พ่อเมาสุราแล้วกลับบ้านมาเจอกับแม่ที่เหนื่อยจากการทำงานและแม่ก็ไม่ใช่ผู้หญิงอดทน ไม่ได้พูดจากับพ่อด้วยถ้อยคำที่ดุด่า น้องหญิงในฐานะลูก ก็ทำได้เพียงกันไม่ให้พ่อกับแม่ต้องเผชิญหน้ากัน เพื่อจะได้ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งตามมา “สุดท้ายก็กลายเป็นเราเอง เป็นน้องเองที่ต้องรับฟัง

แทนแม่ พุดคุย อุดทน ฟังพ่อพูด หรือบางทีก็มีเพียงเราที่ต้องลากข้าวของที่พ่อเอาไปเรียงเข้าแถวไว้หน้าบ้าน ขวางถนน กีดขวางทางสัญจร วันไหนที่ไหวก็ลากไปยืมไป ขอโทษเพื่อนบ้านไป แต่มันก็มีบางวันไงกะ บางวันที่เราเหนื่อย บางวันที่เราไม่ไหวจริง ๆ บางวันที่เรารู้สึกว่า มันหนักเกินไปสำหรับเรา ก็เก็บข้าวของไปท้อใจไป ชีวิตลับเปลี่ยนหมุนเวียนอยู่แบบนี้แหละที่เราเองก็ไม่ได้ต้องการว่าอยากให้มันสิ้นสุด เพราะหากมันสิ้นสุดเมื่อใด นั่นก็คือพ่อไม่อยู่กับเราแล้ว ในฐานะลูกถ้าให้เลือก เราก็เลือกพ่อที่กินเหล้าเมายาแบบนี้แหละ แต่ให้เขาอยู่กับเราไปนาน ๆ”

“เขาคือน้องเรา” ก๊ะมะกล่าว “ถ้าเราไม่เอาเขา ก็ไม่มีใครเอาเขาแล้ว ก๊ะรู้ว่า การที่น้องตี๋สุธาขายอ้อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ต้อนรับสำหรับคนที่พบเห็นอยู่แล้ว เราที่เป็นพี่ ซึ่งเป็นญาติทางสายเลือดโดยตรงเพียงคนเดียวที่น้องเหลืออยู่ก็ไม่ได้ใจดีพอ ที่จะทำเหมือนเขาไม่ใช่น้องได้หรอก” ก๊ะมะบอกว่า รู้สึกกลัว กังวล ทุกครั้งที่น้องเมาสุราไปหาที่บ้าน สิ่งที่ก๊ะมะทำได้คือ หากน้องขอเงิน ก็รีบยื่นเงินให้น้องชายที่ขอเพิ่ม เพื่อป้องกันไม่ให้น้องชายส่งเสียงดังให้คนรอบข้างได้ยิน แต่น้องชายก๊ะมะไม่ได้ทำให้ก๊ะมะกังวลเพียงแค่การส่งเสียงดัง น้องชายยังก่อปัญหาอื่นที่ทำให้ก๊ะมะกังวลมากกว่าการขอเงิน นั่นคือ การนำทรัพย์สิน โฉนดที่ดิน หรืออื่น ๆ ที่พ่อแม่ซึ่งเสียชีวิตแล้วมอบให้ไปจำนอง จำน่า หรือขายในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด เพื่อนำเงินมาดื่มเหล้าและเลี้ยงเพื่อน ๆ ในวงเหล้า “ก็จะโทรหาญาติอีกคน ที่เขามีอิทธิพลหน่อยในชุมชน ขอร้องให้เขาช่วย บอกเขาว่าน้องจะเอานั่นเอานี้ไปขายอีกแล้วนะ ญาติก็จะช่วยคือ เอาโฉนดที่เป็นชื่อน้องไปเก็บไว้ คุยกับน้องว่าไม่มีแล้วทรัพย์สินที่เขาจะนำไปหาเงินได้ ให้ญาติโทรไปคุยกับแหล่งรับซื้อ รับฝากขายทรัพย์สินว่าหากน้องไปบอกขายอะไรก็เป็นที่รู้กันว่า ถ้าเขาจะรับซื้อหรือทำอะไรเกี่ยวกับทรัพย์สิน น้องชาย ก็ต้องแจ้งญาติคนนี้ก่อน เขาก็เกรงใจ บางทีบางชิ้นมันก็ไม่ยุติธรรม ญาติก็ไปไล่คืนมาให้ ถ้าลำพังเราก็คงไม่มีอะไรเหลือแล้วละ เพราะเราก็เหมือนพี่ที่กลัวน้องจะเอาอะไรก็ต้องรีบให้ เพราะกลัวที่น้องจะเสียงดัง จะทะเลาะกัน เสียงคนเมาที่ตั้งมันอายคน อายมาก ๆ อะไรที่ให้น้องเจียบได้ เราก็จะทำให้เขาเจียบ”

ผู้หญิงที่มีความผูกพันทางสายเลือดกับผู้ติ่มสุรา จะใช้กลวิธีการรับมือกับผู้ติ่มสุราด้วยการตอรองที่พยายามไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่งทางจิตใจระหว่างกัน ยังคงสถานะของการคงไว้ ซึ่งการแสดงออกถึงความรู้สึกรัก ห่วงใย และยังคงใส่ใจความรู้สึกของผู้ติ่มสุรา ซึ่งเมื่อพูดคุยลึกลงไป ทำให้ได้รับรู้ว่า ผู้หญิงเหล่านี้ต้องแบกรับความเจ็บปวด ความเครียด ความหวาดกลัว กังวล ภัยอันตราย และหวาดระแวงต่อสถานการณ์ที่เข้ามาจนแทบจะเป็นบททดสอบรายวันในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวติ่มสุรา ในขณะที่บางคน เช่น ก๊ะเยาะ ก๊ะเซาะ ไม่สามารถตอรองอะไรได้เลย ทำได้แค่ร้องไห้ อยู่ใต้พลังอำนาจของผู้ติ่มสุราหรืออย่างมากคือการหนี ไม่ให้ผู้ติ่มสุราหาเจอ หรือทำร้ายร่างกายได้ ซึ่งพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงเหล่านี้ ไม่ใช่มีเพียงพวกเธอเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบจากการติ่มสุราของคนในครอบครัว แต่ยังมีกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ในบ้าน ทั้งเด็ก คนชรา ที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน

“เมื่อมีคนติ่มสุรา การชักชวนให้เกิดการลด ละ เลิก คือหน้าที่ใคร”

ทัศนคติของคนในสังคมส่วนใหญ่ยอมรับว่าปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาส่วนตัว เป็นเรื่องภายในครอบครัวที่บุคคลภายนอกไม่ควรที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยว แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งที่จากการศึกษาพบว่า มีผู้หญิงบางกลุ่มที่สามารถรับมือกับปัญหาด้วยการตอรองกับผู้ติ่มสุราจนประสบความสำเร็จ โดยพบว่า พลังอำนาจของผู้หญิงที่สามารถตอรอง หรือต่อสู้ดิ้นรนท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญได้ เพราะการอยู่ท่ามกลางคุณภาพชีวิตด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่เกื้อหนุน เอื้ออาทรต่อกัน ดังนั้น ชุมชน สิ่งแวดล้อม การตื่นรู้และไม่นิ่งเฉยต่อสถานการณ์ปัญหาที่ผู้หญิงหรือกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ที่ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาเนื่องจากการติ่มสุราของบุคคลในครอบครัว จึงเป็นเรื่องที่มีอาจมองข้ามในการให้ความช่วยเหลือ และมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงที่ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาเนื่องจากการติ่มสุราของคนในครอบครัวจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ไม่อาจละเลย ฉะนั้น การสร้างความตระหนักโดยการถ่ายทอดประเด็นปัญหาและผลกระทบเกี่ยวกับประสบการณ์การเผชิญสถานการณ์ปัญหาของผู้หญิงกับบุคคล

ในครอบครัวที่ตีมีสุราให้คนทุกกลุ่มในชุมชนได้รับทราบ สร้างองค์ความรู้ในสิทธิและประเด็นที่เกี่ยวข้องให้แก่ผู้หญิง คนในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา รวมทั้งการใช้เครือข่ายทางสังคมในการป้องกันความรุนแรง ให้ความช่วยเหลือ เช่น เครือญาติ พี่น้อง ใช้กลไกชุมชน กลไกทางศาสนา ชักตกลชุมชนโดยยกระดับให้มีความเข้มแข็ง เพื่อควบคุมพฤติกรรมและการป้องกันความรุนแรงที่เกิดจากบุคคลในครอบครัวที่ตีมีสุราซึ่งได้กระทำต่อผู้หญิงและกลุ่มเปราะบาง

อย่างไรก็ตาม แม้บ่อยครั้งของการชว่งชิงอำนาจ ผู้หญิงจะต่อรองไม่สำเร็จ และไม่สามารถทำได้ตามสิ่งที่คาดหวัง แต่ก็มิได้ยินยอมพร้อมใจที่จะยอมให้ผู้ตีมีสุรา ซึ่งมีอำนาจเหนือกว่าเป็นผู้กุมอำนาจในทุกสิ่ง ในวิถีชีวิตประจำวันท่ามกลางการถูกกดขี่โดยผู้ตีมีสุราไม่ให้เห็นพลังอำนาจนั้น อีกมุมหนึ่งของพื้นที่ชีวิตผู้หญิงยังมีการต่อต้านในรูปแบบเฉพาะของแต่ละคนผ่านการนิ่งเฉย หลีกห่าง ถอยหนี เลี่ยง การประจันหน้า พบเจอ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของผู้ตีมีสุราที่มีพลังอำนาจมากกว่าไม่ได้ต้องการให้เป็นแบบนั้น เป็นการต่อสู้โดยไม่ได้ใช้พลังกำลังทางกาย ซึ่งผู้หญิงมักจะเป็นรองและนำไปสู่ความเจ็บปวดและบาดเจ็บทางกาย ดังนั้น การต่อสู้ด้วยกลวิธีที่ผู้ตีมีสุราไม่ชอบด้วยการไม่เปิดโอกาสให้ถูกข่มเหง รังแก จนบางครั้งผู้หญิงกลับกลายเป็นผู้มีพลังอำนาจมากกว่า คือสามารถสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้ตัวเองผ่านมาตรการสังคม กฎหมาย หรือหลักการของศาสนา

การตีมีสุราของผู้คน ไม่ได้เป็นเพียงบททดสอบของผู้หญิงที่มีคนในครอบครัวตีมีสุราเท่านั้น แต่ที่จริงแล้ว การที่มีใครสักคนตีมีสุรา คือบททดสอบร่วมของผู้คนในสังคม เพราะสุรา ไม่ได้ส่งผลเพียงแค่นักในบ้าน แต่สุรา ส่งผลไปยังคนใช้พื้นที่ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ ตลาด ถนน หรือแม้กระทั่งในศาสนสถาน สุราสามารถเข้าไปในพื้นที่ชีวิตของผู้คนทั้งสิ้น ดังนั้นการที่มีใครสักคนตีมีสุรา จึงเป็นบททดสอบร่วมของทุกคน ทั้งในครอบครัว ผู้นำ สังคม รวมถึงผู้ตีมีสุราเอง ที่มีบางมุมที่อยากหยุด อยากเลิก แต่ยังไม่สำเร็จ ข้าพเจ้าจึงขอเสนอเพื่อเป็นแนวทางร่วมแก่ทุกฝ่าย ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การแก้ไขสถานการณ์ปัญหาผลกระทบจากสุรานั้นไม่สามารถขับเคลื่อนได้โดยผู้กำหนดนโยบายหรือหน่วยงานระดับประเทศเพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่อยู่ในพื้นที่ชีวิตของคนกลุ่มนี้คือบุคคลหรือองค์กรในชุมชน จึงเสนอแนะวิธีการดำเนินงานเพื่อสร้างความพร้อมในการรับมือผลกระทบจากปัญหาสุราในการกำหนดนโยบายการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสำหรับหน่วยงาน องค์กร และ ผู้ปฏิบัติงาน

- 1.1 หน่วยงานในชุมชนควรมีการอบรมเจ้าหน้าที่ทุกระดับที่ปฏิบัติหน้าที่ในชุมชน ได้รับรู้สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตผู้หญิงมุสลิม/กลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การให้คำแนะนำและแก้ไขสถานการณ์ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยให้ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ระดับชุมชนทราบขั้นตอนในการดูแลช่วยเหลือผู้หญิง/กลุ่มเปราะบางในกรณีที่ได้รับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของบุคคลเหล่านี้
- 1.2 โรงพยาบาล/หน่วยงานสาธารณสุขควรมีช่องทางในการให้คำปรึกษาที่เอื้อต่อผู้หญิงมุสลิม/กลุ่มเปราะบางในสังคม เช่น การเปิดพื้นที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการรับมือต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตเนื่องจากผลกระทบจากสุรา มิใช่มุ่งเน้นเกี่ยวกับความเครียด วิตกกังวล หรือด้านจิตเวช แต่เป็นการเปิดพื้นที่เพื่อรับฟัง ให้คำแนะนำในการรับมือกับสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญในพื้นที่ชีวิตเพราะผลกระทบจากสุรา
- 1.3 สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด/องค์กรด้านศาสนา เนื่องจากผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมักใช้หลักคำสอนของศาสนาเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะยามประสบปัญหาในพื้นที่ชีวิต ซึ่งหน่วยงานแรกที่มีกระลึกถึงคือองค์กร/หน่วยงานด้านศาสนา แต่กลับพบว่า หน่วยงานเหล่านี้ยังขาดแคลนผู้ที่มีความรู้ด้านจิตวิทยาใน

การให้คำแนะนำ/รับฟังสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของผู้หญิงมุสลิม ดังนั้น ควรจัดให้มีบุคลากรที่มีความรู้ด้านนี้ในหน่วยงาน/องค์กร หรืออาจมีการประสานความร่วมมือหรือส่งต่อที่เป็นระบบระหว่างองค์กรด้านศาสนาและหน่วยงานที่มีบุคลากรที่เชี่ยวชาญ รวมทั้งควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นผู้หญิงในหน่วยงานซึ่งร่วมทำหน้าที่ในการรับฟัง ดูแลกลุ่มเปราะบางที่ประสบปัญหาเนื่องจากการตีมัสราของบุคคลในครอบครัว เนื่องจากสถานการณ์ปัญหาบางอย่างที่ผู้หญิงเผชิญอยู่อาจเป็นเรื่องลำบากใจที่จะถ่ายทอดให้บุคคลต่างเพศรับฟัง

2. ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายเพื่อการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม

- 2.1 ควรมีมาตรการที่ชัดเจนในการดูแลผู้หญิงหรือกลุ่มเปราะบางกลุ่มอื่น ๆ หลังจากรับทราบถึงสถานการณ์ปัญหาเนื่องจากการตีมัสราในครั้งแรก รวมทั้งทำงานร่วมกับหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม การนำระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเข้ามาร่วมกันจัดการ ดูแล และเยียวยาผู้หญิงหรือกลุ่มเปราะบางกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้ ควรให้ความสำคัญและคำนึงถึงความครอบคลุมในมาตรการเชิงป้องกันปัญหาให้มากขึ้น ตั้งแต่ระดับประเทศ จังหวัด ท้องถิ่น และโดยเฉพาะการออกมาตรการและป้องกันปัญหาในระดับชุมชนที่ต้องมีกฎหมาย หลักศาสนา และหลักจารีตประเพณีรองรับเพื่อการจัดการ เข้าถึง และช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบได้อย่างทันเหตุการณ์และยั่งยืน ทั้งนี้ สิ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปก็คือการมีฐานข้อมูลของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการตีมัสราของสมาชิกในครอบครัว เพื่อใช้ในการติดตาม วิเคราะห์สถานการณ์ และเฝ้าระวังความปลอดภัยแก่ผู้หญิงได้อย่างตรงจุดและทันสถานการณ์
- 2.2 ควรมีหน่วยงาน/องค์กรที่ปฏิบัติงานด้านการดูแลกลุ่มเปราะบางโดยตรง มีกลไกและกระบวนการการทำงานที่เป็นระบบ มีมาตรการ

เด่นชัดในการให้ความช่วยเหลือผู้หญิงมุสลิม/กลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรง โดยเป็นการประสานความร่วมมือกันของชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และผู้ประสบเหตุความรุนแรง สามารถประสานขอความช่วยเหลือได้โดยผ่านกระบวนการที่ไม่ซับซ้อน/ยุ่งยากในการปฏิบัติ ประกอบด้วยคณะทำงานที่มีพลังอำนาจในการต่อรองกับผู้ตั้งสุรา ซึ่งมีรูปแบบในการดำเนินงานเชิงรุกด้วยกลไกการดำเนินงานที่เริ่มต้นด้วยความเป็นมิตร เข้าถึงผู้ตั้งสุรา มีการติดตามผลอย่างเป็นรูปธรรม องค์กรนี้อาจประกอบด้วยผู้นำทางจิตวิญญาณ/ผู้นำศาสนาในชุมชน ผู้นำธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อคนในพื้นที่ เป็นต้น

- 2.3 หน่วยงานข้างต้นควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสำเร็จและอุปสรรคจากการให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางที่เป็นเหยื่อจากความรุนแรง ปรับปรุง และพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ภายใต้การเก็บข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อเหยื่อจากความรุนแรง ซึ่งในการดำเนินงานระดับพื้นที่ต้องมีพันธมิตรที่หลากหลาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ รวมทั้งประชาชนทั่วไป สตรี เด็กและเยาวชน เพื่อศึกษาข้อมูลและเปิดพื้นที่รับฟังทุกกลุ่ม ให้ทุกเสียงในพื้นที่ที่มีความหมายเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาผลกระทบจากสุราอย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการเผยแพร่ เฝ้าระวังปัญหาจากสุรา

- 3.1 การจัดทำสื่อ ควรจัดทำสื่อ/คู่มือประเด็นเกี่ยวกับการดูแลและการรับมือกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ชีวิตของกลุ่มเปราะบาง ทั้งกลุ่มผู้หญิง เด็ก และเยาวชนในการรับมือ/ขอความช่วยเหลือ/ให้ความช่วยเหลือ เมื่อพบเจอสถานการณ์ปัญหาผลกระทบจากการตั้งสุราให้แก่บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัญหาสุรา ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนอย่างเป็นระบบและมีขั้นตอนที่ชัดเจน

3.2 การจัดอบรม ควรมีการจัดอบรมให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบ ในประเด็น การรับมือเมื่อต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหา การขอความช่วยเหลือ จากบุคคลหรือหน่วยงานในชุมชน นอกจากนี้ ควรจัดอบรมให้แก่ เยาวชนในพื้นที่ โดยมุ่งเผยแพร่สถานการณ์ปัญหาจากผลกระทบ ของสุราให้เยาวชนได้ตระหนักรู้ และพัฒนาเยาวชนสู่การเป็นนักผลิต เนื้อหา มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาเนื่องจากสุรา

ข้อเสนอแนะในประเด็นการศึกษาวิจัย

1. จากข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้พบว่า นอกจากผู้หญิงแล้วยังมีกลุ่ม เปราะบางกลุ่มอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการที่มีคนในครอบครัวดื่มสุรา จึงควร มีการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตในประเด็นผลกระทบจากการมีบุคคลในครอบครัวดื่ม สุราของกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เช่น เด็ก/เยาวชน คนชรา เพื่อได้รับรู้ถึงสถานการณ์ ต่าง ๆ ในพื้นที่ชีวิตของกลุ่มเปราะบางแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการและ แก้ไขปัญหาได้อย่างตรงตามกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชีวิตในประเด็นเสียงเพรียกของผู้หญิง หรือกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เกี่ยวกับความจำเป็น ความหวัง และความต้องการของ ผู้หญิงท่ามกลางพื้นที่ชีวิตที่มีบุคคลในครอบครัวดื่มสุรา

3. จากงานวิจัยพบว่า มีผู้หญิงที่เผชิญหน้าและรับมือกับผู้ดื่มสุราจนมีพลัง อำนาจต่อรองในพื้นที่ชีวิตของตนเอง จนนำไปสู่การรับมือกับสถานการณ์ปัญหา มี ระบบในการจัดการที่ดี สร้างพื้นที่ชีวิตที่มีความสุข และข้ามผ่านสถานการณ์ปัญหา ได้ จึงควรศึกษาเกี่ยวกับวิธีการรับมือเมื่อต้องเจอสถานการณ์จากการที่มีบุคคล ในครอบครัวดื่มสุรา

4. จากงานวิจัยพบว่า มีผู้หญิงบางกลุ่ม ได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน หน่วยงาน ที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงกลุ่มดังกล่าว และ อีกบางกลุ่มก็ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือ ดังนั้น ควรมีการศึกษา เพื่อพัฒนาระบบ

หรือวิธีการในการดูแลผู้หญิงหรือกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของ
สังคมในการดูแลกลุ่มเปราะบางท่ามกลางปัญหาการตีมสุราในครอบครัวและสังคม
ต่อไป

5. ควรมีการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รู้ทักษะชีวิต รู้เท่าทันในการ
ป้องกันตนเอง เพื่อที่จะสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับ
ผู้ตีมสุรา การวางตัวหรือการใช้ชีวิตทางสังคมร่วมกับผู้ครอบครัวข้างได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้ง
การเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีทักษะที่หลากหลาย ทั้งทักษะการประกอบอาชีพเพื่อการดูแล
ตนเอง ไม่พึ่งพาผู้ตีมสุราหากเกิดกรณีที่ได้รับผลกระทบจากผู้ตีมสุราที่ไม่สามารถ
แก้ไขได้ ทั้งนี้ จะต้องมีการวิจัยและพัฒนาให้สามารถจัดการเรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งจะ
ทำให้ผู้หญิงที่มีบุคคลในครอบครัวตีมสุราสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

6. สิ่งที่น่ากังวลอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยก็คือ วัฒนธรรมและ
ความเชื่อที่ถูกส่งต่อกันมาในกลุ่มผู้ตีมสุรา ที่เชื่อว่าการฝึกตีมสุราตั้งแต่อายุยังน้อย
“จนคอแข็ง” จะสามารถช่วยให้บุคคลนั้นมีเกราะที่แข็งแรงในการใช้ชีวิตหากต้อง
ข้องเกี่ยวกับสุรา จึงมีการ “ยื่นเหล้าให้เด็กตีม” เกิดขึ้นในสังคมไทยอยู่เสมอ แม้
ผู้หญิงจะรู้สึกกังวลและไม่พึงใจมากแค่ไหน แต่ท่ามกลางบุคคลรายล้อมในขณะเกิด
สถานการณ์ก็ไม่สามารถแสดงบทบาทความเป็นแม่ที่ห่วงใยลูกได้ ดังนั้น จึงควรมี
วิธีการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้เกี่ยวกับโทษของสุรา ตลอด
จนวิธีการปฏิเสธผู้ใหญ่อย่างถูกวิธี ทั้งนี้พบว่า เด็กและเยาวชนจะให้ความสนใจ
ต่อสื่อต่าง ๆ ดังนั้น ควรมีการวิจัยและพัฒนาสื่อเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง
อีกทั้งแหล่งเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนคือสถานศึกษา จึงควรมีการดำเนินงานเชิงรุก
เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ดังกล่าว จัดทำสื่อ เรื่องเล่าให้แก่สถานศึกษา
ได้เผยแพร่ความรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน ทั้งนี้ ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นการ
พัฒนาสื่อเพื่อใช้ในการแก้ปัญหานี้ต่อไป

การพญกัยของนักวิจัย

เชิงคุณภาพ

วอลตา อากาศัพทกุล

ฉันเป็นนักวิจัยที่ทำงานวิจัยในกลุ่มที่หลายคนไม่ยอกเข้าไปยุ่งเกี่ยว แต่รู้ใหม่ว่า ทำไมเขาจึงเป็นเช่นนั้น เพราะในฐานะนักวิจัย ต้องเข้าใจ เหตุ และ ปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดพฤติกรรมนั้น ๆ งานวิจัยของฉัน เกี่ยวร้อยเปอร์เซ็นต์ที่ศึกษาวิจัยในกลุ่มผู้ต้องขัง ผู้ใช้สารเสพติด ผู้ติดเชื้อ เอชไอวี เด็กเทียวกกลางคืนฯ สำหรับฉัน ใครจะว่าฉันแปลกก็ช่าง แต่ฉันก็มี จุดมุ่งหมายที่จะให้งานวิจัยของฉันได้มีส่วนในการช่วยให้เขาเหล่านั้นที่เคยถูก คนในสังคมเบียดเขาจนหาที่ยืนแทบไม่ได้ ให้เขาได้มีที่ยืน มีที่พักใจบ้าง

คนที่สังคม “ตีตรา” ว่าเป็นเสมือน “บัวใต้ตม” คือ กลุ่มผู้ต้องขัง เด็ก ในสถานพินิจ ผู้ใช้สารเสพติด แต่มีใครรู้บ้างใหม่มา ที่มาที่ไปของคนกลุ่มนี้ เป็นอย่างไร ฉันยอกให้สังคม อย่าเหมารวมคนเหล่านี้ เพราะคนส่วนหนึ่ง มีใช่ “เลว” โดยสันดาน บางคนอ่อนแอเสียจนร่วมกระทำผิดบรรทัดฐาน ของสังคมเพราะ “เพื่อนพาไป” บางคนรับผิดแทนผู้อื่นหรือคนในครอบครัว บางคนถูกกลั่นแกล้งเพราะความไม่รู้ บางคนเป็นแพะรับบาป

ที่มาของการศึกษาในกลุ่มที่สังคมเรียกเขาว่า “บัวใต้ต้ม” มาจากการที่ตัวฉันก็เคยได้รับความยุติธรรมมาก่อน จนทำให้ชีวิตในช่วงนั้นเศร้าระทมมาก แต่ฉันก็ต่อสู้อย่างมีความยุติธรรมคืนมา ในสมองเราคิดว่า ฉันต้องสู้เพื่อความถูกต้อง ฉันจึงคิดว่า ถ้าฉันมีโอกาสได้ช่วยผู้คนที่ “ถูกกระทำจากคนอื่นอย่างไม่ยุติธรรม” ฉันจะช่วยดูแลเขา และสู้เพื่อเขาโดยทำงานผ่านการบอกเล่าว่า เขาเหล่านั้นยังต้องการที่จะมีที่ยืนในสังคม เพราะมีบางคนที่ไม่ใช่ผู้กระทำผิดโดยสันดาน มีคนพูดกับฉันว่า “ผมว่าคุณกำลังหาความยุติธรรมใช่ไหม ผมจะบอกให้ ความยุติธรรมอยู่ที่ยุติด้วยธรรมะ” แต่ฉันบอกเขาว่า “ไม่จริง เพราะฉันพิสูจน์มาแล้วว่า ความยุติธรรมอยู่ที่อำนาจและความพึงพอใจต่างหาก” และเมื่อฉันได้มีโอกาสเข้ามาในระบบราชการอีกครั้ง ฉันจึงมุ่งมั่นที่จะศึกษาในกลุ่มที่ไม่มีใครศึกษา ทำงานวิจัยที่ไม่มีใครเคยทำ เพราะเสี่ยงต่ออันตรายและชีวิต แต่ฉันกลับคิดว่ามันท้าทายความสามารถของเรา และหากงานวิจัยนั้นมันทำให้คนในสังคมมองคนที่เขาว่าเป็นคนในตำหรือคนใต้ต้มในทางบวกมากขึ้น กลุ่มงานวิจัยที่ฉันทำเป็นกลุ่มที่บอกได้เลยว่าไม่มีใครอยากยุ่งเกี่ยวเป็นกลุ่มประชากรเหล่านี้ คือ เด็กในสถานพินิจ ผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ผู้บำบัดสารเสพติดในสถานบำบัดยาเสพติด ผู้ติดเชื่อเอชไอวี ผู้ใช้สารเสพติด คนดื่มเหล้า กรรมกรและคนงานในสถานประกอบการ มอเตอร์ไซค์รับจ้าง หญิงขายบริการ คนขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บนรถไฟ กลุ่มประมงต่างด้าว กลุ่มสลัมริมทะเล การขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้วัยรุ่นในร้านข้างทางและผับ

ในการทำงานแต่ละชิ้น ฉันเข้าไปสัมผัสคลุกคลีกับพวกเขาด้วยตัวของฉันเอง ฉันจ้างผู้ช่วยวิจัยน้อยมาก เพราะฉันเชื่อว่า งานวิจัยที่ร้อยเรียงนั้นไม่ใช่ “ฟังเขาเล่าว่า” หากเราทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ เราต้องเข้าไปสัมผัสตัวเองเพื่อนำมาร้อยเรียงถึงเหตุ ปัจจัย ที่มาที่ไปของพฤติกรรมของกลุ่มที่เราสนใจ การจ้างนักวิจัยจากประสบการณ์ของฉัน พบว่า เขาเก็บข้อมูลให้ฉันแบบ “candle sitting” ซึ่งแปลได้ว่า “นั่งเทียนตอบมาให้เรา” และ “สร้างนวนิยาย” มาให้ฉันอ่าน เพราะหากเราได้ไปคลุกคลีจริง ๆ เราจะมองออกเลยว่า “มันไม่ใช่” ซึ่งผลที่ได้กับตัวฉันคือฉันได้เข้าใจกระบวนการที่จะพูดคุย สังเกต และวิเคราะห์ว่าที่เขาเล่ามานั้นมีจริง

กีเปอร์เซ็นต์และเทจกีเปอร์เซ็นต์ และสิ่งสำคัญที่ได้มาคือ ฉันได้เพื่อนต่างวัย ต่างอาชีพ ต่างกลุ่ม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ใช้ยาที่เรียกฉันว่า “อาจารย์แม่”

แต่ก่อนกลุ่มผู้ใช้สารเสพติด นักโทษ กลุ่มคนต่างดาว พวกนี้จะถูกสังคม “ตราบาป” ต่อมามีการณรงค์เรื่องสิทธิมนุษยชน การเรียกร้องจากทั้งในประเทศและนอกประเทศ ทำให้กลุ่มพวกนี้ได้รับการยอมรับว่า เป็นกลุ่ม “เปราะบาง” “กลุ่มด้อยโอกาส” และเขาเหล่านั้นก็พยายามรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิ ซึ่งบางประเด็นฉันก็เห็นด้วย แต่บางประเด็นฉันก็คัดค้าน เพราะฉันมองว่า มันเป็นเรื่องที่บางกลุ่มคนก็มาเอาผลประโยชน์แอบแฝงในการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่เห็นด้วยกับกลุ่มที่ต่อต้านฉันจึงค่อย ๆ ถอยออกมามอง แต่ก็ยังติดต่อกันอยู่ ฉันถือว่า ฉันได้ทำในสิ่งที่ตั้งใจจะทำแล้ว ก่อนหน้านี้ฉันเป็นคนแสดง ตอนนี่ฉันมาเป็นคนดูบ้าง มีคนถามว่า ไปศึกษา คุย คบ กับ “พวกนั้น” “พวกอยู่ในตม” ไม่กลัวหรือ แล้วได้อะไรบ้าง สิ่งที่ฉันตอบคือ ฉันได้ทั้งมิตรและศัตรู ฉันได้รู้ความต่างของ “คน กับ มนุษย์” “การตัดสินใจ “ฆ่าคน/ทำร้ายคน” “อะไรที่ได้กัวยุ่นผู้ชายไม่ชอบ” “เขามีทุกข้ออะไร” “ช่วงวัยอันตราย” “กระบวนการคิดและการตัดสินใจกระทำผิด” มันช่วยให้ฉันได้สะท้อนต่อผู้คน และสิ่งที่พึงระวัง เพื่อมิให้ลูกของคนในสังคมต้องเข้ามาเป็นสมาชิกทั้งชั่วคราวและถาวรในสถานที่กักกันเช่นนี้

การทำงานกับกลุ่มผู้ติดเชื่อเฮอไอวี

เมื่อประมาณ 18 ปีก่อน เจ้าหน้าที่สำนักงานควบคุมโรคที่ 12 สงขลา (สคร. 12) มาชวนให้ไปเป็นวิทยากรให้ความรู้กับกลุ่ม NGO ของภาคใต้ที่ทำงานด้านการดูแลผู้ติดเชื่อเฮอไอวี เพราะ NGO ภาคใต้ออนกลางขณะนั้นได้รับการส่งเสริมให้เขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจาก Global Fund (กองทุนโลก) เป็นยุคที่มีความเฟื่องฟูกับการขอรับทุนมาก โดยเฉพาะ NGO ภาคเหนือและภาคกลางเป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจำนวนมาก ดังนั้น สคร. 12 จึงมีนโยบายที่จะพัฒนาศักยภาพของ NGO ภาคใต้ออนกลางในการให้ความรู้ ฉันได้รับเชิญให้เป็น

วิทยาการ ทำให้ฉันได้รู้จักกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีที่มาจากการใช้สารเสพติดประเภท เฮโรอีนโดยติดจากการใช้เข็มร่วมกัน และที่พบเพิ่มคือ พวกเขาป่วยเป็นวัณโรค ร่วมด้วย เรียกได้ว่า “3 เด้ง” หลังจากที่ได้ให้ความรู้และฝึกให้พวกเขาสามารถ เขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนแล้ว ก็เกิดความสนิทสนมและผูกพันกันมา ตลอด ทำให้ฉันอยากเรียนรู้มากขึ้น การที่จะทราบข้อมูลพวกเขาเราต้องไม่มีการ แยก “วรรณะ” “ชนชั้น” เราต้องทำตัวเป็น “ผู้ให้” แต่ด้วยความเป็นคนตรง บาง ครั้งก็เถียงกันจนมีผู้ใช้ยาคนหนึ่งบอกกับฉันว่า “อาจารย์จำได้ไหม วันแรกที่เจอกัน ในที่ประชุมเราเถียงกันเรื่องการแลกเข็ม อาจารย์บอกอาจารย์ค้ำหน้าชนฝา รู้ไหม ผมคิดอย่างไร ผมอยากชกอาจารย์มากเลย แต่ตอนนี้เข้าใจแล้วไงว่า อาจารย์มอง อย่างนักวิชาการ อาจารย์จริงใจกับพวกเรา”

กลุ่มผู้ติดเชื้อและติดยานี้ เขาขอเพียงเข้าใจเขาเท่านั้น และสม่ำเสมอกับพวกเขา รับฟังเขาทั้ง ๆ ที่รู้ว่าที่เขาเล่ามาบางครั้งมันมีความจริงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

“อาจารย์รู้ไหม ที่ผมเคยเล่าให้ฟังนะ เรื่องโกหกทั้งนั้น แต่วันนี้จะเล่าความจริงให้ฟัง”

ฉันคุ้นเคยกับพวกผู้ใช้ยาที่มาจากทั้ง 7 จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง แต่กลุ่มที่มากที่สุดคือ ที่ปัตตานี ตรัง และ ยะลา ในตอนนั้น ฉันเรียนรู้ทำทางเวลาเขาเสพยา เทคนิคในการฉีดยาเข้าเส้นที่ไม่ต้องใช้ tourniquet (สายรัด) เพื่อหาหลอดเลือด ที่จะฉีดยาเข้า การผสมเฮโรอีน การแบ่งเฮโรอีนขายโดยใช้หลอดกาแฟ เรียกว่า “บีก” และฉันมักบอกกับพวกเขาว่า “เวลาขายผง ช่วยแถมเข็มด้วยได้ไหม จะได้ไม่ติดเชื้อ” เขาตอบว่า “ไม่ได้ เดี่ยวไม่รักกันจริง” บางรายก็ตอบว่า “ไม่มีใครขาย เข็มให้ บางคนก็เก็บเข็มไว้ใช้อีก เขาไม่แถมหรอกครับ”

พวกผู้ใช้ยาสอนวิธีแบ่งขายเป็น “บีก” แคมี โฟลลอค ไม้ไผ่ขนาดเท่าฝ่ามือ ฝ่าซีก หลอดกาแฟและผงเฮโรอีน โดยเอาผงเฮโรอีนใส่ในหลอดกาแฟ ใช้ไม้ไผ่ผ่าซีก หนีบไว้ ช่วงละ 1 เซนติเมตร แล้วลนไฟ แล้วตัดแยกจากกัน ขายได้ 150-300 บาท

“เรื่องชั่ว ๆ ต้องถามนวลตา” ฉันไม่รู้ว่าคำนี้เป็น คำชม หรือ คำดูถูก แต่สำหรับฉัน ฉันคิดว่า บางคนดูดี แต่ก็ไม่เห็นดีอย่างที่เราคิด ถึงแม้คำนี้ฉันถือว่าให้กำลังใจฉันนะ คือ ถ้าเรื่องดี ๆ ก็ไม่ต้องมาถามฉัน เพราะฉันน่าจะไม่ว่า แต่ถ้าใครอยากรู้ว่า “สี่คุณร้อย” หรือ “สิบคุณร้อยนะ” นะทำอย่างไร หรือเวลาส่งสารเสพติด เรามีสัญลักษณ์อย่างไรที่รู้ว่ายานะไปปรับตรงจุดไหน ซ่อนอาวุธมืด คัดเตอร์ อย่างไม่ให้เครื่องสแกนตรวจจับได้ อะไรทำนองนี้ ฉันก็จะบอกได้อย่างชัดเจน

งานวิจัยที่ฉันทำส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ต้องลงพื้นที่ สังเกต สัมภาษณ์ รวมไปถึงงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research)

งานวิจัยแบบ action research ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นหนึ่งในงานวิจัยที่ฉันอยากจะทำบอกเล่าให้นักวิจัยรุ่นหลัง ๆ ได้รู้ว่า งานวิจัยประเภทนี้ไม่ง่าย แต่ก็ไม่ยาก และนักวิจัยต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ ดังนี้

1. ต้องเกาะติดพื้นที่ตลอดเวลา
2. นักวิจัยต้องเป็นคนช่างถาม ช่างสังเกต

งานวิจัยที่ทำงานกับผู้ใช้สารเสพติด

ฉันเข้าใจพวก 3 เด้ง ของฉันมาก ๆ ฉันจึงตั้งใจจะทำบ้านให้พวกเขาอยู่ด้วยกันคล้าย ๆ “Day care” เป็นที่ที่พวกเขามีที่คุย มีเพื่อน มีสังคมเล็ก ๆ ที่เข้าใจกันฉันจึงไปติดต่อกับโรงพยาบาลจะนะ เพราะเป็นโรงพยาบาลที่ฉันคุ้นเคยกับผู้อำนวยการโรงพยาบาล นอกจากนี้ฉันพบว่าที่อำเภอจะนะ มีผู้ติดเชื้อเอชไอวีจากการใช้ยาเป็นจำนวนมาก ฉันไปที่คลินิกผู้ติดเชื้อเอชไอวี เพื่อวางแผนการทำวิจัย ระหว่างที่รอพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ฉันเฝ้ามองผู้มารับบริการในคลินิกนั้น มีทั้งผู้ติดเชื้อและผู้ติดสารเสพติด เขามาขอรับ “เมทาโดน” ในช่วงที่เขาต้องการเลิกใช้เฮโรอีน แต่บางคนมาขอเมทาโดนเพื่อประทังตัวเองช่วงไม่มีเงินซื้อเฮโรอีนเสพ มีบางคนมาขอเมทาโดนก็จริง แต่ไม่กิน จะเห็นได้จากพอร์ชยาแล้ว เจ้าหน้าที่เตรียมยาให้ตามความรุนแรงของการทดแทนปริมาณเฮโรอีนที่เขาเคยได้รับ แต่พวกนี้จะรีบกลับ และไม่พูดคุยกับใคร รู้ไหมทำไม เพราะเขาอมเมทาโดนไว้ในปาก แล้วไปบ้าน

ใส่ถ้วย เอาไปขายเพื่อนต่อ ตอนหลัง เจ้าหน้าที่ให้ทุกคนที่มารับยาอ้าปากให้ดู ก่อนกลับ นี่ก็อีกเทคนิคของผู้ใช้ยา

การสังเกตพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพต้องมี เพราะมันจะมีผลต่อความสำเร็จของการวิจัยและโครงการอื่น ๆ ที่จะตามมา จากการสังเกตที่คลินิก “ฟ้าใส” ซึ่งรู้จักกันในนามคลินิกเพื่อการบำบัดสารเสพติด จะเห็นบรรยากาศที่เป็นมิตรระหว่างผู้มารับบริการ คือผู้ใช้สารเสพติด และเจ้าหน้าที่ อาจจะเพราะมาใช้บริการจนคุ้นเคยสนิทสนมกัน ท่าทีที่เจ้าหน้าที่มีต่อผู้ใช้ยา ผู้ใช้ยาที่ติดเชื่อ ทั้งวิธโรคและเอชไอวี ฉันจึงคิดว่าจะหาทุนวิจัยสักก้อนเพื่อหาที่ให้พวกเขาได้พักใจ พักกาย อย่างน้อยในช่วงเวลาหนึ่ง เขาจะได้คิดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และเลิกใช้สารเสพติด ฉันจึงไปขอทุนวิจัยผ่านองค์กร PSI (Public Service International) ซึ่งเป็นองค์กร NGO จากต่างประเทศที่ทำงานสนับสนุนผู้ใช้สารเสพติดชนิดฉีดให้มีการแลกเปลี่ยนอย่างเสรี ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจาก Global Fund ในการพัฒนาศักยภาพของ NGO ไทย จากนั้นฉันได้ขอความร่วมมือจากผู้อำนวยการโรงพยาบาลจนะ เจ้าหน้าที่คลินิก บอกเล่าให้ชุมชนเข้าใจ โดยฉันเดินไปบอกคนในชุมชนที่อยู่ใกล้โรงพยาบาลถึงโครงการของฉัน ฉันยังได้แรงสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ที่ช่วยประชาสัมพันธ์ เพราะโดยพื้นฐานประชาชนเกรงใจและยินดีให้ความร่วมมือ

สิ่งที่ผู้ใช้สารเสพติดกล่าวคือ “ผมรู้ว่ายาเสพติดไม่ดี เคยคิดเลิก แต่พอเราจะเลิก คนก็เรียกเราว่า “ไอ้ขี้ยา” บางคนไม่ให้เราเข้าบ้าน บางคนไล่เรายังกะหมุยังกะหมา”

“อาจารย์รู้ไหมครับว่า ตอนเราเสพยา มันแฝงเข้าไปในตัวเรา มันเป็นเพื่อนเรา มันสร้างความสุขให้เรา เรามีโลกของเราอย่างที่เรอยากให้เป็น”

“ผมอาจจะอ่อนแอนะ แต่มีใครจะให้กำลังใจให้ผมแข็งแรงบ้าง แมื่อกอยจับผิดว่า ผมไปไหน เวลาไม่อยู่ก็มาค้นห้อง ผมเหนื่อย ผมเบื่อ”

“แต่ผมสัญญา นะ ผมจะพยายาม”

และก็มีเพียงไม่กี่คนที่ก้าวผ่านช่วงเวลานั้นมาได้ ฉันบอกพวกเขาว่า เวลาที่นึกอยากได้ยา โทรมหาฉันก่อน แล้วฉันก็จะชวนเขาคุยเป็นชั่วโมง จนต่างคนต่างง่วง และเขาก็ผ่านวันนั้นไปได้อีก 1 วัน

เหล่านี้ คือ คำที่พรุ่งนี้มาจากคนที่สังคมเรียกว่า **“บัวได้ดม”**

บ้านพักใจสไตลจะนะ

“บ้านพักใจสไตลจะนะ” เป็นชื่อแรกที่ฉันตั้ง ต่อมาฉันถ่ายโอนไปให้ PSI ดำเนินการแทน แต่สิ่งที่ฉันได้ทำและเรียนรู้มันมากจริง ๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบ สิ่งที่ถูกใจคือ ฉันได้บอกแก่สังคมว่า พวกเขาที่ติดสารเสพติดและติดเชื้อเอชไอวี บัดนี้ เขามีที่ยืนแล้ว เขามีที่พักใจ มีกลุ่มที่รวมตัวกัน แต่มีใช้เพื่อเสพยาเสพติด แต่เพื่อช่วยกัน ดูแลกัน

ในทางลบ ที่นี้หากมีการจัดการที่หละหลวม ขาดการเข้มงวดในเรื่องการปรับทัศนคติและจริยธรรม และเกิดการไม่เคารพกติกา ก็จะทำให้เกิดพลังทางลบ การต่อต้านกลายเป็นที่รวมของการจำหน่ายสารเสพติด แลกเปลี่ยน และคิดค้นสูตรสารเสพติดใหม่ ๆ และการทดลองใช้ยา

3. วางแผนจากบริบทในสังคมนั้นว่า มีองค์กร หน่วยงาน บุคคลใดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนี้บ้าง ต้องเดินออกมาอยู่นอกวง แล้วมองเข้าไปในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นว่า เรามองคนที่เกี่ยวข้องรอบด้านหรือยัง เพราะมีฉะนั้นอาจมีปัญหาคือต้องแก้ไขมากกว่าที่คิดก็ได้

นอกจากจะต้องทำความเข้าใจกับชุมชนแล้ว สิ่งที่ทำทนายต่อมา คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ปกครอง ฉันเดินทางไปพูดคุยกับนายกเทศมนตรี และผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอจะนะ โดยขอให้อย่าจับกุมสมาชิกในกลุ่มภายในเขต 50 เมตร รอบที่ตั้งของบ้าน หากจะมีการจับกุมด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม ขอให้แจ้งฉันทราบด้วย และฉันได้รับความร่วมมืออย่างดีจากทั้งสองหน่วยงาน อาจเป็นเพราะ

- เครดิตของหน่วยงาน เพราะฉันเป็นนักวิจัยของคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ฉันเป็นพยาบาลวิชาชีพ
- ฉันเป็น (อดีต) ตำรวจชั้นสัญญาบัตร

การวิจัยนี้เป็นการพัฒนาและแก้ไขร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยมีการปรับแก้เกือบทุกวัน

4. ความจริงใจ ความเห็นใจแต่ไม่ใช่อารมณ์ร่วม คือ นักวิจัยพื้นที่ต้องมีความจริงใจกับเป้าหมายงานของตนเอง ลงมือทำ เอาใจทำร่วมกับสมอง “หนึ่งสมองกับสองมือ” เราเข้าใจผู้ติดเชื้อ ผู้ติดสารเสพติด แต่เราต้องนิ่งไม่ใช่ร่วมเกลียด โกรธ แค้น และเศร้าไปกับพวกเขา แต่ดึงเอาประเด็นโกรธ แค้น เศร้า ของเขามาวิเคราะห์ และหาทางปรับสมดุลให้เขา

5. การติดตาม เมื่อทำวิจัยเชิงพัฒนา ต้องติดตามผลการวิจัยตลอด สิ่งที่สำคัญคือ กลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาหาเราอาจแบ่งเป็นสองพวกคือ

- 5.1 ผู้ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ มีแนวโน้มและองค์ประกอบที่สามารถเป็นผู้นำกลุ่มในทางที่ดีได้
- 5.2 ผู้ที่ยังไม่พร้อม ยังต้องการความช่วยเหลือและประคับประคอง

6. การจัดทำกติการ่วมกัน

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ลงภาคสนามจริงและเป็นกลุ่ม “คาบลูกคาบดอก” มีความเสี่ยงที่จะกลายจาก ชาวเป็นดำ ได้ตลอดเวลา เช่น เมื่อทุกคนเข้ามาใน “บ้านพักใจ” นี้ จะต้องไม่นำสารเสพติดใด ๆ เข้ามา ห้ามค้างคืนในบ้าน เพื่อความปลอดภัยของทุกคนและผู้อยู่อาศัยรอบ ๆ ต้องมาช่วยเป็นอาสาสมัครให้กับโรงพยาบาลจะนะ เพื่อช่วยเพื่อนผู้ใช้สารเสพติดคนอื่น ๆ หรือผู้ติดเชื้อเอชไอวีคนอื่น ๆ ต้องช่วยออกพื้นที่และชักชวนเพื่อนผู้ใช้สารเสพติดให้มารับการบำบัดที่โรงพยาบาลเพื่อการเลิกใช้สารเสพติด เป็นต้น

7. ความอดทน

ในการทำวิจัยพัฒนา สิ่งสำคัญคือ การที่เราจะมีเวลาติดตามและพัฒนา ระยะยาวคงเป็นไปได้ งานเลี้ยงต้องมีวันเลิกรา เช่นเดียวกัน ในช่วงแรกฉันไปที อำเภอกันทุกวัน เพราะฉันขับรถไม่ได้ (เคยขับได้แต่ถูกชนเลยไม่ยอมขับอีกเลย) บางครั้งฉันนั่งรถสองแถวที่นาน ๆ มาสักคัน จากหน้ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1-1.30 ชั่วโมง บางครั้งฉันก็นั่งรถไฟ ที่เรียกวารถหวานเย็น คือ “ถึงก็ช่าง ไม่ถึงก็ช่าง” “มาตามเวลา คือ เวลาผ่านไปแล้ว รถถึงจะมา” ฉันไปกลับทุกวันเพื่อไปซักถามปัญหา ทำอาหารกินร่วมกัน ออกเยี่ยมเพื่อนผู้ใช้ยาใน ตำบลนอก ๆ และรอยต่อที่อำเภอเทพา เยี่ยมกลุ่มผู้ติดสารเสพติดที่โรงพยาบาล จะนะ ฉันทำอย่างนี้อยู่ประมาณ 6 เดือน

8. การถ่ายโอน

เมื่อการดำเนินงานจัดการตามที่วางแผนไว้เสร็จสิ้นลง ก็ถึงเวลาที่ฉันจะต้องถ่ายโอนงานไปยัง PSI ที่เป็นแหล่งทุนเดิม ให้ดำเนินการร่วมกับคลินิกฟ้าใสต่อไป ฉันในฐานะผู้เริ่ม ก็จะต้องให้พื้นที่ทำต่อไปเพื่อความยั่งยืนของการแก้ปัญหา ฉันก็ยังติดตามอยู่เป็นระยะ ๆ สิ่งที่ฉันภูมิใจ คือ ฉันได้ทำให้ผู้ใช้สารเสพติดบางคนในกลุ่มได้มีโอกาสมีงานทำ เลิกใช้สารเสพติดหรือใช้น้อยลง ได้ช่วยสังคม และที่สำคัญ เขามีที่ยืนในสังคมแล้ว

9. นักวิจัยต้องไม่ผูกใจติดกับกลุ่มและพื้นที่ หมายถึง เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นตามโครงการ นักวิจัยต้องสละพื้นที่ที่เราศึกษา แต่ไม่ได้หมายความว่าทิ้งพื้นที่หรือกลุ่มนั้น ๆ เลย แต่นักวิจัยต้องถอยห่างออกจากพื้นที่นั้น ๆ โดยการส่งมอบงาน และส่งผลงาน นำเสนอให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการต่อไป นักวิจัยเพียงแต่ติดตามว่า ข้อเสนอจากงานวิจัยนั้นได้รับการส่งต่อและแก้ไขตามที่เราคาดหมายหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด และติดตามให้ความช่วยเหลือเป็นระยะ ๆ และชื่อบ้านที่เคยเรียกว่า “บ้านพักใจสไตล์จะนะ” ก็ถูกเปลี่ยนชื่อไปตามการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารจัดการกลุ่ม

บทเรียนที่ได้จากห้องเรียนนี้

สิ่งที่ฉันได้บทเรียนจากงานวิจัยนี้ คือ

1. ฉันได้เข้าใจปมของปัญหาในกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดว่า บางครั้งเขาบางคนก็ไม่พร้อมที่จะรับการช่วยเหลือ สิ่งที่เราเริ่มก็อาจจะไม่จบอย่างที่เรำฝัน เพราะเราทำงานกับ “คน”
2. เมื่อทำงานถึงจุดจุดหนึ่งเราต้องหยุดและปล่อยให้ปัญหานั้นจัดการตามสภาพของมันเอง
3. ความยั่งยืนและต่อเนื่องของกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ขึ้นอยู่ที่การเริ่มต้น
4. งานทุกอย่างมีปัญหาและอุปสรรคเสมอ อยู่ที่เราสามารถก้าวผ่านมันไปได้แค่ไหน

การเตรียมตัวเพื่อการเก็บข้อมูล

ต่อไปนี้เป็นข้อแนะนำสำหรับนักวิจัยที่ทำวิจัยเชิงคุณภาพ 21 ประการ

1. **สำรวจ** เรียนรู้พื้นที่เป้าหมาย ส่วนหนึ่งนักวิจัยรู้จักพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายระดับหนึ่งแล้ว แต่เมื่อต้องลงพื้นที่จริง จะต้องรู้รายละเอียด การเดินทาง ระยะเวลา ในการเดินทางเข้าออกพื้นที่ ความสัมพันธ์ของกลุ่มเป้าหมาย แกนนำหรือผู้นำชุมชน ใครคือคนที่สามารถนำพา เราไปได้ในพื้นที่ ในแต่ละวันจะเก็บข้อมูลได้ที่ราย การเดินทางและการเข้าออกพื้นที่แต่ละครั้ง คือ “การลงทุนที่ต้องมีค่าใช้จ่ายจากเงินวิจัย” งบประมาณที่มีอยู่ และสิ่งที่ควรทำคือ สำรวจพื้นที่จริงโดยรอบก่อน ดูทาง หนีที่ไล่ เพื่อเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน นอกจากนี้ ยังต้องทำแผนที่เดินดิน จะได้นำมาประกอบการเลือก/สุ่มกลุ่มตัวอย่าง แต่ปัจจุบันมี “อิกู/ป่ากู” แต่อย่าเชื่อมาก เพราะ ทั้ง “ป่ากูก็อิกู” นะ พาหลงมานักต่อนักแล้ว เชื่อ “ตัวกู” ดีกว่า

นักวิจัยต้องเป็นคนช่างสังเกต เก็บข้อมูลพื้นที่ landmark ที่สำคัญ ซอกซอย ลักษณะพื้นที่ และพื้นที่แวดล้อม การเดินทาง พื้นที่ใกล้เคียง ถนน สถานที่ราชการ

ศูนย์ชุมชนฯ วัด มัสยิด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ลักษณะถนน อาชีพ/ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน อาชีพหลัก แหล่งชุมนุม/ร้านค้า ร้านจำหน่ายสุรา/เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สถานีตำรวจ เป็นต้น

2. จรรยาบรรณการเก็บข้อมูล สิ่งจำเป็นที่นักวิจัยต้องมี คือ การมีใบขออนุญาตในการให้ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายที่นักวิจัยต้องเก็บเป็นความลับ หรือที่เรียกว่า informed consent ซึ่งแต่ก่อนไม่ค่อยจะเข้มงวด ต่อมาเมื่อเรื่องสิทธิมนุษยชนเข้ามามีส่วนในการปกป้องผู้ให้ข้อมูลโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน แต่สิ่งที่ยอมรับในแง่นักวิจัยพื้นที่ คือ บางครั้งเป็นไปไม่ได้ เอาแค่เขายอมคุยกับเราก็นั่นเองแล้ว พูด/อธิบาย จน “เหงือกแห้ง” เราในฐานะนักวิจัยพื้นที่ตัวจริง จึงใช้การถามด้วยวาจา ถ้าเขายอมนั่งคุยกับเราก็นั่นเอง และคนไทยก็ไม่ชอบเขียน ไม่ชอบบอกเลขบัตรประชาชน ไม่ชอบบอกชื่อนามสกุลจริง อะไรทำนองนี้ และยิ่งถ้ามีของตอบแทนเป็นเงิน โดยเขาต้องลงลายมือชื่ออะไรก็ “ลืมไปเลย” เพราะเราจะได้คำตอบว่า “เซ็นชื่อปลอมที่อยู่ปลอมได้ไหม ชื่อเล่นได้ไหม” บางคนบอกว่า “ไม่เป็นไร ไม่เอาเงิน ไม่อยากบอกชื่อ” นี่คือการทำทนายแล้ว เราจะไปบอกกรรมการจริยธรรมอย่างไร หรือ เลิกทำวิจัยพื้นที่เสียเลย ก็เลยต้องให้เขียนชื่อเล่นบ้างจริงบ้าง เราต้องคิดว่า เราต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่เช่นนั้นงานวิจัยไม่จบ แต่เราจะจบแทน เพราะเราไม่ได้ข้อมูล และเราทำได้เท่านี้ หากกรรมการจริยธรรมไม่เชื่อก็อาจต้องเชิญกรรมการเหล่านั้นลงพื้นที่ด้วย เพราะหลักการกับความเป็นจริงมันอาจจะไม่ไปด้วยกัน

3. การเตรียมใจและกายให้พร้อม ปกติฉันจะออกเก็บข้อมูลกับนักวิจัยร่วมอีก 1-2 คนเท่านั้น เพราะเดินทางสะดวก คล่องตัว ชุดเสื้อผ้าหน้าผมประเภทใส่ชุดที่ “นั่งลูกสบาย ไปมาสะดวก” พร้อมวิ่ง พร้อมปีน กระโปรงไม่ควรใส่ ใช้รองเท้าผ้าใบที่ดีที่สุด แต่ต้องดูกาลเทศะด้วย เช่น ถ้าต้องสัมภาษณ์ผู้อำนวยการก็แต่งชุดสุภาพ ไม่ล้นหรือพิตจนเกินไป รองเท้าสุภาพ ผมเรียบร้อย

ที่ต้องเตรียมใจคือ กลุ่มเป้าหมายอาจจะอารมณ์ไม่ดีอยู่ก่อน ถ้าเขาไม่พร้อมตอบ อาจจะต้องนัดหมายใหม่ ถ้าสามารถนัดล่วงหน้าได้จะดีมาก และติดต่อเพื่อความแน่ชัด 1 วันก่อนลงพื้นที่จะได้ไม่เสียเวลาเปล่า

4. เตรียมความรู้ นักวิจัยต้องรู้และเข้าใจในเรื่องที่ตนสัมภาษณ์หรือเก็บข้อมูลด้วย ไม่ใช่ไม่มีความรู้อะไรในเรื่องที่เราสัมภาษณ์ เพราะจะได้ประเมินว่าสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายเขาตอบมาเกี่ยวกับสิ่งที่เราเรียนรู้จากตำราและที่อื่น ๆ มันเหมือนหรือต่างกันอย่างไร อันนี้สำคัญมาก เพราะเราจะต้องมาเขียนสรุปงานวิจัยและข้อเสนอแนะ

5. การจัดการเวลา “ไปเร็วมาเร็ว” คือ ต้องออกแต่เช้าเพื่อให้ถึงพื้นที่ก่อนเวลานัดและเพื่อเตรียมตัวในพื้นที่ เริ่มงานให้ตรงเวลาตามนัด และควรจัดเวลาให้พอกับจำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละวัน เช่น นักวิจัย 3 คน ข้อมูลที่สัมภาษณ์ในแต่ละรายรวมเวลาเดินทางและแนะนำตัวไม่เกิน 1.30 ชั่วโมง ดังนั้น ใน 1 วัน ต้องเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ได้อย่างน้อย 12 ราย จึงจะกลับออกมา ดังที่กล่าวแล้วคือ การเดินทางไปเก็บข้อมูลแต่ละครั้งหมายถึงงบประมาณและเวลาที่เสียไปด้วย

6. การเก็บข้อมูล นักวิจัยต้องมีอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ หากเป็นนักวิจัยหน้าใหม่ที่ยังบันทึกไม่คล่อง ควรไปเก็บข้อมูลสองคน คือ คนที่ 1 เป็นคนถามตามโครงสร้างคำถามที่ต้องการทราบ อีกคนหนึ่งใช้เทปบันทึกเสียงและจดโน้ตตามด้วย เพื่อนำมาประกอบให้เกิดความครบถ้วนของเนื้อหา/ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้ครบประเด็น

ส่วนนักวิจัยที่คล่องแล้วก็จะบันทึกเทปเสียง และจดบันทึกตามคำให้สัมภาษณ์ไปพร้อม ๆ กันได้ ซึ่งหากเป็นผู้เก็บข้อมูลที่ลงพื้นที่คนเดียว นักวิจัยจะต้องจำประเด็นคำถามและสัมภาษณ์/เก็บข้อมูลตามประเด็นคำถาม

7. ความปลอดภัยของนักวิจัย กรณีที่ต้องสัมภาษณ์ นักวิจัยต้องหาที่นั่ง สัมภาษณ์ที่ปลอดภัย กล่าวคือ ไม่เข้าไปสัมภาษณ์ในที่ลับตาคน มุมห้อง ควรสัมภาษณ์ หน้าบ้าน หรือในห้องที่มีประตูเปิดได้ และพร้อมที่จะออกไปได้โดยสะดวกหากมี เหตุไม่คาดฝันเกิดขึ้น และหากเป็นสำนักงาน ไม่ควรปิดประตูห้อง นั่งห่างจาก ผู้ให้สัมภาษณ์ระยะหนึ่ง (สองช่วงแขน) โดยเฉพาะผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นเพศตรงข้าม กับผู้สัมภาษณ์

กรณีที่เก็บข้อมูลในชุมชนหรือหมู่บ้าน ต้องจัดเป็นคู่และมีการส่งสัญญาณ ถึงกันได้ เช่น ในพื้นที่เสี่ยงกรณีแหล่งสลัม เลื่อมโทรม หรือ ค่ายสารเสฟติด เป็นต้น

8. กองทัพเดินด้วยท้อง นักวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ในพื้นที่ ต้องเตรียมอาหาร/น้ำ ไปให้พร้อม ไม่ใช่ “หวังน้ำบ่อหน้า น้ำหน้าบมิ” สมัยนี้อาจอาศัย “Food panda/Grab” แต่ในพื้นที่ที่เก็บข้อมูลที่ห่างไกล เช่น อำเภอยะแยง จังหวัดนราธิวาส อาจจะไม่มีสาขาของ “Food panda/Grab”

น้ำและอาหารเป็นสิ่งจำเป็น การพักกลางวันก็ต้องจัดเวลา ไม่ใช่มีแต่ ขับรถหาร้านอาหาร แวะดื่มกาแฟซึ่งทำให้เสียเวลา ดังนั้นนักวิจัยพื้นที่ต้องเตรียม อาหารกลางวันและน้ำไปเอง เพื่อลดการเสียเวลาในการเก็บข้อมูลเพราะ หากเก็บ ข้อมูลได้ครบตามเป้าหมายแต่ละวันก็จะได้กลับที่พัก/ที่ทำงาน และออกจากพื้นที่ เร็วขึ้นโดยเฉพาะในพื้นที่เสี่ยงภัย

แต่กรณีในกลุ่มเป้าหมายจัดอาหารเลี้ยง หากเป็นไปได้ก็ร่วมรับประทานอาหารพร้อมกับเก็บข้อมูลไปด้วย ทั้งนี้ นักวิจัยต้องรู้จักปรับเปลี่ยน และหากกลุ่มเป้าหมายชวนรับประทานอาหาร น้ำดื่มก็รับประทานเพียงตามมารยาทเท่านั้น แต่กรณี เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ “ห้ามเด็ดขาด” เพราะจะทำให้เสียภาพลักษณ์นักวิจัย

9. สิ่งควรระวัง คือ อาจเจอมิตร/ศัตรูต่างสายพันธุ์ที่ไม่พึงปรารถนา คือ สุนัข ฉันทู้ซึ่งคำว่า “หมาลอบกัด” กับ “หมาหู่” ฉันท้ใจมาก ๆ กับสองคำนี้ วิธีสู้กับพวกนี้คือ มองหน้า อย่าขยับ เพราะเมื่อเราขยับ สุนัขอาจกระโจนใส่เรา แล้วร้องเรียกให้คนช่วย เวลาลงพื้นที่ ควรพกนมยาว อย่างน้อยก็ใช้เป็นอุปกรณ์ ในการป้องกันตัวได้ระดับหนึ่ง ดังนั้นเวลาเดินในชุมชนต้องสังเกตพื้นที่ด้วย

10. ตรวจสอบความสมบูรณ์และความครบถ้วนของข้อมูลก่อนออกจาก พื้นที่วันต่อวัน ดังที่กล่าวแล้วว่า เวลาออกพื้นที่เป็นการลงทุนทั้งแรงงานและเวลา การที่จะมาเก็บตกข้อมูลบางประเด็นที่จะต้องเสียเวลาเดินทางมา เป็นสิ่งที่ไม่สมควร ทำอย่างยิ่ง ดังนั้น ก่อนที่จะเดินทางออกนอกพื้นที่หรือในแต่ละราย นักวิจัยต้อง ตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับมาให้ครบถ้วน เพราะหากต้องมาเก็บข้อมูลซ้ำอีก นอกจาก จะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายแล้ว อาจจะทำให้กลุ่มตัวอย่างปฏิเสธที่จะให้สัมภาษณ์ซ้ำ ก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้เท่ากับเราสูญเปล่าในรายนั้น

11. ตรวจสอบข้อมูลโดยสรุปความคร่าว ๆ หรือที่เรียกว่า การบรรณาธิการ และบันทึกบรรยากาศในการสัมภาษณ์ ตรวจสอบเนื้อหาที่บันทึกเทป หรือโน้ตที่ สัมภาษณ์มา จัดเก็บรายวันรายบุคคล เพื่อจะได้ไม่ล้บสนตอนวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูล

12. กรณียังเก็บข้อมูลไม่เสร็จ ก่อนนอนนักวิจัยต้องเตรียมวางแผนใน การเก็บข้อมูลในวันรุ่งขึ้น

13. นักวิจัยบางครั้งต้องเป็นนักแสดง คือ บางครั้งต้องปลอมตัว แฝงตัว เข้าไปในกลุ่มเพื่อประเมินสถานการณ์จริง มีเซฟๆเฉพาะการบอกเล่าจากผู้ช่วยวิจัย บางครั้งต้องแกล้ง “ดีลูกเชื่อ” งานวิจัยลงพื้นที่ของฉันท้มีความเสี่ยง ยกตัวอย่างเช่น การเก็บข้อมูลผู้จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ฉันท้และทีมต้องนั่งรถไฟชั้นสามทั้ง

เที่ยวไปและเที่ยวกลับจาก กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ กรุงเทพฯ-หนองคาย กรุงเทพฯ-อุบลราชธานี กรุงเทพฯ-อรัญประเทศ และ กรุงเทพฯ-สุโขทัย-ลก ระหว่างเดินทาง 12-24 ชั่วโมง ต้องคอยสังเกตพฤติกรรมผู้ดื่มและผู้ขาย “ห้ามหลับ” จนเกือบถูก “สืบลงจากขบวนรถไฟ”

ในทางกฎหมาย การปลอมตัว หรือ การ “ล่อซื้อ” ถูกมองว่าเป็นการใช้เล่ห์กลเพื่อได้ข้อมูล ในทางการวิจัย การ “ล่อซื้อ” เป็นเสมือนการจัดสถานการณ์ที่นักวิจัยต้องไม่บิดเบือนสถานการณ์ปกติ เช่น ต้องการศึกษาร้านอาหารจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จำหน่ายเครื่องดื่มให้เด็ก/วัยรุ่นที่อายุต่ำกว่า 20 ปี หรือไม่เราก็จะให้เด็กที่อายุ 20 ปี แต่หน้าตาเด็กกว่าอายุไปซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพราะนักวิจัยก็ต้องมีจริยธรรมและจรรยาบรรณของการเป็นนักวิจัยด้วย

14. อย่าทำตัวเป็นคนเก่ง ฉลาด รู้ทันคนอื่น ๆ คือ อย่าทำตัวเป็นน้ำเต็มแก้ว มิฉะนั้นเราจะไม่ได้ความจริงของข้อมูล

15. ต้องมีสติ อย่าหลงประเด็น นักวิจัยบางรายถูกกลุ่มตัวอย่างพาออกนอกประเด็น เรียกได้ว่า “ไปแล้วกลับไม่ถูก” ฉะนั้นในการเก็บข้อมูลต้องดึงกลุ่มเป้าหมายกลับมาในประเด็นที่เราต้องการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

16. สิ่งตอบแทนกลุ่มเป้าหมาย ข้อนี้มีการถกเถียงกันหลายแนวคิด นักวิจัยบางคนจะให้ค่าตอบแทนแก่กลุ่มเป้าหมาย บางครั้งให้เป็นของขวัญ แต่บางคนก็ไม่เห็นด้วยก็คิดว่าเป็นการ “จ้าง” ให้เขาตอบ

อย่างไรก็ตามนักวิจัยก็ต้องพิจารณาว่ากลุ่มเป้าหมายของเราเขาเสียเวลาเท่าไร เป็นกลุ่มไหน เรามีงบประมาณเท่าไร เพราะก็มีคนบางกลุ่มที่ยินดีตอบคำถามเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาขึ้น ในวงการแพทย์ที่ต้องมีการติดตามผลการรักษา/ยา อย่างต่อเนื่องและบ่อยกว่าปกติ อาจจะต้องพิจารณาให้ค่าเดินทางแก่กลุ่มเป้าหมาย หรือเตรียมอาหารให้ ก็ได้

ช่วงเวลาที่จะให้คำตอบแทน/ของขวัญเพื่อขอบคุณในความร่วมมือ ควรให้หลังจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ส่วนในกรณีที่เก็บข้อมูลนอกพื้นที่ เช่น คนโดยสารรถไฟก็อาจให้ของขวัญแก่เขาเหล่านั้นหลังจากที่สัมภาษณ์แล้ว ของขวัญที่ให้ไม่ควรเป็นเงิน แต่อาจเป็นสิ่งของจำเป็น เช่น สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เดินทางรถไฟ พิจารณาให้เป็นของใช้เดินทาง เช่น สบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน เป็นต้น

17. ต้องมีสัมมาคารวะ รู้จักกาลเทศะ ไปลามาไหว้ เพราะเขาคือ คนสำคัญสำหรับงานวิจัยเรา การเสียกลุ่มเป้าหมายไปจะทำให้เราต้องเริ่มใหม่อีก การเริ่มต้นใหม่บ่อย ๆ ไม่คุ้มค่าสำหรับการทำงานวิจัย

18. ท่าทีขณะเก็บข้อมูล ต้องมีสมาธิในการเก็บข้อมูล ไม่ออกแวก ต้องสนใจผู้ให้ข้อมูล มองหน้า อย่าก้มหน้าหรือหลบสายตา ไม่เหลียวหน้าเหลียวหลัง ตามเสียงหรือสิ่งแวดล้อมภายนอก

19. การประกันภัยประกันชีวิต สิ่งนี้มีความจำเป็นเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ทีมวิจัยที่ต้องลงพื้นที่ เพราะอย่างน้อย นักวิจัยก็อุ่นใจ มีหลักประกัน และยินดีทำงานด้วยความสบายใจ งานที่ออกมาก็จะมีประสิทธิภาพ ฉันเป็นคนแรกที่ต่อสู้เรื่องการขอของบประมาณที่โครงการวิจัยจะต้องมีการประกันชีวิตให้นักวิจัยทุกคน ครั้งแรกที่ขอ ฉันขอจากโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งคณะกรรมการวิจัยไม่เห็นด้วย โดยเห็นว่าฉันควรตัดออก แต่ฉันก็ยืนยันว่า หากนักวิจัยของฉันมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น มหาวิทยาลัยจะรับผิดชอบเองหรือไม่ หากเป็นเช่นนั้นจะตัดงบประมาณส่วนนี้ออกก็ได้ และในที่สุดทางมหาวิทยาลัยฯ ก็ยอมรับและตั้งแต่นั้นมา ทุกงานวิจัยที่ฉันเสนอขอรับทุนสนับสนุน ฉันก็จะขอในส่วนประกันชีวิตไปด้วยเสมอ อย่างน้อยก็ให้นักวิจัยรู้สึกมั่นใจในความปลอดภัยของชีวิต

20. ติดตามและติดต่อเป็นระยะ ๆ และให้เขาสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สิ่งที่เป็นอุปสรรคของนักวิจัยรุ่นหลัง ๆ ที่ต้องการศึกษาในพื้นที่ คือ การถูกปฏิเสธความร่วมมือจากคนในพื้นที่ เพราะประสบการณ์ที่หลายพื้นที่ พบว่าเมื่อนักวิจัยทำงานเก็บข้อมูล ได้ผลงานแล้ว ไม่เคยติดต่อ หรือไม่ได้หันกลับไปมอง/ให้การช่วยเหลือ พื้นที่แต่อย่างใด ปล่อยให้พื้นที่ที่กลับสู่สภาพเดิม เช่น การศึกษา “ใช้ดำ” ที่อำเภอร้อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบัน แทบจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นทุกอย่างกลับเข้าสู่สภาพเดิม ชาวบ้านไม่สนใจที่จะให้ความร่วมมือ นักวิจัยก็จะให้เหตุผลว่า ไม่มีแหล่งเงินทุนสนับสนุน ดังนั้นเป็นต้น

ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อมา คือ ชาวบ้าน/กลุ่มเป้าหมายจะเริ่มมีข้อต่อรองว่า ถ้าฉันทำแล้ว จะให้อะไรเป็นสิ่งตอบแทน ถ้าหากที่มิวิจัยแจ้งว่า จะส่งต่อให้หน่วยงานมาดูแลต่อไป โดยชาวบ้านไม่เห็นเป็นรูปธรรมว่า เมื่องานวิจัยนี้เสร็จสิ้นลงพื้นที่หรือชาวบ้านจะมีชีวิตที่ดีขึ้นจริงหรือไม่ พวกเขาจะไม่ถูกทอดทิ้งเหมือนที่มิวิจัยก่อน ๆ ที่เข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ หากงานวิจัยไม่สามารถตอบข้อสงสัยของชาวบ้าน/กลุ่มเป้าหมายได้ โครงการนั้นก็มักจะได้รับความร่วมมือไม่มากเท่าที่ควร หรือไม่ได้รับความร่วมมือเลยก็เป็นได้

21. ไหวพริบ การเอาตัวรอด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเลี่ยงการปะทะ เพราะขณะที่เราเก็บข้อมูล หรือสำรวจพื้นที่เพื่อประกอบการทำแผนที่เดินดิน หรือตอบคำถามในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ เราอาจเจอกลุ่มคนที่สงสัยและเข้ามาซักถาม สิ่งที่นักวิจัยต้องทำคือ เลี่ยงการปะทะ และมีไหวพริบ ยกตัวอย่างเช่นฉันเดินสำรวจทำแผนที่เดินดินร้านที่จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ที่เป็น ร้านชำร้านค้าได้หอพัก ร้านอาหารตามสั่ง ๆ บริเวณตรงข้ามมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีคนถามว่า “ฉันมาสำรวจอะไร” (บังเอิญเวลาออกเก็บข้อมูลชุมชน ฉันจะใส่เสื้อสีฟ้า คล้ายชุดกลุ่มงานอนามัย) ฉันก็บอกว่า “มาสำรวจสิ่งแวดล้อม” จึงไม่มีคนสงสัย และเออออห่อหมกสนับสนุนว่า “ดีนะคุณ สายไฟจะได้ไม่เกะกะ ขยะก็จะได้ไม่มี” (ฉันเลยรอดตัวไป) ดังนั้น นักวิจัยอาจจะต้องเลี่ยงการตอบที่อาจจะทำให้เกิดเหตุสงสัย

การพัฒนากระบวนการดูแลรักษาแบบองค์รวมในกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดภายใต้สิทธิการรักษาโครงการหลักประกันสุขภาพ กรณีศึกษาศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดปัตตานี

โครงการนี้เป็นโครงการที่สองที่ฉันตั้งใจจะทำให้ผู้เข้าได้มีโอกาสในการรักษา ทั้งการติดยาเสพติด เอชไอวี และวัณโรค ที่มีอยู่ในตัวผู้ใช้สารเสพติดชนิดนี้

ฉันเริ่มหาข้อมูลและขอรับการสนับสนุนจากองค์การอนามัยโลก ในประเทศไทย ในช่วงนั้นมีโครงการ Global Fund เข้ามาส่งเสริมในการดูแลผู้ติดเชื้อเอชไอวี มีกลุ่มองค์กรเกิดขึ้นมามากมาย เพื่อขอรับการสนับสนุนจากองค์การอนามัยโลก ฉันเสนอแนวคิด คือ ต้องการให้ผู้ติดยาเสพติดได้รับการดูแลอย่างครบถ้วนทั้งเรื่องการรักษา/คัดกรองเชื้อเอชไอวี และวัณโรค อย่างเบ็ดเสร็จ ทั้งนี้เพราะ

1. ผู้ใช้สารเสพติดไว้วางใจเจ้าหน้าที่ศูนย์บำบัดสารเสพติด
2. ผู้ใช้สารเสพติดที่มีการติดเชื้อเอชไอวี ไม่ต้องการที่จะรักษาเอชไอวีที่โรงพยาบาลในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ เช่น ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ที่อาศัยในเขตจังหวัดปัตตานี แต่กลับไปขอรับการรักษาที่โรงพยาบาลจะนะ จังหวัดสงขลา ดังนั้นเป็นต้น
3. สำหรับโรควัณโรค ที่เป็นอีกหนึ่งพันธมิตรของเอชไอวี และผู้ใช้สารเสพติด ผู้ใช้สารเสพติดก็จะไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลปัตตานี ดังนั้นเป็นต้น

ด้วยสภาพพื้นที่ ลิงแวดล้อม และข้อจำกัดของผู้ใช้สารเสพติด ฉันจึงเลือกที่จะขอความร่วมมือกับศูนย์บำบัดปัตตานี ให้เป็นศูนย์ “one stop service” แห่งแรกของประเทศ/ภาคใต้ ที่ให้การดูแลผู้ใช้สารเสพติดอย่างครบวงจร

ความยากของการเริ่มต้น

ฉันเริ่มด้วยการติดต่อกับศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดสงขลา ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นโรงพยาบาลธัญญารักษ์สงขลา ที่ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา แต่ทางศูนย์ยังไม่พร้อม ดังนั้น ฉันจึงติดต่อไปยังศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดจังหวัดปัตตานี ปัจจุบัน คือ โรงพยาบาลธัญญารักษ์ปัตตานี ซึ่งได้รับความร่วมมือ และมีผู้มารับบริการจำนวนมากแต่ปัญหาคือ มีแพทย์เพียง 2 คน และส่วนใหญ่จะปฏิบัติ

งานด้านคลินิกอยู่เพียงคนเดียว เพราะผู้อำนวยการมีภารกิจด้านการประชุมและงานบริหารด้วย ส่วนพยาบาลก็เน้นในเรื่องการจัดกิจกรรม การให้การปรึกษา อาจจะเป็นเพราะฉันเป็นนักวิจัย ฉันเคยเป็นอาจารย์พยาบาลมาก่อน ทำให้การเริ่มงานของฉันไม่ยากนัก โดยสิ่งที่ฉันต้องดำเนินการ คือ การประเมินศักยภาพของกลุ่มทั้งผู้ให้บริการ (แพทย์ พยาบาล เภสัชกร เจ้าหน้าที่เทคนิคการแพทย์ คนงาน ฯลฯ) และผู้รับบริการ (ผู้ใช้สารเสพติดและญาติ) ดังนี้

1. แพทย์ มีแพทย์เพียงท่านเดียวที่สามารถร่วมงานได้ในช่วงนั้น ปัญหาในขณะนั้นคือ แพทย์และพยาบาล รวมทั้งเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ต้องศึกษาทบทวนเรื่องเอชไอวี ยาต้านไวรัส ภาวะของวัณโรค การตรวจคัดกรองวัณโรค ผลการวิเคราะห์อุปกรณ์เครื่องเอกซเรย์ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลปัตตานี ในการเป็นที่เลี้ยงในระยะแรก ๆ ของการดำเนินการ มันเป็นเรื่องท้าทาย เพราะไม่ใช่งานที่ เราจะโน้มน้าวกลุ่มแพทย์ที่ส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูงให้ปรับเปลี่ยนและเรียนรู้ในสาขาอื่นเพิ่มเติม

2. เภสัชกร ต้องได้รับการพัฒนาความรู้ในเรื่องการจ่ายยาที่ไม่เพียงแต่เมทาโดนเท่านั้น แต่ต้องทราบในการให้ยาต้านไวรัส และยารักษาวัณโรค การปรับระดับปริมาณยาและอาการข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ของการใช้ยาทั้งสามกลุ่ม

3. พยาบาล กล่าวได้ว่าเป็นบุคลากรหลัก ที่ต้องมีความรู้เพิ่มเติมนอกจากการให้การปรึกษาเกี่ยวกับสารเสพติดแล้ว ยังต้องเพิ่มความรู้ในเรื่องการติดเชื้อเอชไอวี และยารักษาวัณโรค ติดตามพฤติกรรมกรรมการกินยาของผู้ที่มารับบริการ การเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อและติดตามสารเสพติด การให้คำแนะนำในการเข้าร่วมโครงการนี้ของผู้ใช้สารเสพติด ซึ่งในเวลานั้น ประชาชนส่วนใหญ่ปฏิเสธที่จะยุ่งเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอชไอวี บางรายกล่าวว่า

“ให้อยู่กับคนติดยาอย่าดีกว่าอยู่กับคนเป็นเอดส์”

4. การเข้าร่วม/ความร่วมมือของผู้ติดตามสารเสพติดและญาติ ผู้ติดตามสารเสพติดและญาติเป็นบุคคลสำคัญในโครงการนี้ เพราะการสมัครใจเข้าร่วมโครงการจะทำให้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการให้การดูแลอย่างต่อเนื่อง ลดโอกาสการแพร่เชื้อ

เอชไอวีและวัณโรคในครอบครัว และที่สำคัญคือ ผู้ติดสารเสพติดสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

5. การจัดพื้นที่เฉพาะ ในกรณีที่ผู้บำบัดสารเสพติดต้องการดูแลที่ศูนย์บำบัดฯ (ขณะนั้น) ซึ่งปกติก็รับผู้ติดสารเสพติดไว้รักษา แต่ต้องเพิ่มในส่วนของพื้นที่เฉพาะสำหรับผู้ติดเชื้อเอชไอวี และวัณโรค

6. การจัดการขยะและอุปกรณ์ติดเชื้อ ในที่นี้คือ สารคัดหลั่งของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ผ้าปูที่นอน และขยะติดเชื้ออื่น ๆ การจัดการขยะติดเชื้อ ในช่วงนั้นได้รับความอนุเคราะห์จากโรงพยาบาลปัตตานีในการรับช่วงการจัดการขยะติดเชื้อให้แก่โครงการ ฯ

7. การจัดการเรื่องความสะดวกและการฆ่าเชื้ออื่น ๆ

8. กระบวนการรักษาความลับ ในเรื่องผลการวิเคราะห์ และอื่น ๆ การเพิ่มชั้นการเก็บความลับ การใช้รหัสในการตรวจสอบ และการกำหนดชั้นความลับในเรื่องการรักษา

9. การจัดการความรู้ให้แก่ทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง ฉันจัดการอบรมให้ความรู้โดยเชิญแพทย์ที่ปฏิบัติงานด้านเชื้อเอชไอวี วัณโรค มาให้ความรู้ พยาบาลที่หาค่ารักษาต้านเชื้อเอชไอวี เภสัชกร และนักเทคนิคการแพทย์ ได้มาให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งเรื่องระบบส่งต่อไปยังโรงพยาบาล “แม่” ในที่นี้คือโรงพยาบาลปัตตานี ซึ่งก็ให้ความร่วมมืออย่างดี

10. ประสานความร่วมมือกับสาธารณสุขจังหวัด ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดได้อนุญาตให้เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานเอดส์มาร่วมในการจัดกิจกรรมการให้ความรู้แก่บุคลากรทางการแพทย์ของศูนย์ฯ

ผลการดำเนินงาน

งานวิจัยนี้ต้องกล่าวว่า “ท้าทาย” และ “ยากมาก” เพราะฉันต้องวางแผนจัดการกับคนหลายกลุ่ม การขอความร่วมมือจากนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด ผู้อำนวยการโรงพยาบาลปัตตานี บุคลากรของศูนย์บำบัดฯ และที่สำคัญคือ ผู้ใช้

สารเสพติด ฉันต้องเดินทางไปปัตตานีเกือบทุกวัน ช่วงนั้นสถานการณ์ทางภาคใต้ไม่ค่อยดีนัก แต่ฉันเชื่อว่าฉันมาดี ถ้าจะไปก็คงไปดีนะ คิดได้อย่างนี้ก็สบายใจ ก็คนที่นั่นเขายังอยู่ได้ไม่นานมีอะไรน่ากลัว ฉันไม่เคยท้อเลยถึงแม้บางครั้งฉันต้องรวบรวมกำลังใจและความหวังว่า ทุกอย่างต้องดีขึ้น

ฉันใช้เวลากับโครงการนี้เกือบปี ฉันเก็บข้อมูลไปเรื่อย ๆ และก็พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี อย่างน้อยฉันก็ได้จุดประกายการดูแลให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ดูแลผู้ใช้สารเสพติดอย่างครบวงจร ส่วนผู้ใช้สารเสพติดก็สามารถมารับบริการได้โดยไม่ต้องเดินทางไปใช้บริการที่โรงพยาบาลอื่น และมีความมั่นใจว่า ความลับเรื่องโรคของเขาจะไม่ถูกเปิดเผย

จำนวนผู้เข้ารับบริการ จาก 0 เป็น 1, 2, 3, ... ครั้งสุดท้าย ฉันทราบว่า มีกว่าร้อยละห้าของผู้เข้าร่วมโครงการมีผู้ใช้สารเสพติดเข้ามาคัดกรองเชื้อเอชไอวี และวัณโรค 125 ราย (ข้อมูล พ.ศ. 2557)

ปัจจุบันฉันได้แต่มองห่าง ๆ และก็ทราบว่า มีหลายแห่งที่เปิดบริการ เช่นเดียวกันกับที่ปัตตานี ฉันดีใจที่ความคิดของฉันได้ช่วยคนอื่นหลายคนให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อจาก ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดปัตตานี มาเป็น โรงพยาบาลอัญญารักษ์ปัตตานี และได้รับรางวัลมากมายกับความสำเร็จนี้

สิ่งที่ได้จากโครงการนี้

1. มิตรสหายผู้ใช้ยาในจังหวัด ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส
2. สร้างพื้นที่ให้แก่คนที่มียีนในสังคมน้อยมาก ให้ได้มีโอกาสในชีวิตมากขึ้น
3. โครงการแรกที่ยังไม่มีใครทำในประเทศไทย ได้ก่อตั้งจากความพยายามของหลายฝ่าย การมีความมุ่งมั่นร่วมกันของคนทำงานกับคนที่อยู่ในหลืบ
4. เรียนรู้ว่า งานที่คาดหวังไว้จะสำเร็จได้ต้องไปที่ “หัวขบวน” เพราะ “ถ้าหัวไม่ส่าย ทางก็ไม่กระดิก”

5. เป็นงานที่ภูมิใจมากที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรระดับโลก ถึงแม้จะเป็นแค่ส่วนของสาขาก็ตาม

6. แพทย์ พยาบาล เภสัชกร และเจ้าหน้าที่ทุกคน เปลี่ยนแนวคิดจากการดูแลผู้มารับบริการเฉพาะบำบัดรักษาสารเสพติดมาเป็นการดูแลแบบองค์รวมครบวงจร ที่ผู้ใช้สารเสพติดที่มีปัญหาวิมโรคและเอชไอวีไม่ต้องไปขอรับการรักษาที่โรงพยาบาลอื่น หรือบางรายอาจไม่เข้ารับการรักษาวิมโรคและเอชไอวีเพราะกลัวสังคม “ตีตรา”

กลุ่มเด็กในสถานพินิจและผู้ต้องหาในสถานitäรรวจ

ฉันสนใจกลุ่มนี้เพราะฉันจบการศึกษาจากโรงเรียนพยาบาลตำรวจ ปัจจุบันคือ วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ (ปีการศึกษา 2514-2517) ตอนนั้นมีห้องพักรักษานักโทษ มีเตียงรักษา 9 เตียง คือ ตึกพิบูลสงครามชั้นกลาง เรามักเรียกกันว่า ตึกพิบูลกลาง ในการขึ้นฝึกงานนักเรียนพยาบาลจะได้รับมอบหมายให้ดูแลผู้ป่วยนักโทษ การที่นักโทษต้องมารับการรักษาที่โรงพยาบาลตำรวจเพราะทางโรงพยาบาลของทัณฑสถานไม่มีศักยภาพพอ ฉันได้รู้เรื่องการกระทำผิดของพวกเขา การถูกกล่าวหา แต่ฉันก็ช่วยได้แต่เพียงรับฟัง เพราะมีทั้งคนที่กระทำผิดจริง และถูกกล่าวหา ตอนนั้นฉันคิดว่า ถ้าเราช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีขึ้น เรามีโอกาส เราก็จะช่วย

ผู้ป่วยนักโทษถูกล่ามโซ่ขาไว้กับเตียง แต่กระนั้นก็ยังมึ่นักโทษสามารถหนีออกไปได้ เพราะบางครั้งญาติที่เอาของมาเยี่ยมก็แอบสอดตะไบอันเล็ก ๆ มาในกระป๋องแป้งบ้าง ในปิ่นโตข้าวบ้าง และนี่ก็เป็นเทคนิคที่ฉันได้เรียนรู้จากการดูแลผู้ป่วยกลุ่มนี้ พอตอนกลางคืนเจ้าหน้าที่ตำรวจนั่งอยู่ข้างหน้าต่างเปลอ็ก็จะเอาไปเสียบออกมาเสียบทุกวันจนโซ่เกือบขาด แล้วขอเข้าห้องน้ำป็นออกทางหลังห้องน้ำ นี่ก็เป็นอีกกลเม็ดที่สอนฉันและนำมาใช้ได้ตอนที่ฉันเก็บข้อมูลที่สถานพินิจฯ และในห้องขังสถานitäรรวจ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ฉันสนใจกลุ่มนี้ตั้งแต่ต้น ต้องขอบคุณหน่วยระบาดวิทยาที่ไม่ได้ปิดกั้นฉันในการทำงานวิจัย บังเอิญฉันได้รู้จักกับอาจารย์ท่านหนึ่งจากคณะวิทยาการจัดการ อาจารย์ชวนฉันทำงานวิจัยขอทุนจากการวิจัยในกลุ่มคนจนที่อาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับทุนมาศึกษาในกลุ่มด้วยโอกาส และฉันก็ได้มีโอกาสเสนอเรื่องที่ฉันปรารถนาที่จะทำคือ เด็กในสถานพินิจฯ และผู้ต้องหาในสถานitäรวจและเรือนจำ ในเรื่อง

1. กระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง: เสียงที่รอดจากห้องขัง
2. ทุกข์กรณีของเด็กในสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชนภาคใต้: โรงซ่อมหรือโรงสร้าง

ก่อนอื่นต้องบอกก่อนว่า การที่เราได้เข้าไปในสถานพินิจฯ จังหวัดสงขลา เพราะสมัครเป็นผู้พิพากษาสมทบ ฉันจึงขอเข้าพบผู้อำนวยการสถานพินิจฯ ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดีและได้เล่าให้ท่านทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา เพราะงานวิจัยนี้ฉันก็คาดหวังว่า โครงการวิจัยหลักต้องการช่วย “คนที่อยู่ในหีบของสังคม” ให้ได้ “โผล่หน้าออกมาจากหีบของสังคม” นั้น

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ฉันได้เข้าไปร่วมอยู่กับเด็กและเยาวชนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด โดยทางกฎหมาย ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 72-77 กฎหมายให้โอกาสเด็กและเยาวชนโดยเด็กและเยาวชนควรได้โอกาสในการกลับตัวเป็นคนที่ดีที่สังคมบอกเขาว่า “นี่แหละคือลักษณะของคนดี ศรีสังคม” แต่ใครจะรู้ว่า กว่าพวกเขาจะผ่านด่านความรู้สึกที่กฎหมาย “ไม่ให้เอาผิด” “ไม่ลงโทษ” แก่เด็กที่กระทำความผิดทางกฎหมายที่มีอายุตอนกระทำความผิดน้อยกว่า 18 ปี บริบูรณ์ โดยตั้งความหวังว่า เมื่อเขาถูกลงโทษโดยการกักขังที่ และได้รับการอบรม/ดูแลในสถานที่กักกันที่เรียกว่าสถานพินิจฯ แล้ว เขาจะเป็นคนที่สังคมยอมรับและไม่ถูกตราหน้า แต่นั่นคือการมองในทางบวกมากกว่า แต่ก็เป็นการมองที่ไม่ผิด เพราะมีเด็กและเยาวชนทั้งชายและหญิงหลายคนที่ออกมาแล้วมีอนาคตที่ดี แต่ก็มีอีกจำนวนหนึ่งที่ต้องจมปลักชีวิตตนเองอยู่ในวังวนของเรือนจำ

ในการจัดการสถานพินิจฯ คำถามคือ ตกลงเป็น “โรงช่อมหรือโรงสร้าง” กันแน่ โรงช่อมคือ ช่อมความรู้สึกในทางลบที่ก่อให้เกิดเขากระทำความผิดจากมาตรฐานของสังคม โรงสร้างคือ สร้างให้เขาเป็นคนใหม่ คือ “ร้ายกว่าเก่า” นี่คือคำถามของฉันในใจก่อนเข้าไปศึกษาและสังเกตการณ์

สิ่งที่นักวิจัยต้องมีหากจะทำวิจัยในกลุ่มผู้ต้องขัง/เด็กที่ต้องอยู่ในสถานพินิจฯ คือ “ความเมตตา” การเปิดใจกว้างใช้ “สัญชาตญาณความเป็นแม่ในการแสดงท่าทีและความห่วงใย” ใช้ “ความเป็นครูในความอดทน เข้าใจ ให้โอกาส” ใช้ “ความเป็นเพื่อนในการร่วมกิจกรรม” ใช้ “ความเจียมและความกรุณาเมื่อสิ่งที่เขาพูดและแสดงออกเป็นในทางก้าวร้าว”

กระบวนการดำเนินการเก็บข้อมูล

ภายหลังจากที่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินงานวิจัยจากทีมวิจัยกลางแล้ว ฉันวางแผนในการดำเนินงาน โดยการขออนุญาตจากผู้อำนวยการในการชี้แจงให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และ พยาบาลประจำสถานพินิจฯ ทราบแล้ว ฉันขอเข้าดูบรรยากาศก่อนที่จะวางแผนรายละเอียดการเก็บข้อมูล เพราะการเก็บข้อมูลในสถานที่เช่นนี้ นักวิจัยต้องทราบถึงบรรยากาศ ช่วงเวลาที่จะซักถามและการร่วมกิจกรรมสันทนากการอื่น ๆ การสร้างความคุ้นชินกับกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้เป็นต้น

โรงช่อมหรือโรงสร้าง

คำนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ฉันเข้าไปประเมินสถานการณ์ในสถานพินิจฯ แล้ว เพราะในบรรยากาศนั้นมีทั้งโอกาสช่อมและโอกาสสร้างสิ่งที่ไม่คาดฝันได้

เรามักพูดกันว่า “เด็ก คือ ผ้าขาว” พ่อแม่ คนในสังคม สิ่งแวดล้อม คือ “สี” ที่ป้ายไปยังผ้าผืนน้อย ๆ นั้น แล้วมีใครบ้างที่จะช่วยซักผ้าผืนนี้ให้สะอาดและขาวเหมือนเดิม หรือผ้านี้ในที่สุดก็กลายเป็นผ้าเก่า ๆ ผ้าขี้ริ้วขาด ๆ ที่ไม่มีใครต้องการ

การเลือกกลุ่มเป้าหมาย

ในโครงงานงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ฉันเลือกกลุ่มเป้าหมาย 10 ราย เป็นเยาวชนที่ต้องถูกกักกันนานกว่า 6 เดือน ซอกกล่าวหา คือ ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ชมชื่น และฆ่า เป้าหมายหลักคือเพศชาย แต่ในสถานพินิจนี้ก็มีการของเพศหญิงรวมอยู่ด้วยอีกส่วนหนึ่งแยกออกไป มีเด็กหญิง 9 คน และโดยปกติ สถานพินิจฯ จะไม่กักขังเด็กผู้หญิง นอกจากคดีอุกฉกรรจ์ หรือไม่มีผู้ปกครองมารับกลับไป

การเก็บข้อมูล

ภายหลังจากได้รับอนุญาตให้เข้าเก็บข้อมูลแล้ว ก่อนเข้าไปในสถานพินิจฯ ฉันต้องถูกตรวจอาวุธ มือถือ และของอื่น ๆ เพราะอาจจะถูกนำไปเป็นอาวุธได้ อันนี้คือกฎระเบียบที่เราเองก็ต้องปฏิบัติตาม หลังจากนั้น ฉันก็สัมภาษณ์นักจิตวิทยาพยาบาล และ นักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งก็มีเรื่องเล่ามากมายเกี่ยวกับ “วีรกรรม” ของเด็ก ๆ ในสถานพินิจฯ แห่งนี้ ภายหลังได้ข้อมูลพื้นฐานระดับหนึ่งแล้ว ฉันก็เลือกเป้าหมายจากเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และจากการแนะนำรายละเอียดของนักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์

สิ่งที่พบ

1. เด็กเหล่านี้มิได้ถูกคนอื่นกระทำ แต่เริ่มจากคนในครอบครัวของเขา เด็กรายหนึ่งทำร้ายเพื่อน สิ่งที่เด็กบอกคือ “ที่แม่ถูกพ่อเตะ ตอนเช้าแม่ก็ไปทำงานได้” เด็กเหล่านี้มองเรื่องการทำร้ายและการถูกทำร้ายเป็นเรื่องธรรมดา

“สะใจดีเวลาแม่เสียใจ” เด็กชายนี้มีคติข่มขืน มามากกว่า 10 คติ แต่ทุกคติสามารถยอมความได้ รายนี้ไกรธ และโมโหแม่ เนื่องจากแม่มีสามีหลายคน เขาเป็นลูกที่เกิดจากสามีคนแรก มีน้องร่วมมารดา อีก 4 คน เมื่อแม่มีสามีแต่ละครั้ง เขารู้สึกเจ็บปวดเพราะแม่ทิ้งเขา ไม่สนใจเขา เวลาเขาถูกจับ แม่จะร้องไห้เสียใจ แต่รายสุดท้ายที่เขาข่มขืนเป็นบุตรสาวตำรวจซึ่งไม่ยอมความ เขาจึงต้องอยู่ในสถานพินิจ 1 ปี 6 เดือน และเมื่อเขาได้รับการปล่อยตัวทราบภายหลังว่า เขาจะกลับไปข่มขืนเด็กหญิงรายสุดท้ายอีก แต่ถูกบิดาของเด็กหญิงยิงเสียชีวิต

“ผมเกลียดมากนะ พ่อกับครูชอบเบีร์ดหัวผม” (เบีร์ดหัว คือ การเอามือตบศีรษะเด็ก) ที่เด็กหลายคนไม่ชอบ เด็กสะสมความไม่ชอบ และหาทางออกโดยการทำร้ายผู้อื่นแทน

“ทำไม ทีพ่อเตะแม่ ก็เห็นแม่ไปทำงานได้” นี่คือนสิ่งที่เด็กวัย 10 ขวบ ข้อหาทำร้ายเพื่อนด้วยไม้หน้าสาม บอกเล่าโดยไม่แสดงอาการเป็นทุกข์หรือเสียใจแต่อย่างใด

2. เด็กส่วนหนึ่งที่เป็นเด็กแรกจับ กระทำผิดครั้งแรก ถูกนำมาสถานพินิจฯ วันแรกเพื่อรอการพิจารณา หน้าตาดี ขาว ตัวเล็ก ๆ หน้าตาคลายเด็กผู้หญิง “ถูกข่มขืนในคืนแรกที่ค้างคืนในสถานพินิจฯ”

สมัยนั้น ในสถานพินิจฯ ไม่มีการแยกเด็กที่เป็นกลุ่มแรกจับออกจากกลุ่มที่อยู่นาน ในกลุ่ม “เก่า” ทั้งหลาย เหมือนการจำลองภาพเรือนจำ/ทัณฑสถาน เด็กเหล่านี้ จะเป็นหัวหน้าทีมที่มีรูปร่างใหญ่ อยู่นาน หากถามว่า เจ้าหน้าที่รู้ไหม ต้องบอกว่ารู้ พวกนี้จะไล่งเงินเด็กที่อ่อนแอกว่า แย่งขนม ที่นอน ทุกสิ่งที่เด็กใหม่ หรือเด็กที่ตัวเล็กกว่าสู้ไม่ได้ เจ้าหน้าที่บางคนก็ใช้เด็กเป็นเครื่องมือของตนเอง ในการควบคุมระหว่างเด็กกับเด็ก

3. การอ่าน/เรียน หนังสือ เนื่องจากในสถานพินิจฯ เด็ก ๆ ต่างวัยที่มีอายุ ตั้งแต่ 7 ปี จนถึง 18 ปี (เด็กที่อายุ 7 ปี ข้อหาขโมยของแต่พ่อแม่ไม่มารับกลับ จึงต้องอยู่ในสถานพินิจฯ นานกว่า 1 เดือน แล้วเด็กไม่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในห้องสมุด ตามลำพังเพราะเกรงว่าจะแอบฉีกกระดาษไป “มวนบุหรี่” สูบ (สิ่งนี้พบทั้งในสถานพินิจฯ และเรือนจำ) การศึกษาของเด็กจึงเหมือนถูก “หยุด” ไว้เพียงเท่านี้ หากพ่อแม่ผู้ปกครองต้องการให้เด็กไปโรงเรียนก็ต้องมาดำเนินการรับกลับไปดูแลโดยมีหน่วยงานสังคมสงเคราะห์คอยติดตาม

ในแต่ละวันเมื่อเด็กได้รับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้ว ก็จะไปอาบน้ำ ได้ดูข่าวโทรทัศน์บ้าง แล้วขึ้นนอนนอนประมาณ 18.00 น. เจ้าหน้าที่จะปิดกุญแจ ให้เด็ก อยู่ในอาคาร ซึ่งเป็นอาคารสองชั้น ชั้นล่างเป็นพื้นที่ปูนไว้ทำกิจกรรม ส่วนชั้นบน เป็นโรงนอน มีชั้นเป็นช่องเก็บของส่วนตัว เสื้อผ้า และของใช้อื่น ๆ เด็ก ๆ ได้นอน บนที่นอนมีหมอน ซึ่งผ้าปูและปลอกหมอน เด็ก ๆ ต้องทำความสะอาดเอง

ในฐานะนักวิจัยที่จะต้องร้อยเรียงเรื่องราวบรรยากาศต่าง ๆ จึงต้อง พยายามบันทึกสิ่งแวดล้อมด้วยสายตา จดจำและบันทึกลงไว้ ทั้งนี้มีกฎคือ “ห้าม ถ่ายภาพ”

ในการพูดคุย นักวิจัยไม่ได้บันทึกเทปการสนทนา ทั้งนี้เพื่อความสบายใจ ของผู้ตอบที่ไม่ต้องกังวลเรื่องความปลอดภัยของตนเอง แต่นักวิจัยจะต้องแจ้ง ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจฯ ทราบ เพราะเมื่อเด็กอยู่ในสถานพินิจฯ ผู้อำนวยการ จะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองของเด็กเหล่านั้น

4. เทคนิคในการเยี่ยมของญาติ โดยปกติของที่ญาตินำมาเยี่ยมทุกอย่าง จะผ่านการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ แต่ก่อนช่วงเวลาที่ผู้วิจัยจะเข้าศึกษา พบว่า ไม่มีความเข้มงวด ญาติสามารถนำอาหารมาให้เด็กได้ ยกเว้น เงิน บุหรี่ ต้อง ฝากไว้กับเจ้าหน้าที่ หากเด็กต้องการอะไรเพิ่มเติมก็เบิกจากเจ้าหน้าที่ และนี่ก็เป็น ช่องทางให้ “ขาใจ” บังคับเอาเงินจากเด็กที่ตัวเล็กและอ่อนแอกว่า

เด็กส่วนหนึ่งมีคดียาเสพติด เทคนิคของญาติ คือ นำเงาะมาเย็บมโดยเงาะบางลูก จะมีแต่เปลือกนอกที่ใช้ไม้กลัดเล็ก ๆ แหว่งไว้เพื่อให้ลูกเงาะดูเหมือนสภาพปกติ แต่ภายในสอดใส่ยาบ้า เพื่อนำมาจำหน่าย เพราะเจ้าหน้าที่ไม่ได้ตรวจสอบเงาะทุกลูก การใช้ไม้กลัดเล็ก ๆ ก็จะปลอดภัยจากเครื่องสแกน เช่นเดียวกับ “ไซ้ต้ม” “ไซ้พะไล้” “ไซ้ลูกเขย” ซึ่งในที่สุด บรรดาไซ้ต้ม ไซ้พะไล้ ไซ้ลูกเขย ก็จะถูกผ่าออกและขยี้จนละเอียดก่อนเพื่อตรวจสอบ

หากเป็นเด็กผู้หญิงก็จะสอดมาในขอบยกทรง ผ่าอนามัย คริมทาหน้า แป้งกระป๋อง

ดังนั้นในช่วงที่ฉันเข้าไปศึกษา จะเห็นเสื้อยกทรงถูกแกะที่ขอบและฟองน้ำ ถ้าเป็นคริมทาหน้าก็จะถูกกวนและเพื่อความหายาบ้าที่อาจซุกซ่อนมาในเนื้อคริม ส่วนในกระป๋องแป้งมักสอดใบเลื่อยเล็กเข้ามา ต้องเขย่าจึงทราบ

5. ชุดของเด็ก ชุดเสื้อผ้าของเด็กเหล่านี้จะไม่มีขอบกางเกง ขาสั้นยาว แค่ว่า เพราะบรรดาญาติก็จะมีเทคนิคในการใส่มาในขอบขากางเกง ดังนั้น เด็กทุกคนจึงห้ามใส่กางเกงขายาว ส่วนผู้หญิง หากเป็นเด็กหญิงมุสลิม สารเสพติดจะถูกหนีบไว้หลังใบหูโดยมีผ้าคลุมศีรษะบังไว้

เป็นเหตุให้เมื่อมีการเข้าและออกของเด็กที่ไปนั่งคุยกับญาติก่อนเข้ามาในสถานพินิจฯ จึงต้องมีการตรวจค้นอย่างละเอียด

6. ความเศร้าของเด็ก เด็กบางคนได้แต่นั่งมอง ไม่มีใครมาเยี่ยม บางคนมานั่งรอญาติที่ประตูจะเจอคุณหมดเวลาเยี่ยม ช่วงที่เก็บข้อมูลพบว่า มีรายหนึ่งเข้าออกสถานพินิจฯ บ่อยมาก ถามว่า เขาไม่ทลางจำหรือ แต่คำตอบคือ “ผมอยู่ที่นี้ ดึกว่าอยู่ข้างนอก”

บรรยากาศของเด็กที่ไม่มีใครมาเยี่ยม ก็จะได้ของที่เพื่อน ๆ แบ่งปันให้ เด็กบางคนนั่งมองเพื่อน น้ำตาไหล นี่ก็เป็นอีกบรรยากาศที่บอกกับสังคมได้เลยว่า “หัวใจน้อย ๆ ของเขาสลายไปแล้วไหมนี่”

7. วัยอันตราย ช่วงวัยที่เด็กชายเข้ามาคือ เด็กที่กำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เทอม 2 และมัธยมศึกษาปีที่ 4 เทอม 2 เพราะเป็นช่วงที่เด็กเริ่มสนิทสนมคุ้นเคยกัน เป็นช่วงอยากรู้ อยากเห็น และอยากลอง ฉันพบว่า ส่วนใหญ่เป็นช่วงอายุนี้นี้ ซึ่งสะท้อนให้ทั้งครูและผู้ปกครองต้องคอยสังเกตพฤติกรรมของเด็กในช่วงนี้

ส่วนเด็กผู้หญิง ผลใจที่ทำให้เขากระทำผิด คือ การอิจฉาริษยา แย่งคนรัก ฉันพบเด็กหญิงคนหนึ่ง อายุเพียง 15 ปีตอนที่เริ่มทำผิด และขณะที่ฉันพบเธออายุ 17 ปีแล้ว อีกเพียง 1 ปี เธอจะอายุ 18 ปี และหากเธอกระทำผิดอีกประวัติของเธอจะถูกบันทึกในประวัติอาชญากร เพราะคดีของเธอ เหมือนเลียนแบบภาพยนตร์ต่างประเทศ มีการวางแผนเป็นขั้นตอนในการฆ่าคู่กรณีที่แย่งคนรักของเธอ ในสถานพินิจฯ เธอก็เหมือนเด็กคนอื่น ๆ แต่ค่อนข้างเจ็บ ในส่วนของหอหญิง มีเด็กหญิงไม่ถึง 10 คน เพราะส่วนใหญ่จะให้ผู้ปกครองมารับกลับไปดูแลเอง แต่รายของเธอ ผู้ปกครอง “ไม่กล้ารับกลับ”

ฉันพูดคุยกับเด็กหญิงรายนี้ ดูเหมือนเธอมีความแค้นอยู่ในใจตลอดเวลา ปมที่เธอบอกคือ การที่พ่อแม่เลิกกัน เธอต้องอยู่กับพ่อและย่าที่ไม่รักเธอ มองเธอเป็นคนมีปัญหา

นักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ พยายามให้คำปรึกษาให้การบำบัด แต่ดูเหมือนไม่สามารถเข้าถึงแก่นปัญหาของเธอได้

เมื่อฉันเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูล ฉันยังติดตามเข้าไปช่วยในเรื่องการเป็นผู้พิพากษาสมทบ และเรื่องสุขภาพ ฉันก็ได้ทราบว่า เด็กหญิงคนนั้น ถูกย้ายไปทัศนสถานหญิงแล้ว อนาคตจะเป็นอย่างไรต่อไป ฉันไม่ได้ข่าวอีกเลย แต่ก็หวังว่าเธออาจจะคิดได้ และได้รับการปล่อยตัวออกมาอยู่ในสังคมได้ปกติ

บทสรุป

ภายหลังจบงานวิจัยฉบับนี้แล้วนักวิจัยส่งต่ออะไรบ้าง

การทำงานวิจัยทุกฉบับเราคาดหวังว่า ต้องส่งผล คือ องค์ความรู้ที่ได้เพิ่มเติม การเรียนรู้เหตุและผล และงานวิจัยแต่ละชิ้นไม่ควรเป็นงานวิจัยที่สนองตัณหาของนักวิจัยเพียงแค่ว่าทำให้เสร็จ หรือทำเพราะอยากทำ แต่ควรมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ ทีมวิจัยหลักได้ส่งต่อไปยังระดับนโยบาย และนี่คือความภูมิใจของนักวิจัย กล่าวคือ ในช่วงของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมท่านหนึ่ง ผู้วิจัยเสนอให้แก้ปัญหारेื่องการเข้ามาพักวันแรกของเด็กที่กระทำผิด ให้ควรมีการแยกพื้นที่เด็กใหม่ออกจากกลุ่มเด็กที่อยู่เดิม ซึ่งก็ได้รับการตอบสนอง เพราะต่อมา มีคำสั่งให้ทุกสถานพินิจฯ แยกพื้นที่เด็กแรกรับ/รอกการประกันตัว/รอรับกลับของผู้ปกครองออกจากเด็กที่เข้ารับการอบรม นับว่าเป็นความสำเร็จและความภูมิใจของนักวิจัยที่ได้ช่วยให้เด็กคนอื่น ๆ ไม่ถูกกระทำจากเด็กด้วยกันเอง เพราะผลพวงของระบบการจัดการที่ไม่มีการทบทวนปัญหา

กระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง

บางคนได้ยินได้เห็นในเรื่องนี้อาจไม่ต้องการทราบต่อ แต่หากได้เปิดใจให้กว้างก็จะเข้าใจว่า คนทุกคนไม่ได้อยากให้คนเกลียด ไม่ได้อยากให้คนอื่นดูถูก หรือถูกมองว่าเป็นคนไม่ดีตามบรรทัดฐานของสังคม

มีผู้ต้องขังไม่น้อยที่ “ไม่ได้ทำผิด” “เป็นแพะ” “ติดคุกแทนลูก” “ติดคุกแทนสามี” เหล่านี้ก็มีมาก บางคนทำเพราะถูกกดดัน ช่มเหง ก็มี และต่อไปนี่คือ เกร็ดบางส่วนที่ได้จากการไปศึกษาในเรือนจำและห้องขังสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองสงขลา และสถานีตำรวจภูธรอำเภอหาดใหญ่

สถานีตำรวจที่ศึกษาคือ สถานีตำรวจอำเภอเมืองสงขลา และสถานีตำรวจอำเภอหาดใหญ่ ทั้งสองสถานีตำรวจนี้นับว่ามีคดีสูงมากกว่าอีก 14 อำเภอ ในจังหวัดสงขลา (จังหวัดสงขลามี 16 อำเภอ)

การเข้าเก็บข้อมูลและการติดต่อเพื่อเข้าเก็บข้อมูลของฉันไม่ยากนัก อาจเป็นเพราะฉันก็เคยเป็นตำรวจ เลยคุยกันค่อนข้างง่าย เข้าใจกันง่าย

บรรยากาศในสถานีตำรวจ ปัจจุบันโครงสร้างของสถานีตำรวจคล้ายคลึงกัน เพราะใช้แปลนเดียวกัน คือ ห้องขังมักอยู่ด้านใน มีห้องขังแยก ชาย หญิง/เด็ก มีห้องน้ำห้องส้วมเปิดโล่ง ขนาดห้องประมาณไม่เกิน 4x5 เมตร และขนาดเล็กก็ประมาณ 3x4 เมตร แต่สามารถผู้ต้องขังได้มากกว่า 20 คน ไม่มีห้องแยกคดี คือ ทุกคดีมารวมที่เดียวกันหมด แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุติธรรม “ชาวโจ” ในห้องขัง หน้าห้องจะมีโต๊ะเก้าอี้ของเจ้าหน้าที่เวร/ลิบเวร/ร้อยเวร ฝ้าอยู่ ไม่มีตู้ยา ไม่มีน้ำดื่ม ไม่มีพัดลม เพราะเหล่านี้สามารถดัดแปลงเป็นอาวุธได้ แม้แต่ส้อมและช้อน ก็ไม่ให้มี เสื้อผ้ามีเท่าที่มาก เงินทองของใช้ จะถูกจัดเก็บไว้ที่ตู้เก็บของโดยมีร้อยเวร/ลิบเวรเป็นผู้ถือกุญแจ จำนวนห้องขังมีทั้งสิ้น 5 ห้อง (แยกต่างดาว 1 ห้อง เด็ก/ผู้หญิง 1 ห้อง/ขังแทนค่าปรับ 1 ห้อง/คดีอื่น ๆ 2 ห้อง)

ระยะเวลาในการขังที่สถานีตำรวจ คือ ไม่เกิน 48 ชั่วโมง หากนานกว่านี้ต้องขออำนาจศาลในการฝากขังต่อ แต่ก็มีบางรายอยู่เป็นเดือน เนื่องจากเป็นกรณี “ขังแทนค่าปรับในอัตราวันละ 70 บาท” ซึ่งปัจจุบันการขังแทนค่าปรับในสถานีตำรวจไม่มีแล้ว และอัตราค่าปรับเปลี่ยนจาก 70 บาทต่อวัน เป็น 200 บาทต่อวันซึ่งจะกล่าวต่อไป

ดังนั้น หากคดีจับกุมได้วันพฤหัสบดี เจ้าหน้าที่ตำรวจจะต้องรวบรวมสรุปคดีและส่งศาลภายในวันศุกร์ มิฉะนั้นผู้ต้องหาจะอยู่ในห้องขังสถานีตำรวจเกิน 48 ชั่วโมง ดังนั้น พนักงานสอบสวนจึงต้องสืบพยาน สรุปสำนวนส่งศาล เพื่อฝากขังที่ศาลหรือตัดสินคดี (คดีพินัน เมาสูรา ชโมย ลักทรัพย์ เป็นต้น) ต่อไป

ส่วนในเรื่องจากกลางสงขลา แยกกันระหว่าง ชาย หญิง และลักษณะการกระทำผิด จำนวนปีของการลงโทษ หรือชั้นของการลงโทษ เพราะถ้าเป็นโทษประหารจะส่งผู้ต้องหาไปยังที่เรือนจำจังหวัดนครศรีธรรมราช หรือเรือนจำกลางกรุงเทพมหานคร (การเคลื่อนย้ายผู้ต้องหา/นักโทษ ต้องใช้ความระมัดระวังอย่างมากทั้งเวลา ยานพาหนะ/พนักงานคุม) ในเรือนจำชายจะแบ่งเป็นแดนตามอัตราโทษ ส่วนทัณฑสถานหญิง ผู้ต้องขังหญิงจะอยู่รวมกัน

แต่ละวัน รัฐจะมีอาหารให้วันละ 2 มื้อ เพราะมื้อกลางวันส่วนใหญ่ ญาติเพื่อนนำมาเยี่ยมผู้ต้องขังอยู่แล้ว อาหารที่จัดให้ส่วนใหญ่เป็นข้าวต้ม มีข้าวแกงบ้าง คนที่เป็น “ขาโจ๋ ขาใหญ่” จะได้กินก่อน เลือกเนื้อกินก่อน ส่วนคนอื่น ๆ ก็ได้กินตามลำดับ บางคนที่อด มีบางเวลาเจ้าหน้าที่ตำรวจจะมาจัดการให้ แต่บางวันก็ไม่มีใครจัดการให้ แต่ปัจจุบัน มีการจัดการที่ดีขึ้นแล้ว

การใช้ชีวิตในแต่ละวัน หากมีผู้ต้องขังมาก เช่น 15-20 ราย กลางคืน คนที่เป็น “ขาโจ๋/ขาใหญ่” จะได้นอนสบาย มีผู้ต้องหาใหม่ คอยนวดให้ นอกนั้นหากมาที่หลังต้องยืนหลับ

สิ่งที่ได้จากการวิจัยในห้องขังสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองสงขลา และสถานีตำรวจภูธรอำเภอหาดใหญ่ ดังนี้

1. คดีส่วนใหญ่เป็นการทำร้ายร่างกาย ทะเลาะเบาะแว้ง คำ/เสพสารเสพติด ส่วนผู้หญิงเป็นคดีค้าสารเสพติด พนัน ส่วนคนต่างด้าว คือ การเข้าเมืองผิดกฎหมาย และทำร้ายร่างกาย
2. ความแออัด ไม่มีที่ระบายอากาศ สิ่งที่คนเหล่านี้เสี่ยงคือ โรคทางเดินหายใจ เช่น วัณโรค เป็นต้น
3. มีการ “ข่มขืน” ในห้องขังชาย
4. เจ้าหน้าที่จะเข้ามาเฉพาะเวลาเปลี่ยนเวร มานับจำนวนผู้ต้องขัง นำอาหารมาให้ หรือนำออกไปสอบสวน/พบญาติ

5. เมื่อมีการเจ็บป่วย หากไม่มีญาติจะไม่มีใครรับผิดชอบ นี่เป็นอีกประเด็น เนื่องจากสถานีตำรวจไม่มีข้อตกลงใด ๆ กับสถานพยาบาล การที่จะนำผู้ต้องขังออกไปพบแพทย์ จะต้องจัดเตรียมกำลังในการควบคุมความปลอดภัยแก่เจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล และประชาชนที่มารับบริการในช่วงเวลานั้น นอกจากนี้ยังพบว่า “ใครจะจ่ายค่ารักษาพยาบาล” สิ่งเหล่านี้ถูกมองเป็นความยุ่งยากที่ทำให้มองข้ามการแก้ไข

6. กรณีชั่งแทนค่าปรับ หมายความว่า ผู้ต้องหารายนั้น ศาลตัดสินให้เสียค่าปรับ แต่ถ้าไม่มีเงินเสียค่าปรับก็ต้องถูกชั่งแทน โดยตัดจากค่าปรับวันละ 70 บาท ดังนั้น หากต้องเสียค่าปรับ 7,000 บาท เขาจะต้องถูกชั่ง 100 วัน โดยไม่เห็นเดือนเห็นตะวัน และอยู่ในห้องขังไปวัน ๆ หนึ่ง (ประเด็นนี้ ผลงานวิจัยได้ส่งเสนอ เพื่อแก้ไข และได้รับการแก้ไขในเวลาต่อมา)

การศึกษาในเรื่องการกระทำผิดและเป็นอาชญากรในคดีอุกฉกรรจ์

สิ่งที่สงสัย คือ การที่เราจะตัดสินใจ “ฆ่า” ใครสักคนหนึ่งมีปัจจัยอะไรอีก นอกจาก “ความแค้น” “การถูกกระทำซ้ำแล้วซ้ำอีก” เท่านั้นใช่ไหม แล้วที่เขาได้รับการตัดสิน มันเพียงพอหรือไม่ สำหรับความผิดที่เขากระทำ เช่น วางแผนไว้ก่อน หรือเพราะเหตุอื่นที่ทำให้เขาตัดสินใจ “ฆ่าผู้อื่น”

จากที่เข้าไปสัมภาษณ์ในเรือนจำจังหวัดสงขลา และทัณฑสถานหญิงสงขลา ก็ขอคิดเฉพาะคดี “ฆ่าคนตาย” บรรยายภาคในสถานที่นั้น ในเรือนจำกลาง มีนักโทษบางรายใกล้ได้รับการปล่อยตัว ก็จะได้ออกมาทำงานรอบนอก ไม่ต้องใส่โซ่ตรวน แต่กลุ่มที่ฉันศึกษามาพร้อมโซ่ตรวน ฉันขอเข้าไปด้านใน การเข้าไปด้านในแดนต่าง ๆ เราต้องไม่นำโทรศัพท์มือถือเข้าไป อะไรที่อาจเป็นอาวุธได้ ห้ามเอาติดเข้าไป ทุกครั้งที่เข้าไป และถ้าเป็นผู้หญิงต้องมีผู้คุมชายประกบ เพราะเขากลัวนักโทษเอาเราเป็นตัวประกัน (เหมือนในหนัง)

ฉันเลือกจากประวัตินักโทษชายมา 5 ราย เขามาให้ฉันสัมภาษณ์แต่มานั่งกับพื้น ฉันบอกให้เขาลุกขึ้น เขาก็บอก “ไม่ได้ครับ” ฉันแจ้งให้ผู้คุมปล่อยฉันไว้กับนักโทษเหล่านั้น ฉันคิดว่า ฉันมาดี เขารู้ว่าฉันเป็นพยาบาล เขาไม่ทำร้ายฉันแน่ ๆ ซึ่งผลสรุป คือ เขาให้ฉันไปสัมภาษณ์ในห้องเยี่ยมแทน เพราะปลอดภัยทั้งฉัน และผู้คุมไม่ต้องกังวล

ส่วนในทัศนสถานหญิง ฉันใช้วิธีเดียวกับการศึกษาในนักโทษชาย นักโทษหญิง บางรายก็แสดงความก้าวร้าว ที่นี้ไม่ต่างกับในเรือนจำชายเท่าไรนักเพราะมีกลุ่ม “ขาใหญ่” อยู่เช่นกัน

ในบรรดานักโทษ ผู้คุมแจ้งฉันว่า มีคนหนึ่ง ทำตาขวาง ๆ ทำร้ายคนอื่น จนต้องใส่ตรวนตลอดเวลา และขังเดี่ยว ฉันขอให้พามาให้ฉันดู ฉันถามว่า ทำไมไม่พาไปหาจิตแพทย์ ผู้คุมแจ้งว่า อัตรากำลังน้อย แยกคนไปดูและระหว่างไปโรงพยาบาลไม่ได้ ฉันจึงชวนจิตแพทย์ที่ฉันรู้จักไปตรวจด้วย และในที่สุดเราก็ส่งเขาไปรักษาที่โรงพยาบาลประสาทสงขลารามย์นั้น ปัจจุบันคือ โรงพยาบาลจิตเวช สงขลาราชนครินทร์ ในขณะนั้น เขาได้รับยาและดีขึ้น โดยมีพยาบาลในเรือนจำดูแลต่อ

ฉันเก็บข้อมูลต่อ สรุปได้ว่า

1. ที่ฆ่า เพราะถูกเอาเปรียบ
2. รับโทษแทนลูก

3. ถูกทำร้ายมานาน และตั้งใจว่า ถ้าถูกทำร้ายอีกจะสู้โดยเตรียมกรดซัลฟูริก หรือที่คนที่มีอาชีพทำยางแผ่นเรียกว่า “น้ำส้มยาง” ไว้ ตอนที่สาदन้ากรรณั้นเพราะตกใจ เธอเล่าว่า “เธอแต่งงานอยู่กับสามีคนนีมาหลายปี แต่เมื่อสามีตีเมียสุรา เธอก็จะถูกทำร้าย โดยเตะและต่อย จนเธอคิดว่า เธอจะต้องสู้บ้าง เธอจึงนำ “น้ำส้มยาง” มาเตรียมไว้ ถ้าโดนทำร้ายอีก เธอจะสู้โดยใช้ น้ำส้มยางนี้ และแล้ววันหนึ่ง เธอแอบไปนอนในห้องลูก สามีซึ่งเมามาจะทำร้ายเธอแต่เข้าห้องลูกไม่ได้

เขานอนเฝ้าเธออยู่หน้าห้อง พอเขาหลับ เธอค่อย ๆ ย่องออกมา และขณะนั่นเอง
สามีขยับตัวเหมือนจะลุกขึ้น เธอจึงวิ่งไปหยิบน้ำส้มยามาเทสาดใส่เขา แล้วเธอก็
หนีไปหลบในสวน ผลจากความรุนแรงของน้ำส้มยามาทำให้สามีถูกกรดกัดทั้งตัว และ
เสียชีวิตในที่สุด” ซึ่งหญิงคนนี้ก็ยอมไปมอบตัวเพื่อรับผิดด้วยตนเอง แต่ศาลมองว่า
วางแผนไว้ก่อน ตัดสินประหารชีวิต แต่สารภาพ จึงจำคุก 25 ปี

4. รับโทษแทนสามีชายยาบ้า แรก ๆ สามีมาเยี่ยม ตอนนี้ไม่มาแล้ว ทั้งลูก
และมีภรรยาใหม่ ที่มารับโทษแทนเพราะคิดว่า สามีจะได้เป็นหลักให้ลูก

หลายรายหลายชีวิตที่แตกต่างกัน การถูก “ตราขาย” ว่าเป็นคนบาป อาจ
จะต้องพิจารณาหลายกระบวนการถึงเหตุปัจจัย แต่กรณีที่ทำผิดซ้ำซากได้รับ
โอกาสแล้วไม่ดีขึ้น ก็ต้องพิจารณาในอีกระดับหนึ่ง แต่ที่สำคัญ การคัดกรองก่อน
การพิจารณาลดโทษเป็นสิ่งสำคัญมาก ในกรณีของการเปลี่ยนแปลงระบบใน
เรือนจำ/ทัณฑสถานค่อนข้างยากเพราะเป็นระบบการจัดการที่ใหญ่มาก ในการ
เสนอแนะจากงานวิจัย

ฉันเสนอเชิงนโยบายเฉพาะในส่วนของผู้ต้องขังแทนค่าปรับ ซึ่งต่อมารัฐบาล
มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ จากที่กำหนดหักค่าปรับวันละ 70 บาท ให้เพิ่มอัตรา
เป็น 200 บาท ต่อวัน ดังนั้นเวลาที่จะต้องกักขังก็ลดลง และเนื่องจากห้องขังของ
สถานตำรวจแออัด โอกาสเกิดการเจ็บป่วยและแพร่โรคมะเร็งโดยเฉพาะโรคผิวหนัง
และระบบทางเดินหายใจ ดังนั้นควรให้พวกเขาได้ออกกำลังกายได้ทำกิจกรรม
อื่น ๆ บ้าง และในที่สุดก็มีการย้ายกลุ่มผู้ต้องขังแทนค่าปรับไปที่เรือนจำจังหวัด
นครศรีธรรมราช เพราะมีพื้นที่มากกว่า

สิ่งที่ได้จากการวิจัยนี้ คือ

1. การให้โอกาสเป็นสิ่งที่ดี เพราะฉันเชื่อว่า มีคนบางคนที่ไม่ได้เลวโดยสันดาน
2. มีอะไรบ้างที่จะทำให้ชีวิตคนที่เคยติดคุกไม่ต้องถูก “ตีตรา” แต่การให้
โอกาสก็ต้องพิจารณาให้รอบคอบ เช่นกัน

3. ทบทวนระบบว่า เมื่อเขาเข้ามารับโทษระบบได้เอื้ออะไรกับเขาที่จะให้เขาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ หรือกลายเป็นเอื้อให้เขายังโกรธแค้นมากขึ้น

4. การเตรียมเขาออกไปสู่โลกภายนอกหลังพ้นโทษเป็นสิ่งจำเป็น ผู้เกี่ยวข้องเจ้าหน้าที่ทุกคน ต้องเปิดใจช่วย ไม่ใช่แค่ทำตามหน้าที่

5. ครอบครัวและชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นต้องเตรียมให้พร้อม หรือมีฉะนั้นต้องสร้างเป็นบ้านกึ่งวิถีรองรับก่อนที่จะให้เขาไปเผชิญกับสังคมที่เปลี่ยนไปและที่เขาทิ้งไปนานหลายปี

6. การตัดลินความผิดเน้นที่ลายลักษณ์อักษร หรือเหตุปัจจัยของการกระทำผิดนั้น ๆ

กลุ่มผู้ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยาดองเหล้า

เนื่องจากกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดเป็นกลุ่มแรกที่ฉันสนใจที่จะศึกษา และก็พบว่ากลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับผู้ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และสูบบุหรี่ ในช่วงที่สนใจทำวิจัยนี้ ฉันออกสำรวจพื้นที่ ก็พบว่า มีร้านยาดองเหล้า ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ ทั้งริมถนน ในบริเวณใกล้ ๆ อปต. คอหงส์ หาดใหญ่ใน ริมถนนเพชรเกษม ฯ ในขณะนั้น ประจวบกับเป็นช่วงที่มีการขึ้นภาษีสุรา คนระดับหนึ่งที่มีทุนทรัพย์น้อย แต่ชอบดื่มก็หันไปดื่มยาดองเหล้าแทน ด้วยข้ออ้างผลทางสุขภาพ และยังพบว่า นักศึกษาก็ดื่มเช่นกัน ร้านขายยาดองไม่ห่างจากรั้วมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ไม่มากนัก

ฉันเริ่มงานวิจัยนี้ด้วยความสนใจ “ยาดองเหล้า” ที่เราพบกันว่า มีตำรายาไทยกล่าวถึง ฉันเริ่มไปเดินดูสูตรยาดองเหล้า จำได้ว่ามียาดองเหล้าที่ขายในท้องตลาด ที่เป็นกลุ่มยาไทยจำหน่ายในท้องตลาดมีการโฆษณาด้วย คำถามต่อไปคือ ดองอย่างไร ดื่มอย่างไร

ฉันไปถามที่คณะกรรมการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยถามจากอาจารย์และนักศึกษาที่กำลังเรียนสาขาแพทย์แผนไทย ก็ได้คำตอบว่า ยาต้องมีหลายสูตร ส่วนใหญ่ก็ใช้สมุนไพรมันที่สรรพคุณยาจะออกมาดี ก็โดยผ่านเหล่าชาว/เหล่าโรง (40 ตีกรี) แซ่ไว้นาน 1 เดือน ดองในขวดโหลแก้วจนตัวยาละลายซึมออกมา จากนั้นเปิดฝาขวดทิ้งไว้อีก 1 เดือน จนแอลกอฮอล์ระเหยออกไปหมดจึงนำมาดื่มเพื่อสุขภาพได้

ฉันยังไม่หมดความพยายามที่จะรู้ จึงไปที่องค์การอาหารและยา เพราะอยากรู้ว่า สูตรยาต้องทั้งหมด มีตำรับยา และมีการตรวจสอบหรือไม่ แต่ไม่ได้คำตอบเพราะเขาแจ้งว่ายาดองมีมากมายไม่สามารถตรวจได้ เพราะต่างสูตรกันตอบไม่ได้ ต้องเอามาให้ตรวจ ซึ่งแต่ละร้านอาจจะใช้ชื่อเหมือนกันแต่มีส่วนผสมต่างกัน ฉันจึงคิดว่าถึงฉันเอามาให้ตรวจแต่ในเมื่อแต่ละที่มีส่วนประกอบ/ส่วนผสมต่างกันไปไม่จำเป็นต้องนำมาให้ตรวจ เพราะแค่รู้ว่ารากไม้เหล่านั้นชื่ออะไรและคุณสมบัติเฉพาะตัวของรากไม้เหล่านั้นคืออะไรเท่านั้นก็น่าจะพอ

อย่างไรก็ตาม ฉันยังไม่ละความพยายามไปถามร้านขายยาไทย ยาสมุนไพรมัน เขาก็บอกว่ามีหลายอย่าง แต่ที่ขาย ๆ กันอยู่ในขณะนั้นบางครั้งก็ซื้อจากร้านขายยา บางครั้งก็หามาเองเป็นรากไม้ ร้านยาต้องเอามาแค่แซ่ให้เหล่าชาวเป็นสิเหลือง/ซาแก่คล้าย “เหล่าแดง” หมายถึง พวก แม้โขง แสงโสม แปรนต์ที่มีราคาแพง เพราะยาดองหรือเหล่าแดงกินแล้วก็ “เมาเหมือนกัน” แต่คนที่กินก็บอกว่า “ฉันไม่ได้กินเหล้านะ นี่กินยานะ ยาที่เขาต้องดองกับเหล่าจึงจะมีสรรพคุณ” เมื่อถามถึงความเชื่อว่าตัวยานี้เป็นการดูแลสุขภาพ ก็ได้รับคำตอบว่า “มากินร้านนี้ ยาเขาดี รุ่งเช้าทำงานได้ กินข้าวได้”

ฉันยังพยายามหาสาระของเรื่องยาดองเหล้าต่อ ฉันถามคนขายว่า
“สูตรแต่ละสูตรต่างกันอย่างไร รากไม้ที่ใส่ในยาที่ใส่มาจากไหน”

ซึ่งคำตอบที่มีมากที่สุด คือ “หมอยาเขาบอก ไปซื้อมาเป็นชุด ๆ ในราคา ชุดละ 10 บาท ก็มี 30 บาท ก็มี แล้วแต่หมอ เขาเรียกอะไรก็ตามนั่นแหละ ม้า กระต๊อบโรง นางครวญ เป็นสูตรยอดฮิต”

ร้านยาต้องเหล่าที่จำหน่ายกันโดยทั่วไป จะใช้ “เหล่าเถื่อน” คือ เหล้าที่ชาวบ้านกลั่นเอง ในภาคใต้ของเราก็กลั่นกันในป่าข้าง โดยมี “กรรมม็อกซอน” (ยา กัจฉวัชพืช) เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ให้กลั่นได้เร็วขึ้น (คนกลั่นเหล่าเถื่อนในป่าข้างที่อำเภอระโนด เล่าให้ฟัง) ดังนั้นการลงทุนก็จะถูกลง เพราะเหล่าชาวที่มาจากโรงงานผลิตที่มีการเสียภาษีมีราคาแพงกว่า ส่วนตัวยากี่จะมีที่นิยมหลายสูตร แตกต่างกันไป เช่น “ยาต้องเหล่าสำเริงรูป トラเสือ 11 ตัว” ที่มีจำหน่ายตามท้องตลาดทั่วไป แต่ที่นิยมคือ ม้ากระต๊อบโรง โดไม่รู้ล้ม นางครวญ หลังจากนั้นใส่เหล่าขาว รอกแคลีเหล่าที่ใส่เปลี่ยนสีเป็นสีชาเข้ม (คล้ายสุราแม่โขง แสงโสม) ประมาณ 1-2 วัน แล้วก็นำมาขาย ขายเป็นกึ่ง ๆ ละ 10 บาท (ประมาณ 30-40 ซีซี) กินกับ มะยมดอง มะม่วงดอง

การเก็บข้อมูล

ทุกวันตอนเย็น ฉันและทีมวิจัย ก็จะต้องออกไปนั่งที่ร้านขายยาต้องเหล่า บางร้านก็ให้เข้าไปนั่งและเก็บข้อมูล บางร้านก็ไม่ให้นั่ง จึงต้องยืนอยู่หน้าร้าน คอยตักคนที่มาดื่ม ซึ่งพบว่า มีทุกเพศทุกวัย (นักศึกษาก็มี) หลายคนมาดื่ม “กรี๊บ” หยิบมะยมดองมา 2-3 ลูก เคี้ยว ๆ จ่ายเงินแล้วก็ออกไป กลุ่มนี้เป็นกลุ่มกรรมกรที่ “เย็นดื่ม เข้าถอน” คือ ก่อนทำงานจะมาดื่มอีก “กรี๊บ” แล้วไปทำงาน ที่ดื่มตอนเย็นเพื่อการเจริญอาหาร

กรณีวัยรุ่น/นักศึกษา เป็นชาประจำที่มีขวดมาใส่ บางรายซื้อใส่ถุงพลาสติก ไปดื่มกับเพื่อน เมθυอดนิยม คือ ม้ากระต๊อบโรง คนที่มานั่งดื่มคือพวกที่ดื่มหลายกึ่ง ดื่มไปคุยไป โดยให้เหตุผลว่าเพิ่งมาดื่มยาต้องเหล่าเพราะ “เหล่าแดง” ขึ้นราคา กินเพื่อสุขภาพ กินแล้วแรงดี ทำงานได้

นอกจากนี้ยังมีผู้หญิงหลังคลอดมาตี๋ม โดยบอกว่า กินแล้วเลือดลมดี น้ำนมออกดี ลูกเลี้ยงง่าย

ฉันและทีมย้ายร้านไปเรื่อย ๆ ไปวันละร้าน นั่งจนราว ๆ สี่ทุ่ม คนน้อยลง ก็คุยกับเจ้าของร้าน ชวนตี๋มด้วย ซึ่งบางร้านเคยถูกสรรพสามิตเรียกปรับ เพราะจำหน่ายสุราที่ได้รับการดัดแปลง “วันสองวันเขาก็เข้ามาสักที ก็จ่าย 300 บ้าง 500 บ้าง” แรงจูงใจให้ขายยาตองเหล้าเพราะ “กำไรดี ทำไม่ยาก”

แต่ละวัน ถึงแม้ไม่ได้ตี๋มด้วย แต่นั่งดมยาตอง ก็เมาแล้ว

อยากรู้ว่าวัยรุ่นเข้าไปทำอะไรในผับ และสถานบันเทิง

เพศสัมพันธ์และการใช้ถุงยางอนามัยในกลุ่มเยาวชนที่มาใช้บริการแหล่งชุมนุมวัยรุ่น ทัศนศึกษา กรุงเทพมหานคร

โครงการวิจัยนี้ เกิดจากการที่ช่วงเวลานั้น สถานบันเทิงยอดฮิตของคนวัยรุ่น อยู่ที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ด้วยความอยากรู้ว่าวัยรุ่นที่ไปเที่ยวในผับ มีการตรวจสอบเรื่องอายุหรือไม่ มีการจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้เด็กกลุ่มนั้นอย่างไร รวมถึงโอกาสในการมีเพศสัมพันธ์ของกลุ่มที่เฝ้าระวังเหล่านี้โดยเฉพาะในแหล่งที่วัยรุ่นไปชุมนุมกันเยอะมาก หลังจากที่ได้รับอนุมัติเงินสนับสนุนการวิจัย ฉันก็รับสมัครนักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง โดยมีเจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ช่วยดำเนินการคัดกรอง ว่าเพศชายหรือเพศหญิงก็ได้ แต่หน้าเด็กกว่าอายุ โดยมีอายุ 20 ปีขึ้นไป นอกจากดูเรื่องการจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แล้ว ฉันสำรวจเรื่องถุงยางอนามัยด้วยว่า มีจำหน่ายที่ใดบ้าง แล้วเขามีวิธีการเข้าไปซื้ออย่างไร

ฉันเดินทางไปทำแผนที่กับทีมนักวิจัยหลัก (แก่ ๆ) สำรวจร้านค้าในบริเวณใกล้เคียง ก็พบว่า มีร้านสะดวกซื้ออย่างน้อย 2 ร้าน ฉันเดินไปขอซื้อถุงยางอนามัย คนขายมองหน้าด้วยความสงสัย คงคิดว่า โถ แก่ปุนนี่ (ตอนนั้นอายุ 50 แล้ว) จะ

ซื้อไปทำไม คือเขาไม่ถามด้วยวาจา แต่ถามด้วยสายตา ฉันบอกเขาว่า จะซื้อไป
สอนเด็ก มีขายแบบใดบ้าง แต่ละชนิดเป็นอย่างไร บังเอิญช่วงนั้น ไม่มีคนมาซื้อ
ฉันจึงได้ข้อมูลของความแตกต่าง ราคา และประเภทที่วัยรุ่นมักมาซื้อ ส่วนที่ตั้ง
จำหน่ายเจ้าหน้าที่เขาก็บอกว่า “เอาไว้ริมประตูเด็กเขาหยิบแล้วรีบออกไป” แต่ที่
น่าทึ่งคือ คนซื้อนะ “ผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่”

ด้วยความเป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพต้องศึกษาพื้นที่รอบ ๆ ประกอบการอธิบาย
ปรากฏการณ์ จึงพบว่า มีผ้ามากมายหลายประเภท ผ้าเปิดราว ๆ 20.00 น. แต่
เด็กวัยรุ่นมากันตั้งแต่ทุ่มกว่า ๆ มารอเพื่อเข้าไปใช้บริการ มีหลายหลากอายุ ราว ๆ
หกโมงครึ่ง ผ้าเริ่มเปิดเพลงกระหึ่มเรียกลูกค้า เด็กวัยรุ่นที่รอจะเข้าไปใช้บริการด้าน
ข้างนอกก็เดินกันสนุกสนาน กลุ่มผู้ช่วยวิจัยของฉันมี 3 คน เดินเข้าไปตอนช่วงเวลา
20.15 น. เป็นชาย 2 คน และหญิง 1 คน หน้าตาเขาดูเด็กกว่าอายุจริง ฉันเอง
ยังต้องตรวจสอบเขาก่อนโดยขอดูบัตรประชาชนเขา ก่อนเข้าไป ฉันบอกถึงภาระ
หน้าที่ของพวกเขาว่าจะต้องทำอะไรบ้าง อะไรคือสาระที่ฉันต้องการ

เมื่อผ้าเริ่มเปิด เด็กในทีมของฉันเริ่มเดินเข้าไป ซึ่งก็พบว่าไม่มีการตรวจบัตร
แต่อย่างใด ผ้าที่เข้าไป คือ ผ้ายอดนิยมนำหนึ่ง ความยากคือ เราไม่สามารถถ่าย
ภาพในผ้านั้นได้ ฉันคิดว่า ฉันจะรอให้เด็ก ๆ ออกมาแล้วหรือฉันจะเข้าไปดู

ฉันสังเกตเห็นผ้าก็ยังไม่เห็นว่ามีบัตรตรวจบัตรใด ๆ ฉันสังเกตประมาธ
ชั่วโม่งกว่า จึงคิดว่า แล้วฉันจะจินตนาการพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมถูกหรือไม่
ภายในมีห้องที่เด็กสามารถมีความสัมพันธ์ทางเพศให้บริการอยู่ข้างในหรือไม่

ฉันตัดสินใจเดินไปที่ทางเข้า เจ้าหน้าที่รีบเดินมาหาฉัน บอกว่า “มีบัตรไหม
ครับ” ฉันว่า ฉันอายุเกินแล้วนะ เขาบอก “ก็นั่นแหละครับ นี่สำหรับเด็กวัยรุ่นครับ”
ฉันตอบว่า “ทำไม คนอย่างฉันเข้าไม่ได้หรือ” เขาตอบว่า “อย่าเลยครับเสี่ยงมันดัง

หนวทหูเปล่า ๆ” ด้วยความที่ฉันอยากรู้ตามประสานักวิจัยเชิงคุณภาพ ฉันตอบเขาว่า “มาตามหลานนะ เขาว่าเขามาที่นี่จะลองเข้าไปหาหน่อย ใส่เสื้อสีแดง ๆ นะ มากับเพื่อนสามคน” เจ้าหน้าที่บอก “เดี๋ยวตามให้” ฉันเลยบอกว่า “อย่าเลย เดี๋ยวลองเข้าไปหาเอง หาไม่ได้ค่อยบอกนะ” แล้วฉันก็รีบเบียดตัวไปพร้อมเด็ก ๆ เจ้าหน้าที่ตามไม่ทัน

ฉันเข้าไปสังเกต การจัดพื้นที่ ที่จำหน่ายเครื่องตุ้ม โต๊ะที่เด็ก ๆ วางแก้วเครื่องตุ้ม ไฟที่ฉายไปมา เสียงเพลงดังมาก มีห้องน้ำ และห้องเล็ก ๆ ให้เด็ก ๆ แต่ละคู่ได้มานั่งด้วยกัน เครื่องตุ้มสั่งแล้วต้องจ่ายเงินทันทีที่เครื่องตุ้มมาถึง

เครื่องตุ้มที่นำมาวางไว้ที่โต๊ะ มีหลายประเภทและชนิดต่าง ๆ กัน ราคาประมาณ 150-200 บาท เป็นราคาตั้งต้น เด็กที่เข้าไปใช้บริการ ส่วนหนึ่งนั่งตุ้มเพราะมากับเพื่อน รอเพื่อน ส่วนหนึ่งไปเดินตามเพลงที่ดีเจเปิดดังมาก ๆ เขาเต้นกันอย่างเมามัน เด็กบางคนไปนั่งเป็นคู่ที่โซฟาหน้าห้องน้ำเวลานั้นเดินผ่าน เด็กอาจจะสงสัยว่า “ยายป้านี่มาทำอะไรในที่นี้นะ แฮ่ ไม่เจียมล้างขารเลยนะ”

ฉันเดินวนอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง (ที่มีค่า) เมื่อสำรวจเรียบร้อยแล้วก็ออกมาเจอพนักงานคนเก่า “เจอไหมป้า” ฉันก็บอกเขาว่า “ไม่เจอ คนเยอะ เดี่ยวรอพวกหลานข้างหน้านี้อะหละ”

จากนั้น ฉันก็ไปที่ร้านสะดวกซื้อ และสังเกตว่ามีการซื้อถุงยางอนามัยกันอย่างไร เพราะจะต้องนำมาเป็นข้อมูลในงานวิจัยด้วย

ดังนั้น สิ่งที่นักวิจัยพื้นที่ต้องมีคือ ไหวพริบ และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การเอาตัวรอดเฉพาะหน้า เลี่ยงการปะทะ ไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

สิ่งที่ได้จากการวิจัยนี้

1. งานวิจัยเชิงคุณภาพมีความเสี่ยงต่ออันตราย หากต้องการคำตอบเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะในผับ
2. นักวิจัยควรต้องทราบและเห็นสถานการณ์จริงเพื่อการอธิบายสิ่งที่พบในการขยายความและอภิปรายผล
3. การปลอมตัว undercover จำเป็นสำหรับการหาคำตอบและการอธิบายคำตอบในเชิงพฤติกรรม ตัวเรา และพื้นที่
4. ในพื้นที่ที่มีข้อจำกัด เช่น ในผับ นักวิจัยไม่สามารถจดบันทึกได้ แต่อาจบันทึกเสียงได้ เพราะบรรยากาศมีแค่ไฟสลัว ๆ ดังนั้น นักวิจัยจะต้องจำในสิ่งหลายสิ่ง นักวิจัยจึงควรไปมากกว่า 3 คน
5. ฉันได้รู้ว่าวัยรุ่นสมัยนี้ก็ไม่ต่างจากสมัยฉันเท่าไรนัก เพียงแต่สมัยก่อนเราไม่มีเครื่องดื่มพวกนี้มากนัก เพลง/ดนตรี อาจจะต่างกันสมัยฉันเขาเล่นสด สมัยนี้เขามีดีเจเปิดเพลง

ขายเหล้าบนขบวนรถไฟ งานวิจัยที่เสี่ยงชีวิตแต่ไม่สูญเปล่า

งานวิจัยนี้มีแรงจูงใจมาจากการที่เป็นคนชอบเดินทางโดยรถไฟชั้น 3 เพราะชั้นสองส่วนใหญ่เป็นรถแอร์ หรือ พัดลมที่รู้สึกอึดอัด ไม่ชอบแอร์ ที่สำคัญคือราคาแพง และไม่หลากหลายเหมือนนั่งรถไฟชั้นสาม ช่วงที่ทำวิจัยบังเอิญเป็นช่วงนั่งรถไฟฟรีมีทุกภูมิภาค ต้องเฉพาะรถชั้นสามเท่านั้น เป็นแนวคิดของรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคมท่านหนึ่ง โครงการนี้มีประมาณปี พ.ศ. 2551 เรื่อยมา ปัจจุบันยกเลิกแล้ว แต่มีไม่ทุกขบวน ในแต่ละภาคจะมีเฉพาะขบวนที่ไกล ๆ เช่น กรุงเทพฯ-สุโขทัย-ลพบุรี (ขบวน 171-172) ขบวนกรุงเทพฯ-หนองคาย (ขบวน 133-134) เป็นต้น บรรยากาศของการนั่งรถไฟที่ยาวนาน โดยเฉพาะสายใต้ ตามกำหนดเวลา คือประมาณ 15-18 ชั่วโมง แต่รถไฟมักจะ “แถมเวลาที่เราไม่อยากจะเสมอ” คือจาก 18 ชั่วโมง ก็อาจเป็น 20, 22, 24 หรืออาจจะ 26 ชั่วโมงก็ได้ ตามโอกาสที่จะมีให้ นอกจากนี้ รถไฟที่ให้บริการที่เป็นรถท้องถิ่น (รถทวนเวียน) ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง ก็ให้บริการฟรี เช่น เส้นทางหาดใหญ่-สุราษฎร์ธานี เป็นต้น

แนวคิดของรถไฟ คือ “รถไฟมาตามเวลา ไม่ใช่หมายความว่ามาตามเวลาที่กำหนด แต่หมายความว่า เมื่อเวลามาถึงและเวลาผ่านไปแล้ว รถจะมา”

“รถไฟหัว (รถจักร) เสีย ดังนั้น ก่อนขึ้นรถหรือก่อนที่ขบวนรถจะออกจากสถานี อาจจะต้องถามว่าวันนี้รถไฟอารมณ์ดีไหม” หลายคนงงว่า “ถามทำไม” ต้องบอกว่า “เพราะเดี๋ยวอารมณ์ไม่ดี หัวเสียกลางทาง ลำบาก ต้องรอหัวใหม่มาลาก”

รถไฟชั้นสาม มีคนสารพัดกลุ่มสารพัดประเภท คนรวยที่ไม่อยากเสียค่ารถไฟก็มีมาก ผู้โดยสารส่วนหนึ่งนิยมนำอาหารไปรับประทานบนขบวนรถ นอกจากอาหาร น้ำ แล้วยังมี เหล้า เบียร์ พกพาขึ้นไป บางรายซื้อจากสถานีรถไฟ บางรายรอซื้อบนขบวนรถ เพราะรถที่เดินทางระยะยาวจะมี “ตู้เสบียง” ที่มีการจำหน่ายอาหาร เหล้า เบียร์ บุหรี่ ตู้เสบียงอาจจะปิดประมาณ 22.00 น. แต่ก็มีผู้ชายข้างทางที่ขึ้นมาบนรถตามสถานีที่รถจอด นำอาหาร เหล้า เบียร์มาจำหน่าย เรียกได้ว่า มีตลอดการเดินทาง ไม่ขาด สถานีที่โปรดของนักดื่ม คือ ขั้วต่อขบวนรถ เพราะลมเย็นสบาย ที่จริงระหว่างขบวนรถเคลื่อน ก็มีคนตกจากรถไฟไป แต่ไม่มีใครทราบก็หลายราย การดื่มส่วนใหญ่เริ่มดื่มเริ่มขายตั้งแต่รถออกจากสถานีต้นทางถึงปลายทาง ธุรกิจนี้มีรายได้เป็นกอบเป็นกำ บางครั้งก็มีการทะเลาะเบาะแว้งกันในรถจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีการลวนลามกันในขบวนรถ และขบวนรถไฟบางขบวนก็ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำ นายตรวจก็เดินบ้าง แต่หลัง 22.00 น. จะได้รับคำตอบจากเจ้าหน้าที่ตำรวจและนายตรวจว่า “พักผ่อนครับ”

ฉันถามพนักงานรถไฟว่า “ในตู้ชั้นสามนี้ ถ้ามีเหตุฉุกเฉินจะอย่างไร เพราะขบวนรถยาวมากซึ่งกว่าเจ้าหน้าที่จะวิ่งมาถึงและให้การช่วยเหลือ และสัญญาณในตู้ขบวนแต่ละตู้สามารถห้ามล้อฉุกเฉินได้หรือไม่” คำตอบคือ “ใช้การไม่ได้” ฟังแล้วหมดหวังถ้ามีเหตุต้องการความช่วยเหลือ

ในขบวนรถไฟมีธุรกิจหลายประเภท เช่น เล่นไพ่ หมอดู ขายน้ำ (กระท่อม) บุหรี่หนีภาษี ของกิน ของฝาก รวมทั้ง การขนคนต่างด้าว เพราะเป็นขบวนรถไฟฟรี จึงไม่มีการตรวจตั๋ว แต่อย่างไร

ขบวนการขนคนต่างด้าว ทางภาคใต้ และเหนือ มีบ่อยมาก เริ่มจากทางใต้ เมื่อรถมาถึงบริเวณสถานีศาลายา ขบวนรถไฟจอดค่อนข้างนาน มีกลุ่มคนราว ๆ 10-20 คน ขึ้นมา ทุกคนนั่งแทรกตามเก้าอี้ที่ว่าง ส่วนหนึ่งเข้าไปในห้องน้ำ (ยืนกันอยู่ในนั้นสัก 5-8 คน เห็นจะได้ ห้องน้ำห้องนั้นเลยไม่มีใครได้ใช้โดยปริยาย) พวกนี้ไม่มีการคุยหรือส่งเสียงใด ๆ คนไทยก็ได้แต่มองหน้า ทำปากงุบงิบ แต่ไม่มีใครพูดอะไร ที่แขนของพวกนี้จะมีการเขียนเลขไว้เป็นสัญลักษณ์ ฉันเริ่มรู้แล้วว่านี่ไม่ชอบมาพากล แต่ก็ได้แต่มอง เพราะจะมีเจ้าหน้าที่ทำที่เป็นเดินผ่าน คนทำความสะอาตรถไฟจะจัดหาที่ให้คนกลุ่มนี้นั่ง

เมื่อเข้าเขตจังหวัดชุมพร จะมีอีกกลุ่มขึ้นมา พวกนี้หายไปในตัวสินค้า พอรถถึงพัทลุง จะมีการเรียกคนกลุ่มนี้ออกไปอยู่ส่วนหน้าของขบวนรถไฟ เพราะจากสถานีพัทลุงรถไฟจะไม่จอด คือ มุ่งไปที่หาดใหญ่ แต่พอใกล้ถึงสถานีหาดใหญ่ รถไฟจะชะลอ กลุ่มคนพวกนี้จะค่อย ๆ กระโดดลงนี่คือสิ่งที่คนนั่งรถไฟฟรีในช่วงนั้นเห็นประจำ แต่ไม่มีใครพูด เพราะเกรงอันตราย

สำหรับฉัน การเก็บข้อมูลบนขบวนรถไฟ เรานักวิจัย ต้อง “ถ่างตา” และเดินทุกคู่สลับกัน ย้ายที่นั่งกัน สลับกันสังเกต มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ขบวนรถไฟสายเหนือจะหยุดวิ่งชั่วคราวเนื่องจากมีการซ่อมทางรถไฟ ฉันไปคนเดียวเพราะใกล้สงกรานต์ ฉันตั้งใจจะไปสังเกตการณ์ก่อนขบวนรถออกจากกรุงเทพฯ ประมาณ 12.30 น. (แต่ต้องมาขอตั๋วโดยสารฟรีตั้งแต่ 05.00 น.)

ฉันได้ตัวที่นั่งกลาง ๆ ในตู้รถไฟ เพราะสามารถเห็นบริเวณหัวและท้ายตู้ที่นั่งรวมทั้งบริเวณข้อต่อรถไฟ ระหว่างรถเคลื่อนตัว ฉันเดินทุกตู้รถไฟ สังเกตการจำหน่ายอาหาร เหล้าเบียร์ การขึ้นมาของพ่อค้าแม่ค้าข้างทาง สิ่งของที่จำหน่ายซึ่งส่วนใหญ่ราคาถูกกว่าบนขบวนรถ เหล้า เบียร์ ราคาถูกกว่าประมาณ 5 บาท บุหรี่ กาแฟ มีจำหน่ายตลอดคืน ก่อนเวลา 22.00 น. จะเห็นพนักงานตู้เสบียงเป็นคนขายหลัก แต่หลังจาก 22.00 น. พ่อค้าแม่ค้าที่ขึ้นมาจากสถานีระหว่างทางจะเป็นผู้ขายหลัก บางรายขายไปจนถึงสถานีเชียงใหม่ บางรายขายต่อจากสถานีที่ขึ้นต่อไปอีกสองสามสถานีก็ลง เพื่อจะนั่งขบวนรถที่สวนลงมาเพื่อจำหน่ายในรถขบวนที่สวนกลับมาสถานีเดิม หมุนเวียนอยู่อย่างนี้ มีน้อยมากที่จะขายตลอดการเดินทาง เรียกว่า “ร่วมด้วยช่วยกัน แบ่งเขตกันทำมาหากิน”

เมื่อถึงสถานีเชียงใหม่ ฉันนั่งสังเกตพฤติกรรมของคนที่มารับประทานอาหารที่ร้านค้าบริเวณชานชาลา มีการจำหน่ายสุราและเบียร์เป็นปกติ จากนั้นฉันเข้าคิวขอตั๋วรถไฟฟรีเพื่อเดินทางกลับ ฉันแต่งตัวชุดเดิมที่มีเป้เดินทางใบเล็ก มีมาม่า น้ำขนม กระจกน้ำร้อน กาแฟ เดินไปแปรงฟัน ล้างหน้าที่ก๊อกน้ำหน้าสถานีรถไฟ ฉันสังเกตพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่สถานีรถไฟ สิ่งของที่ร้านค้าในบริเวณสถานีจำหน่าย และมีร้านอาหารค่อนข้างใหญ่อยู่ติดบริเวณสถานีรถไฟ เป็นร้านขายอาหารตามสั่งและจำหน่ายเหล้าเบียร์ด้วย โดยเจ้าของคือ เจ้าหน้าที่การรถไฟนั่นเอง ทั้งนี้หากจะหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชาย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจำหน่ายอาหารทั้งบนขบวนรถไฟ ชานชาลา และที่ขึ้นมาจำหน่ายบนขบวนรถ ก็จะเป็นความเชื่อมโยงความเป็นเครือญาติระหว่างผู้ชายกับเจ้าหน้าที่การรถไฟฯ อย่างชัดเจน

รถไฟออกจากสถานีราว ๆ 07.00 น. เสียเวลาไปแล้ว 1 ชั่วโมง ตั้งแต่เริ่มออกเดินทางขากลับ ฉันยังคงเดินสังเกตการณ์ เมื่อเข้าเขตสถานีรถไฟลำปาง ก็มีกลุ่มคนขึ้นมานั่งในตู้รถที่อ้างว่าตู้สำรอง คนแต่งกายเหมือนชาวเขา ฉันก็ยังเดินสำรวจ และสังเกตการดื่มและจำหน่ายสุรา เบียร์ ฉันเริ่มรู้สึกว้า พนักงานตู้เสบียง

เริ่มมองฉันแปลก ๆ พอถึงนครสวรรค์ คนกลุ่มนั้นก็ลงจากรถกันหมด รถเสียเวลาไป แล้วอย่างน้อย 3 ชั่วโมง ดังนั้น ฉันน่าจะถึงกรุงเทพฯ ราว ๆ เที่ยงคืนหรืออาจหลังจากนั้น ฉันเริ่มคิดว่าแล้วฉันจะไปพักที่ไหน หรือกลับบ้านด้วยรถแท็กซี่อะไรจะปลอดภัยกว่ากัน

อาจจะเพราะฉันเดินไปตู้ต่าง ๆ เพื่อสังเกตการณ์ทุก 1 ชั่วโมง ฉันเดินไปถึงตู้แรกที่มีคนนั่ง และวนเดินกลับมาเดินต่อไปตู้สุดท้ายจำนวนตู้รถไฟ มีแตกต่างกัน แล้วแต่ว่าเป็นขบวนอะไร สำหรับสายเหนือ ขบวนกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ มี 12 ตู้ เป็นชั้นสามทั้งหมด ขบวนที่ยาวที่สุดคือ ขบวนกรุงเทพฯ-สุโขทัย-ลก มี 15-18 ตู้ มีตู้นอนและตู้นั่งชั้นสองด้วย เฉพาะชั้นสามมีประมาณ 10 ตู้

พอรถเริ่มเคลื่อนออกจากสถานีนครสวรรค์ พนักงานตรวจตั๋วเดินมาหาฉัน แล้วบอกฉันว่า

“คนขายอาหารเขาบอกว่า คุณน่าจะไปเขียนตาในห้องน้ำ รู้ไหมผิดกฎหมาย ลูกขึ้น ไปกับผม”

ฉันงง สงสัยพนักงานเลียบน่าจะกลัวว่าฉันมาสืบอะไรแน่ ๆ รถไฟขบวนนี้น่าจะมีเรื่องผิดกฎหมาย

ฉันตอบเจ้าหน้าที่ว่า “ฉันนั่งของฉันอยู่ที่นี้ มีหลักฐานอะไรมากล่าวหา” แล้วพนักงานชายก็เดินมา แล้วตะโกนให้ทุกคนในตู้ขึ้นฟังว่า

“ดูซิ ยายคนนี้ ไปเขียนตารัฐบาลในห้องส้วม นี่เขียนทุกตู้เลยนะนี่ เอาตัวไปเลย รับรองในกระเป๋าต้องมีปากกาสีแน่ ๆ”

พนักงานรถไฟเข้ามาใกล้ฉัน ฉันบอกเขาว่า “ฉันเป็นข้าราชการนะ และฉันก็ไม่ทำแน่ ๆ ถ้าบอกว่าเห็นฉันเขียนตั้งแต่ตอนบ่าย ทำไมไม่มาถามฉัน นี่มันสามทุ่มแล้ว อย่ามากล่าวโทษกัน” อาจจะเพราะฉันแต่งตัวเป็นชาวบ้านจริง ๆ เขาเลยยังได้ที และพูดกับฉันว่า

“อย่ามามั่วว่าเป็นข้าราชการ หน้าอย่างนี้จะเป็นข้าราชการ เอากระเป๋ามาดู
บัตรมีไหม ลูกขึ้น ไปที่รถตู้แรก”

ฉันเริ่มเข้าใจชะตาตัวเองแล้วว่า ถ้าฉันไปด้วยมิลิทิ “โดนถีบ” ตกรถไฟแน่
และกลายเป็นศพข้างทางแน่ เพราะตอนนั้นมีตมมาก มีสะพานรถไฟ และรถไฟเร่ง
ความเร็วมากขึ้น “ฉันคิดว่าฉันไม่รอดแน่ ๆ”

ฉันจึงบอกเจ้าหน้าที่ว่า “เดี่ยว เอาบัตรให้ดู และกระเป๋า ถ้าค้นไม่เจอปากกา
ที่บอก ฉันเอาเรื่องนะ”

ตอนนั้นในขบวนรถไม่มีใครมาช่วยฉัน หลายคนมองเฉย ๆ ฉันว่า ถ้าพวกนี้
ลากฉันไปก็ไม่มีใครช่วยฉันแน่ ๆ ฉันจึงเปิดกระเป๋าควักบัตรข้าราชการออกมา ขณะ
ที่พนักงานชายตะโกนเชียร์ว่า “เอาเลยจับไปเลยจะได้เช็ด”

ฉันยื่นบัตรข้าราชการให้พนักงานรถไฟดู เขาดูซ้ำ และบอกว่า “เดี่ยวเอาไป
ดูที่ตู้ข้างหน้า” ฉันบอกว่า “ดูที่นี่ ถ้ายึดไปมีเรื่องแน่ ๆ” (บางครั้งต้องทำเสียงดัง
เข้าข่ม)

แล้วเขาก็ค่อย ๆ ยื่นบัตรคืน ที่ตกลงคือ เขาเอามือปิดปากตัวเอง แล้วกวักมือ
เรียกพนักงานตู้เสบียงให้เดินออกไปจากตู้ฉัน ฉันคิดว่า คงเพราะบัตรข้าราชการของ
ฉันมียศ “ร้อยตำรวจโทหญิง” เลยไม่กล้าทำอะไร ขณะที่เขาเดินออกจากที่ฉันนั่ง
ฉันแก้มองโทรศัพท์ (ไม่ได้โทรจริง) ขึ้นพูดว่า “หมวด เดี่ยวเอารถนครบาลมารับที่
ด้วยนะ ที่หัวลำโพง ถึงราว ๆ หกทุ่มมั้ง” เจ้าหน้าที่คนนั้นกับพนักงานตู้เสบียงก็รีบ
เดินออกไป และเขาก็ไม่กลับมาดูที่ฉันนั่งอีกเลย

คราวนี้ฉันคิดว่า ฉันต้องนั่งต่อไปหรือจะลงสถานีบางซื่อ หรือสามเสน เพราะ
ถ้าถึงปลายทางฉันอาจโดนทำร้ายได้ พอถึงสถานีบางซื่อ ฉันมองออกไปมีตมมาก
ไม่มีรถแท็กซี่แม้แต่คันเดียว ฉันนั่งต่อมาถึงสถานีสามเสนก็เช่นกัน ตอนนั้นฉันต้อง

คิดว่า ทำอย่างไรฉันถึงจะปลอดภัย การเข้าอยู่ในฝูงชนปลอดภัยที่สุด รอจนสว่างค่อยออกเดินทาง พอรถถึงสถานีรถไฟกรุงเทพฯ (หัวลำโพง) ฉันพยายามนั่งในกลุ่มคนที่ตกค้างที่สถานี นี่น่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่ทำให้ฉันปลอดภัย ฉันไม่กล้าหลับ ฉันนั่งรอจนสว่างจึงเดินทางกลับบ้าน

นับว่าฉันยังโชคดีที่ยังมีผู้โดยสารนั่งมาค่อนข้างมาก ฉันนึกถึงหลายวันก่อนที่ฉันนั่งรอรถไฟที่จะเดินทางไปเก็บข้อมูลงานวิจัยนี้ที่จังหวัดหนองคาย ฉันไปคนเดียว เช่นเคย เพราะเป็นช่วงสำรวจพื้นที่ และฉันนัดหมายกับนักวิจัยที่จังหวัดหนองคาย เพื่อร่วมเก็บข้อมูลในพื้นที่หนองคายด้วยกัน ฉันต้องออกเดินทางโดยรถขบวน 133 ระหว่างที่นั่งรอขบวนรถเข้าเทียบชานชาลาสถานีรถไฟกรุงเทพฯ (หัวลำโพง) มีผู้หญิงใส่เสื้อยืด กางเกงสามส่วนมานั่งข้าง ๆ ฉัน ด้วยความเป็นคนช่างเจรจาของฉัน (นั่งเหงาปากอยู่นาน) ฉันยิ้มให้แล้วถามว่า “จะไปขบวนไหนหรือ” หญิงคนนั้นบอก 145 คือ ขบวนที่ไปอุบลราชธานี หญิงคนนั้นเล่าว่า จะกลับบ้านเพราะมาทรม. ไม่มีงานทำ ลักครู่ก็มี รปภ. มาชวนผู้หญิงคนนั้น ไปกินข้าว หญิงคนนั้นตอบปฏิเสธ แต่ รปภ. ก็เข้าซื้ออยู่ครู่ใหญ่ ฉันจึงหันไปมอง รปภ. รายนั้นจึงเดินจากไป ลักครู่ รปภ. คนเดิมพา รปภ. ชาย อีกคนมา แล้วบอกว่า หญิงคนนี้เมื่อตะกี้ไปดำคนที่ชานชาลา หญิงคนนั้นปฏิเสธ ฉันก็บอกว่า “ก็เห็นเขานั่งนานแล้วนะ ไม่เห็นมีอะไร” รปภ. คนนั้นหันมามองฉันแล้วบอกว่า “อย่ายุ่งนะป้า” อ้าว ฉันโดนอีกแล้ว จากนั้น รปภ. ทั้งสองก็ช่วยกันดึงผู้หญิงคนนั้นไป ผู้หญิงร้องตะโกนว่าไม่รู้เรื่อง ฉันมองหาเจ้าหน้าที่ตำรวจ ไม่มีสักนาย เพราะฉันคิดว่าต้องเกิดเรื่องไม่ดีกับหญิงคนนั้นแน่ ๆ ฉันจึงเดินไปแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ เขาไม่รู้ร้อนรู้หนาว เขากลับมาว่าฉันว่า “แล้วป้าเกี่ยวอะไรด้วย” พอตีสองที่ฉันจะเดินทางมาเทียบชานชาลา ฉันจึงโทรแจ้ง 191 ฉันไม่รู้ว่าหญิงคนนั้นจะเป็นตายร้ายดีประการใด เพราะฉันไม่เห็น เขากลับมาอีกเลย

ฉันเล่าเรื่องนี้ให้ผู้บริหารฟัง แต่ได้รับคำตอบว่า “ไม่เห็นมีใครแจ้งเหตุนะครับ”

นี่ถ้าฉันไม่มีบัตรข้าราชการไปด้วย มีแต่บัตรประชาชน ปานนี้ฉันคงไม่มีโอกาสมาเล่าเรื่องราวให้ใครฟัง ดังนั้น เมื่อเกิดคดี “น้องแก้ม” ที่เกิดหลังจากที่ฉันเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ฉันเชื่อว่า น้องเขาถูกทำร้ายและทารุณกรรมจริง ๆ และฉันเองก็อาจจะเป็นศพในวันนั้นก็ได้ เพราะในยามค่ำคืน รถไฟที่แล่นอยู่บนรางเสียงดัง ผู้โดยสารส่วนใหญ่หลับ จึงเป็นโอกาสให้ทั้งมิฉฉาและคนร้ายสามารถลอบทำร้ายได้ โดยเฉพาะตู้รถไฟชั้นสามที่เป็นตู้เปิดทางเดินระหว่างข้อต่อรถก็ไม่ปลอดภัยข้อสำคัญคือ จะมีใครมาช่วย และถ้าถูกผลักลงจากขบวนรถก็ตายแน่ ๆ เพราะเสียงรถไฟกลบเสียงร้องของเราจนสิ้น และเมื่อคนมาพบในตอนเช้าก็จะเป็นตัวผู้ตายกระโดดรถฆ่าตัวตาย หรือผู้ตายล้มและตกจากรถ ซึ่งในต่างประเทศก็มีการศึกษาการเกิดอุบัติเหตุและคดีที่มีผู้เสียชีวิตตกจากขบวนรถไฟที่พบว่าส่วนหนึ่งเป็นการฆาตกรรม

ฉันมาคิดว่า ในงานวิจัยนี้ ฉันและทีมจะรอดชีวิตกันไหมนี่
อย่าคิดว่าอยู่ในสถานที่ราชการจะปลอดภัย

สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ นักวิจัยต้องมีสติ ไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเอาชีวิตรอด

สิ่งที่ภูมิใจในการศึกษาและไม่ใช่งานวิจัยที่ขึ้นตั้ง

งานวิจัยของฉันมีแรงกระแทกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกฎหมายได้ มันคุ้มค่ากับความเสี่ยงของทีมวิจัยจริง ๆ ซึ่งบังเอิญงานวิจัยของฉันสมบูรณ์ก่อนที่จะมี “คดีน้องแก้ม” ไม่นาน ทีม ศวส. ในช่วงนั้นพยายามเสนอแนวทางที่ฉันสรุปคือ การเพิ่มใน พ.ร.บ. เกี่ยวกับการห้ามจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บนขบวนรถไฟ และ “ซานซาลา” ฉันดีใจมาก พ.ร.บ. ฉบับนั้นประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2558

จากนั้นฉันขอรับทุนวิจัยเพื่อติดตามว่า ภายหลังจากที่มีการออกประกาศแล้วนั้น ยังมีการฝ่าฝืนหรือไม่ ซึ่งก็พบว่า ในส่วนของขบวนรถไฟไม่มีการจำหน่ายในตู้เสบียง แต่มีการพกพาขึ้นมาบนขบวนรถไฟโดยผู้โดยสาร เช่น ใส่ในขวดน้ำชาหย့်หรือหนึ่งขึ้นมา เสมือนว่า ต้มน้ำชา โดยเป็นเหล่าที่ผสมน้ำมาแล้ว บางรายใส่มาในขวดเครื่องดื่ม ชูกำลัง บางรายใส่เหล่าชาวามาในขวดน้ำ แต่ที่ต้องสังเกต คือ พกมา 2 ขวด คือ ขวดหนึ่งเป็นเหล่าชาว อีกขวดหนึ่งเป็นน้ำไว้ล้างคอ เหล่านี้เป็นต้น

แต่ที่มีประปรายคือ การลักลอบจำหน่าย โดยผู้โดยสารที่เดินทางบ่อย ๆ จะคุ้นเคยกับพ่อค้าแม่ค้าที่ขึ้นมาจำหน่ายน้ำดื่มบนขบวนรถไฟ ก็จะมีการส่งสัญญาณ และซื้อขายเหล่าเป็นหลัก เพราะเบียร์ใส่กระป๋องอาจจะยาก นอกจากอ้างว่า ซื้อมา จากร้านค้าใกล้ ๆ สถานีรถไฟก่อนขึ้นขบวนรถไฟ

ส่วนร้านค้าที่บริเวณชานชาลา ก็เขยิบออกไปอยู่ห่างจากตัวสถานี (เป็นการกระทำที่เรียกว่า “เสียดบาลี” เป็นศรัทธาบุญชั้ย) ที่ยังคงขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ต่อไปโดยอ้างว่าไม่ได้จำหน่ายในบริเวณที่ห้าม

งานวิจัยที่ทำเพื่อเด็กหูหนวก

ในสังคมเวลาเราเดินสนทนากับคนอื่น เราไม่รู้ไหมว่า เขาไม่ได้ยินเสียง เขาออกเสียงพูดไม่ได้ แต่ดูภายนอกเขาเหมือนคนปกติทั่วไป กว่าเราจะรู้ว่าเขาไม่สามารถ สื่อสารด้วยภาษาพูดกับเราได้ก็ตอนที่เรากับเขามีเรื่องต้องพูดกัน

งานวิจัยมีจุดเริ่มต้นจากการที่ฉันได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนในเรื่องการช่วยเหลือ ในภาวะฉุกเฉินให้กับกลุ่มผู้พิการทางการสื่อสารและการได้ยินเรียกง่าย ๆ คือ คนหูหนวก ประกอบกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ก็อยู่ใกล้โรงเรียนโสตศึกษา เจ้าหน้าที่ที่ฉันไปช่วยอบรมได้เล่าถึง ความสามารถของคนกลุ่มนี้ เขาทำภาษามือ เรียกเป็นชื่อฉัน เจ้าหน้าที่เล่าว่า กลุ่มคนเหล่านี้มีการเปลี่ยนคู่กันบ่อย เกรงว่าจะมีการติดเชื้อ เอชไอวีโดยไม่รู้ตัว เพราะการไปโรงพยาบาลแต่ละครั้งต้องอาศัยล่ามภาษามือ ดังนั้น การให้ความรู้กับพวกเขาในการป้องกันโรคน่าจะดีกว่า

ฉันเริ่มด้วยการไปคุยกับครูในโรงเรียนโสตศึกษา ไปเรียนรู้ภาษามือ วิธีชีวิตของพวกเขา ความสุข ความทุกข์ และพบว่า ผู้พิการทางการได้ยินและสื่อภาษาเหล่านี้ เขามีการเปลี่ยนคู่กันบ่อย ครูในโรงเรียนมีทั้งครูปกติและครูที่มีความพิการทางการได้ยิน มีเด็กบางคนพอจะได้ยินบ้างต้องใช้เครื่องช่วยฟัง ครูเล่าว่าเด็ก ๆ มีการนิทานกันด้วย แต่ไม่เป็นความลับ เพราะต้องใช้ภาษามือ

สิ่งที่ฉันได้รับทราบ คือ กลุ่มผู้พิการทางการได้ยินและสื่อสารเหล่านี้ มีการลับเปลี่ยนคู่กันบ่อยมาก และหากเขาไม่ป้องกัน การติดเชื้อเอชไอวีในกลุ่มนี้ก็อาจจะแพร่กระจายได้ ดังนั้น การจัดทำวีดิทัศน์ที่สอนเกี่ยวกับการติดเชื้อเอชไอวี จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อช่วยให้พวกเขารู้จักการป้องกันได้

โครงการนี้ ฉันและทีมวิจัยช่วยกันสร้างวีดิทัศน์ โดยมีผู้พิการทางการได้ยินมาร่วมแสดง และแปลภาษามือในภาพยนตร์นี้ เพื่อสอนเรื่องการติดเชื้อเอชไอวี การรักษา และการป้องกัน ให้เด็ก ๆ ช่วยกำกับการแสดง และฉันก็ส่งไปเผยแพร่แก่โรงเรียนโสตศึกษาที่จังหวัดอื่น ๆ เพราะพวกเขามีข้อจำกัดในการเข้าใจ ภาษาที่เขาใช้คือภาษามือ ที่มาจากภาษาอังกฤษ การเรียงคำก็แตกต่างกันไป ดังนั้น เอกสารที่เป็นของคนปกติจึงต้องถูกแปลงเพื่อความเข้าใจของคนในกลุ่มนี้ สิ่งที่ฉันภูมิใจคือฉันได้ช่วยเขาในการเข้าใจเรื่องเอดส์มากขึ้น ในขณะที่ในแบบเรียนครูให้ความสำคัญกับเรื่องโรคเอดส์น้อยมาก

ความต้อโอกาสของกลุ่มนี้ คือ การเข้าสู่ระบบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เพราะทุกวิชาเตรียมไว้สำหรับคนปกติ การเรียนด้านภาษาก็ล้มไปได้เลย ภาษามือเองก็มีข้อจำกัดอย่างที่กล่าวมาแล้ว ส่วนภาษาไทยก็มีองค์ประกอบของสระ พยัญชนะ ที่ยากสำหรับการมาเป็นภาษามือ การใช้ภาษาท่าทางจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการสื่อสาร สำหรับกลุ่มผู้พิการทางการได้ยินและสื่อสารนี้ ถึงแม้เขาจะมองเห็น แต่อาจจะเข้าใจไม่ตรงกับคนปกติ คนกลุ่มนี้ศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยไม่มากนัก ที่เรียนต่อได้คือ วิชาศิลปะ วาดภาพ เครื่องมือสื่อสารในการเขียนก็ไม่มีนอกจากภาษามือ และเมื่อแปลงเป็นภาษาไทยก็จะดูแปลก ๆ เช่น ต้องการสื่อว่า “กินข้าว”

แต่ภาษามือต้องเป็น “ข่าวกิน” อะไรทำนองนี้ เช่นเดียวกันเมื่อเขาขอความช่วยเหลือ เขาต้องไปอยู่ข้างหน้าคู่สนทนา มันดูยาก แต่โลกของคนกลุ่มนี้เขาก็มีความสุขเฉพาะในกลุ่ม คบหาคนนอกกลุ่มน้อยมาก ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดในการสื่อสาร

บทสรุป

จากประสบการณ์ที่ฉันทำงานวิจัยมาเกือบชั่วชีวิตของการเป็นนักวิจัย ฉันก็ยังตั้งปณิธานว่า ฉันยังชอบทำงานกับกลุ่มผู้ต้องขัง เด็กในสถานพินิจ คนพิการ คนงานโรงงาน งานวิจัยเกือบทุกงาน มีต้นกำเนิดมาจากการเดินทางของฉัน เพราะฉันได้มองเห็นเนื้อแท้ของสังคม คนเดินถนน คนนั่งรถหรู คนพิการ คนใช้สารเสพติด เพราะเราจะได้ทราบที่มาที่ไปของปัญหา เพราะฉันยังเชื่อว่า “ไม่มีใครอยากให้คนอื่นเกลียดชังตนเอง ทุกคนต้องการความรัก ความเห็นใจ ความจริงใจ” คนในสังคมควรมีส่วนช่วยพวกเขา เพราะเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม หากที่ยืนให้เขาบ้าง แล้วเมื่อเขาสำนึกได้ เขาก็จะเป็นคนดีในสังคมได้

งานวิจัยเชิงคุณภาพของฉันทุกงาน มีความเสี่ยงมากแต่ก็ทำด้วยความสามารถของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ใด แต่ต้องเป็นคนช่างสังเกตมีไหวพริบ และแก้ปัญหาเฉพาะหน้า งานวิจัยหลายงานที่ฉันเกือบเอาชีวิตไม่รอด แต่ผลงานที่ได้มันคุ้มค่าจริง ๆ

ฉันก็มีครอบครัว มีลูกที่ยังต้องดูแล ฉันมักจะพาลูกคนเล็กร่วมไปกับการทำงานวิจัยเสมอ เพื่อให้เขาเห็นสังคมภายนอก และสังคมที่เมื่อเขาเติบโตขึ้น เราอาจจะพบเห็นสิ่งเหล่านี้

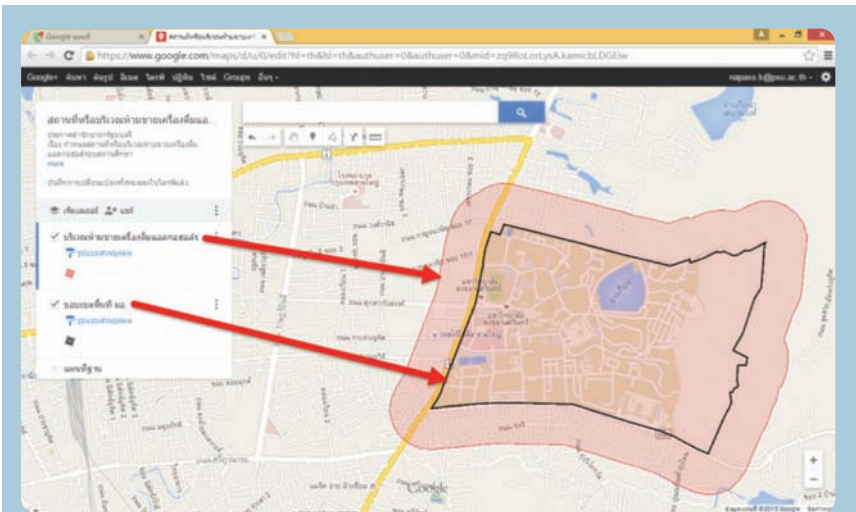
“คุ้ม หรือไม่” หลายคนอาจจะไม่ลงพื้นที่เอง จ้างผู้ช่วยวิจัย แล้ว “ฟังเขา

แล้วว่า” แต่ ..ไม่ใช่ฉัน มีคนถามว่า แล้วมันต่างกันอย่างไร ฉันตอบว่า “ต่างกันมาก เพราะการที่เราได้เก็บข้อมูลเอง เราอาจจะได้คำตอบที่เราไม่คาดฝันก็ได้ ได้กระจ่าง ในปัญหาหรือสิ่งที่เราอยากรู้ เพราะเราอยากรู้ปัญหาแล้วหาทางแก้ไขปัญหา ไม่ใช่ทำเพื่อหวังเงินวิจัย ทุกครั้งที่ฉันลงพื้นที่เก็บข้อมูลฉันจะรู้สึกสนุกมาก ฉันได้แก้ปัญหาเฉพาะหน้า บางครั้งก็ดูเป็นคนโง่ แต่นั่น คือ คำตอบที่ฉันจะตอบคำถามวิจัยของฉัน”

ที่เล่าสู่กันฟังมานี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานวิจัยและงานลงพื้นที่ที่ฉันทำ ฉันยังมียางที่ทำในกลุ่มชาวไทยมุสลิม โตะบีแด เด็กในสามจังหวัดชาย ฯลฯ

สิ่งที่อยู่ในใจฉันคือ นักวิจัยอย่ายึดติดที่รายได้ สิ่งที่สำคัญคือ การทำงานด้วยหัวใจ (ภาพที่ 1 ถึง 8)

ภาพที่ 1 ชายเหล่า/ยาตอง ผังตรงข้ามมหาวิทยาลัยเดินข้ามถนน ก็ได้ กัง...แล้ว

ภาพที่ 2

นั่งรอเจ้าหน้าที่เปิดจอง
ตั๋วฟรี สายใต้ ตีห้า.....
เตรียมตัวเก็บข้อมูล

ภาพที่ 3

ข้อต่อรถไฟ...พื้นที่
อันตรายของผู้โดยสาร

ภาพที่ 4

ทางเดินในขบวนรถ

ภาพที่ 5
บุหรีแบ่งขาย สิ้นค้า
ปกติ

ภาพที่ 6
ยามค่ำ ในขบวนรถ ไม่มี
ใครรู้ว่า ใครมา ใครไป
หรือ ใครหายไปไหนกัน
บ้าง.....

ภาพที่ 7

ปิดประกาศ อยู่ด้าน
หลังสถานี แล้วจะเห็น
กันไหมนี่.....

ภาพที่ 8

วงเหล้าเบียร์
บรรยากาศยามค่ำ
ในขบวนรถไฟ

ประสบการณ์เก็บข้อมูลงานวิจัย สารเสพติดในชุมชน

ตาริกา ไสงาม

งานภาคสนามในบทนี้ผู้เขียนขอเล่าประสบการณ์การทำงานที่ได้มีโอกาสลงพื้นที่เก็บข้อมูล และอยู่ในวงการนี้มากกว่า 10 ปี เริ่มจากปี พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นการก้าวสู่วงการงานสารเสพติดครั้งแรก ช่วงนั้นยังเป็นนักศึกษาระดับปริญญาเอกที่หน่วยระบาดวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ไม่เคยคิดด้วยซ้ำว่า ตัวเองจะต้องมาทำงานด้านสารเสพติด ในความคิดตอนนั้นดูเป็นงานสาย dark มาก แต่ที่ต้องทำงานนี้เพราะฉันชอบได้ทุนนี้มาเรียน นอกจากจะได้ทุนเรียนฟรีแล้ว ยังได้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่วิเศษมาก ๆ ด้วย ท่านเป็นที่ปรึกษาในทุก ๆ ด้าน หลังจากจบการศึกษาแล้วก็ยังคงทำงานต่อกับอาจารย์สาวิตริ ผู้เขียนเริ่มค้นพบตัวเองว่า แท้จริงแล้วเราชอบอะไร ทำไมจึงอยู่กับงานสารเสพติดได้ ถึงแม้เป็นคนมีโลกส่วนตัวสูง แต่สามารถเป็นคนที่มีส่วนร่วมได้ในบางครั้ง ชอบเรียนรู้ในเรื่องที่อยากรู้ ชอบค้นหาความจริง นอกจากนี้ผู้เขียนยังชอบทำงานแบบ learning by doing ชอบความไม่ปรุงแต่งของชาวบ้าน ชอบ

วิถีและธรรมชาติของหมู่บ้านในชนบท ชอบความดิบ ๆ ของเรื่องราวชีวิตมนุษย์ ชอบความท้าทายในชีวิต เหล่านี้คือเสน่ห์ และความสนุกของงานภาคสนามที่ไม่มีสอนในห้องเรียน ซึ่งผู้เขียนจะเล่าต่อในหัวข้อถัดไป

ประสบการณ์ในการทำงานเรื่องพีชกระท่อม

เริ่มคิดโจทย์วิจัย

สำหรับนิสิตหรือนักวิจัยที่มีความสนใจงานวิจัยด้านสารเสพติดหรือในกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก สิ่งสำคัญที่สุดก่อนการเริ่มงานคือ เราต้องรู้จักตัวเองก่อน ชอบหรือไม่ชอบอะไร จุดอ่อน จุดแข็ง ของตัวเองคืออะไร strong แคไหนทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะงานสารเสพติดสำหรับตัวเองแล้วเป็นงานที่มีความเสี่ยงต่อชีวิตและจิตใจ อันตรายรอบด้าน การคิดโจทย์วิจัย เริ่มแรกเลย อาจารย์ที่ปรึกษาเรียกมาคุยว่าสนใจทำวิจัยเกี่ยวกับพีชกระท่อมหรือไม่ (อาจารย์รู้ดีแล้วว่าสถานการณ์ในพื้นที่เป็นอย่างไร ยังขาดข้อมูลด้านใด เพราะท่านอยู่ในวงการสารเสพติดมานานกว่า 20 ปี) เราก็ทำหน้าง ๆ อาจารย์จึงให้หนังสือมาอ่านเล่มหนึ่ง ชื่อว่า *“พีชกระท่อมในสังคมไทย”* เป็นหนังสือวิชาการที่อ่านแล้วสนุก ปกติผู้เขียนเป็นคนขี้เกียจอ่านหนังสือมาก จะอ่านเวลาสอบเท่านั้น แต่อ่านเล่มนี้แล้ววางไม่ลง ต้องอ่านจนจบเหมือนเวลาเราอ่านนิยายที่ชอบ จะวางมันลงก็ต่อเมื่ออ่านจบแล้วเท่านั้น เมื่ออ่านจบก็มีคำถามมากมายผุดขึ้นมาในหัวซึ่งจะกลายมาเป็นโจทย์วิจัย และคำถามเหล่านี้เราจะไปหาคำตอบในภาคสนาม เพราะเรื่องพีชกระท่อมนอกจากผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานด้านนี้แล้ว คงไม่มีใครรู้ดีไปกว่าคนใช้พีชกระท่อม ในช่วงปี พ.ศ. 2552 นั้น ภาคใต้กำลังเริ่มมีการระบาดของน้ำต้มใบกระท่อมผสมสารชนิดอื่น (4x100) อีกทั้งงานวิจัยพีชกระท่อมยังไม่มีใครศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบต่อสุขภาพ จึงมีประเด็นหลักให้พิจารณาก่อนเริ่มงาน ได้แก่ วัตถุประสงค์ของโครงการ ศึกษาไปเพื่ออะไร ข้อมูลที่ได้นำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง เรื่องงบประมาณ พื้นที่เก็บข้อมูลเป็นอย่างไร ผู้ประสานงานในพื้นที่คือใคร เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมาในพื้นที่ ใครจะช่วยให้เราได้บ้าง ก่อนเริ่มเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนได้ลงไปประสานงานกับบุคลากรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ก่อน สألรวจพื้นที่ ขอข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน และเตรียมหา

ผู้ช่วยงานภาคสนามซึ่งเป็นคนในพื้นที่ เก็บข้อมูลอย่างไร กลุ่มตัวอย่างเป็นใคร เข้าถึงกลุ่มตัวอย่างได้อย่างไร องค์กรความรู้ อะไรที่นักวิจัยจำเป็นต้องศึกษาก่อนลงมือดำเนินงาน การเตรียมข้อมูลเบื้องต้นเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นมาก หลังจากได้โจทย์วิจัย และสอบโครงการวิทยานิพนธ์แล้ว ความบันเทิงในงานภาคสนามก็เริ่มบังเกิด

ขออย่าว่า ข้อมูลเบื้องต้นต่าง ๆ ในเรื่องที่จะทำจำเป็นและสำคัญมาก และต้องมาก่อนการลงมือเขียนโครงร่างงานวิจัย อย่านโม โครเองเออเอง อยากรทำวิจัย เพราะฉันอยากทำ ทำเพราะองค์กรที่จะขอทุนมีเงินงบประมาณเยอะและพร้อมสนับสนุน นักวิจัยควรลงพื้นที่หาข้อมูลเบื้องต้นก่อน เพราะบางครั้งนักวิจัยเขียนขอทุนสนับสนุนโดยใช้การมโน อย่านแค่โทรศัพท์ไปสอบถาม หรือใช้ประสบการณ์เก่า ๆ ที่คิดว่าเราเก่าแล้ว แต่สถานการณ์จริงเป็นอย่างไร ยังไม่รู้เลย การทบทวนวรรณกรรมก็ใช้ข้อมูลตั้งแต่สมัยพระเจ้าเหา พอโครงการผ่าน ได้งบประมาณทำวิจัย ผ่านจริยธรรมการวิจัยเรียบร้อยแล้ว พอถึงเวลาจะลงไปเก็บข้อมูล กลายเป็นว่าไม่มีประชากรกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา นักวิจัยต้องมานั่งน้ำตาเช็ดหัวเข่า แล้วที่ลงทุนลงแรงไปมันคืออะไร เหมือนเตรียมชั้นหมากไปสูขอเจ้าสาวแต่พอถึงเวลาไม่มีเจ้าสาวให้แต่งงานด้วย

ก่อนเริ่มงานภาคสนาม

• ทดสอบเครื่องมือ

เมื่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยอนุมัติเรียบร้อยแล้ว ฉันนำแบบสอบถามไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้กระท่อม ตอนแรกก็กังวลว่าจะมีใครกล้าบอกว่าใช้กระท่อม จะไปล้มภาษณ์ใคร เริ่มที่ไหนอย่างไร คิดมากจนจะเป็นประสาท วันแรกของการไปทดสอบเครื่องมือก็มาถึง เนื่องจากพื้นที่ศึกษาคือจังหวัดนครศรีธรรมราช ดังนั้นฉันสามารถทดสอบเครื่องมือในพื้นที่จังหวัดสงขลาได้ ด้วยความโชคดีที่เป็นแฟนคลับลุงชายโอดิมที่มาขายข้างอาคารที่ทำงาน ลุงเป็นคนพ่ทลุงและใจดีมาก ก็เลยถามลุงว่า “ลุงรู้จักใครที่เคียวกระท่อมบ้าง จะรบกวนช่วยตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับสุขภาพของคนกินกระท่อม” ลุงบอกว่า “ลุงก็เคียว นี้ใจ

ใบกระท่อม ควักออกมาเคี้ยวโชว์เลย ลูกค้ำลุงหลายคนก็เคี้ยว” ตอนนั้นตั้งใจมากเลย มันไม่ได้ยากอย่างที่เราคิดไว้ ใช้เวลาเพียง 3-4 วัน ก็ทดสอบเครื่องมือเสร็จเรียบร้อยจำนวน 30 ชุด กลุ่มตัวอย่างในครั้งนั้นส่วนใหญ่คือ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน เป็นวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ เช่น คนขับวินมอเตอร์ไซค์รับจ้าง คนขับรถตุ๊ก ๆ คนขับรถสองแถว คนขับรถโดยสารประจำทาง ญาติผู้ป่วยที่มาโรงพยาบาล

- **การประสานงานกับพื้นที่ และไปสำรวจพื้นที่ที่จะลงเก็บข้อมูล**

ก่อนลงมือเก็บข้อมูล ผู้เขียนประสานงานกับพี่พยาบาลที่โรงพยาบาลเชียรใหญ่ พี่คนนี้เป็นพยาบาลที่ใจดีมาก ดูแลฉันเป็นอย่างดี แรกเริ่มเลย พี่ได้นักวิจัยในทีมอาจารย์สาวิตรีช่วยประสานให้ก่อนอย่างไม่เป็นทางการ จากนั้นฉันก็ส่งจดหมายเพื่อขอความอนุเคราะห์อย่างเป็นทางการ พี่พยาบาลพาฉันลงไปดูพื้นที่ในชุมชน พาไปแนะนำให้รู้จักกับผู้นำชุมชน พาไปฝากเนื้อฝากตัวกับครอบครัวของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในโรงพยาบาลเชียรใหญ่ ไปพูดคุยแนะนำตัวกับชาวบ้าน 3-4 ครอบครัว เมื่อกลับมาจากการประสานงานในพื้นที่แล้ว ฉันก็นั่งจดรายละเอียดต่าง ๆ ตั้งแต่ชื่อคน เบอร์โทรติดต่อ ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา สถานที่สำคัญต่าง ๆ รายละเอียดการเดินทาง เป็นต้น การเดินทางจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่ ถึงพื้นที่ศึกษา ณ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว หากนั่งรถตู้โดยสารประจำทางใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง หากนั่งรถโดยสารประจำทางแบบตั้งเดิมคันสีแดงหรือน้ำเงินใช้เวลาประมาณ 3-3.30 ชั่วโมง การเดินทางไปในครั้งแรก เป็นเพียงการไปให้คนในพื้นที่ทราบว่าจะมีนักวิจัยลงไปเก็บข้อมูล มีคนแปลกหน้า คนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง งานวิจัยที่จะทำในชุมชนนั้น นักวิจัยเองต้องใช้เวลากับคนในพื้นที่ได้เตรียมตัวเตรียมใจด้วย ฉันเองลงพื้นที่ประมาณ 4 ครั้ง ก่อนจะลงไปฝังตัวเก็บข้อมูลอย่างจริงจัง ครั้งแรกผ่านไป ครั้งที่สองไปขอข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ของพื้นที่ศึกษาที่ อบต. เพื่อสัมผัสตัวอย่างที่จะศึกษา ครั้งที่สามไปขอความอนุเคราะห์ที่ ผอ.รพ.สต. เพื่อขอให้ทีม อสม. ช่วยนำทางและพานักวิจัยเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ครั้งที่ 4 นัดกินข้าวกับพี่บ้านำอาทิมางาน อสม. ในพื้นที่เพื่อร่วมกันวางแผนในการเก็บข้อมูล ถ้ามว่าแล้วทำไมไม่โทรศัพท์ไปถาม ส่งจดหมายขอความ

อนุเคราะห์ แล้วนั่งรอข้อมูลจากพื้นที่ จะทำแบบนี้ก็ได้ แต่ฉันคิดว่าการลงไปพื้นที่บ่อย ๆ อย่างน้อยเจ้าหน้าที่ ชาวบ้าน ได้เห็นความตั้งใจของฉัน แล้วเราไปขอความช่วยเหลือดั่งนั้นฉันจึงต้องไปเอง

ย้ำเตือนอีกครั้งก่อนลงเก็บข้อมูลภาคสนาม

- ทำหนังสือราชการถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลในพื้นที่ และขอความอนุเคราะห์ผู้ประสานงาน รวมทั้งหนังสือขอขอบคุณ
- เตรียมกำหนดการคร่าว ๆ ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และร่วมกันวางแผนกับทีมงานผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ ชี้แจงบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคนให้ชัดเจน
- วางแผนการเดินทาง พาหนะ ที่พัก โดยต้องคำนึงถึงระยะเวลาในการเก็บข้อมูล และงบประมาณ การเลือกที่พักสำหรับการเก็บข้อมูลในชุมชน ควรหาที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อสะดวกในการเดินทาง และหากเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นมา อย่างน้อยคนในหมู่บ้านที่รู้จักก็สามารถช่วยเหลือเราได้
- เตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ ของใช้จำเป็น เช่น
  - o แบบสอบถาม ใบยินยอม คำชี้แจง
  - o หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล
  - o บัตรประจำตัว เอกสารแสดงตน
  - o แผนที่หมู่บ้าน
  - o ใบสำคัญรับเงิน ของที่ระลึก ค่าตอบแทน
  - o กล้องถ่ายรูป กล้องวิดีโอ ถ่าน ที่ชาร์จแบตเตอรี่ ที่อัดเสียง
  - o อาหาร เครื่องดื่ม ยารักษาโรค อุปกรณ์กันแดด
  - o เบอร์โทรศัพท์ของคนที่สามารถช่วยเหลือกรณีฉุกเฉิน
  - o ประกันอุบัติเหตุ และเตรียมสำรองค่าใช้จ่ายกรณีฉุกเฉิน เช่น อสม. ลูกสุนัขกัด รถล้ม รถชน โดนปรับไม่ใส่หมวกกันน็อก ค่าซ่อมรถ ฯลฯ

งานภาคสนาม : ความโหด มั่น ฮา แต่งแถมสีสันให้ชีวิตนักวิจัย

ถ้าเรารักและมีความสุขกับเรื่องอะไรก็ตาม ปัญหาใหญ่แค่ไหน เราก็จะอยู่กับมันได้โดยไม่เคยคิดว่านี่คือปัญหา แต่เป็นความท้าทาย และเป็นสีสันให้กับชีวิต

การเก็บข้อมูลในระยะแรก เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ

ฉันลงไปใช้ชีวิตในพื้นที่ศึกษา ช่วงแรกพักโรงแรมที่เปิดให้บริการ 24 ชั่วโมง ในราคาคืนละ 300 บาท ในใจก็อยากพักโรงแรม 4-5 ดาว แต่จะหาที่ไหน ที่นี่คือชนบท มีที่ให้ซุกหัวนอนก็ดีเท่าไรแล้ว ตอนแรกพี่ อสม. จะให้ฉันไปพักที่บ้านญาติ พาฉันไปดูที่พักซึ่งมีห้องว่างอยู่ 1 ห้อง แต่ปรากฏว่า สมาชิกส่วนใหญ่ในบ้านเป็นหนุ่มโสดทั้งนั้นเลย ถ้าฉันเป็นผู้ชายก็คงตกลงพักที่นี่ ฉันจึงเลือกที่จะไปพักโรงแรมใกล้กับหมู่บ้าน แม้จะเป็นโรงแรม 24 ชั่วโมง ที่ผู้เข้าพักส่วนใหญ่เป็นคนขับรถลิสล้อ ขับรถส่งของ หรือใครก็ตามที่เหนื่อยล้าแล้วแวะมานอนพัก เจ้าของเป็นคุณลุงกับคุณป้าอายุวัยเกษียณที่คอยดูแลความเรียบร้อยของห้องพักซึ่งอยู่ประจำที่นี้เลย ลุงกับป้าบอกให้ฉันพักห้องติดกับห้องนอนของแก และขอเบอร์โทรศัพท์ฉันไว้ บางวันพระอาทิตย์ตกดินแล้วฉันยังกลับไม่ถึงที่พัก ป้าก็จะโทรมาถามว่าตอนนี้ฉันอยู่ส่วนไหนของหมู่บ้าน ถามไถ่ฉันด้วยความห่วงใย ฉันเองก็รู้สึกอุ่นใจ ป้ากับลุงนี้ดูแลลูกค้าเหมือนลูกหลานเลย

การเก็บข้อมูลในกลุ่มผู้ใช้พืชกระท่อม ทำให้ฉันต้องกลายเป็นคนที่ตื่นแต่เช้า เพราะคนที่นี่มีอาชีพทำนา ทำสวน หากไปสายต้องตามไปสัมภาษณ์ที่สวน หรือที่นา ถ้าเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ ก็ไปสนามวู้วชนหรือสนามโกเชน ซึ่งฉันก็ได้ไปทุกที่ ก่อนเจ็ดโมงเช้า อสม. ขับรถมอเตอร์ไซด์มารับเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อไปสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ก่อนออกไปทำงาน แวะนัดกลุ่มตัวอย่างว่า จะตามไปสัมภาษณ์ที่สวนหรือที่นาและถามเส้นทาง เพราะส่วนใหญ่มีสวนและนาที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านค่อนข้างไกล หรืออยู่ในหมู่บ้านอื่น หลัง 8 โมงเข้าไปแล้ว สวนใหญ่ผู้ชายก็จะไปทำงานในเรือกสวน ไร่กันหมด ฉันและ อสม. ก็ไปกินขนมจีนที่ร้านขนมจีนประจำหมู่บ้าน ที่นี่ถือเป็น

แหล่งข้อมูลชั้นเยี่ยม เรื่องราวต่าง ๆ ของคนในหมู่บ้านจนถึงเรื่องการเมืองระดับประเทศเลย ที่มีพี่ป้าน้ำเอาทั้งหลายมาคอย update ข้อมูล และพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ฉันได้เรียนรู้วัฒนธรรมของคนที่นี่ว่า ผู้หญิงจะไม่ไปนั่งร้านน้ำชา เพราะที่นั่นจะมีแต่ผู้ชายไปนั่งจิบกาแฟ หรือน้ำชา พูดคุยเรื่องงาน เรื่องการเมือง ก่อนไปทำงาน ส่วนผู้หญิงจะมานั่งที่ร้านขนมจีนกัน รวมถึงสนามวู้ชอน และสนามโก๋ชนในหมู่บ้าน ฉันก็ไม่เห็นผู้หญิงเข้าไปนั่งดูเลย จะมีแต่ผู้ชาย เพราะเป็นกีฬาของพวกเขาผู้ชาย ผู้หญิงในพื้นที่ศึกษาไม่มีใครที่กินเหล้าและสูบบุหรี่เลย เพราะหากมีพฤติกรรมแบบนี้ถือเป็นผู้หญิงไม่ดี เพราะผู้ชายหากจะเลือกใครมาเป็นคู่ชีวิต นอกจากความสวยและเป็นคนดีแล้ว เรื่องนี้ก็ถือเป็นอีกเรื่องที่สำคัญมากเช่นเดียวกัน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ฉันศึกษาเป็นผู้ชายทั้งหมด แทบทุกคนที่ฉันสัมภาษณ์บอกว่าหากผู้หญิงกินเหล้าสูบบุหรี่เขารับไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าใช้ฟิซกระท่อมเพื่อรักษาโรคหรือเพื่อทำงานเขายังพอรับได้ สาย ๆ ประมาณ 9-10 โมงเช้า ร้านขนมจีนเริ่มวาย ลูกค้าทยอยกลับบ้านไปทำงานบ้านงานเรือนหรือตามไปช่วยสามีทำงานที่สวน ฉันกับอลม ก็ตามไปสัมภาษณ์ผู้ใช้กระท่อม การทำงานของฉันไม่ได้กดดันว่า แต่ละวันจะต้องได้กี่ราย บางวันได้ 1-2 ราย บางวันได้ 5-6 ราย ขึ้นอยู่กับว่าผู้ให้ข้อมูลเขาพร้อมหรือไม่ในวันนั้น ฟาฝนเป็นใจหรือไม่ พวกเขาขับรถหลงทางกันหรือไม่แม้ อลม. เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ แต่เมื่อเราต้องตามไปที่นาหรือที่สวน ไม้่ง่ายอย่างที่คิดไว้ เพราะสองข้างทางเป็นนาหรือสวนยางพารา สวนผักผลไม้เหมือนกันหมด GIS, Google map ช่วยอะไรไม่ได้ หากคนถามทางก็ไม่มี ดังนั้นสิ่งสำคัญ คือ น้ำมันรถต้องเต็มถึงทุกครั้งก่อนออกเก็บข้อมูล

นอกจากนี้ ฉันยังได้เรียนรู้ประเพณีสำคัญต่าง ๆ รวมถึงสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและประวัติศาสตร์ ความสำคัญของพื้นที่ศึกษาที่รวมใจของคนในชุมชน การทำงานวิจัยครั้งนี้จึงไม่ได้ศึกษาแค่เรื่องฟิซกระท่อม แต่ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ตำบลที่ฉันลงไปเก็บข้อมูลมีเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย ฉันอยากจะเล่าให้ฟังแต่เกรงว่า จะพาออกนอกเรื่องไปหน่อย หากท่านใด

สนใจก็ลองไปหาอ่านประวัติของแม่เจ้าอยู่หัวหรือพระนางเสียดขาว สตรีที่มีความงดงามแบบเบญจกัลยาณี งามทั้งกายและจิตใจ จนกษัตริย์แห่งเมืองนครศรีธรรมราชต้องตกหลุมรัก เรื่องราวจะเป็นอย่างไร โรแมนติกแค่ไหน ที่แน่ ๆ มีดรามานั่นเอง ผู้สนใจคงต้องไปหาอ่านเอาเอง

การเก็บข้อมูลวันแล้ววันเล่าผ่านไปอย่างรวดเร็ว เป็นช่วงเวลาอันแสนสุขและสนุกมาก ๆ เมื่อถึงที่พักก่อนนอน ฉันต้องเขียนสรุปเรื่องราวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนอย่างคร่าว ๆ ก่อน หรือถ้าวันไหนที่ไม่ค่อยเหนื่อยก็จัดการถอดเทปเลย เพราะความยากมันอยู่ตรงนี้ เนื่องจากฉันไม่ใช่คนได้ ภาษาได้ในช่วงแรกเป็นปัญหากับฉันมากจริง ๆ กว่าที่จะถอดเทปเสร็จแต่ละราย ใช้เวลา 2-3 วัน และต้องให้ อสม. ที่ไปด้วยช่วยตรวจทานเนื้อหาอีกรอบ และในการสัมภาษณ์ผู้ใช้กระท่อมส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิด และใช้ภาษาได้เป็นภาษาหลักในการสื่อสาร อีกทั้งพูดเร็วและรัว แถมยังมีคำศัพท์เทคนิคมากมาย บางคำที่ยาก ๆ หรือประโยคยาว ๆ ฉันก็จะให้ อสม. ช่วยแปลให้เลย ณ ตอนที่กำลังสัมภาษณ์ ฉันต้องจำคำศัพท์เหล่านั้นให้ได้มากที่สุด ขยันถามและขอให้ อสม. ช่วยแปลให้มากที่สุดในช่วงแรกของการเก็บข้อมูล เมื่องานเชิงคุณภาพเสร็จ ฉันตระหนักว่า ภาษาได้ไม่ได้เป็นปัญหาของฉันอีกต่อไป เพราะเมื่อใดก็ตามที่เราไม่แน่ใจว่า คำศัพท์ที่เขาพูดตรงกับที่เราคิดไว้หรือไม่ ให้ถามทันทีเพื่อเช็คข้อมูล เช่น นักวิจัยถามผู้ใช้กระท่อมเป็นประจำว่า เวลาที่ไม่ได้กินกระท่อมหรือหยุดใช้มีอาการอะไรเกิดขึ้นบ้าง ผู้ให้สัมภาษณ์ก็ตอบว่า

“มันสับสนหลับนอน ปวดเมื่อยตามตัว ปวดกล้ามเนื้อ นอนทกท่อม นอนตาแห้ง ตอนเช้าก็ขี้ริ้ว” อาการสับสนหลับนอน หมายถึง ภาวะวณกระวาย กระสับกระส่าย คือมีความต้องการอยากใช้กระท่อม (craving) ทกท่อม หมายถึง อาการกระตุกของกล้ามเนื้อ (muscle spasms) นอนตาแห้ง หมายถึง นอนไม่หลับ ส่วนขี้ริ้วก็คืออาการท้องเสีย

“ผมกินท่อมมานาน และทำงานหนัก ก็เลยกินแข็ง (ออกเสียงสำเนียงได้กิน-แข็ง)” กินแข็ง หมายถึง กินมาก กินเยอะ

เมื่อฉันถามว่าผลกระทบจากการกินกระท่อมมีอะไรบ้าง ผู้ใช้กระท่อมเป็นประจำมักบอกว่า เวลาที่เคี้ยวกระท่อมในปริมาณมาก แล้วไม่ค่อยอยากกิน กลิ่นเข้าไปทั้งหมดจะมีอาการ “ซีเซ็ง” คำนี้ไม่ได้แปลว่า ถ่ายเยอะหรือถ่ายทั้งวัน แต่แปลว่าท้องผูก เนื่องจากคนใต้เป็นคนตรงไปตรงมาเหมือนภาษาที่ใช้ คำนี้แปลความหมายตรงตัวเห็นภาพเลย เพื่อความมั่นใจ ฉันแคะรอยต่อ “อาการซีเซ็งคืออาการท้องผูกใช่ไหม แล้วใช้กระท่อมในปริมาณเท่าไร ใช้อย่างไรจึงมีอาการดังกล่าว แล้วอาการเป็นอย่างไรร” ผู้ใช้กระท่อมตอบว่า “ผมกินท่อมวันละ 20-30 ใบ เคี้ยวแล้วกลืนเข้าไปทั้งกาก แล้วมีปัญหาในการขับถ่าย ท้องผูก 3-4 วันถ่ายครั้ง อูจจะวะ เป็นเม็ดเล็ก ๆ สีดำคล้ายกับขี้แพะ”

“คนนี้พี่ว่าเราไม่ต้องสัมภาษณ์นะเพราะแกไม่บาย” พี่ อสม. ช่วยฉันสกรีนผู้เข้าร่วมโครงการ “แล้วไปหาหมอยังไม่สบายป่วยเป็นอะไร” “แกยังต้องกินยาโรงพยาบาลอยู่” คุยกันอยู่นานกว่าจะเข้าใจว่า รายนี้เป็นผู้ป่วยจิตเภทเนื่องจากดื่มกาวมานานและใช้ยาบ้าด้วย จึงไม่สามารถให้ข้อมูลได้ “คนไม่บายคือคนบ้า”

“คุณตา ปัจจุบันอาศัยอยู่กับใครบ้างคะ” “ตาอยู่แต่สวน” หมายความว่า คุณตาอยู่คนเดียว ไม่ได้อยู่กับลูกหลาน ไม่ได้แปลว่าแกอยู่แต่ที่สวนไม่ได้อยู่บ้าน ช่วงแรกก็แอบคิดว่าคุณตาทำไมกวนโอ๊ยจัง หรือว่าแกหูตึง ถามอย่างตอบไปอีกอย่าง นี่จึงเป็นอีกหนึ่งความท้าทายที่เพิ่มสีสันให้กับงานนี้

ความโชคชะตาของการเก็บข้อมูลเรื่องพืชกระท่อมในชุมชนในช่วงนั้น แม้กระท่อมเป็นพืชเสพติดที่ผิดกฎหมาย แต่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ให้การยอมรับ ใช้เพื่อการทำงาน และใช้เป็นยารักษาโรค การทำงานจึงไม่ค่อยมีปัญหาอุปสรรคมากในช่วงแรกของการเก็บข้อมูล งานวิจัยเชิงคุณภาพฉันใช้เวลาเก็บข้อมูลประมาณ 1 เดือน กลุ่มตัวอย่างจำนวน 34 ราย บางรายไปสัมภาษณ์และสังเกตการณ์มากกว่า 3 ครั้ง จากนั้นก็กลับฐานที่มั่นเพื่อสรุปและเตรียมเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ แต่ถ้าจะนับเวลากันจริง ๆ งานเชิงคุณภาพฉันใช้เวลาเก็บนานกว่านี้ หากรวม ๆ ก็อาจถึงปี เพราะฉันต้องลงไปสังเกตการณ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น งานประเพณีของหมู่บ้าน ได้แก่

งานบุญเดือนสิบ งานปีใหม่ กิจกรรมต่าง ๆ หลังการเก็บเกี่ยวพืชพรรณธัญญาหาร เช่น ประเพณีแข่งเรือ รำวงเวียนครก และงานบุญต่าง ๆ เพื่อสังเกตพฤติกรรมของผู้ใช้พืชกระท่อม ผลกระทบทางด้านชุมชน ดูว่าผู้ใช้พืชกระท่อมใช้สารอื่นร่วมด้วยหรือไม่ หรือพืชกระท่อมเข้าไปมีบทบาทอะไรบ้างกับกิจกรรมของคนในชุมชน (ภาพที่ 1 และ 2)

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ในระยะที่ 2 และ 3 และการเก็บข้อมูลในระยะติดตามกลุ่มตัวอย่าง

ช่วงที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ฉันก็ได้มีโอกาสออกงานสังคมของหมู่บ้านหลายครั้ง ทั้งงานแต่ง งานบวช งานศพ ชอบที่สุดคือ อาหารในงาน ฝีมือแม่ครัวของหมู่บ้านคือ เซพมิชลินชิตซ้ายไปเลย การออกงานสังคมนอกจากจะได้กินอาหารอร่อยแล้วยังทำให้ฉันได้มีโอกาสเจอกับพี่ ผอ.รพ.สต. บ่อยขึ้น พี่ ผอ. มักถามฉันเกี่ยวกับการทำงานวิจัยในพื้นที่ รวมถึงความเป็นอยู่และการใช้ชีวิตในระหว่างการเก็บข้อมูลเราได้พูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกันในเรื่องต่าง ๆ แม้เป็นการพบกันเพียงไม่กี่ครั้ง แต่พี่ ผอ. บอกว่าถ้ามาเก็บข้อมูลครั้งต่อไปให้มานอนที่สถานีอนามัยได้เลย (คิดในใจว่าพี่แกไม่กลัวฉันยกเค้าหรือใจ)

วันที่ฉันต้องลงมาอยู่ในพื้นที่อีกครั้งเพื่อเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ อาจารย์สาวิตรีได้ตามมาลงฉันที่ รพ.สต.แม่เจ้าอยู่หัว (จะมีอาจารย์ที่ปรึกษาหลักก็คนที่ต้องนั่งรถไปกลับเกือบ 5 ชั่วโมงเพื่อมาส่งลูกศิษย์เก็บข้อมูลงานวิจัย) อาจารย์มาฝากฝังให้พี่ ผอ.รพ.สต. ช่วยดูแลฉัน ที่นี่คือบ้านอันแสนอบอุ่นที่ฉันใช้พักผ่อนและทำงานในระหว่างการเก็บข้อมูลงานวิจัยพีชกระท่อมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2558 ต้องขอบคุณพี่ ผอ. และน้อง ๆ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยทุกคนที่ดูแลฉันด้วยดีมาตลอด ทุกคนคือครูที่สอนภาษาใต้ให้ฉันทุกวัน แม้เวลาจะผ่านไปนานแค่ไหน แต่ทุกคนยังอยู่ในความทรงจำของฉันเสมอ มาถึงตรงนี้แล้ว ขอเล่าเรื่องที่พิกัดเล็กน้อย หลายท่านคงนึกภาพสถานีอนามัยออก ทุกที่มีโครงสร้างเหมือนกัน เป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นที่ตรวจคนไข้ ฉายยา ทำแผล งานทุกอย่างอยู่ชั้นล่างหมด ส่วนชั้นสองไล่ตั้งแต่ห้องริมขวาสุดห้องเล็ก ๆ เป็นห้องทำงานของ ผอ.รพ.สต. ห้องกลาง เป็นห้องที่ใหญ่ที่สุดเป็นห้องประชุม ถัดมาเป็นห้องครัวและห้องน้ำ ด้านหลังอาคารของ รพ.สต. เป็นบ้านไม้สองหลังติดกัน ซึ่งเป็นบ้านพักของเจ้าหน้าที่อนามัย 2 คน ถัดไปอีกเป็นบ้านของชาวบ้านกว่า 10 ครอบครัว เจ้าหน้าที่และ ผอ. ที่นี่เป็นผู้หญิงทั้งหมด ส่วนฉันพักที่ชั้นสองของอาคาร รพ.สต. ห้องนอนของฉันคือห้องประชุม กว้างใหญ่ โอโถง

หลับสบายทุกคืน ชาวบ้านเวลามาตรวจสอบสุขภาพที่ รพ.สต. มักจะถามฉันว่านอนหลับดีไหม ฝันบ้างไหม ฉันหลับสบายทุกคืนเลย อาจเพราะเหนื่อยมากจากการเก็บข้อมูล บางวันกลับมากินข้าวแล้วยังไม่ทันอาบน้ำเผลอหลับถึงเช้าเลย

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ฉันเตรียมทีม อสม. ในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่ไว้หลายทีมมาก เพราะต้องเก็บทั้งตำบล (ตำบลนี้มี 10 หมู่บ้าน) แต่คนสัมภาษณ์คือฉันคนเดียว แต่ละวันฉันสัมภาษณ์ได้ไม่น้อยกว่า 15 ราย มากที่สุดคือ 25 ราย แบบสอบถามประมาณ 18 หน้า กลุ่มตัวอย่างที่ต้องเก็บทั้งหมดกว่า 500 ราย การเก็บข้อมูลครั้งนี้เพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดระดับการติดกระท่อม (Kratom Dependence Scale; KDS) และอาการถอนยาหรือขาดกระท่อม (Kratom Withdrawal Scale; KWS) เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ขึ้นอยู่กับจำนวนข้อของแบบสอบถามเพื่อใช้ในการวิเคราะห์หองศ์ประกอบ (factor analysis) การใช้ขนาดตัวอย่างสำหรับใช้กับสถิติการวิเคราะห์หองศ์ประกอบเท่ากับ 5-10 เท่าของจำนวนข้อคำถามที่ใช้ แบบวัดการติดกระท่อมมีจำนวนข้อเริ่มต้น 42 ข้อ และแบบวัดการขาดกระท่อมมีจำนวน 32 ข้อ ดังนั้น ต้องใช้จำนวนตัวอย่างที่ใช้พิชกระท่อมอย่างต่ำ 210 คน (42x5) สำหรับทดสอบ KDS และ 160 คน (32x5) สำหรับทดสอบ KWS และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดความน่าจะเป็นให้เป็นสัดส่วนกับขนาด (probability proportional to size) เก็บข้อมูลทั้งผู้ใช้และไม่ใช้พิชกระท่อม ตัวแทน 1 คนต่อ 1 หลังคาเรือน ศึกษาเฉพาะในเพศชายอายุ 25 ปีขึ้นไป (ประชากรทั้งหมดประมาณ 7,300 คน จำนวนประชากรชายอายุ 25 ปี ขึ้นไปที่อาศัยอยู่ในตำบลนี้มีทั้งหมด 2,322 คน) เนื่องจากในพื้นที่ศึกษา ผู้หญิงไม่นิยมใช้พิชกระท่อม ฉันเก็บข้อมูลตั้งแต่พระอาทิตย์ยังไม่ขึ้นจนพระอาทิตย์ตกดิน มีเวลาพักช่วงกินข้าวเที่ยงและช่วงบ่ายสามโมงถึงสี่โมงเย็น เพื่อให้ อสม. ไปทำกับข้าวให้ลูก ๆ และสามี จากนั้นเราก็มองสัมภาษณ์กันต่อจนพระอาทิตย์ตกดิน บางวันฉันก็กินข้าวเย็นที่บ้าน อสม. เลยส่วนใหญ่ที่ อสม. มักทำอาหารเพื่อฉันอยู่แล้ว บางวันก็กลับไปกินที่สถานีอนามัย เจ้าหน้าที่อนามัยมักจะหุงข้าวกินตอนกลางวันและแบ่งไว้ให้ฉันได้กินตอนเย็น พร้อมกับแกงที่แบ่งไว้ให้ด้วย ฉันแค่กลับมาอุ่นและกิน บางวันฉันก็ไปเที่ยวตลาดนัดแถว

หมู่บ้านตอนเย็นเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ และให้คนในพื้นที่รู้จักคุ้นเคยกับฉัน ที่เป็นสมาชิกใหม่ของหมู่บ้าน และซื้อแกงพื้นบ้านซื้อขนมมากิน แกงที่ฉันโปรดปรานมากที่สุด ได้แก่ แกงคั่วหัวโหนด (ตาลโตนด) แกงขนุน แกงหยวกกล้วย แกงกล้วย แกงมันขี้หนู แกงกระท้อน “หรรอยอย่างแรง” ดังนั้นเรื่องอาหารการกินในพื้นที่จึงไม่เป็นปัญหาสำหรับฉันเลย

ประสบการณ์ชนหัวลูก

มีคนเคยบอกฉันว่า รพ.สต. แห่งนี้สร้างขึ้นบนที่ดินของวัดร้าง (หรืออาจมีคนใจบุญบริจาคให้) จึงไม่แปลกที่ชาวบ้านมักถามฉันว่านอนหลับดีไหม ผื่นบ้างไหม ฉันทนอนหลับดีทุกคืน บรรยากาศโดยรอบของสถานีนามัยเขียวขจี รอบ ๆ มีต้นไม้ใหญ่เต็มไปหมด ด้านข้างมีต้นไม้ใหญ่อยู่ 2 ต้น อายุน่าจะกว่าร้อยปี ตกกลางคืนบอกเลยว่าถ้าคนกลัวผี อยู่ไม่ได้แน่ ๆ เพราะหากปิดไฟนอนแล้ว ทุกอย่างมืดมืดไปหมด วังเวง เงียบสงัด ได้ยินเพียงเสียงจิ้งหรีด กบ เขียดร้องเวลาฝนตก และเสียงนกที่ซอบร้องตอนกลางคืน ไม่รู้เรียกว่านกอะไร แต่มันกล่อมฉันนอนทุกคืน มีอยู่วันหนึ่งฉันเกิดความสงสัยจึงถาม อสม. ว่าทำไมคนที่มาอนามัยชอบถามฉันว่าผื่นบ้างไหม อสม. บอกว่า ไม่มีอะไรเป็นเพียงการทักทายกันตามปกติ แล้วก็ถามฉันว่าเคยรู้เรื่องบ้านร้างมาก่อนไหม แล้วก็พาฉันเดินอ้อมไปหลังต้นไม้ใหญ่ แล้วชี้ให้ดูบ้านไม้หลังหนึ่งที่อยู่ใกล้กับสถานีนามัยโดยมีต้นไม้ต้นใหญ่บังไว้ ซึ่งฉันไม่เคยสังเกตเห็นเลย บ้านไม้หลังเล็ก ๆ ชั้นเดียว เป็นบ้านร้างสภาพทรุดโทรมจะพังแหล่มีพังแหล่ แต่บรรยากาศวังเวงชอบกล ขนาดกลางวันฉันยังแอบเสียวสันหลัง อสม. เล่าว่าบ้านหลังนี้เมื่อก่อนเป็นบ้านของคนเล่นของ พวกหมอผีที่ชอบทำคุณไสย แล้วเกิดเข้าตัวหรือใจไม่รู้ ลูกเมียหนีหมด ตัวเองเห็นว่า ลูกของเข้าตัวแล้วก็หายไปจากหมู่บ้านไม่รู้เป็นตายร้ายดีอย่างไร แต่ของที่แกทำต่าง ๆ ไม่รู้จะไปกับแกด้วยหรือยังอยู่ที่บ้าน คินั่นเอง หลังจากที่ดินวางหัวหลับไป สะดุ้งตื่นมากกลางดึกเหมือนครึ่งหลับครึ่งตื่น เพราะได้ยินเสียงคนมาตีประตูให้เปิด ฉันลืมนตาขึ้นแล้วมองไปที่ประตู แต่ตัวขยับไม่ได้เลย มันซาไปทั้งตัว ภาพที่เห็นคือ ร่างผู้หญิงตัวดำหัวฟูย่นกระซาก ประตูกระจกให้เปิดออก แต่เปิดไม่ออก แล้วก็ร้องไห้เหมือนทุกข์ทรมานแสนสาหัส

ฉันก็สวดมนต์ในใจสักพักสว่างนั้นก็หายไป ตื่นเช้าฉันเล่าให้เจ้าหน้าที่และพี่ อสม. ฟัง แล้วไปทำบุญตักบาตรที่วัดให้กับดวงวิญญาณที่มาหาฉันเมื่อคืน ฉันเองก็พยายามเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ แต่ก็ยังหาคำตอบไม่ได้ว่าแท้จริงแล้วร่างนั้นคือใคร มาจากไหน ต้องการความช่วยเหลืออะไร หลังจากที่ฉันทำบุญให้แล้ว ก็ไม่ฝันเห็นร่างนั้นอีกเลย ส่วนฉันก็นอนหลับปกติเหมือนเดิมทุกคืนเพราะเหนื่อยจากการเก็บข้อมูลทั้งวัน ถ้ามว่ากลัวไหม ตอนที่เห็นก็กลัว แต่เชื่อว่าวิญญาณนั้นคงไม่มาทำร้ายฉัน เพราะฉันไม่เคยคิดร้ายหรือทำร้ายใคร บ่อยครั้งที่ฉันกลับตึก ๆ และต้องขับมอเตอร์ไซด์ผ่านวัดและผ่านที่เก็บกระดูกคนตาย ผ่านสวนยางพารา ผ่านป่าร้างทั้งมืดและวังเวง ฉันก็ไม่เคยเจอสิ่งลึกลับอะไรเลย แต่วันที่ฉันได้ฟังเรื่องราวที่พี่ อสม. บอกเล่า ฉันก็กลับฝันเห็นเรื่องที่ฉันไม่เคยเชื่อว่าจะเจอ เหมือนจิตเรารู้ถึงกัน เขาเลยมาปรากฏให้เห็น

อีกเหตุการณ์แม้ไม่ได้เห็นเพียงได้ฟัง ก็แอบขนหัวลุกเหมือนกัน ท่านจะเชื่อหรือไม่ว่า “ต้นกระต่อมมีวิญญาณสิงสถิตอยู่” เรื่องนี้เกิดขึ้นช่วงที่ฉันลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลพืชกระต่อมที่ตำบลแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ตอนบน

การตามหาต้นกระต่อมอายุร้อยกว่าปีในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เริ่มต้นขึ้นตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน นอกจากการได้สัมผัสและรับรู้เรื่องราวอันน่าสะพรึงที่หลายคนกล่าวขาน ต้นกระต่อมแผ่ดูนี้ยังเปรียบเสมือนผู้มีพระคุณ ที่ช่วยรักษาและต่ออายุให้บุคคลอันเป็นที่รักของครอบครัวได้มีชีวิตอยู่กับลูกหลานจนถึงวินาทีสุดท้าย (ภาพที่ 3)

สภาพอากาศในวันที่แดดร้อนระอุ จนฉันและทีมงานแทบจะไหม้เกรียม แต่เมื่อเดินเข้ามาในสวนผลไม้ และเดินทะลุมายังปลายสวน เพื่อชมต้นกระต่อมที่ตามหา กลับพบว่า อากาศช่างแตกต่างจากเมื่อครู่ มันวังเวง เย็นยะเยือก จนเจ้าของสวนและทีมงานขนลุก เมื่อเดินมาถึงจุดหมาย ฉันกลับมองหาต้นกระต่อมไม่เจอ

จะต้องถามเจ้าของสวนว่าต้นกระท่อมอยู่ตรงไหน ทั้ง ๆ ที่ต้นกระท่อมตั้งตระหง่านอยู่ตรงหน้าพวกเรา แม้ปลายปีจะเป็นช่วงที่กระท่อมผลัดใบ แต่ความยิ่งใหญ่และความสมบูรณ์ทำให้ไม่อาจละลายตาได้ ถ้าได้มาประมาณช่วงเดือนหก เดือนเจ็ด ช่วงฤดูที่เงาะสุก เป็นช่วงที่ใบกระท่อมผลิใบเต็มต้น ใบกระท่อมเป็นเงาแวววับ ช่วงนี้ใบกระท่อมจะสวยมาก กระท่อม 2 ต้นนี้มีมานานก่อนที่พ่อของเจ้าของสวนจะมาอยู่ที่นี้ ที่ดินตรงนี้เป็นที่ตั้งเดิมตกทอดมาจากบรรพบุรุษ

“กระท่อม 2 ต้นนี้ สมัยพ่อก็กิน เตี้ยผมเป็นคนจีน แยกมาจากเมืองจีน ก่อนที่จะได้มาเริ่มกินท่อม เรื่องมีอยู่ว่า แยกไปหาหมอ มีอาการปวดท้อง เมื่อก่อนหมอไม่เก่ง รักษาอย่างไรก็ไม่หาย คนแก่ ๆ บอกว่าลองเอาใบท่อมมากินดู พอแยกกินเข้าไปแล้วอาการปวดท้องทุเลาลง ต่อมาแยกเอาท่อมนี้แหละมากิน แล้วแยกหายก็กินมาเรื่อย ๆ จนแยกเสียไป ตอนที่เตี้ยเสีย แยกอายุ 90 ปี แยกเสียไปนานหลายปีแล้ว”

ภาพที่ 3 ต้นกระท่อมที่คนในพื้นที่เชื่อว่ามิวิญญาณสิงสถิตอยู่

แม้ว่าเจ้าของสวนและสมาชิกในครอบครัวไม่มีใครเลยที่กินกระท่อม แต่กระท่อมแฝดคู่นี้ จะไม่มีการถูกตัดทำลายทิ้งอย่างแน่นอน ทั้ง 2 ต้นนี้คือ กระท่อมก้านเขียว ชาวบ้านในละแวกนี้ที่ปลูกกัน สายพันธุ์จากกระท่อมต้นนี้ เวลาที่ออกดอก เมล็ดแก่จัด พอร่วงมันก็ปลิวไปไกล แล้วก็งอกเป็นต้นใหม่ ตามสวนเงาะมีต้นอ่อนของกระท่อมเต็มไปหมด แล้วชาวบ้านก็มาขุดไปปลูก เอาไปขยายพันธุ์ กระท่อม 2 ต้นนี้ คนในพื้นที่รู้ว่า มีความน่ากลัวแค่ไหน เด็กวัยรุ่นไม่มีใครกล้ามาลักขโมย ก่อนหน้านั้นมีหลายรายที่มาขโมยแล้วตกต้นกระท่อมตาย

“เมื่อต้นปีที่แล้ว มีวัยรุ่นมาขโมยขึ้นต้นท่อมแล้วตกลงมา ผมนอนแลมว้ย พอลุกมาเข้าห้องน้ำ แล้วหันไปเห็นเด็กวิ่งเต็มไปหมด ใจพวกนี้มาทำอะไรกัน มาลักท่อมกันหล่าว ผมเดินมาที่ต้น ถึงเห็นว่าวัยรุ่นตกลงมาจากต้นท่อมลงมาอยู่หว่างกลางนั้นเลย พอเสร็จแล้วมันหามกันไปใส่ซาเล้ง ถึงผมไปแล ผมว่าบ่าวเอ๊ย มีงไม่รอดแน่แล้ว พอแลดูหน้าซีดหมด มือเล็บอะไรซีดหมดแล้ว ผมว่าไม่รอดแน่แล้วตกลงมาขนาดนี้ แต่ว่ามันไม่ตาย กระดุกสันหลังนี้หักหมด กระดุกเชิงกรานหักหมดนอนติดเตียงเลยตอนนี้ ตอนหลังมันพูดได้ มันพูดกับเพื่อน ๆ ว่า มันขึ้นไปแล้วพักเหนื่อย ตรงกิ่งท่อม ถึงมันนั่งอยู่ มันว่ามันนั่งเฉย ๆ นั่งให้หายเหนื่อย อะไรไม่รู้ผลักมันแล้วหงายลงมาเลย”

“อีกรายมาลักท่อมตอนกลางคืน มากัน 2 คน แล้วก็ตกลงมาตายทั้งคู่เลยญาติพี่น้องก็มาเอาศพตอนกลางคืน พอตอนเช้าเดินไปดูที่ต้นกระท่อม ของเช่นไร้วัวทั้งไก่ ทั้งเหล่า เต็มหมดเลยได้โคนกระท่อม มันมาลักเช่นไร้วัวตอนกลางคืน คนที่ตกลงมาตายแล้วเขามาเชิญวิญญาณไป ส่วนคนที่ไม่ตาย นอนติดเตียง ก็มาทำพิธีขอขมา”

เวลาในการเก็บข้อมูล ขึ้นอยู่กับแบบแผนการใช้ชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ขอลกลับมาที่เรื่องการเก็บข้อมูลต่อ การเก็บข้อมูลครั้งที่สองผ่านไป หลังจากพัฒนาเครื่องมือวัดอาการติดและอาการขาดพืชกระท่อมแล้ว งานระยะที่ 3 ก็เริ่ม

ขึ้น การเก็บข้อมูลครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างเกือบ 600 ราย เนื่องจากการทดสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ KDS และ KWS รวมทั้งตรวจสอบยืนยันโครงสร้างของเครื่องมือ พื้นที่ศึกษาจาก 1 ตำบลของอำเภอเชียรใหญ่ เพิ่มเป็นอีก 2 ตำบล และขยายพื้นที่เก็บข้อมูลใน 2 ตำบลของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอีก 2 ตำบลของอำเภอปากพนัง ซึ่งทั้ง 3 อำเภอนี้เป็นอำเภอที่อยู่ติดกัน การศึกษาครั้งนี้ต้องการจำนวนกลุ่มตัวอย่างมากพอที่จะทดสอบทางสถิติเพื่อยืนยันโครงสร้างองค์ประกอบของเครื่องมือ ฉันเลือกตัวอย่างอำเภอแบบเจาะจง 3 อำเภอที่มีความชุกของการใช้พีชกระท่อมสูง และเลือกมาอำเภอละ 200 คน ในแต่ละอำเภอสุ่มตัวอย่างตำบลและหมู่บ้านแบบง่าย (random sampling) สุ่มตัวอย่างหมู่บ้านครึ่งหนึ่งของจำนวนหมู่บ้านในแต่ละตำบล เช่น ตำบลสวนหลวงมี 13 หมู่บ้าน สุ่มตัวอย่างมา 6 หมู่บ้าน ในกรณีที่บางหมู่บ้านมีประชากรจำนวนน้อย หมู่บ้านในตำบลนั้นจะถูกเลือกเป็นตัวอย่างทุกหมู่บ้าน ส่วนการสุ่มตัวอย่างใช้หลักการเดียวกันกับการเก็บข้อมูลในระยะก่อนหน้า ซึ่งขึ้นกับจำนวนข้อของแบบสอบถามเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ยืนยันองค์ประกอบ (confirmatory factor analysis) การใช้ขนาดตัวอย่างสำหรับใช้กับสถิตินี้คือ 5-10 เท่าของจำนวนข้อคำถาม แบบวัดระดับการติดกระท่อม (KDS) มีจำนวน 16 ข้อ และแบบวัดระดับการขาดกระท่อม (KWS) มีจำนวน 23 ข้อ ดังนั้นจำนวนตัวอย่างที่ใช้พีชกระท่อมอย่างต่ำ คือ 160 คน (16x10) สำหรับทดสอบ KDS และ 230 คน (23x10) สำหรับทดสอบ KWS

ฉันยังคงพักอาศัยอยู่ที่ รพ.สต. เดิม ยกเว้นช่วงที่ไปเก็บข้อมูลที่อำเภอปากพนัง ระยะทางค่อนข้างไกล ปกติเวลาที่ฉันลงพื้นที่ พี่ ผอ. จะให้ฉันยืมรถจักรยานยนต์ไว้ใช้ในระหว่างการเก็บข้อมูล ช่วงที่เก็บข้อมูลที่ปากพนัง ฉันได้ไปเช่าบ้านพักใกล้กับโรงพยาบาลปากพนัง และ อสม. ในพื้นที่มารับฉันเข้าหมู่บ้านเพื่อเก็บข้อมูลทุกวัน ปากพนังจะมีแม่น้ำปากพนังกั้นกลางสองฝั่งแบ่งเขตแดนระหว่างปากพนังฝั่งตะวันตกและปากพนังฝั่งตะวันออก การเดินทางเก็บข้อมูลที่นี้โหดโผนมาก เพราะต้องนั่งเรือข้ามฟากไปกลับเกือบทุกวัน และ อสม. มารอรับที่ท่าเรือ จากนั้นก็เข้าหมู่บ้าน บางหมู่บ้านโชคดีมากที่ผู้ใหญ่บ้านเป็นศิษย์เก่า ม.อ.

ผู้ใหญ่บ้านยังเป็นคนหนุ่มและมีไฟในการทำงานมาก จึงช่วยเหลือและดูแลฉันเป็นอย่างดี พาฉันเข้าพื้นที่หมู่บ้านชาวประมงและฝากฝังให้พื้นที่ช่วยดูแล ฉันคิดว่าศิษย์เก่า ม.อ. ควรสมัครผู้ใหญ่บ้านและกำนันให้มาก ๆ เวลาที่ฉันลงพื้นที่จะได้มีคนมาช่วยงานเพิ่มขึ้น หมู่บ้านชาวประมงที่นี่มีเยอะมากและเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างใหญ่พอสมควร หากไปช่วงเช้ามักไม่ค่อยเจอคนเพราะออกทะเลหมด พอฉันกลับไปช่วงบ่ายก็ยังไม่เจอคนอีก หรือปิดบ้านนอนกันหมด บางหมู่บ้านต้องไปช่วงสาย ๆ เพราะกลุ่มตัวอย่างกลับเข้าฝั่งแล้ว สรุปว่า ตอนนี้นั้นก็ยังไม่ค่อยเข้าใจระบบการออกเรือหาปลาของชาวประมงเรือเล็กและเรือใหญ่ แต่ อสม. และคนในพื้นที่จะรู้ว่าพื้นที่ไหน หมู่บ้านไหน ควรไปสัมภาษณ์ช่วงเวลาใด แต่ถ้าจะเก็บข้อมูลเรื่องการพนันไปได้ทุกเวลา โดยเฉพาะสตรีที่รอสามีกลับจากทะเล มักเล่นคลายเหงากับสมาชิกในหมู่บ้านจนกลายเป็นกิจกรรมประจำวัน

หลายพื้นที่ช่วงเวลากារเก็บข้อมูลขึ้นอยู่กับอาชีพของคนในหมู่บ้าน หากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ทำนาเป็นหลัก อันนี้ฉันไม่กังวลเลย แต่ถ้าหมดหนานา ฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นลง ผู้ชายในหมู่บ้านร้อยละ 90 จะออกไปทำงานรับจ้างข้างนอก เช่น รับจ้างก่อสร้าง หรือแล้วแต่ที่ว่า จะมินายหัวมาจ้างให้ไปทำงานอะไรเขาทั้งหมด ถ้าอยู่ในละแวกของพื้นที่ใกล้เคียง อสม. สามารถพาฉันไปที่ไซต์งานได้ และสามารถสัมภาษณ์ได้ในช่วงพักเที่ยง หรือนัดหมายสัมภาษณ์ในช่วงเย็นหรือช่วงเช้าตรู่ก่อนออกไปทำงาน ดังนั้น ฉันจึงต้องเป็นคนที่ตรงต่อเวลามาก ๆ การทำงานภาคสนามแม้ฉันจะฝึกตัวเองให้เป็นคนตื่นแต่เช้า แต่ก็มีบ้างที่ยังติดนิสัยชอบทำงานกลางคืนแล้วไม่ตั้งนาฬิกาปลุกหรือปลุกแล้วแต่ don't care แถมไม่เผื่อเวลาขับรถหลงทางอีก หลังจากได้รับการอบรมสั่งสอนจาก อสม. ในพื้นที่ ฉันก็เลยมาเป็นคนที่รักษาเวลามาก ๆ อสม. นัดฉันให้มาที่บ้านเวลา 07.00 น. ฉันไปถึง 08.00 น. อสม. บ่นฉันว่ามาบ้านนี้ใครจะรอให้สัมภาษณ์ คนที่นัดไว้ออกไปทำงานกันหมดแล้ว ฉันจึงต้องไปช่วย อสม. ใส่ปุ๋ยขางพาราและรดน้ำผักที่สวนก่อน เพื่อรอเวลาใกล้เที่ยงจึงตามไปสัมภาษณ์ที่ไซต์งานก่อสร้าง ครึ่งต่อไปเวลาที่ อสม. นัดเจ็ดโมงเช้าฉันต้องไปถึงอย่างช้าก่อนเวลานัด 15 นาที (ภาพที่ 4, 5 และ 6)

ภาพที่ 4 ผู้ชายในหมู่บ้านมักถอดเสื้อทำงานเนื่องจากสภาพอากาศที่ร้อนระอุ

บางพื้นที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน การเริ่มงานภาคสนามไม่ควรไปแต่เช้าตรู่โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำอาชีพกรีดยางพารา ฉันมีโอกาสดำเนินการไปเก็บข้อมูลที่ตำบลแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ตอนบน คนในพื้นที่เริ่มกรีดยางกันตั้งแต่เที่ยงคืน จนกระทั่งก่อนรุ่งสาง แล้วกลับมานอน หรือเก็บน้ำยางต่อเลย ช่วงเช้าจนถึงสาย ๆ ก็นำน้ำยางไปขาย บางรายก็กลับไปเก็บขี้ยางต่อ หรือแบ่งให้คนในครอบครัวหรือคนในชุมชนมารับจ้างเก็บขี้ยางต่อ หลังจากนั้นก็กลับบ้านอาบน้ำกินข้าวพักผ่อน บ้างก็ไปทำสวนผลไม้ต่อ บ้างก็ไปสนามชนไก่ ดังนั้น หากนักวิจัยรู้เกี่ยวกับกำหนดการทำงานและแบบแผนชีวิตของคนในพื้นที่ศึกษาอย่างคร่าว ๆ ก็จะสามารถวางแผนในการทำงานได้โดยไม่รบกวนการใช้ชีวิตของคนใน

ชุมชน ช่วงเที่ยง หรือบ่าย หากพบว่าบ้านกลุ่มตัวอย่างปิดบ้านเงียบทั้งที่มีรถจอดอยู่ มีรองเท้าเจ้าของบ้านถอดไว้หน้าบ้าน ฉันจะไม่เคาะประตูเรียกเด็ดขาด ปล่อยให้พวกเขาได้พักผ่อนจากการทำงานมาทั้งคืน ช่วงบ่ายสามหรือสี่โมงเย็นค่อยกลับไปดูอีกรอบ การเก็บข้อมูลของฉันในบางครั้งก็ไปนั่งรอที่ร้านรับซื้อน้ำยางในหมู่บ้านตอนเช้าเลย หลังจากที่ถูกกลุ่มตัวอย่างนำน้ำยางมาขายแล้วก็แวะมาให้ฉันสัมภาษณ์ในบริเวณของร้านรับซื้อน้ำยาง ก็สะดวกทั้งสองฝ่าย กลุ่มตัวอย่างบางรายนัดให้ไปสัมภาษณ์หลังพระอาทิตย์ตกดิน หลังจากกินข้าวเย็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว เนื่องจากเป็นเวลาพลบค่ำ เมื่อฉันสัมภาษณ์เสร็จก็ต้องรีบขอตัวกลับก่อน เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้พักผ่อน เพราะอีกไม่กี่ชั่วโมงเขาต้องตื่นมาทำงานที่สวนยางพารา

อสม. น้อย
ช่วย
ประสานงาน
ในหมู่บ้าน

ภาพที่ 5 พื้นที่ที่เป็นหมู่บ้านชาวประมง นักวิจัยต้องทำงานแข่งกับเวลา ระหว่างที่นั่งสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่าง อยู่บ้านหลังหนึ่ง อสม. ก็บอกให้ลูก ๆ เดินไปดูว่ากลุ่มตัวอย่างกลับมาจากการหาปลาหรือกลับจากการไปทำธุระข้างนอกหรือยัง หากมาแล้วบอกว่าอย่าเพิ่งไปไหนเดี๋ยวจะมีนักศึกษาจาก ม.อ. ไปขอสัมภาษณ์เรื่องสุขภาพ

ภาพที่ 6

หากกลุ่มตัวอย่างเพิ่งกลับ
จากการทำงาน และกำลัง
เตรียมของเพื่อนำไปส่ง
ตลาดหรือลูกค้า นักวิจัย
อย่าเพิ่งรบกวนเวลางาน
นอกจากเขายินดีจะให้
ข้อมูล หรืออาจนัดเวลาใน
การกลับมาสัมภาษณ์อีก
ครั้ง

ข้อควรปฏิบัติที่ดีของผู้สัมภาษณ์งานสนามในชุมชน

- มีบุคลิกน่าเชื่อถือ มนุษย์สัมพันธ์ดี
- อ่อนน้อมถ่อมตน ต้องมีสัมมาคารวะ ไม่แสดงตัวว่าเหนือกว่าผู้ตอบ
ไม่สอน ไม่ตำหนิตัวช่วยวาจาหรือกิริยาท่าทาง ข้อนี้ฉันไม่มีปัญหาอยู่แล้ว
แต่ขอเล่าเพื่อให้แก่นักวิจัยรุ่นใหม่ฟังยึดถือปฏิบัติ ฉันได้ลงไปประสานงานที่
รพ.สต. แห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ตอนบน ตอนแรก ผอ. บอกว่าไม่ยาก
ช่วยงานนี้เลย เพราะเพิ่งถูก อสม. ต่อว่า เมื่อสัปดาห์ที่แล้วมีนักศึกษาของ
มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งแถวนครปฐมมาขอลงสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพของ
ประชาชนในหมู่บ้าน อสม. ก็ช่วยเหลืองานกันอย่างเต็มที่ ขับรถมอเตอร์ไซด์
พาไปสำรวจข้อมูลดูแลอย่างดี พองานเสร็จนักศึกษาไม่มีการไหว้ขอบคุณกัน
เลย เห็น พี่ ป้า น้า อา อสม. เป็นอะไรกัน บางรายก็ทำหน้าเหวี่ยงใส่ อสม.
ฉันแอบตำหนินักศึกษาพวกนั้นในใจ เพราะเกือบทำให้ฉันต้องลำบาก ฉันต้อง
นั่งฟัง ผอ. บ่นอยู่นาน ฉันบอก ผอ. ว่า ทีมงานฉันเป็นมืออาชีพและทุกคน
มีสัมมาคารวะ หากทีมงานฉันทำไม่ได้อย่างที่พูด ฉันขอมารับผิดชอบด้วย
ตัวเอง ผอ. จึงตกลงที่จะช่วยทำงานนี้

- เข้าบ้านใครก็ตามต้องถอดรองเท้า เสื้อห้ามเหยียบ ที่นอนห้ามนั่ง เรื่องนี้ขออย่าลืมนิด เพราะถือเป็นเรื่องการให้ความเคารพกลุ่มตัวอย่าง ฉันทโชคดีที่เป็นเด็กชนบทมาก่อนจึงเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติในข้อนี้ดี แต่กระนั้นก็ไม่วายพลาดมาแล้ว มีอยู่ครั้งหนึ่งฉันลืมถอดรองเท้าและไม่ได้มองว่าพื้นไม่มีลื่นเก่า ๆ ปูอยู่ อสม. รีบกระซิบให้ฉันถอดรองเท้า บอกว่าฉันกำลังเหยียบลื่นที่เขาปูเตรียมกินข้าวเที่ยง ฉันกราบขอโทษแทบไม่ทันรู้สึกผิดมากกับเหตุการณ์ครั้งนั้น จากนั้นมาฉันใส่รองเท้าและทำงานภาคสนามจนติดมาถึงทุกวันนี้ และพร้อมถอดเสมอเมื่อเข้าไปสัมผัสภายในทุก ๆ ที่ ชุดทำงานของฉันคือเสื้อโปโล กางเกงขายาว และรองเท้าแตะ เคยมีชาวบ้านพื้นที่แห่งหนึ่งเล่าให้ฉันฟังว่า อาจารย์พยาบาลจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภาคใต้พานักศึกษาลงมาเยี่ยมบ้าน แล้วใส่รองเท้าเข้ามามีในบ้านทั้งดินทั้งโคลน ทั้งอาจารย์และลูกศิษย์ไม่มีใครถอดเลย เขารู้สึกเสียใจมาก หมดครัทธาเลย แม้บ้านเขาจะเก่าและดูไม่สะอาดในสายตาคนอื่นแต่รู้ใหม่ว่า พื้นที่ท่านทั้งหลายเหยียบย่ำเข้าไป ตกกลางคืนก็จะกลายเป็นที่นอนของสมาชิกในครอบครัว
- กรณีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุ และหญิง อาจต้องใช้เวลาลัมภาษณ์ระยะสั้น ๆ และไปสัมผัสหลายวัน (ภาพที่ 7)
- การนัดสัมภาษณ์ผู้สูงอายุควรนัดช่วงเช้า เพราะช่วงบ่ายเป็นเวลาเอนหลังพักผ่อน และไม่ควรมัดตรงกับวันที่ไปตรวจสุขภาพหรือไปรับยาที่โรงพยาบาล
- ไม่ควรปฏิเสธโมติริจิตที่ดีจากกลุ่มตัวอย่าง หากกลุ่มตัวอย่างชวนให้กินอาหารด้วยก็กินตามมารยาท
- การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณไม่ควรใช้เวลาในการสัมภาษณ์เกิน 30 นาที (คนเรามีความสนใจเต็มที่ 30 นาที)
- แต่งกายสุภาพ เรียบร้อย กางเกงไม่พืด เสื้อไม่รัด คอไม่กว้าง
- เรียนรู้วิถี วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของคนในพื้นที่ก่อนลงมือเก็บข้อมูล

- เช็ข้อมูลกับผู้ประสานงานในพื้นที่ให้ติก่อนลงเก็บข้อมูล หากตรงกับวันที่
ตำรวจไปจับสารเสพติดหรือการพนัน นักวิจัยต้องยกเลิกการเก็บข้อมูลใน
หมู่บ้านนั้น
- เวลาไปสัมภาษณ์ที่บ้านกลุ่มตัวอย่าง ต้องนั่งหันหน้าออกนอกประตูบ้าน
ระวังภัยตลอดเวลา อย่าลืมน้ำ เรากำลังทำงานเกี่ยวกับสารเสพติด
- ศึกษาแบบสัมภาษณ์ให้เข้าใจ
- สัมภาษณ์อย่างสุภาพ โดยเฉพาะคำถามที่อ่อนไหว ควบคุมอารมณ์ระหว่าง
การสัมภาษณ์ให้เป็นปกติ ไม่แสดงอารมณ์ สีหน้า น้ำเสียงที่แสดงความ
ตกใจ ประหลาดใจ ผิดหวัง เซินอาย ยิ้มหวาน ส่งสายตาบอกรอารมณ์
ต่าง ๆ จำไว้เสมอว่า เรามีหน้าที่เก็บข้อมูล ห้ามเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย
กับคำตอบของผู้ตอบ โดยเฉพาะคำถามที่อ่อนไหวหรือมีอารมณ์ร่วม
- ห้ามพูดคุยเรื่องการเมืองในระหว่างสัมภาษณ์
- ให้ระยะเวลาแก่ผู้ตอบในการตอบคำถาม ฟังคำตอบอย่างตั้งใจ ต้องมีสติ
และสมาธิเสมอ
- ไม่ชี้หน้า ชักจูง ต้องให้กลุ่มตัวอย่างตอบด้วยตนเอง
- ควบคุมเวลาให้เหมาะสมกับบริบท วิถีชีวิตของคนในพื้นที่
- ไม่พูดซ้ำคำตอบที่ได้ เพราะจะทำให้เสียเวลาเพิ่มขึ้น ยกเว้น กรณีไม่แน่ใจ
ในคำตอบที่ได้รับ
- ไม่แสดงคำแนะนำ ให้ความรู้ ให้ความคิดเห็นระหว่างการสัมภาษณ์ หรือ
วิจารณ์คำตอบของผู้ตอบ “เมื่อก่อนผมแทงผงอย่างเดียว เวลาของหาย
ยากก็จะใช้ไอซ์ หรือไอ้แดงผสมแล้วแทง มันปรอมเร็วขึ้น” หน้าที่เราฟัง
แล้วเขียนลงในแบบสอบถาม ไม่ควรแนะนำว่าอันตรายหรือบอกให้เลิกใช้
- ไม่แม้ท์กลุ่มตัวอย่างคนอื่น ๆ กับกลุ่มตัวอย่างที่กำลังสัมภาษณ์ เช่น “ตะกี้
บ่าวไขนุ้ยก็บอกว่า กินท่อมแล้วไม่เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ” หัวเราะ
เป็นเรื่องสนุกสนาน อันนี้ห้ามเด็ดขาด
- สรุปรงานทุกวันเกี่ยวกับข้อค้นพบที่ได้ เพื่อปรับปรุงการเก็บข้อมูลให้ดีขึ้น
และพร้อมพัฒนาตัวเองทุกวัน

- วันไหนที่เหนื่อย ไม่สบาย ท้อ ไม่พร้อม ต้องหยุดพัก อย่ายึด เพราะคุณภาพของงานขึ้นอยู่กับสุขภาพของนักวิจัยด้วย

ภาพที่ 7

คุณตาหู่ตั้งแต่อายาก
ให้นักวิจัยไปสัมภาษณ์
คุณยายจึงมาช่วยเป็น
ล่ามให้ สัมภาษณ์ช่วง
เย็น วันละ 20-30 นาที
เป็นเวลา 2 วัน

นโยบายภาครัฐมีผลกับการเก็บข้อมูลอย่างไร

ความจริงไม่อยากแตะประเด็นนี้เลย แต่ขอเล่าสักเล็กน้อยเพราะมันมีผลกับงานของฉันค่อนข้างมาก เห็นชัดเจนในช่วงติดตามกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่อยู่บ้านเพราะถูกเชิญไปเข้าค่ายบำบัด บางรายที่สัมภาษณ์ได้บอกว่าต้องอยู่แบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ ช่วงที่เจ้าหน้าที่ตามจับคนใช้สารเสพติดในหมู่บ้านรวมถึงคนที่ใช้กระท่อมด้วย เขาต้องหนีเข้าป่าเพื่อไม่ให้ถูกจับและบอกว่า “ถ้าผมไปอยู่ค่ายทหารใครจะทำงานหาเงิน ใครจะดูแลลูกเมีย ผมเป็นห่วงครอบครัว และก็ไม่ได้ใช้สารเสพติดอะไรเลย เคี้ยวกระท่อมเพื่อทำงานอย่างเดียว”

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ภาครัฐยังทำลายต้นกระท่อมของชาวบ้านจนหมดสิ้นโดยไม่สนใจว่าคนที่ใช้กระท่อมประจำจะเกิดผลอะไรตามมา ท่านรู้หรือไม่ว่าคนใช้กระท่อมประจำมานานหากไม่ได้ใช้จะมีการอะไรเกิดขึ้นกับพวกเขาบ้าง ทั้งปวด

เมื่อยกล้ามเนื้อ ปวดกระดูก เจ็บในข้อ ปวดหลัง นอนไม่หลับ อาการเหมือนคนจะเป็นไข้ เหนื่อยล้าอ่อนเพลียและไม่มีเรี่ยวแรงทำงาน บางรายก็ไปหาหมอที่โรงพยาบาล หลายรายต้องหอบสังหารไปคลินิก หรือไปซื้อยาที่ร้านยาในเมืองเพื่อรักษาตามอาการประทังชีวิตไปก่อน บางรายก็ต้องกินเหล้าขาวเพื่อช่วยให้นอนหลับ จนกลายเป็นคนติดเหล้าในที่สุด หลายรายถูกตำรวจจับดำเนินคดีเพราะปลุกกระท่อมไว้ และอีกหลายรายในวันที่ย้ายไปล้มภษาณกำลังอยู่ในภาวะเครียดและเศร้า เนื่องจากตำรวจเพิ่งมาตัดต้นกระท่อมและถูกดำเนินคดี เงินทองที่มีต้องจ่ายไปเพื่อแลกกับอิสระภาพแถมไม่มีพืชกระท่อมให้ใช้เพื่อทำงาน กลุ่มตัวอย่างที่เผชิญกับเหตุการณ์นี้ฉันจะยังไม่ล้มภษาณเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลมีสภาพร่างกายและจิตใจไม่พร้อม แต่จะกลับมาอีกครั้งเพื่อถือโอกาสเยี่ยมเยียนด้วย

บ่อยครั้งที่ฉันต้องยกเลิกงานสนามอย่างไม่ทันตั้งตัว ฉันได้ขออนุญาตผู้ใหญ่บ้านในการเก็บข้อมูลรวมทั้งได้วันและเวลากับ อสม. ที่จะช่วยนำทางและพานักวิจัยเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เรียบริ้อยแล้ว เข้าตรูของวันนัดเก็บข้อมูล ผู้ใหญ่บ้านโทรมาบอกฉันว่า วันนี้อ่าเพิ่งลงมาเก็บข้อมูลในหมู่บ้านเพราะเจ้าหน้าที่ภาครัฐจะเข้าพื้นที่กวาดล้างจับกุมเยาวชนที่ใช้ 4x100 และเข้ามาตัดต้นกระท่อม และจับชาวบ้านที่มีต้นกระท่อมในครอบครอง แต่ไม่รู้ว่านายจะมาเวลาไหน ผู้ใหญ่บ้านกังวลเรื่องความปลอดภัยของฉัน เพราะหากฉันลงพื้นที่เก็บข้อมูลคนในชุมชนอาจเข้าใจฉันผิดคิดว่า ฉันเป็นสายตำรวจเข้าไปหาข้อมูลและแจ้งให้ตำรวจมาจับ

บางวันฉันถูกเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานแห่งหนึ่งขับรถตาม จนต้องยกเลิกการทำงานในวันนั้น ฉันถามเขาว่าจะตามทำไม เจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่นำมึนไลบอกไม่ได้ตามเมื่อฉันอยู่ในพื้นที่นานจนรู้เส้นทางทั้งหมดทั้งทางลัดและไม่ลัด ชาวบ้านคุ้นเคยและไว้วางใจฉันมากขึ้น การเข้าออกบ้านที่ปลุกต้นกระท่อมจึงเป็นเรื่องปกติสำหรับฉัน เพราะคนในพื้นที่รู้ว่าฉันมาทำอะไร แต่ปัญหาอยู่ตรงที่มีคนแปลกหน้าขับรถตามจน อสม. เตือนฉันว่า ชาวบ้านและฉันเริ่มไม่ปลอดภัย ฉันเข้าออกหลังไหนก็แอบตาม แล้วไปจับผู้ใช้กระท่อม ชาวบ้านบางรายมักเชื่อมโยงว่า ฉันเป็นสายให้ตำรวจ บางครั้ง

ฉันต้องยกเลิกการเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้นและลุ่มหมู่บ้านตัวอย่างใหม่ เสียเวลาในการประสานงานกับพื้นที่ใหม่และเริ่มดำเนินการใหม่หมดทุกอย่าง (ภาพที่ 8 และ 9)

ภาพที่ 8

เมื่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตัดทำลายต้นกระท่อมแล้ว มักจะใช้ยาฆ่าหญ้าราดลง ไปรอบโคนต้นกระท่อมเพื่อ ทำลายราก ชาวบ้านบาง รายขอไว้เพราะกลัวผลไม้ที่ ปลูกไว้ใกล้เคียงได้รับความ เสียหาย เจ้าหน้าที่จะใช้ปูน ขาวทาลงไปที่โคนต้นเพื่อ ไม่ให้กระท่อมงอกขึ้นมาอีก ถึงแม้แตกยอดออกมาแต่ รสชาติไม่เหมือนเดิม

ภาพที่ 9

ในวันที่กลุ่มตัวอย่างถูก เจ้าหน้าที่รัฐตัดทำลายพืช กระท่อม เสียเงินจ่ายค่า ปรับและไม่มีกระท่อมใช้ ไม่มีแรงไปทำงานและรู้สึก ท้อแท้ ฉันทำได้เพียงปลอบ ใจและยกเลิกการสัมภาษณ์ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างไม่มี แรงแม้จะพูดด้วยกับฉัน และสภาพจิตใจไม่พร้อม

เมื่อกลุ่มตัวอย่างไม่พร้อม

เป็นเรื่องปกติของงานภาคสนามที่เราไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในการเก็บข้อมูลในแต่ละวัน โดยเฉพาะปัญหาที่มักเกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ แต่แน่นอนว่า ทุกท่านที่เคยลงเก็บข้อมูลหรือท่านใดที่ยังไม่มีประสบการณ์ บอกไว้ก่อนเลยว่า ท่านจะต้องเจอกับเรื่องต่อไปนี้แน่นอน เช่น

- มีญาติหรือบุคคลอื่นนั่งอยู่ด้วย นักวิจัยควรต้องใช้ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพเพื่ออธิบายเหตุผลและขอร้องว่า ต้องการข้อมูลของผู้ตอบโดยตรงและขอไม่ให้ญาติ สามี ภรรยา ลูกหลาน ช่วยตอบ แต่ถ้าเราทำจนสุดความสามารถแล้ว ยังไม่ยอมเชื่อฟัง ฉันก็มักปล่อยเลยตามเลย เพราะยิ่งห้ามเหมือนยิ่งยุ ฉันสังเกตว่า เวลาที่ยอมให้คนในครอบครัวนั่งฟังในขณะที่กำลังสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่นั่งอยู่ด้วยไม่เกินสิบนาทีก็ลุกไปทำอย่างอื่น เพราะแบบสัมภาษณ์ของฉันค่อนข้างใช้เวลา อย่างเร็วคือ 10-15 นาที อย่างช้าที่สุดประมาณ 20-30 นาที
- กลุ่มตัวอย่างปฏิเสธไม่ให้สัมภาษณ์ ช่วงแรก ๆ มีแอปโกรธเหมือนกัน ทำไมเขาต้องปฏิเสธด้วยนะ ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจก่อนว่า กลุ่มตัวอย่างทุกคนมีสิทธิ์ที่จะให้ความร่วมมือหรือไม่ให้ความร่วมมือก็ได้ และต้องอธิบายทีมงานผู้ช่วยนักวิจัยให้เข้าใจในประเด็นนี้ด้วย เพราะฉันเคยเจอว่า อสม. พาฉันไปเก็บข้อมูลแล้วกลุ่มตัวอย่างปฏิเสธการให้ข้อมูล แล้วเกิดความหมั่นไส้กันเอง นักวิจัยไม่ตั้งใจอะไร แต่ผู้ประสานงานในพื้นที่ไม่จบและเกิดประเด็นใหม่
- กลุ่มตัวอย่างเบื่อนายที่จะตอบคำถาม เพราะมีหลายหน่วยงานเข้ามาสอบถามบ่อยครั้ง นักวิจัยอาจต้องถามตรง ๆ ว่าเขาพร้อมจะให้ข้อมูลอีกหรือไม่ หากเขาไม่สะดวกก็ไม่ต้องสัมภาษณ์ต่อ
- ระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้ตอบมีความสนใจน้อยลงเรื่อย ๆ อาจเกิดจากความเหนื่อยล้าจากการทำงาน หรือเบื่อนาย หรือเริ่มมีอาการเสียนยา นักวิจัยอาจถามว่าเขาอยากพักก่อนหรือไม่ หรือต้องการที่จะให้นักวิจัย

หยุดสัมภาษณ์ หรือต้องการไปเติมของก่อน หากพร้อมเมื่อไรค่อยมา
ตอบแบบสอบถามต่อ

- ผู้ตอบคิดคำตอบนาน และตอบว่า “ไม่ทราบ ไม่รู้ จำไม่ได้ ตอบกวน ๆ ไม่อยากให้ข้อมูล แสดงอาการหงุดหงิดใส่” นักวิจัยอาจพิจารณายุติการสัมภาษณ์
- กลุ่มตัวอย่างกำลังใช้สารเสพติด ฉันทเคยเจอเหตุการณ์ไปเก็บข้อมูลที่บ้าน กลุ่มตัวอย่าง เรียกร้องนาน ภรรยาบอกว่าสามีเข้าห้องน้ำ ฉันทกับคนนำทาง จึงแวะกินข้าวในหมู่บ้านก่อนและกลับมาอีกครั้ง นั่งรออีกครั้งชั่วโมง ก็ยังไม่ออกมา ส่วนภรรยาก็เดินออกมาดูฉันทเป็นระยะ สีหน้าค่อนข้างกังวล คนนำทางที่ไปกับฉันทกระซิบบอกว่าสามีเขาน่าจะกำลังสูบบุหรี่ในห้องน้ำ ทำไมคนนำทางรู้ ก็เพราะผู้ชายในห้องน้ำอยู่ในแก๊งเดียวกันกับหลานชายที่เขายาสูบและไปรับยามาด้วยกัน บางรายฉันทกำลังจะสัมภาษณ์แต่พูดไม่หยุด เพราะยากำลังออกฤทธิ์ มีอาการลุกลี้ลุกกลน ไม่นิ่ง เรียกว่า กำลังติด (กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ยาสูบหลายรายให้ข้อมูลว่า หลังจากสูบไปแล้วจะมีอาการตื่นตัว กระปรี้กระเปร่า ไม่หิวข้าว ไม่หลับไม่นอน พูดมาก ซึ่งเรียกอาการนี้ว่า ติด ซึ่งแต่ละคนที่ใช้จะมีอาการติดไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับคุณภาพของยาสูบและนิสัยส่วนตัวของคน ๆ นั้น บางคนสูบแล้วไปทำงาน บางคนซื้อเก๊ยจนอนฟังเพลงทั้งวันหรือไปทำเรื่องที่ไม่ดี) ฉันทจึงต้องขอตัวไปสัมภาษณ์รายอื่นก่อน

สถานการณ์เหนือการควบคุม

นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ทำให้ฉันทเสียอารมณ์มากในการเก็บข้อมูลแต่ไม่รู้จะทำอย่างไรดี ทำได้เพียงต้องเข้าใจ อดทน และปล่อยวาง ทำให้สบาย แล้วค่อยคิดว่า จะแก้ไขอย่างไร

- กลุ่มตัวอย่างอยู่ระหว่างการหลบหนีตำรวจ และนักวิจัยกำลังตามหาเพื่อสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างของฉันทบางราย นอกจากจะใช้พีซกระต๋อมยังเล่นสารเสพติดอีกหลายชนิด แถมยังพัฒนามาจากผู้ใช้เป็นผู้ค้า ในวันที่ฉันทกับ

อลสม. ลงไปติดตามเรื่องสุขภาพ ไปที่บ้าน 3 ครั้ง ปรากฏว่าบ้านปิดเงียบ ไม่พบใครเลยแม้แต่คนเดียว เพื่อนบ้านเห็นเราไปหลายรอบเลยเดินมา แอบกระซิบว่า คนที่เรากำลังตามหาเขาหลบหนีตำรวจไปอยู่ที่บ้านญาติ ด้วยหน้าที่อย่างเต็มเปี่ยมของ อลสม. ก็พาฉันไปบ้านญาติ ที่จริงควรยุติ การติดตามกลุ่มตัวอย่างรายนี้ เมื่อไปถึงพบว่า ผู้ใช้กระท่อมรายนี้ถูกจับ ไปเรียบร้อยแล้ว นี่ถ้าฉันไปนั่งสัมภาษณ์ที่บ้านญาติก่อนตำรวจจะมา ผู้ใช้ กระท่อมรายนี้และญาติ ๆ คงคิดว่าฉันพาตำรวจมาจับแน่ ๆ ดังนั้นหาก กลุ่มตัวอย่างกำลังอยู่ในช่วงวิกฤติของชีวิต นักวิจัยต้องรอเวลาหรือตัด ตัวอย่างรายดังกล่าวทิ้งไปเลย

- กลุ่มตัวอย่างติดคุก คดีสารเสพติด คดีการพนัน ทำร้ายร่างกาย ฆ่าคนตาย กรณีเช่นนี้ แน่แน่นอนว่า ไม่จำเป็นต้องตามไปสัมภาษณ์ถึงคุก ให้ตัดทิ้งได้ เลย กรณีของฉันมีอยู่สองถึงสามรายในช่วงแรกที่เก็บข้อมูล ฉันรู้มาก่อนแล้วว่า อีกไม่นานพวกเขาจะต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำ มีรายหนึ่งเป็นผู้นำ ชุมชน วันที่ฉันลงไปสัมภาษณ์ ฉันบอกว่า เมื่อสัมภาษณ์ครั้งนี้แล้ว ใน ปีหน้าจะกลับมาสัมภาษณ์และติดตามเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ ผู้นำชุมชน ท่านนี้บอกว่า “วันนี้มีผมจะได้กลับบ้านเป็นวันสุดท้าย ตำรวจได้ออกหมายจับ คดียิงคนตายแล้ว” ฉันบอกว่า ไม่เป็นไรไม่ขอรบกวน แต่เขาก็ยินดีและ ยืนยันจะให้สัมภาษณ์ ฉันจึงทำหน้าที่ต่อไป
- ช่วงเที่ยงจนถึงบ่ายของวันเสาร์และอาทิตย์ กลุ่มตัวอย่างมักนั่งหน้าทีวี ดูการถ่ายทอดชกมวยไทยอย่างจดจ่อ อันนี้เราก็ควรให้เวลากลุ่มตัวอย่าง และนัดเวลาในการมาสัมภาษณ์ใหม่ (บางครั้งฉันก็แอบภาวนาขอให้ไฟดับ ทั้งตำบล จะได้สัมภาษณ์ให้เสร็จ)
- กลุ่มตัวอย่างกำลังเล่นการพนัน (วัวชน ไก่ชน ปู ปลา น้ำเต้า ป็อกเต็ง) ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างอยู่สนามชนวัว ฉันมักไม่สัมภาษณ์เพราะเขาจะ ไม่มีสมาธิ และคนพลุกพล่าน เสียงดัง ส่วนใหญ่ฉันจะนัดสัมภาษณ์ในวัน ถัดไปที่บ้านของกลุ่มตัวอย่าง หรือไปเก็บข้อมูลในวันที่ไม่มีวัวชน แต่ละ พื้นที่จะมีตารางกำหนดการไว้หรือถามกลุ่มตัวอย่างก็ได้ ในกรณีเก็บข้อมูล

ที่สนามชนไก่ บริบทอาจคล้ายกับสนามชนวัว แต่ถ้าหากกลุ่มตัวอย่างยินดีให้ข้อมูลเลย ฉันจะขอให้เขาออกมาให้ห่างจากพื้นที่สนามชนไก่ หรือในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างกำลังเล่นการพนันและยินดีให้ข้อมูล ฉันจะไม่นั่งสัมภาษณ์แถวบ่อนการพนันหรือในรัศมีใกล้เคียง แต่จะพากกลุ่มตัวอย่างออกมาให้ไกลเล็กน้อย เพื่อป้องกันความปลอดภัยของตัวเองในกรณีที่ตำรวจบุกจับวงพนัน เขาจะไม่สนใจว่าใครเป็นใครแต่จะกวาดไปหมด ครั้งหนึ่งฉันเคยนั่งสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างหน้าบ่อนการพนันที่อยู่ลึกเข้าไปในสวนท้ายหมู่บ้าน ผู้นำทางรู้ว่า รายชื่อคนที่สุ่มได้ เขามักไม่อยู่บ้านแต่จะอยู่ที่บ่อนนี้ พอฉันเข้าไปทุกคนก็ไม่มีอาการตกใจอะไรเพราะคนนำทางได้ประสานไว้แล้ว และนักพนันทั้งหลายคุ้นเคยกับผู้นำทางที่พาฉันไปเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างยินดีให้ข้อมูล เจ้าของบ่อนบอกว่า เพื่อความปลอดภัยของฉัน เขาบอกให้ลูกชายวัย 10 ขวบไปนั่งที่ร้านขายของชำหน้าหมู่บ้าน หากมีรถตำรวจหรือรถที่ไม่ใช่ทะเบียนของคนในหมู่บ้านขับเข้ามาให้รีบโทรแจ้ง

- เก็บข้อมูลวันที่ 1, 16 และวันที่ 20 ของทุกเดือนมักไม่เป็นไปตามแผน ฉันไม่เคยคิดเลยว่าสามวันนี้อาจมีผลกระทบกับการเก็บข้อมูลของฉัน กลุ่มตัวอย่างแทบไม่มีสิทธิที่จะให้ข้อมูล ช่วงเช้าถึงก่อนเที่ยงส่วนใหญ่จะสาละวนกับการซื้อหอย ช่วงบ่าย ๆ ดิหน้อยแครอลุ้น หลังหอยออกฉันควรกลับที่พักเลย เพราะส่วนใหญ่เสียหอยและไม่มีอารมณ์อยากคุยกับใคร กลุ่มที่เล่นการพนันก็เช่นเดียวกัน ฉันนัดสัมภาษณ์นักพนันไก่ชน เมื่อถึงเวลานัดหมาย ฉันไปรอที่บ้าน เขาเดินเข้ามาสีหน้าไม่สู้ดี แล้วบอกให้ฉันมาใหม่วันหลัง เพราะวันนี้เขาเพิ่งเสียพนันไปมากพอสมควร
- กลุ่มตัวอย่างกำลังกินข้าว นอนหลับพักผ่อน เป็นมารยาทที่นักวิจัยควรยึดถือปฏิบัติเลยคือ ไม่ควรรบกวนเวลาดังกล่าวของกลุ่มตัวอย่างเด็ดขาด
- กลุ่มตัวอย่างกำลังทะเลาะวิวาท อารมณ์ไม่ดี นักวิจัยค่อยกลับมาใหม่วันหลัง

- กรณีหน่วยงานหรือคนทำงานในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งกัน นักวิจัยควรทำอย่างไร ดูเหมือนเป็นเรื่องปกติของทุกที่ และไม่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของฉันในระหว่างอาศัยอยู่ในพื้นที่เท่าไร แต่เป็นปัญหาของการเข้าถึงและการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง ฉันได้ลงไปเก็บข้อมูลในตำบลหนึ่ง พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ต้นแบบที่หน่วยงานภาครัฐอนุญาตให้ชาวบ้านใช้พืชกระท่อมได้โดยใช้ธรรมนุญชุมชนในการจัดการดูแล แต่ผู้นำบางหมู่บ้านไม่เห็นด้วยเพราะเห็นว่า กระท่อมเป็นสารเสพติดไม่ควรมาสงเสริม และจะควบคุมการใช้น้ำต้มใบกระท่อมหรือ 4x100 ในกลุ่มเยาวชนได้ยากขึ้น ด้วยนิสัยชอบสนใจเรื่องชาวบ้าน ฉันก็รู้ว่า พื้นที่ศึกษานี้มีธุรกิจสีเทา อบายมุขทุกอย่างอยู่ในตำบลนี้ ฉันขอให้คำนิยามว่าเป็นพื้นที่สีแดงของสารเสพติดด้วยก็แล้วกัน มีความขัดแย้งเรื่องการเมืองท้องถิ่น หรืออาจมีเรื่องผลประโยชน์บางอย่างด้วย คนในหมู่บ้านก็มีพฤติกรรมแปลก ๆ ไม่ค่อยรักสามัคคีกัน ต่างคนต่างอยู่ ต่างจากวิถีของคนชนบททั่วไป ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งสมาชิกในหมู่บ้านนี้ก็คงไม่ค่อยชอบใจที่มีใครต่อใครเข้ามาวุ่นวายในพื้นที่ ฉันและผู้นำทาง ก็ทำงานยากมากขึ้น คิดไม่ออกว่าจะเก็บข้อมูลสมาชิกในพื้นที่นี้ได้อย่างไร เพราะผู้นำชุมชนไม่ให้ความร่วมมือปากบอกว่ายินดี แต่การกระทำไม่ยินดี พอฉันจะขอสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นลูกน้องของผู้นำชุมชนท่านนี้ก็ได้รับการปฏิเสธหมดทุกราย ขอความช่วยเหลือทีมงานผู้นำชุมชนให้ช่วยนำทางก็ปฏิเสธ รวมถึง อสม. ของหมู่บ้านก็บอกว่า ไม่สะดวกที่จะช่วยงานนี้ เอาใจดีละทีนี้ กลุ่มใจอยู่หลายวันฉันกำลังตัดสินใจว่าควรเก็บข้อมูลต่อหรือยกเลิกดี รุ่งเช้าที่เจ้าหน้าที่ รพ.สต. ที่ช่วยงานในพื้นที่บอกว่า จะพาฉันไปหาคน ๆ หนึ่ง คนนี้ถือว่าเป็นผู้มีอิทธิพลอีกคนในหมู่บ้านนี้หรือตำบลนี้เลยก็ว่าได้ สมมุติว่าชื่อพี่แดง พี่แดงเป็นเจ้าแม่ทวยรายวัน คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือและเกรงใจวันนั้นเราไปขอความช่วยเหลือจากพี่แดง เล่าความเป็นมาเป็นไปของ

การทำงานวิจัยและอุปสรรคในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ที่แดงก็ตกลงและยินดีให้ความช่วยเหลือโดยมีเงื่อนไขว่า สามารถช่วยฉันได้ทุกวันยกเว้นวันที่ 1, 16 และ 20 ฉันใช้เวลาเก็บข้อมูลในหมู่บ้านนี้ประมาณ 1 สัปดาห์ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประมาณ 100 ราย เมื่อได้พี่แดงเป็นผู้นำทางและพาฉันเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ทุกอย่างดูง่ายดายไปหมด ชาวบ้านหมู่บ้านนี้จากที่เคยปฏิเสธด้วยหน้าตาและท่าทางก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม

- น้ำท่วม การเก็บข้อมูลภาคสนามฉันเลือกไม่ได้ว่าจะเก็บฤดูกาลไหน ซึ่งภาคใต้มีสองฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน ถ้าฝนตกตามฤดูกาลฉันยังพอทำงานได้ แต่เมื่อไรที่เจอช่วงมรสุม เตรียมหัวใจไว้เลยว่างานสนามอาจต้องล่าช้า มีอยู่ครั้งหนึ่งที่น้ำท่วมพื้นที่ศึกษา ฉันเองก็กลายเป็นผู้ประสบภัยออกไปไหนไม่ได้ รอ 2-3 วันให้น้ำลด ถนนเริ่มมองเห็นทางจากที่มีแต่น้ำ สูดลูกหลูกตา ฉันต้องกลับฐานที่มั่นก่อน เนื่องจากในพื้นที่ชาวบ้านเองก็ได้รับความเสียหายหนัก ทั้งบ้านพัง น้ำท่วมบ้าน สวนผลไม้ สวนยางพารา สวนปาล์ม เจ็มนองไปด้วยน้ำ ต้นยางพาราบางต้นก็ยืนต้นตาย ที่ยังไม่ตายก็เข้าไปกรีดยางไม่ได้ เป็นภาวะที่กลุ่มตัวอย่างตกอยู่ในความเครียดและวิตกกังวล ฉันจึงต้องรอให้เวลาผ่านพ้นไปสักระยะ แล้วจึงค่อยกลับมาเก็บข้อมูลใหม่ และต้องพักงานสนามเกือบเดือน
- สัตว์เลี้ยงที่ไม่ยินดีต้อนรับนักวิจัยและทีมงาน อยากเตือนนักวิจัยทั้งหลายว่าโปรดสังเกตสัตว์เลี้ยงในบ้านของกลุ่มตัวอย่าง หรือบริเวณที่นักวิจัยเก็บข้อมูล เช่น หมู หมา วัว ควาย ที่อาจเป็นอันตรายต่อนักวิจัยและทีมงานฉันและ อสม. เคยถูกวัวชนไล่มาแล้ว วิ่งกันป่าราบเลย ฉันเองก็ต้องเอาตัวรอดก่อน ทั้งรถมอเตอร์ไซค์ ทั้งทุกสิ่งอย่าง หันมาอีกที อสม. ยืนหอบอยู่ข้างหลัง ยังดีที่ป่าแก่ไม่หวั่นใจว้ายเสียก่อน เพราะแกเป็นโรคหัวใจด้วย (ภาพที่ 10, 11 และ 12)

ภาพที่ 10 โดยปกติหากเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสารเสพติด ผู้นำทางไม่ควรเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เพราะกลุ่มตัวอย่างจะมีความกังวล แต่เนื่องจากในพื้นที่ศึกษา มีความขัดแย้งกันของทีมงานหลายหน่วยงานสูงมาก จึงจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือทีมงานที่คนในชุมชนไว้วางใจ นอกจากนี้ก็ควรขอลัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป็นการส่วนตัว และขอให้เจ้าหน้าที่นำทางยื่นหางออกไปอีกเล็กน้อย เพราะผู้ให้สัมภาษณ์อาจมีความกังวลหากมีบุคคลที่สามรู้เรื่องราวเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดของเขา

ภาพที่ 11

เมื่อเก็บข้อมูลใกล้แหล่งบายนุช ต้องเตรียมพร้อมตลอดเวลา ฉันทขอให้กลุ่มตัวอย่าง
ขับรถออกมาจนอกรัศมีแหล่งการพนัน

ภาพที่ 12 โปรตลึงเกตเชือกกลมวิ้วว่ายาววนมากน้อยแคไหนเพื่อความปลอดภัยของ
นักวิจัยและทีมงาน

อย่าให้งานของเราเป็นภาระของ อสม. หรือคนในพื้นที่มากจนเกินไป

การติดตามกลุ่มตัวอย่าง เป็นการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในพื้นที่อีก 2 รอบ ห่างกันรอบละ 1 ปี ฉันรู้สึกว่าคุณเองกลายเป็น “คนคอน” ไปแล้ว เพราะไปมาหาสู่บ่อยกว่าการกลับบ้านเกิดเมืองนอนของฉันเสียอีก เอาเป็นว่าเวลางรถโดยสารประจำทางตรงสี่แยกบ่อล้อย ชาวบ้านที่เห็นก็จะรีบฉันติตรถและพามาส่งที่สถานีอนามัยโดยไม่ต้องร้องขอเลย ฉันมีความสุขทุกครั้งที่ได้กลับมาเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา ได้กลับมาเยี่ยม พูดคุยกับผู้ใช้ข้อมูลรายเก่า ๆ กลับมากินอาหารรสชาติคุ้นเคย กลับมาสูดอากาศบริสุทธิ์ เหมือนได้มาเพิ่มพลังให้ชีวิต

ช่วงแรกของการติดตามกลุ่มตัวอย่าง หลังจากที่ฉันได้ลงมาทดสอบเครื่องมือในกลุ่มประชากรเดิมประมาณกว่า 100 รายและให้ อสม. ทดลองสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ฉันมั่นใจว่า อสม. ในแต่ละพื้นที่จะสามารถทำงานนี้ต่อจากฉันได้ เพราะทุกคนยินดีและรับปากอย่างแข็งขันฉันจึงขอให้ อสม. ช่วยดำเนินการติดตามกลุ่มตัวอย่างเดิมในพื้นที่ที่เคยเก็บข้อมูลในระยะที่ 2 และ 3 โดยใช้แบบสัมภาษณ์ประมาณ 3 หน้า ทามเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้พืชกระท่อมและสารเสพติดชนิดอื่น ๆ รวมทั้งเรื่องสุขภาพโรคร้ายไข้เจ็บ กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดในสามอำเภอประมาณหนึ่งพันกว่าราย ฉันเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้ อสม. และเดินทางไปเก็บแบบสอบถามที่สัมภาษณ์แล้วทุกสัปดาห์เพื่อนำกลับมาลงข้อมูล สัปดาห์แรกผ่านไป ฉันลงไปเก็บแบบสอบถามกลับมาแล้วพบว่า ข้อมูลของผู้ใช้กระท่อมไม่ตรงกับที่ฉันเคยเก็บไม่ว่าจะเป็นแบบแผนการใช้ ข้อมูลส่วนบุคคล ฉันสัมภาษณ์เองกับมือ บางรายสัมภาษณ์พูดคุยมากกว่าสองครั้ง ทำให้ฉันจะจำกลุ่มตัวอย่างของตัวเองไม่ได้ เมื่อไล่ดูข้อมูลที่เก็บมาทั้งหมดบางหมู่บ้านข้อมูลผิดพลาดกว่าครึ่ง ลังเกตง่าย ๆ คือแบบสอบถามสะอาดเอี่ยมอ่องไม่ได้บ่งบอกว่าผ่านการเดินทางมาเลย แบบสอบถามที่ผ่านการเดินทางและถูกใช้ในการสัมภาษณ์ในงานสนามมักจะมีรอยเลอะ เปื้อนดินเปื้อนฝุ่น มีรอยยับยู่ยี่อยู่บ้าง การลงน้ำหนักปากกาที่ตอบในแต่ละชุดและลายมือจะไม่สม่ำเสมอ อสม. ที่สนิทกับฉันแอบกระซิบว่า อสม. บางคนนั่งเทียนเขียนให้เลยที่บ้านโดยไม่ได้ลงไปสัมภาษณ์

โดยให้เหตุผลว่าเขารู้จักคนในหมู่บ้านดี ดังนั้นเขาจึงสามารถตอบแทนได้ ฉันลงไปสุ่มถามกลุ่มตัวอย่างว่า มี อสม. ในพื้นที่มาสัมภาษณ์เรื่องสุขภาพกับการใช้พืชกระท่อมบ้างหรือไม่ในสองสัปดาห์ที่ผ่านมา ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่า ไม่มี อสม. เข้ามาสอบถามเรื่องดังกล่าวเลย ฉันจึงขอให้ อสม. ทั้งหมดในทุกพื้นที่ยุติบทบาทในการช่วยนักวิจัยติดตามกลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์และเปลี่ยนมาเป็นการทำงานแบบเดิมคือ นำฉันเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างและฉันเป็นคนสัมภาษณ์เอง แบบสอบถามที่เก็บมาแล้วทั้งไป เริ่มใหม่หมดอีกครั้ง งบประมาณบางส่วนที่จ่ายไปแล้วในช่วงแรกไม่ต้องเสียตาย เข้าเนื้อเล็กน้อยอย่าคิดมาก ถือว่าจ่ายเป็นค่าบทเรียนให้ตัวเอง โชคดีว่าเป็นเพียงการเริ่มต้นเก็บข้อมูล 1-2 สัปดาห์เท่านั้น ดังนั้นนักวิจัยทั้งหลายพึงระลึกเสมอว่า งานของเรา เราจงทำเองกับมือ หรือหาทีมงานที่ไม่ใช่ อสม. ลงไปเก็บข้อมูลดีกว่า เพราะอย่าลืมนะว่า อสม. เองก็มีงานล้นมือสารพัดงานที่ต้องทำ เช่น สำนวณลูกน้ำยุงลาย วัดความดัน ดูแลผู้สูงอายุ ฯลฯ ตามแต่กระทรวงสาธารณสุขจะมีนโยบายต่าง ๆ ลงมา และ อสม. ไม่ได้ทำงานให้กระทรวงสาธารณสุขอย่างเดียว ยังมีอีกหลายกระทรวงพ่วงมาด้วย แต่พื่อนักวิจัยเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างก็ถือว่าช่วยเหลืออย่างมากแล้ว อย่าไปเพิ่มภาระให้เขามากจนเกินไป ฉันเคยเห็นกับตาว่า หัวหน้างานในองค์กรใหญ่แห่งหนึ่งขอให้ผู้นำชุมชนช่วยสำรวจข้อมูลให้ทั้งตำบล โดยสั่งการทางโทรศัพท์ แล้วให้ลูกน้องในพื้นที่นำแบบสอบถามมาให้ แต่ละชุดมีคำถามประมาณ 10 กว่าหน้า หลังจากหัวหน้าท่านนี้วางสาย ผู้นำชุมชนกระแทกแบบสอบถามลงบนโต๊ะแบบไม่สออารมณ์แล้วแบ่ปาก หน้าตายุ่งยากใจ บ่นว่างานตัวเองตอนนี้ก็เยอะอยู่แล้ว ต้องเดือดร้อน อสม. อีก แต่ตอนที่คุยโทรศัพท์ฉันก็เห็นพุดดี รับปากอย่างดีครับ ๆ ตลอด แต่พอวางสายกลายเป็นคับข้องใจแทน ใจเขาใจเรา ดังนั้นนักวิจัยต้องคิดเรื่องนี้ให้รอบคอบ ค่าตอบแทนที่จ่ายให้กับคนในพื้นที่เก็บข้อมูลให้เราเพื่อแลกกับการไม่ต้องไปตากแดดตามลมตากหน้าไปสัมภาษณ์เอง กับคุณภาพงานที่จะได้

การทำงานวิจัยในกลุ่มผู้ใช้น้ำดื่ม ใบกระท่อมหรือ 4x100

- เมื่อพบว่า กลุ่มตัวอย่างกำลังผลิตหรือใช้สารเสพติด นักวิจัยควรทำอย่างไร
- โทรแจ้งตำรวจ
  - บอกว่าจะมาวันหลัง
  - ร่วมวงด้วยเลย
  - ผิดทุกข้อ

เรื่องนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ฉันไม่สามารถบอกได้ว่าควรทำอย่างไรจึงจะเหมาะสม เพราะฉันไม่ได้มาจากหน่วยงานด้านการปราบปรามสารเสพติด และไม่ใช่นักบำบัดสารเสพติด ฉันเป็นแค่นักวิจัยไปเก็บข้อมูล

ก่อนจะเล่าเรื่องราวต่อจากนี้ไปฉันขอแนะนำพี่ที่ช่วยนำทางในครั้งนี้นอกเหนือว่าพี่สวย (นามสมมุติ) พี่สวยเคยอยู่ในวงการสารเสพติดมาก่อน และโลดเล่นในวงการธุรกิจสีเทา สามปีพี่สวยเสียชีวิตจากการใช้เฮโรอีนเกินขนาด และติดเชื้อเอชไอวี พอมาแต่งงานใหม่ สามปีก็ยังเป็นคนในแวดวงนี้ รวมทั้งญาติพี่น้องลูกหลานอยู่ในวงจรที่คนในชุมชนตราหน้าว่าไอ้พวกซี้ยา แม้จะร้างลาไปแล้วและหันมาทำสวนประกอบอาชีพสุจริต แต่ก็ยังมีสายสัมพันธ์กับแก๊งต่าง ๆ ในชุมชน สมัยก่อนเฮโรอีนในพื้นที่จังหวัดนี้ก็ไม่ค่อยหน้าไปกว่าที่ไหน ๆ ในพื้นที่นี้พี่สวยสามารถซื้อตัวได้เลยว่า ใครเคยเล่น พี่สวยบอกว่าสมัยก่อนคนในหมู่บ้านล้มตายจากการเล่นเฮโรอีนเกือบร้อยราย ทั้งนี้อเคยา ติดเชื้อเอชไอวี และไวรัสตับอักเสบบี และ ซี สมัยก่อนคนในพื้นที่ยังไม่รู้จักโรคนี้ โชคดีที่พี่สวยไม่ได้ติดเชื้อเอชไอวีจากสามีเก่า เมื่อมีสามีใหม่ก่อนจะมีลูก เธอก็ได้ไปตรวจอย่างละเอียดอีกครั้ง ฉันว่าตัวเองนี้โชคดีมาก ๆ ที่ได้รู้จักกับพี่สวย เพราะการทำงานสารเสพติดในชุมชนนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ตอนที่ติดต่อไปที่ รพ.สต. ผอ. ถามฉันว่าฉันอยากได้ อสม. สเปคแบบไหน ฉันบอกว่าฉันลงมาทำงานสารเสพติด ท่านเตรียม อสม. ไว้ให้ 2 คน แต่ฉันเลือกพี่สวย เพราะวัน

ที่ฉันลงมาอยู่ในหมู่บ้านวันแรก พี่สวैयाมาช่วยฉันทำความสะอาด เก็บกวาดบ้านเช่าที่ฉันเตรียมไว้เป็นที่พักในระหว่างอยู่เก็บข้อมูลในพื้นที่ ตอนนั้นฉันยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าพี่สวैयाมีชีวิตโลดโผนขนาดนี้ จนเมื่อฉันมีปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่ พี่สวैयाสามารถช่วยฉันจัดการได้ และสามารถช่วยฉันนัดกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเยาวชนที่ใช้สารเสพติดเพื่อมาให้ข้อมูลกับฉันได้ ถ้าฟังตัวฉันเองคงไม่รอดแน่ ๆ ที่สำคัญพี่สวैयाสามารถรักษาความลับของเยาวชนกลุ่มนี้ได้ และค่อนข้างเข้าใจวิถีของเด็กใช้ยา

ส่วนการตม้น้ำกระท่อมในสวนยางหรือในบ้านถือเป็นเรื่องปกติของวัยรุ่นในพื้นที่ศึกษานี้มาก เยาวชนที่แอบตม้นกันทุกวันเหมือนทำกับข้าว บางบ้านผู้ปกครองหรือสมาชิกในครอบครัวรับรู้ในเรื่องนี้ด้วย โดยให้เหตุผลว่า ตม้นในบ้านปลอดภัยกว่าไปแอบตม้นในสวน อย่างน้อยก็ไม่เป็นที่สังเกตของคนในหมู่บ้าน และปลอดภัยจากการถูกตำรวจจับ การจะเก็บข้อมูลในกลุ่มนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เราเดินเข้าไปขอสัมภาษณ์แม้ว่าฉันกับคนในพื้นที่รู้จักกันดีและมีความไว้วางใจกันในระดับหนึ่งแล้ว แต่ฉันต้องนัดน้อง ๆ เหล่านี้ก่อนเสมอ ข้อแรกคือ น้อง ๆ จะต้องมัสติก่อนการให้สัมภาษณ์ เพราะถ้าเพิ่งใช้ 4x100 ในปริมาณมาก หรือใช้สารเสพติดชนิดอื่นร่วมด้วยอาจไร้สติในการให้ข้อมูล หรือหากอยู่ในช่วงที่ต้องใช้แล้วแต่ยังไม่ได้ใช้ก็จะมีอาการเหมือนคนขาดกระท่อม เช่น หงุดหงิด หัว น้ำมูกน้ำตาไหล เริ่มปวดเมื่อยเนื้อตัว ขนาดว่านัดหมายเรียบร้อยแล้วสัมภาษณ์ไปได้ครึ่งหนึ่งของแบบสอบถาม น้องบอกว่า “พี่ผมไม่ไหวแล้ว ผมเริ่มหงุดหงิด ปวดเนื้อปวดตัว ขอบใจเดิมของก่อนนะ แล้วจะมาให้สัมภาษณ์ต่อ” อาการคล้ายกับคนติดกาแฟ ที่ต้องตม้นทุกเช้าหากวันไหนไม่ได้ตม้นจะมีอาการปวดหัวหงุดหงิด แต่ในกลุ่มที่ติด 4x100 จะมีอาการมากกว่า ข้อสองการนัดน้อง ๆ เพื่อให้เขาได้เตรียมตัวและเตรียมใจ เพราะหากเขายังมีอาการลังเลหรือไม่ไว้วางใจฉัน น้อง ๆ ก็ยังสามารถปฏิเสธฉันได้ ไม่ใช่ว่าพอให้ข้อมูลฉันแล้วน้องกังวลและนอนไม่หลับ กลัวว่าฉันจะเอาข้อมูลไปให้ตำรวจ แม้ฉันจะอธิบายอย่าง

ละเอียดเกี่ยวกับความจำเป็นในการสัมภาษณ์เพื่องานวิจัย เป็นเรื่องปกติที่น้อง ๆ ผู้ใช้ยาจะมีความกังวลกับข้อมูลที่ให้ฉัน ดังนั้นหากใกล้วันนัดแล้วเยาวชนที่ใช้สารเสพติดไม่พร้อมให้ข้อมูลฉันก็จะไม่ไปสัมภาษณ์ แล้วใครเป็นคนช่วยนัดเยาวชนผู้ใช้ 4x100 เหล่านี้ คนที่ช่วยดำเนินการมี 2 ทีมคือ พี่สววยเข้าทางผู้ปกครอง และหลาน พี่สววยผ่านตัวเด็กเอง พี่สววยจะรู้จักเครือข่ายสมาชิกผู้ใช้สารเสพติดในหมู่บ้านเป็นอย่างดีก็จะไปเจรจากับผู้ปกครองให้ก่อน ส่วนหลานชายก็จะลำทับเยาวชนเหล่านี้อีกครั้งว่า ฉันเป็นใคร ข้อมูลที่สัมภาษณ์เอาไปทำอะไร เยาวชนที่ให้ข้อมูลแก่ฉันจะได้อะไร มีความเสี่ยงมากน้อยแค่ไหน จากนั้นก็นัดวัน เวลา และสถานที่ ในกรณีที่ได้กบบางรายผู้ปกครองยังไม่รู้ว่า ลูกหลานตัวเองใช้ 4x100 พี่สววยก็จะไม่เข้าไปคุยกับผู้ปกครอง ดังนั้นก่อนการเริ่มประสานงานกับกลุ่มตัวอย่าง พวกเราทุกคนต้องมาวางแผนร่วมกันก่อน

การเก็บข้อมูลครั้งนี้สืบเนื่องมาจากพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้คนในชุมชนสามารถใช้พืชกระท่อมและครอบครองต้นกระท่อมได้ คำถามวิจัยของงานนี้คือ อัตราความชุกของการนำพืชกระท่อมไปใช้ในทางที่ผิดมีมากน้อยเพียงไร รวมทั้งแบบแผนการใช้และผลกระทบจากการใช้ 4x100 ในกลุ่มเยาวชนเป็นอย่างไร ก่อนลงมือเก็บข้อมูลจริงฉันต้องไปทดสอบเครื่องมือในกลุ่มเยาวชนที่ใช้ 4x100 ในพื้นที่อื่นที่ไม่ใช่พื้นที่ศึกษา แต่ปัญหาอยู่ตรงที่ฉันไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างนี้ในหมู่บ้านใกล้เคียงได้เลย ดังนั้น ฉันจึงต้องไปทดสอบเครื่องมือที่ค่ายทหาร และขอให้น้อง ๆ ที่ถูกจับมาบำบัดจากการใช้ 4x100 มาช่วยทำแบบสอบถามและให้ข้อมูลแบบแผนการใช้และผลกระทบในด้านต่าง ๆ จากการใช้ 4x100 มีสิ่งหนึ่งที่ยุ่งก้องในหัวของฉันและสะท้อนนโยบายของภาครัฐได้ดี เยาวชนที่อยู่เ็นค่ายบอกฉันว่า “เมื่อผมออกจากค่ายแล้วกลับไปบ้านผมก็จะยังใช้น้ำท่อมอีก เพราะในชุมชนสังคมที่ผมอยู่เพื่อน ๆ ผมเขาใช้กัน” (ภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 ทดสอบเครื่องมือกับกลุ่มเยาวชนที่ใช้ náátámไปกระท่อมผสมสารชนิดอื่น (4x100) ที่ถูกจับเข้าสู่กระบวนการบำบัดฟื้นฟู ณ ค่ายทหารแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคใต้

การทำงานกับกลุ่มเยาวชนและกลุ่มที่ใช้สารเสพติดนั้น นักวิจัยไม่ควรตัดสินหรือบอกว่า อะไรดีอะไรไม่ดี อะไรเป็นประโยชน์อะไรเป็นโทษ และอย่าพยายามทำตัวเป็นแม่พระหรือเป็นคนที่มีความมาตรฐานแห่งความดี เพราะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ไม่ใช่หน้าที่ของนักวิจัย มีแต่จะเพิ่มช่องว่างและความไม่เชื่อใจให้กับกลุ่มตัวอย่าง นักวิจัยเองยิ่งจะเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างได้ยากขึ้น เพราะได้สร้างความแปลกแยกไว้อย่างชัดเจน ฉันทเองไม่เคยคิดไม่ดีหรือมีอคติกับผู้เฝ้าหรือผู้ค้ารายย่อยในหมู่บ้านเลย ฉันทกับเขาก็คงยังเป็นเพื่อนกัน คนในพื้นที่แอบกระซิบฉันทว่า ในหมู่บ้านมีใครบ้าง บ้านหลังไหน ร้านอะไร เป็นผู้ค้า ใครบ้างเป็นเด็กเดินยา ฉันทต้องทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น ไม่สนใจ เพราะถือว่า ไม่ใช่ธุระของฉันท ถ้าฉันทไปยุ่งวุ่นวายลองคิดดูว่า จะเกิดอะไรขึ้นกับฉันท บางครั้งการอยู่แบบปิดหูปิดตาปิดปาก ทำให้ฉันทอยู่ในหมู่บ้านพื้นที่สีแดงได้อย่างปลอดภัย เด็กที่เฝ้ากลายเป็นเพื่อนเป็นน้อง และคอย update เรื่องราวสถานการณ์สารเสพติดในหมู่บ้านให้ฟัง แม้การเก็บข้อมูลในพื้นที่ได้จบลง แต่

สัมพันธภาพที่ดียังคงอยู่ หนึ่งในกลุ่มตัวอย่างของฉันเสียชีวิตจากการใช้ยาเกินขนาด เนื่องจากน้องเล่นยาหลายชนิดและตีแม่หัวด้วย น้องช็อคหมดสติ ญาติมาเจออีกทีก็ช่วยไม่ทันแล้ว ฉันมีโอกาสไปงานศพเพื่อลาน้องเป็นครั้งสุดท้าย ครอบครัวและสมาชิกผู้ใช้สารเสพติดคุ้นเคยกับฉันเป็นอย่างดี ไม่มีใครหวาดระแวงฉัน เขาเหล่านั้นปฏิบัติกับฉันเช่นเดียวกันกับสมาชิกคนอื่น ๆ ของชุมชน ท่านคงสงสัยว่าแล้วทำไมผู้นำชุมชนไม่ดำเนินการอะไรบางอย่างเลยหรือ ฉันได้ตั้งคำถามนี้กับทีมงานในพื้นที่แล้ว แต่ก่อนที่จะเล่าทีมงานพาฉันไปนั่งที่ร้านขนมจีนในหมู่บ้าน พวกเราก็นไปลักพักบังเอิญทีมงานเจอกับกลุ่มคนรู้จัก หนึ่งในทีมงานเปิดประเด็นเรื่องผู้นำชุมชนจากนั้นทุกอย่างก็ฟุ้งฟรุ ฉันรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทีมงานบอกว่า ถ้าพวกเขาเล่าเองฉันอาจคิดว่า พวกเขามีอคติกับผู้นำชุมชน มาถึงตรงนี้ฉันขอให้ท่านผู้อ่านลองจินตนาการเองว่า ผู้นำชุมชนในพื้นที่ศึกษานี้เป็นอย่างไร

ใส่อะไรลงไปบ้างใน 4x100

อย่างที่รู้กันอยู่แล้วว่า แนนอน 4x100 ต้องมีใบกระท่อม เยาวชนที่นี้ส่วนใหญ่มีสูตรการปรุงไม่แตกต่างกันมากนัก นำใบกระท่อมประมาณ 30-50 ใบมาชยี้ จากนั้นใส่น้ำสะอาดลงไป ปริมาณน้ำขึ้นอยู่กับว่า ต้องการความเข้มข้นมากหรือน้อย มีเพื่อน ๆ ร่วมมองก็คน นำไปต้มจนหายเหม็นเขียว ใช้เวลาไม่เกินครึ่งชั่วโมง นำมากรองแล้ววางบนน้ำแข็งที่เตรียมไว้เพื่อให้เย็นเร็วขึ้น จากนั้นก็เติมโค้กและยาแก้ไอ หากไม่มีเงินซื้อยาแก้ไอก็จะใส่บิวัยหรือซามิกซ์ลงไปแทนเพื่อลดความขมของกระท่อม และเพิ่มความกลมกล่อมให้กับรสชาติ มีบ้างที่โรยหน้าด้วยยาบ้าแต่น้อยมากที่เจอที่ต้องโรยหน้าเพราะต้องการเพิ่มความแรงของฤทธิ์ยา หรือใส่ลูกเม็ด (ยานอนหลับ ยากล่อมประสาท/ยาคลายเครียด) เพื่อช่วยให้มีภาวะเผลอเร็วขึ้น (กระท่อมถ้าใช้ในปริมาณน้อยมีฤทธิ์กระตุ้นประสาทหากใช้มากมีฤทธิ์กดประสาท) ถ้ามว่าใช้ไปเพื่ออะไร บ้างก็ให้เหตุผลว่าใช้เพื่อการทำงาน บ้างก็ใช้เพื่อสันตนาการ ใช้แทนสุราหรือสารเสพติดชนิดอื่นเพราะมีราคาแพง ลังเกตว่า เยาวชนที่ใช้ 4x100 เป็นประจำมักไม่ดื่มสุรา ถ้าเยาวชนดื่มสุราและใช้ 4x100 แสดงว่า สารเสพติดหลักที่เขาใช้ไม่ใช่ 4x100 แนนอน (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 กลุ่มตัวอย่างกำลังต้ม 4x100 และนำใบกระต่อมมาประกอบอาหาร

ฉันเคยมีโอกาสนั่งพูดคุยกับท่านเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับประเด็นที่เด็กและเยาวชนใช้ 4x100 และนำขี้เถ้าเผาศพใส่ลงโปผลมด้วย ท่านเจ้าอาวาสเล่าว่า “ที่จริงเด็ก ๆ ไม่ได้มีเจตนาจะใส่ลงไป แต่มีเหตุจำเป็น วันนั้นที่วัดมีการเผาศพญาติโยมตามปกติ ช่วงเย็นประจวบเหมาะกะกับเด็ก ๆ กลุ่มนี้แอบไปต้มน้ำหอมหลังวัดใกล้เมรุเผาศพ แล้วคงมีคนโทรแจ้งตำรวจ พอตำรวจมาถึงเด็กมันกลัวก็เลยรีบเอาขี้เถ้าใส่หม้อที่มีน้ำหอมเพื่อทำลายหลักฐาน พอตำรวจมาจับก็พาไปแถลงข่าวใหญ่โตว่า ส่วนผลมของน้ำหอมมีขี้เถ้าเผาผีใส่ลงไปด้วย”

ตลอดระยะเวลากว่า 10 ปี ที่ฉันทำงานเก็บข้อมูลเรื่องพิธีกรรมหอมในชุมชน เก็บข้อมูลในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ใช้น้ำต้มใบกระต่อมผลมสารชนิดอื่น หรือ 4x100 ฉันยังไม่เคยเจอใครที่ใส่ยากันยุง ขี้เถ้าเผาศพ หรือขูดเอาสารในหลอดไฟมาใส่ผลมใน 4x100 แล้วดื่มกินเลย พวกเขาเหล่านั้นมักบอกฉันเสมอว่า “พวกผมก็รักชีวิต

แต่น้ำกระท่อมผสมยาแก้ไอกับโค้ก พวกผมก็เปรมแล้ว จะต้องใส่สารพวกนั้นให้เป็นโทษกับร่างกายทำไม พวกผมไม่ได้โง่งนะ” แล้วเรื่องยากันยุ่งกับหลอดไฟตามที่เป็นข่าวนั้นจะว่ายังไง “เวลาที่ไปแอบต้มน้ำท่อมในสวนยางพารา ยุงมันเยอะก็ต้องมีจุดยากันยุงเพื่อไล่ยุง ส่วนหลอดไฟก็ใช้หลอดที่เสียแล้ว ทูบให้แตกแล้วโรยตามทางเดินเพื่อเป็นการป้องกันเวลาที่นาย (ตำรวจ) หรือใครเข้ามาเราจะได้ยินเสียงคนเดิน เพื่อจะได้หนีทัน แต่เวลาที่นายเข้ามาจับเขาก็เอาทุกอย่างที่อยู่ในพื้นที่ไป แลกข่าวแบบมั่ว ๆ”

อย่างไรก็ตาม ยังมีเสียงลือเสียงเล่าอ้างของชาวบ้านในพื้นที่ที่ยังคงยืนยันว่าวัยรุ่นใส่สารเหล่านี้ลงไปจริง ๆ ตายไปแล้วก็มี เนื่องจากใช้ในปริมาณมาก สุดท้ายระบบขับถ่ายพัง “ซึ่วรดเหยี่ยวรด” ตัวเหลืองมีแต่หนังหุ้มกระดูก ต้องนอนใส่แพมเพิลไปไหนไม่ได้ สุดท้ายก็ตาย หรือบางรายกำลังนอนรอความตายอยู่บ้านเคลเหล่านี้ฉันพยายามติดต่อครอบครัวเพื่อขอเข้าสัมภาษณ์ แต่ครอบครัวปฏิเสธและไม่พร้อมให้ข้อมูล ประเด็นดังกล่าวสำหรับฉันเองก็ยังคงต้องหาคำตอบต่อไป เพราะหากจะสรุปเรื่องอะไรก็ตาม ทุกอย่างต้องชัดเจน ไม่ใช่แค่ฟังจากข่าวในทีวีที่นักข่าวเล่าให้ฟัง หรือเป็นเรื่องที่เล่าขานพูดต่อ ๆ กันมาของคนในชุมชน โดยที่เรายังไม่ได้หาความจริงจากผู้ใช้หรือหลักฐานทางการแพทย์เลย (ภาพที่ 14)

การทำงานวิจัยในชุมชนกับกลุ่มผู้ใช้ยาบ้า

ขออนุญาตแบ่งปันความรู้เล็กน้อยเกี่ยวกับงานชุมชนซึ่งฉันเองก็เรียนรู้จากพี่ ๆ น้อง ๆ โดยเฉพาะจากทีมศูนย์วิชาการสารเสพติดภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใช้วิธีครูพักลักจำ แล้วมาปรับให้เข้ากับจริตของตัวเอง งานชุมชนดูเหมือนจะง่าย แต่เมื่อได้ลงมือทำงานจริง ๆ เต็มตัวครั้งแรก คิดว่าการทำงานนี้ครั้งเดียวก็เกินพอแล้ว เช็ดขยาดไปเลย ฉันคงไม่เหมาะกับงานสายนี้ เพราะเสียสิ่งทรงเทิดที่ฉันร่วมงานด้วยเยอะเหลือเกิน ส่วนตัวฉันไม่ชอบความไม่ถูกต้องอยู่แล้ว จะให้ปิดตาข้างเดียวคงทำไม่ได้ ก่อนเริ่มงานฉันมีโอกาสได้ปรึกษาอาจารย์อภิรักษ์ที่ว่า สนใจ

งานชุมชน “ชุมชนนี้นำลงไปทำงานเพราะสารเสพติดระบาดเยอะเลยในหมู่บ้าน” อาจารย์ก็ถามกลับมากว่า “ผู้นำชุมชนและชาวบ้านเขาอยากทำไหม แล้วชุมชนมีต้นทุนอะไรแล้วบ้าง” เพราะงานชุมชนไม่ใช่งานระบาดวิทยาที่ฉันเรียนมา การเริ่มงานแนวนี้ฉันควรเริ่มอย่างไรดี เริ่มแรกฉันต้องไปหาคำตอบว่า ผู้นำชุมชนและชาวบ้านคิดอย่างไรกับสถานการณ์สารเสพติดในชุมชน เขาอยากทำงานนี้หรือไม่อย่างไร ในชุมชนมีงานหรือกิจกรรมอะไรที่น่าสนใจและดำเนินการมาก่อนแล้วบ้าง ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับงานสารเสพติด เพราะการทำงานชุมชนต้องเริ่มที่ชุมชน ให้ชุมชนคิดและทำ บทบาทของนักวิจัยคือ เป็นวิทยากรกระบวนการ (facilitator) แต่ทุกอย่างคือ ชุมชนต้องทำเองเพื่อให้มีความยั่งยืน อย่างชุมชนจังหวัดพัทลุงมีความเข้มแข็งของทีมงานหมอพั้นบ้าน และเริ่มจากการช่วยเหลือลูกหลานตัวเองในการใช้สมุนไพรรักษาอาการถอนพิษสารเสพติดจนเลิกได้ และขยายความรู้ต่อไปเรื่อย ๆ ในกลุ่มหมอพั้นบ้านและได้ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนตามกำลัง นี่ก็ถือว่า เป็นความสำเร็จอย่างหนึ่ง จากนั้นฉันก็ไปอ่านงานวิจัยและบทเรียนการทำงานชุมชน หากท่านใดสนใจแนะนำให้ไปอ่านหนังสือเรื่อง “สรุปบทเรียนกระบวนการติดตามเยี่ยมบ้านกลุ่มเสพ/กลุ่มเสี่ยงและครอบครัว ประชาอาสา 9 จังหวัดแก่ชุมชนวิวัฒน์ภาคเหนือตอนล่าง” ซึ่งเป็นตัวอย่างของการทำงานในชุมชน ฉันได้นำมาปรับใช้ตามบริบทของพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ด้วย แต่ขอให้เข้าใจก่อนว่า บทเรียนการทำงานของแต่ละพื้นที่ไม่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกพื้นที่ในประเทศไทย เพราะงานชุมชนเกี่ยวกับการป้องกันบำบัดฟื้นฟูสารเสพติดไม่เหมือนกับงานการป้องกันการติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ที่มีนโยบายให้ใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้งเมื่อมีเพศสัมพันธ์และขยายผลไปทั้งประเทศ

การวิจัยครั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลแห่งหนึ่ง ซึ่งพบว่าในพื้นที่ดังกล่าวมีการแพร่ระบาดของยาบ้ามากขึ้น ราคาถูกลง การเข้าถึงง่ายขึ้น เพราะฉันมั่นใจว่าารู้จักคุ้นเคยพื้นที่และทีมงานในพื้นที่ก่อนลงมือทำงานนี้กว่า 3 ปี จึงมีความเชื่อใจและไว้วางใจทีมงานบางคนมากเกินไป จากความเชื่อใจของฉันและทีมงานบางคนที่เห็นแก่ได้ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวจึงทำให้งานวิจัยนี้ล้มเหลว เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในทีมงานจนต้องยุติโครงการลง

งานวิจัยครั้งนี้มีคำถามวิจัยว่า พื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้ใช้พืชกระท่อมมีการแพร่ระบาดของสารเสพติดชนิดอื่นมากน้อยเพียงไร และกระบวนการจัดการในพื้นที่ได้ดำเนินการอะไรบ้าง งานชุมชนบำบัดในพื้นที่เป็นอย่างไร จากการลงพื้นที่สังเกตการทำงานของผู้นำชุมชน ทีมงาน ผู้เสพยาบ้า และครอบครัว รวมทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านที่ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมป้องกัน ช่วยเหลือ บำบัดรักษาโดยชุมชน ภาพที่เห็นในช่วงแรก ผู้นำชุมชนทีมงานและชาวบ้านมีความเข้มแข็งมากในการทำงานนี้ (เพราะฉันเห็นแค่การเข้าร่วมประชุมในศาลาหมู่บ้านเท่านั้น) ฉันจึงตัดสินใจเขียนโครงการเพื่อของบประมาณสนับสนุนจากแหล่งทุนแห่งหนึ่งในการถอดบทเรียนการทำงานในพื้นที่ และมีงบประมาณบางส่วนในการสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว เมื่อมีเรื่องเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้องกับความปวดหัวก็ตามมา ด้วยความไวใจและเชื่อใจทีมงานในพื้นที่ฉันจึงไม่ได้ตรวจสอบรายชื่อผู้ลงนามในเอกสารสัญญาว่า เป็นบุคคลในทีมงานและมีตัวตนในทีมงานจริงหรือไม่ การลงนามในสัญญาไม่มีรายชื่อผู้นำชุมชนแม้ฉันได้ขอแล้ว แต่เขาขอใช้ชื่ออีกคนที่หลอกฉันว่าเป็นทีมเดียวกัน เนื่องจากฉันประสานผ่านหนึ่งในแกนนำหลักของผู้ดำเนินกิจกรรมนี้ในชุมชนและคนในชุมชนหรือผู้นำบางคนยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ภาพที่เห็นก่อนหน้านี้อคือ พ่อพระที่คอยช่วยเหลือเด็กติดยาในหมู่บ้าน แท้จริงแล้วทำไปเพื่อหวังผลอะไรบางอย่าง อีกทั้งฉันไม่ได้ชี้แจงรายละเอียดต่อที่ประชุมอย่างเป็นทางการ เพราะคิดว่า งบประมาณไม่ได้มากมายอะไร ฉันเล่าทีมงานที่สนิทบางคนเท่านั้นรวมถึงพี่ส่วยและน้อง ๆ ที่ใช้สารเสพติดบางคน ปราชญ์คนนี้บอกฉันตลอดมาว่า ได้แจ้งให้ผู้นำชุมชนและทีมงานรับทราบแล้วเกี่ยวกับงบประมาณที่ได้รับบางส่วนในการจัดกิจกรรม ฉันคิดว่าผู้นำหมู่บ้านและทีมงานคนอื่น ๆ รู้เรื่องนี้จากคนสนิทของฉันในหมู่บ้านอีกที และทุกคนไม่พูดอะไรเพื่อรอดูพฤติกรรมของปราชญ์ชาวบ้านคนนี้ เพราะก่อนหน้านั้นเขาเคยมีพฤติกรรมแบบนี้มาแล้ว เพียงแต่ฉันไม่เคยทราบมาก่อน ฉันเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งแต่ไม่มีการนำงบประมาณออกมาใช้จ่าย ไม่มีการเลี้ยงน้ำหรือขนมผู้เฒ่าบ้าที่เข้าร่วมโครงการกว่า 50 คน และสมาชิกครอบครัวของผู้เฒ่า แต่พบว่า ทีมงานคนนี้นำเงินที่ได้ไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ ทีมงานคนอื่น ๆ ในพื้นที่เริ่มระแคะระคายเริ่มเกิดปัญหาขึ้นภายใน รวมถึงผู้เฒ่าบ้าเริ่มเบื่อหน่ายต่อการมาเข้าร่วมโครงการ

สุดท้ายเมื่อโครงการยุติลง ฉันจึงมีโอกาสพูดคุยกับทีมงานทั้งหมด เมื่อความจริงปรากฏ ฉันขอเรียกเงินงบประมาณที่ยังไม่ได้ใช้จ่ายตามรายการกิจกรรมคืนทั้งหมด ช่วงแรกเขาไม่ยอมคืน ทวงยังงี้ก็ไมคืน เพราะอาจนำเงินไปใช้หมดแล้วแถมมีพฤติกรรมหัวหมอ จะเล่นแบบนี้กับฉันก็ได้ ฉันเองยิ่งเกลียดการคอร์รัปชัน คิดไว้ว่า ถึงไหนถึงกัน ในความโชคร้ายก็ยังมีโชคดีที่ผู้นำชุมชนทีมงานและผู้เข้าบ้านทุกคนอยู่ข้างฉันและช่วยฉันจัดการคนหัวหมอจนอยู่หมัดและกระชากหน้ากากมันออกมา เขายอมคืนงบประมาณที่เหลือทั้งหมดให้ฉันและฉันได้คืนให้กับเจ้าของทุนและปิดโครงการ อยากรู้ประเด็นนี้กับนักวิจัยทุกคนว่า ถ้าไม่ยากปวดหัว ต้องรอบคอบทุกครั้ง และอย่าไวใจใครเด็ดขาด เพราะเรื่องเงินทองแม้จะไม่มากและเป็นเจตนาดีของนักวิจัยก็ตาม ก่อนการทำงานทุกครั้งต้องชี้แจงรายละเอียดให้ครบถ้วนกับทีมงานทุกคน ใครจะว่าเราเยอะก็ตามอย่าได้ใส่ใจ เพราะนี่คือเงินของประเทศที่น้อยคนจะมีโอกาสได้นำมาช่วยเหลือผู้ใช้สารเสพติดในชุมชน และเมื่อเกิดอะไรขึ้นจะได้ไม่มีใครมาโทษเราว่า เป็นต้นเหตุของปัญหา

บทเรียนจากการทำงานชุมชน

ก่อนลงมือทำงานฉันต้องพิจารณาก่อนว่าชุมชนนี้มีต้นทุนอะไรอยู่บ้าง สถานการณ์การแพร่ระบาดของสารเสพติดเป็นอย่างไร ความจริงคือประชาชนและเยาวชนเข้าถึงง่ายและราคาถูกลง จากเดิมที่ประชาชนและเยาวชนส่วนใหญ่นิยมใช้กระต้อมและ 4x100 เพราะอะไรจึงเปลี่ยนมาใช้ยาบ้ามากขึ้น หรือใช้กันมาก่อนหน้านี้อแล้ว ผู้นำชุมชนและแกนนำดำเนินงานป้องกันช่วยเหลือบำบัดผู้ใช้ยาบ้าในชุมชนอย่างไร เมื่อทราบว่ามีผู้นำหมู่บ้านและทีมงานทุกคนในหมู่บ้านมีโครงการชุมชนบำบัดและสร้างพลังครอบครัวเข้มแข็ง แผนงานเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของสารเสพติด ฉันจึงถามผู้นำหมู่บ้านทีมงานและชาวบ้านว่า อยากให้ฉันลงมาถอดบทเรียนกระบวนการทำงานในชุมชนหรือไม่ ซึ่งทุกคนก็ยินดี จากนั้นฉันก็กลับมาเขียนโครงการเพื่อขอลงสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งทุนและเขียนแผนการทำงานคร่าว ๆ และไปประชุมวางแผน เพื่อถอดบทเรียนร่วมกับผู้นำชุมชนและทีมงาน ฉันได้อธิบายอย่างละเอียดว่า บทบาทหน้าที่ของฉันเป็นอย่างไรบ้าง และกระบวนการทำงานของ

ฉันเป็นอย่างไรเพื่อให้ทุกคนเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของฉัน

กิจกรรมที่ผู้นำชุมชนและทีมงานได้ดำเนินการ เช่น มีการประชุมชี้แจงกิจกรรมต่าง ๆ ในเวทีการประชุมหมู่บ้านประจำเดือน ชี้แจงโครงการกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านใกล้เคียง สาธารณสุขอำเภอ ผอ.รพ.สต. นายก อบต. สำนักงาน ป.ป.ส. ภาค ตำรวจและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในพื้นที่ เพื่อทำข้อตกลงกันว่า ผู้ใช้ยาบ้าในหมู่บ้านอยู่ระหว่างการเข้าร่วมโครงการชุมชนบำบัด ขออย่าจับดำเนินคดีหากพบเห็นการใช้ยาบ้าในชุมชน เพื่อให้โอกาสแก่เขาเหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีการคัดกรองกลุ่มเป้าหมายและทำฐานข้อมูลส่วนบุคคล จำแนกกลุ่มเสี่ยง กลุ่มติดเพื่อวางแผนให้การช่วยเหลือ มีการลงนามยินยอมของผู้ใช้ยาบ้าและครอบครัวในการเข้าร่วมโครงการ มีกิจกรรมสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการทุกสัปดาห์ จัดประชุมให้ความรู้แก่ผู้ใช้ยาและครอบครัว นำผู้ใช้ยาที่เข้าร่วมโครงการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เยี่ยมบ้าน ส่งต่อผู้เสพไปรับการรักษา ตรวจปัสสาวะเพื่อดูความเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมโครงการ ตามที่วางแผนการจัดกิจกรรมมีทั้งหมดกว่า 20 ครั้ง โดยจัดเดือนละ 3-4 ครั้ง คือทุกสัปดาห์ที่ผู้เข้าร่วมโครงการจะต้องมาที่ศาลาหมู่บ้านเพื่อตรวจหาสารเสพติด พุดคุย ถามไถ่ชีวิตความเป็นอยู่ แนะนำให้คำปรึกษาเรื่องชีวิตทั่ว ๆ ไป ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง และแยกย้ายกลับไปทำงาน แต่ดำเนินการได้แค่ครึ่งทางก็ต้องยุติโครงการลง สาเหตุหลักอย่างที่เล่าไปแล้วข้างต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า แท้จริงแล้วผู้ใช้ยาบ้าส่วนใหญ่ไม่ยินดีเข้าร่วมโครงการและยังไม่พร้อมที่จะเลิก ผู้ใช้ยาบ้าและครอบครัวไม่ให้ความร่วมมือชัดเจนมากขึ้นตอนที่ฉันลงเยี่ยมบ้านผู้ใช้ยาบ้ากับทีมงาน ส่วนใหญ่บอกว่า ไม่อยากให้มาเพราะคนในชุมชนจะรู้ทันทีว่า บ้านนี้มีคนใช้ยาบ้า ผู้ใช้ยาบางกลุ่มรู้สึกไม่ติดกับทีมงานบางคนที่มีสมาชิกในครอบครัวใช้ยาบ้าและไอซ์ แต่ไม่ต้องมาเข้าร่วมโครงการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ให้ความร่วมมือและปล่อยให้เป็นการะหน้าที่ของชุมชน มาแค่ร่วมงานพอเป็นพิธีเท่านั้น ทีมงานเสี่ยงอันตรายจากผู้ค้ารายใหญ่และรายย่อยในหมู่บ้านใกล้เคียง ที่สำคัญผู้ใช้ยาบ้าส่วนใหญ่กังวลเรื่องความปลอดภัย หากเลิกกลัวว่าเพื่อน ๆ หมู่บ้านใกล้เคียงจะระแวงว่าเป็นสายให้กับตำรวจและเพื่อนเลิกคบ

การทำงานกับผู้เข้าบ้านในชุมชน

หลายท่านอาจจะยังนึกภาพไม่ออกว่า จะหาคนเข้าบ้านในหมู่บ้านให้มาเข้าร่วมโครงการได้อย่างไร เพราะธรรมชาติของพวกเขาจะไม่เปิดเผยตัวตนให้ใครรู้ เริ่มแรกคือ ทีมผู้นำหมู่บ้านร่วมกับฝ่ายปกครองปฐมตรวจปัสสาวะเพื่อหาว่ามีผู้ใช้ 4x100 ในหมู่บ้านกี่คน จากนั้นก็ตามแกะรอยต่อโดยขอตรวจปัสสาวะเพื่อหาสารเสพติดชนิดต่าง ๆ (การตรวจปัสสาวะเพื่อหาสารเสพติดนั้นคนที่มีความสามารถในการเรียกตรวจหาสารเสพติดในร่างกาย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ ป.ป.ส. ที่ได้รับแต่งตั้ง พนักงานฝ่ายปกครองระดับ 3 ขึ้นไปที่ได้รับแต่งตั้ง ตำรวจตั้งแต่ร้อยตำรวจตรีขึ้นไปที่ได้รับแต่งตั้ง และพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้ง) และสัมภาษณ์อย่างละเอียดจนรู้ว่า ใครบ้างที่ใช้คนเข้าบ้านจะมีความเชื่อมโยงและรู้จักกันในกลุ่มอยู่แล้วก็ไม่ยากเลยที่พบว่า นายหนึ่งเข้าบ้านเชื่อมต่อไปยังนายสอง นายสาม และนายสี่ ซึ่งเป็นเครือข่ายผู้เข้าบ้านรับยามาจากแหล่งเดียวกัน ท่านลองจินตนาการดูว่า ประชากรในหมู่บ้านมีประมาณ 500 คน พบผู้เข้าบ้านเกือบ 60 คนที่ยอมเปิดเผยตัว และที่ยังหลบซ่อนอีกจำนวนหนึ่ง นี่แค่หมู่บ้านเดียว แล้วหมู่บ้านใกล้เคียงอีกซึ่งคาดการณ์ว่า มีผู้ใช้จำนวนมากกว่าในหมู่บ้านดังกล่าว (เป็นข้อมูลจากผู้เข้าบอกมา) มีหน้าซ้ำในจำนวนผู้เข้าบ้านเกือบ 60 รายนี้ พบว่าเสพยาบ้าทั้งครอบครัว 4 ครอบครัว (พ่อ แม่ ลูก) เป็นหญิง 4 ราย เป็นเด็กเดินยาเกือบ 10 ราย ผู้เข้าบ้านมีอายุระหว่าง 20-40 ปี เป็นกลุ่มเยาวชนและผู้ใช้แรงงาน เช่น รับจ้างกรีดยางพารา รับจ้างแบกหาม เป็นคนงานในโรงงาน ไม้ยางพารา เอาเป็นว่าทุกหมู่บ้านมีแหล่งค้ายาบ้า ถือเป็นธุรกิจที่เฟื่องฟูมากในพื้นที่ศึกษานี้ ผู้เข้าบ้านส่วนใหญ่ใช้ทุกวัน ใช้เพื่อการทำงานและเล่นพนการ ในระหว่างการทำกิจกรรมที่ศาลาหมู่บ้านมีเสียงแว่วเข้ามาว่า “พวกทีมผู้ใหญ่นี่ก็แปลกใคร ๆ ในหมู่บ้านเขาก็เข้าบ้านกันทั้งนั้น” และที่น่าตกใจไปกว่านั้นคือ นายจ้างบางรายจะให้ค่าตอบแทนเพียงครึ่งเดียวส่วนที่เหลือจ่ายเป็นยาบ้า จากการสังเกตด้วยตาเปล่า ประกอบกับแบบประเมิน ASSIST กว่า 10 ราย ควรต้องได้รับการรักษา และอีกส่วนหนึ่งต้องหาอาชีพให้เขา เรื่องราวชีวิตของผู้เข้าบ้านแต่ละรายมันตรามาเกินกว่าที่ฉันจะเล่าในงานเขียนครั้งนี้ได้หมด ชีวิตแต่ละคนผ่านความเจ็บปวดมามากมาย อยากทำร้ายตัวเองเพื่อประชดพ่อแม่ เกลียดแม่ที่มีสามีใหม่ เห็นพ่อ

ผูกคอตาย มีความรุนแรงในครอบครัว พ่อแม่ทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าตายายตั้งแต่เล็ก หรือบางรายมีพร้อมทั้งทรัพย์สินและครอบครัว แต่ต้องการให้เพื่อนยอมรับ อียากให้ คนบอกว่าเขาเจ๋ง หรือเป็นธุรกิจ SME ในครอบครัว พ่อแม่ถูกจับอยู่ในคุก ลูก ๆ ต้อง ดำเนินกิจการต่อ และสารพัดเรื่องราวเส้นทางชีวิตของแต่ละคนที่มาจบลงที่ยาบ้า

การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในงานสนาม บางครั้งใช้กับคนบางกลุ่มไม่ได้

การทำงานร่วมกับทีมงานที่เป็นคนในชุมชนนักวิจัยที่เป็นผู้หญิงอาจต้องระวัง ตัวให้มาก เพราะเราไม่เคยรู้จักกันมาก่อนไม่รู้ว่ แต่ละคนมีนิสัยใจคออย่างไร ใ่วใจ ได้มากน้อยแค่ไหน หัวงผลประโยชน์อะไรจากการทำงาน และบางครั้งการที่เราให้ ความเป็นกันเองเพราะเราคือทีมเดียวกันในภาคสนาม แต่ทีมงานบางคนอาจแปล ความหมายผิดเพี้ยนไป บ่อยครั้งที่ฉันเสียความรู้สึกเพราะความเป็นกันเองกับทีมงาน นี้แหละ “เล่นกับหมา หมาเลียปาก” เป็นสำนวนไทยที่เหมาะสมที่สุดกับผู้ร่วมงานในพื้นที่ บางประเภทที่มีนิสัยชอบลามาปามไม่รู้ว่จะอะไรควรหรือไม่ควร

“น้องพี่ขอยืมเงินหน่อย พี่มีเรื่องจำเป็นต้องใช้ด่วนมากเลย ขอยืมลั้ก 20,000 ล้าไม่มีพี่ขอยืมก่อน 10,000 หรือ 5,000 บาทก็ได้” และสารพัดเหตุผลในการขอยืม เงินฉัน ฉันมักตอบกลับไปว่า “นี่ก็กำลังลำบาก แต่อยากช่วยไม่ต้องยืมเดี๋ยวจอน ให้เลย 1,000 บาท” หากเจอคนประเภทนี้นักวิจัยต้องหนีให้ไกล และเตรียมทักษะ การสื่อสารเพื่อรับมือกับสถานการณ์นี้ไว้ด้วย

“ฮัลโหล นันน้องชื่ออะไรนะ” เสียงผู้หญิงปลายสายถามฉันแบบดู ๆ “ชื่อ ดาริกา ค่ะ ทำงานอยู่หน่วยระบาดวิทยา ม.อ. จากไหนคะ มีอะไรให้ช่วยมั้ยคะ” “หลายเดือนมานี้สามพี่ไม่ค่อยกลับบ้านบ่อยมาก ก็เลยแอบมาเช็คเบอร์มือถือ แล้ว เห็นมัน Mem เบอร์นี้ว่า ‘ที่รัก’ พี่ก็เลยโทรมา เขาโทรหาน้องบ้างมั้ย” เอาแล้วตรู แล้วทำไมไม่เช็คในมือถือลละว่า เขาโทรไปไหนบ้าง ด้วยความบริสุทธิ์ใจของฉฉฉฉ ก็ใช้เวลากว่าครึ่งชั่วโมงในการเล่าเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ในการลงไปทำงานและ เก็บข้อมูลในพื้นที่ ฉฉฉให้เบอร์โทรศัพท์กับทีมงานในพื้นที่ไว้ทุกคน คิดดูว่าหากเก็บ ข้อมูลจังหวัดหนึ่งทั้ง 10 อำเภอ และไม่รู้ว่อีกก็ลิตตำบล ผู้ประสานงานจะมีกี่คน คนที่โทรมาเพื่อประสานเรื่องงานเยอะมากในแต่ละวัน แต่ไม่มีใครโทรมาในเชิงขู่สา

เลย ก็ไม่รู้ว่าพี่ท่านนี้แกไป Mem เบอร์ฉันแบบนั้นทำไม หรือแกสับขาหลอกเมียแก ของจริงอาจจะ Mem ว่าช่างตัดผม หรือช่างซ่อมรองเท้า เหตุการณ์นี้ทำให้ฉันต้อง เปลี่ยนเบอร์มือถือใหม่ในวันรุ่งขึ้น

อีกเหตุการณ์ที่ถือว่าเด็ด เรื่องมีอยู่ว่า หนึ่งในทีมงานในพื้นที่ศึกษาอาจเป็น โรคจิตเภท เพราะใช้รูปของฉันเป็นภาพพักหน้าจอหรือวอลเปเปอร์พื้นหลังบนมือถือ คนปกติมักใช้รูปสมาชิกในครอบครัว พ่อ แม่ พี่น้อง ลูกหลาน แฟน ภรรยา ต้นไม้ ดอกไม้ สัตว์เลี้ยง หรือจะใช้รูปภาพใครก็ได้แต่ไม่ใช่รูปฉัน ก่อนหน้านั้นมักส่ง good night ในช่วงเวลากลางคืน ส่งเพลงมาให้ฟังอยู่บ่อยครั้งทางไลน์ ซึ่งฉันก็ไม่เคย เปิดฟังจึงบอกไม่ได้ว่า เพลงอะไร อันนี้ไม่ใช่หน้าที่ของทีมงานสนาม ด้วยความเมตตา ฉันยังไม่พูดอะไร เขาคงไม่รู้ว่า ฉันมีเครือข่ายที่ทำงานด้านสารเสพติด งานชุมชน มากมายแค่ไหน คนในพื้นที่ที่อยู่ทีมฉันและเป็นห่วงฉันจริง ๆ มิไม่น้อย หลายราย ที่โทรมาเล่าให้ฉันฟังทั้งคนใกล้และคนไกล โทรมาถามว่าฉันกับคนโรคจิตคนนี้เป็น อะไรกัน เกิดอะไรขึ้นกับชีวิตฉัน ถึงขนาดมีผู้หวังดีแอบขโมยคู่มือถือของคนโรคจิต เพื่อความชัดเจนว่า ใช้รูปฉันจริง ๆ แก่แล้วไม่เจียมชอบให้เด็กถอนหงอก ฉันรู้สึก สงสารลูกเมียของเขาขึ้นมาทันที เขาจะรู้สึกยังไงหากรู้ว่าพ่อตัวเองมีพฤติกรรม แบบนี้ หากเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นกับท่าน ท่านจะอย่างไร “ถูกต้องแล้วค่ะ ต่ามันเลย ด่าออกสื่อด้วย เรื่องบางเรื่องนักวิจัยก็สามารถเอานิสัยเดิมของตัวเองออกมาใช้ได้ ฉันไม่ต้องรอคำอธิบายใด ๆ เพราะเป็นคนใจร้อนอยู่แล้ว รับผิดชอบรับผิดชอบ” ฉันบอกตัวเองเสมอว่าการทำงานกับชุมชน บทบาทของนักวิจัยที่พึงระวังไว้เสมอคือ ไม่ควรไปเพิ่มหรือสร้างปัญหาใหม่ให้กับพื้นที่ แต่ถ้าคนในพื้นที่สร้างปัญหาให้ฉันก่อน “เดี่ยวเจอกัน...ไม่สนว่าหัวดำหัวหงอก ถ้าอยากลองของนี่ก็พร้อมไฟล์” ฉันไม่ใช่นักวิจัยโลกสวยแต่อยู่กับความจริง เพราะฉันถือว่าฉันลงไปทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับคนส่วนรวม ทำให้ฉันจึงอยากทำงานนี้ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่บ้านเกิดเมืองนอนของตัวเอง ทำไปก็ไม่ได้มีตำแหน่งอะไรเพิ่มขึ้น แต่เมื่อฉันได้รับโอกาสในการทำงาน และมีโอกาสในการช่วยคนชายขอบให้มีชีวิตที่ดีขึ้นได้ ฉันก็จะทำสุดความสามารถ และทำที่ไหนฉันว่าก็เหมือน ๆ กัน

“การทำงานด้านสารสนเทศในชุมชน นอกจากความเหนื่อยยากในการเก็บข้อมูลแล้ว ยังเป็นงานที่เปลืองตัวเปลืองใจ เมื่อลงสนามแล้วทุกคนคงหนีไม่พ้นอยู่ที่ว่า จะถอยหลังกลับหรือเดินต่อไปจนสุดทาง สำหรับฉันขอแวะพักข้างทางก่อน แม้บาดแผลที่ได้ทำให้ฉันแกร่งขึ้น และระหว่างการเดินทางก็มีเรื่องน่าประทับใจมากมายเก็บไว้เป็นความทรงจำ ฉันยังต้องพัฒนาตัวเองอีกมากกว่าอดีตสินใจว่าจะเดินต่อหรือเลี้ยวไปอีกทาง การทำงานวิจัยสารสนเทศในชุมชนถือเป็นงานที่มีค่ามาก เพราะเป็นงานที่เพิ่มคุณค่าให้กับชีวิตของฉัน ในวันที่ท้อแท้และเหน็ดเหนื่อย เมื่อนึกถึงวันเหล่านั้นฉันจะมีพลังและลุกขึ้นมาได้อีกครั้ง”

ประสบการณ์ในการทำงานกับผู้ใช้เฮโรइन

โจทย์วิจัยของงานนี้เริ่มมาจากการอ่านงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ และข้อค้นพบจากงานภาคสนามในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพืชกระท่อม เมื่อพืชกระท่อมสามารถทำหน้าที่ในการทดแทนสารเสพติดอย่างเฮโรइन เพื่อช่วยลดและเลิกได้ การค้นหาความจริงนี้จึงเริ่มขึ้น ความโชคดีอีกอย่างของฉันคือ ฉันได้มีโอกาสช่วยงานอาจารย์และเพื่อน ๆ ลงไปเก็บข้อมูลงานวิจัยที่อำเภอจะนะ จึงทำให้คุ้นเคยกับพื้นที่และรู้จักกับพี่ ๆ พยาบาลและเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลจะนะเป็นอย่างดี อีกทั้งผู้อำนวยการโรงพยาบาล ให้โอกาสแก่ฉันเสมอในการไปขอความช่วยเหลือจากพี่ ๆ พยาบาลในการช่วยเก็บข้อมูลงานวิจัย เหนือสิ่งอื่นใด เมื่อฉันได้รู้จักกับพี่ก้านคือดีมาก “ยิ่งรู้จัก ยิ่งรักเธอ” พี่ก้านเป็นพยาบาลดูแลคนใช้สารเสพติดและงานจิตเวช และเป็นครูอีกคนของฉันที่ทำให้ฉันได้เรียนรู้การทำงานกับคนใช้สารเสพติด เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้เข้ายา วันที่ฉันเดินเข้าไปบอกพี่ก้านว่า

“พี่ก้าน ทิมอยากรู้ว่าคนใช้ที่ใช้เฮโรइनเขาเคยใช้พืชกระท่อมหรือน้ำท่อม (4x100) ทดแทนมัย ใช้แล้วเป็นยังไงบ้าง” พี่ก้านบอกว่า “ได้ ๆ แต่พี่ขอข้อมูลอย่างละเอียดก่อนนะว่าน้องจะทำอะไรกับคนใช้ของพี่บ้าง แล้วคนใช้ของพี่จะได้อะไร จะมีความเสี่ยงอะไรเกิดขึ้นกับคนใช้บ้าง” จากการพูดคุยกับพี่ก้านและพี่ ๆ พยาบาลที่คลินิกสารสนเทศ ฉันได้เรียนรู้ว่าพยาบาลที่นี่เป็นพยาบาลวิชาชีพจริง ๆ การปกป้อง

คนไข้ของตัวเองคือเรื่องแรกที่เราคุยกัน และต่อด้วยรายละเอียดของงานวิจัย อะไรทำได้ อะไรที่ทำได้ เราเปิดใจคุยกันอย่างตรงไปตรงมา ฉันได้ข้อมูลและรายละเอียดต่าง ๆ ของผู้ใช้เฮโรอีนมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่เพียงพอต่อการเขียนโครงร่างงานวิจัย ความรู้ของฉันยังต้องเติมเต็มอีกมากมาย อาทิตย์ต่อมาที่ก้านบอกให้ฉันมาพบกับคนไข้คนหนึ่ง สมมุติว่าชื่อพี่ขาว พี่ขาวเป็นคนไข้ที่ใช้เฮโรอีนระดับฮาร์ดคอร์และเป็นคนไข้เอดส์ พี่ก้านขอให้พี่ขาวเล่าเรื่องราวชีวิตของตัวเองและการใช้สารเสพติดชนิดต่าง ๆ พี่ขาวคืออาจารย์ใหญ่อีกคนของฉัน สารเสพติดทุกชนิดที่เมืองไทยมี พี่ขาวเล่นมาหมดทุกอย่าง การได้เรียนกับอาจารย์ใหญ่ที่ยังมีลมหายใจทำให้เข้าใจชีวิตของผู้ใช้ยาที่ในหนังสือไม่ได้เขียนอธิบายอย่างละเอียด ทุกเรื่องราวของพี่ขาวทำให้ฉันเริ่มสนุกและเกิดแรงบันดาลใจในการทำงานนี้ ต่อมาที่ก้านบอกให้ฉันไปทำความรู้จักกับทีมงาน NGO ชื่อว่า O-ZONE ทำงานดูแลเพื่อนผู้ใช้ยาในจังหวัดสงขลา ซึ่งโอโซนได้ทำงานร่วมกับโรงพยาบาลจะนะด้วย ฉันเริ่มมีพันธมิตรและได้พบปะคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันมากขึ้น ฉันรู้จักพี่ชะห์ คุณแอส เพื่อนสมาชิกผู้ไข้ยา ทุกคนคือครูของฉัน ที่บอกเล่าเรื่องราว ไม่เคยหวงความรู้ พร้อมแบ่งปันข้อมูลต่าง ๆ จากประสบการณ์การทำงานกับผู้ใช้เฮโรอีน

เมื่อเวลาของการเก็บข้อมูลมาถึง

ดูเหมือนว่าการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลงานนี้จะไม่ยาก เพราะทุกคน ทุกทีมงานพร้อมให้การช่วยเหลือ แต่ฉันคิดผิด ผิดมากจริง ๆ งานวิจัยครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ และใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานกว่าที่กำหนดไว้จากเดิม 6 เดือน กลายเป็น 1 ปีกว่า กลุ่มตัวอย่างที่ต้องเก็บจำนวน 300 ราย และสัมภาษณ์เชิงคุณภาพอีก 30 ราย ช่วงเดือนแรกฉันไปสัมภาษณ์ด้วยตัวเองที่คลินิกเมทาโดน การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างราบรื่น แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งคำถามในแบบสอบถามกับคำถามคัดกรองก่อนให้เมทาโดนของโรงพยาบาลเหมือนกันคือ ปัจจุบันใช้สารอะไรบ้าง เล่นยาครั้งสุดท้ายเมื่อไร ฉันจำได้ว่าน้องคนนี้เคยบอกฉันว่า ปัจจุบันเลิกใช้เฮโรอีนแล้ว ฉันเห็นพี่พยาบาลตรวจม่านตาแล้วถามอีกครั้ง น้องก็ยืนยันคำตอบอย่างที่เคยตอบในแบบสอบถาม พี่พยาบาลหยิบ

ชุดตรวจสอบสารเสพติดแล้วบอกว่า “ไป เราไปตรวจฉีกันก่อนแล้วค่อยมากินยาเมทาโดน” ปรากฏว่าน้องใช้สารทุกตัวเลย แล้วข้อมูลที่เคยให้ฉันจะยังงังต่อติ จากนั้นฉันก็เอาแบบสอบถามทั้งหมดมาขอให้พี่พยาบาลช่วยดูว่า คนใช้แต่ละคนให้ข้อมูลตรงกับที่ตอบในแบบสอบถามหรือไม่ พบว่า 3 ใน 10 ให้ข้อมูลไม่ตรงกัน ฉันคิดไม่ออกเลยว่าควรต้องทำอย่างไรเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด ดังนั้นฉันต้องเปลี่ยนการทำงานแบบใหม่ รื้อใหม่หมด ต้องเริ่มเก็บข้อมูลใหม่หมด แบบสอบถามที่เก็บมาทั้งหมดเอาทิ้งไป “ขนาดพยาบาลที่คอยดูแลรักษา ผู้ใช้ยายังไม่ยอมบอกความจริงแล้วฉันเป็นใคร” คนที่ผู้ใช้ยาวางใจมากที่สุดคือเพื่อนผู้ใช้ยาด้วยกันเอง ฉันจึงไปขอคำปรึกษาและขอความช่วยเหลือจากทีม O-ZONE

งานนี้ต้องยกเครดิตให้กับพี่ชะห์ คุณแอส ก๊ะหยาม พันติ และอาสาสมัครเพื่อนผู้ใช้ยาทุกคน ที่ช่วยให้ฝันร้ายของฉันครั้งนี้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี แม้จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลค่อนข้างนาน แต่ถือเป็นงานระดับพรีเมียมอีกงานหนึ่ง แม้ทุนวิจัยในการเก็บข้อมูลจบลงแล้ว นักวิจัยรายงานผลโครงการวิจัยไปบางส่วน ส่วนที่เหลือยังต้องเก็บข้อมูลต่อ ฉันยินดีที่ใช้งบส่วนตัวในการเก็บข้อมูลส่วนที่เหลือ งานนี้ไม่มีคำว่าขาดทุนเพราะได้งานที่มีคุณภาพ ได้เพื่อนใหม่ ได้ความรู้ใหม่ ๆ ได้มิตรภาพดี ๆ ที่มีมาอย่างยาวนานจนถึงทุกวันนี้ ถือว่าคุ้มเกินคุ้มจริง ๆ อยากเล่าอย่างละเอียดว่างานนี้เก็บข้อมูลอย่างไร ทำไมใช้เวลานานเหลือเกิน ขอเล่าเท่าที่จะทำได้ เพราะถ้าเล่าหมด กรรมการจริยธรรมอาจไม่ปลื้ม อีกทั้งยังมีเรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายในระหว่างการเก็บข้อมูล

กลุ่มตัวอย่างถูกตำรวจจับดำเนินคดี

หลังจากที่พี่ขาวได้เล่าเรื่องราวชีวิตเพื่อเป็นวิทยาทานแก่ฉัน ต่อมาฉันก็ได้รวบรวมเวลาเพื่อขอพูดคุยถามไถ่เรื่องราวต่าง ๆ ในหลายประเด็นหลังจากที่พี่ขาวรับยาเมทาโดนและยาต้านไวรัสที่คลินิกแล้ว และได้มีโอกาสพูดคุยกับแฟนพี่ขาวซึ่งได้รับเชื้อจากพี่ขาวและมารับยาต้านไวรัสด้วยกัน ฉันถามเธอตรง ๆ ว่าโกรธไหมในวันทีรู้ว่าตัวเองติดเชื้อเอชไอวี เธอตอบว่า “พี่ไม่เคยโกรธเลย ตอนแต่งงานเรา

สัญญาว่าจะอยู่ดูแลกันไปตลอด ที่รู้ว่าแกล่นยา จะทำยังไงได้ก็มันรักไปแล้ว ก็ช่วยเป็นกำลังใจให้เขา คอยดูแลให้มารักษาที่โรงพยาบาลตามนัด” คนที่ไม่เคยมีความรัก อาจไม่เข้าใจว่ารักแบบไม่มีเงื่อนไขเป็นอย่างไร จากนั้นมาฉันก็ขอไปเยี่ยมบ้านพี่ชาย และมีทีมอาจารย์และพี่ก้านไปด้วย เนื่องจากพี่ชายเป็นกรณีศึกษาของผู้ใช้เฮโรอีน และใช้กระท่อมเพื่อช่วยในการเลิกผงขาวและพยายามลดเมทาโดน หลังบ้านพี่ชาย มีกระท่อม 2 ต้น เป็นกระท่อมก้านเขียวและก้านแดง ฉันขอเช่าชีวิตพี่ชายเพื่อเป็นวิทยาทานให้แก่ผู้สนใจศึกษาเล็กน้อย พี่ชายในวัยใกล้เลขสี่ดูเป็นคนขยันและรักครอบครัว มีประวัติการใช้สารเสพติดมาอย่างโชกโชน สารเสพติดที่ใช้ครั้งแรกคือ ยาม้า เหล้าขาว ต่อมาใช้ผงขาว เคยไปรับการบำบัดรักษา เมื่อหยุดเมทาโดน ก็กลับมาเล่นผงขาวอีก เคยใช้สารเสพติดมาหมดทุกชนิดรวมทั้งไฮโซและ 4x100 ปัจจุบันพี่ชายกลับมาใช้เฮโรอีนหลังจากเลิกได้พักหนึ่ง เนื่องจากปัญหาชีวิตรุนแรง หลังออกจากคุก เมียก็ถูกรถชนกลายเป็นผู้ป่วยติดเตียงและสมองได้รับการกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง

ก่อนที่พี่ชายจะติดคุกเคยเข้ารับการบำบัดรักษาที่โรงพยาบาลชุมชนและมารับยาเมทาโดนทุกวัน ในวันที่ไม่สะดวกเดินทางมาโรงพยาบาลมักเคี้ยวใบกระท่อมเพื่อลดอาการถอนยา (เสียนยา)

“เมื่อก่อนยาม้าเม็ดละ 50 บาท สู้วันหนึ่ง 10-15 เม็ด ฉลาม 10 ขวด เวลาใช้ก็ต้องในขวดฉลาม มันสะดวก ถ้าจะสูบก็นอกพอยล์ยาสูบแล้วทำเป็นรูปเรือ ใช้ไฟเซ็คลน สูบครั้งแรกตอนอายุ 17 ปี พอจบ ป. 6 ก็ออกมาช่วยพ่อขับรถส่งของ ใช้มาประมาณ 10 ปี ช่วงนั้นก็กินเหล้าขาวด้วยแต่ไม่ได้กินทุกวันใช้เวลาตอนที่เรานอนไม่หลับ เวลาที่กินยาม้าเราทำงานไม่ได้นอน ดาค่าง ก็กินเหล้า 4 ขวดเลย

จากนั้นก็เริ่มเล่นผงขาว เริ่มใช้ตอนอายุ 27 ปี ใช้ครั้งแรกเพราะวังของ ปาดังเบซาร์ ชายแดนไทย-มาเลเซีย วังของหนีภาษี เวลาที่รื้อขึ้นของ เพื่อนก็ชวนไปเที่ยว แถวปาดังมีมาก ลูกละ 2,500 บาท หุ้นเงินกัน เพื่อนเขาสูบแต่ผมฉีดยา

สูบมันจะเหม็นกลิ่น กลิ่นจะฉุน ก็หั่นเงินคนละ 500 บาท ลูกคือบ๊ิก เขาใส่เหมือนขวดยาลม เขาเรียกเป็นบ๊ิก ๆ ละ 2,500 บาท แหวงวันเดียวหมด ผลสมน้ำ เราไม่สูตผลสมของเรา แต่แรกไม่มีน้ำกลั่น ก็ใช้น้ำบริสุทธิ์ที่เรากิน ใช้วิธีวัดขนาด เทใส่ในฝาฉลาม กะว่าแหวง 2 ที แล้วก็ไปซื้อ syringe ที่ร้านขายยา เรารู้ว่าเส้นโหนเป็นเส้นเลือดเข้าหัวใจ เส้นโหนเป็นเส้นเลือดดำ เราจะต้องแหวงเข้าเส้นเลือดที่เข้าหัวใจ มันจะวิ่งเร็วกว่า ช่วงแรก ๆ แหวงต้นคอค แหวงที่คอมันจะขึ้นเร็วกว่า ตอนหลัง ๆ มาที่ศูนย์ไอโซนเขาบอกว่าไม่ได้ มันอันตราย มีโอกาสแหวงเส้นพลาดได้ มีทีมที่ใช้อยู่ 5 คน ตอนนั้นคนที่เล่นด้วยกันเขาก็เสียชีวิตแล้ว เขาน็อคยาแล้วก็เสียชีวิต ใช้ปริมาณมากเกินไป

แรก ๆ ฉีดผงขาวก่อน ผงขาวมันไม่หอยแล้ว ฉีดแล้วมันอยากจะนอน ชี้คร้าน พอหลัง ๆ ก็ผสมไอซ์ พอผสมแล้วรู้สึกดี ทำให้ตาแข็ง ไอซ์ก็คือส่วนประกอบสารบริสุทธิ์ของยาม้า ส่วนมากตอนนี้เขาเอามาผสมกับยาบ้าแล้ว ใช้ครั้งเดียวติดเลย มันมีรสชาติที่หอม ถ้าใครอยากลอง แค่อครั้งเดียวนี้ติดเลย ช่วงนั้นผสมกับไอซ์กัน ไอซ์กรัมละ 2,000 บาท มันเบา กรัมหนึ่งใช้ประมาณ 1 วันก็หมด ส่วนมากเอาละลายในน้ำ เวลาใช้ก็ผสมน้ำเอาผงขาวใส่ลงไปแล้วฉีด ถ้าสูบก็ทำลายปอด กินก็ทำลายตับ จึงต้องฉีดให้เข้าหัวใจ ต่อมาก็ใช้ 4x100 สูตริกจะมีใบกระท่อม น้ำคั๊ก น้ำแข็ง ยาแก้ไอตราไก่ เมื่อก่อนขวดละ 15 บาท ทุกวันนี้ขวดละ 200 บาท พอกินเข้าไป รู้สึกว่าจะทำงานได้ดี ลุ่่วง ชยัน จากที่เรารู้สึกเหนื่อย มันก็ไม่เหนื่อย กินแล้วสดชื่น เวลาต้มใช้ใบกระท่อมประมาณ 50 ใบ น้ำ 2 ลิตร เคี้ยวให้เหลือ 1 ลิตร ตั้งไว้ให้เย็น เอาน้ำแข็งใส่กะละมัง เอาน้ำต้มใส่ในเหยือก ตั้งในน้ำแข็ง พอน้ำท่วมเย็นใส่ยาแก้ไอลงไป ใส่คั๊ก 1 ลิตร ยาแก้ไอ 1 ขวด รสชาติจะกลมกล่อมดี กินแล้วสดชื่น อันนี้ถ้าใครลองมันก็ติดนั่นแหละ เวลาที่เราทำงานมันจะชยัน สมองรู้สึกดี ๆ ทื่อ ๆ แต่ชยัน กินมา ประมาณ 2-3 ปี ต้องกินทุกวัน เมื่อก่อนเขาไม่จับหนักแบบนี้ ต้มเก็บไว้ก็ไม่เสีย ต้มใส่ขวดแช่ตู้เย็นไว้หลายสิบขวด กินวันละ 5 ขวด (5 ลิตร) เด็กที่กินแล้วชี้ก็เลยเป็นเพราะใบกระท่อมที่ใช้เยอะเกินพอกินเข้าไปแล้วชยันบวกกับยาแก้ไอ เมื่อมีอาการเมาแล้วนอน ชี้ก็เลย

พอเปลี่ยนจาก 4x100 จากโอษฐ์แล้วมาเคี้ยวใบกระท่อม ถ้าพูดง่าย ๆ คือมันติดใบกระท่อม กินแล้วทำงานรู้สึกว่ามันเหนียว ไม่ทิว เริ่มแรกใช้ประมาณ 2-3 ใบหลัง ๆ มาใช้วันละประมาณ 10 ใบ กินช่วงเวลาที่ไปกรีดยาง ทำงานอะไรก็ท้อย วันไหนไม่ได้ไปตัดยางก็ไม่ต้องกินกระท่อม ก็ไม่มีอาการอะไร ที่ไม่มีอาการเพราะกินยาเมทาโดนด้วย

มีช่วงที่ใช้ยาหนักมีอาการชัก เกร็ง ตอนนั้นใช้ผงขาว ยาบ้า โอษฐ์ ผสมกันแล้วก็แหวง ก็มารักษาที่โรงพยาบาลก็ดีขึ้น แล้วก็กินกระท่อมช่วย เวลาที่มีอาการอยากยา กินกระท่อมแล้วช่วยได้ บางวันต้องตื่นตัดยาง เอน้ำย่างไปขาย กว่าจะเสร็จงานก็สายมากแล้ว ไปรับเมทาโดนไม่ทันเพราะบ้านไกล เขาให้รับยาได้ถึงเที่ยง วันไหนที่ไม่ได้มารับเมทาโดน แล้วมีอาการเสียนยา ก็กินกระท่อม วันละประมาณ 20-30 ใบ อยู่ที่ขนาดใบ ใช้ก้านแดงด้วยเพราะมันแรง ก็เอาอยู่ พอกินแล้วก็จะดีขึ้น ปกติถ้ากินมากมันเมา ก็หลับเหมือนกัน แต่ในวันที่เสียนยากินกระท่อมปริมาณมากก็ทำงานดี ไม่ปวดกระดูก ปกติเวลาที่เสียนยา จะมีอาการปวดกระดูก ทรมานมันมีอาการอยากใช้ เจ็บกระดูกหลังถึงกระดูกต้นคอ นั่นแหละอาการเสียนยา ไม่อยากจะพูดกับใครเลย ยืนยันเลยว่าเวลาที่เสียนยา และไม่ได้มารับเมทาโดน ก็ไปเก็บกระท่อมมากิน 20 ใบ มันรู้สึกดีขึ้นไม่ปวดกระดูก มันใช้ได้ ต่อไปถ้าไม่ต้องมารับเมทาโดน แล้วกินกระท่อมวันละ 20 ใบ ก็คิดว่าช่วยได้ พอหลังจากนั้นก็ติดกระท่อมแล้วหล่าว ติดกระท่อมก็จะเลิกยากอีก มันลำบากตรงนี้แหละ คนติดกระท่อมก็เหมือนกับคนติดหมาก ไปไหนต้องพาไปด้วย วันไหนที่ใช้ 20-30 ใบ มักมีอาการท้องผูกถ่ายเป็นขี้แปะเลย”

ผ่านไป 2 วันจากการไปเยี่ยมบ้านพี่ขาว เย็นวันศุกร์หลังเลิกงานแฟนพี่ขาวโทรมาบอกฉันว่าตำรวจกว่า 10 นายบุกจับพี่ขาวกรณีผลิตและครอบครอง ตอนนีพี่ขาวอยู่ที่ห้องขังที่โรงพักจะนะ ฉันโทรหาพี่ก้านทันทีบอกว่า ยังไม่ต้องทำกับข้าวเย็น เราจะไปโรงพักจะนะกันก่อนและชวนอาจารย์จู้ไปเป็นเพื่อนอีกคน เย็นวันนั้นเราไปถึงโรงพักจะนะเวลาประมาณหนึ่งทุ่ม พอถึงหน้าโรงพักตำรวจรีบไล่พวกเราให้เข้าไปอาคารด้านหลังสุด บอกว่ายามายื่นล่อเป้าด้านหน้า หากเกิดอะไรขึ้นจะช่วยไม่ทัน

เนื่องจากก่อนหน้านี้ 1 วัน ผู้ก่อการร้ายได้มีการลอบวางระเบิดสถานีรถไฟจะนะ และยิงถล่มหน้าโรงพักจะนะ พอฉันเข้าไปในโรงพักที่กั้นก็ขึ้นไปดูที่ชาวหน้าห้องข้างเอายามาให้ ส่วนฉันกับอาจารย์จู้ก็ไปเจรจากับร้อยเวรขอให้ปล่อยตัวพี่ขาว แต่ทุกอย่างไร้ประโยชน์ ฉันเสียใจมากและโกรธตัวเอง โทษตัวเองว่าเป็นต้นเหตุให้พี่ขาวต้องถูกจับ หากวันนั้นฉันไม่ลงไปเยี่ยมบ้าน ตำรวจก็คงไม่มาจับ รุ่งเช้าที่กั้น อาจารย์จู้และฉันพร้อมกับเงิน 30,000 บาทไปขอประกันตัวพี่ขาวที่ศาลจังหวัดนาทวี พ่อแม่และภรรยาพี่ขาวที่มาตั้งแต่เข้าตึก นั่งรอการประกันตัวลูกชายอยู่หน้าศาลภาพที่เห็นแต่ละคนแทบไม่ได้นอนกันเลยเช่นเดียวกันกับฉัน เวลาประมาณ 09.00 น. เจ้าหน้าที่ก็นำพี่ขาวที่เดินมาพร้อมเชตรวนที่มีมือและเท้าไปยังห้องพิจารณาคดี ฉันส่งสารทุกคนจับใจ เมื่อประกันตัวเรียบร้อย พี่ขาวก็กลับไปทำหน้าที่สามีและลูกที่ดีของครอบครัว พี่ขาวยังต้องมารับเมทาโดนและยาต้านไวรัสเป็นประจำ ฉันเองยังรู้สึกผิดในใจตลอดมากับเหตุการณ์ครั้งนั้น จนแม่และภรรยาพี่ขาวบอกว่า มันเป็นเรื่องบังเอิญที่เพื่อนบ้านกับพี่ขาวมีเรื่องกันอยู่ก่อนแล้ว แล้วเขาคงโทรแจ้งตำรวจให้มาจับเรื่องกระท่อมที่ปลูกไว้หลังบ้าน ที่จริงเป็นกระท่อมของพ่อพี่ขาวแต่พี่ขาวรับว่าตัวเองปลูกไว้

หลังจากเหตุการณ์ของพี่ขาวจบลง ฉันรีบทำหนังสือและขอเข้าพบผู้กำกับการสภ. ในพื้นที่ทุกแห่ง ที่ได้ลงไปสัมภาษณ์ผู้ใช้เฮโรอีนและมีต้นกระท่อมที่บ้าน เพื่อชี้แจงโครงการวิจัย จากนั้นมาฉันไม่ได้เชื่อว่า กลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ถูกตำรวจตามจับกรณีครอบครองพืชกระท่อมอีกเลย ขอฝากนักวิจัยทุกท่านว่า ก่อนทำโครงการวิจัยด้านนี้ ต้องเคลียร์กับทุกหน่วยงานให้เรียบร้อยก่อนเพื่อความปลอดภัยของกลุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูลงานสารเสพติด ฉันเจอกรณีแบบนี้บ่อยครั้ง กรณีที่นครศรีธรรมราชชาวบ้านที่ถูกตำรวจจับหลายรายก็ฝากตาฉันมา กับ อสม. บางรายเจอฉันก็ต่อว่าเป็นเพราะฉันมาสัมภาษณ์ตอนเข้าพอดกตอนเย็นตำรวจตามมาตัดต้นกระท่อมหมดเลย เพื่อนบ้านต้องรวบรวมเงินเพื่อไปช่วยประกันตัว ฉันเองรู้สึกเสียใจไม่น้อยไปกว่าพวกเขาเหล่านั้น เครียดและนอนไม่หลับหลายคืน จนอยากเลิกทำงานวิจัยหากงานวิจัยของฉันมันทำร้ายพวกเขาฉันเองก็ไม่มีเจตจำนงจำเป็นต้องทำมันอีกต่อไป แต่ที่ฉันยังทำต่อเพราะฉันอยากทำให้กระท่อมถูกกฎหมายเสียที อย่างน้อยงานวิจัย

ที่ฉันลงไปเก็บข้อมูลก็คงพอช่วยสนับสนุนนโยบายได้บ้างไม่มากนักน้อย เพื่อเป็นการ
ไถ่โทษให้ตัวเอง และลบล้างความรู้สึกผิดในใจ

ทีมงานถูกทำร้ายในชุมชน

เนื่องจากผู้ใช้เฮโรอีนมีทั้งคนที่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลและกลุ่มที่ยัง
ไม่เปิดเผยตัวเอง กลุ่มที่เข้าถึงยากที่สุดคือกลุ่มที่สอง ดังนั้น การที่ฉันจะเข้าไปใน
หมู่บ้านแล้วไปนั่งสัมภาษณ์ผู้ใช้เฮโรอีนในกลุ่มนี้ จึงมีความเสี่ยงทั้งกับกลุ่มตัวอย่าง
และนักวิจัย การเข้าถึงและสัมภาษณ์กลุ่มนี้จึงเป็นหน้าที่ของอาสาสมัครเพื่อนผู้ใช้ยา
ฉันได้จัดอบรมการสัมภาษณ์ให้กับอาสาสมัครเพื่อนผู้ใช้ยา 1 วัน ในวันที่อาสาสมัคร
ลงเยี่ยมบ้านเพื่อให้ความรู้ในการดูแลตัวเอง นำชุดอุปกรณ์ฉีดที่สะอาดไปให้ ก็ให้ช่วย
สัมภาษณ์เพื่อนสมาชิกที่ยังไม่เปิดเผยตัวตนและไม่ยินดีให้ฉันเข้าไปสัมภาษณ์ โดย
ขอให้สัมภาษณ์เพียงวันละ 1 รายเท่านั้น เพื่อไม่เป็นการเพิ่มภาระงานให้กับอาสาสมัคร
มากจนเกินไป อย่าลืมว่าอาสาสมัครเหล่านี้ก็ยังคงเป็นผู้ใช้เฮโรอีนเช่นเดียวกัน และ
อยู่ระหว่างการบำบัดรักษาซึ่งต้องมารับเมทาโดนที่โรงพยาบาลทุกวัน ดูแลเพื่อน
สมาชิกผู้ใช้ยา พาเพื่อนมาโรงพยาบาล เหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อมีอาสาสมัครถูก
ทำร้ายในหมู่บ้านถึง 2 ครั้ง เนื่องจากเป็นการเข้าใจผิดและอาจเขม่นกันมาก่อน
แล้วกับแก๊งค์ยาในหมู่บ้าน อาสาสมัครคนนี้จึงถูกส่งตัวไปอยู่อีกจังหวัดหนึ่งเพื่อ
ความปลอดภัย ในช่วงที่อาสาสมัครมีปัญหา ทีมงานไอโซนช่วยเคลียร์กับตำรวจ
ในพื้นที่และดูแลอาสาสมัครท่านนี้อย่างดี เพราะเรื่องความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญ
ที่สุด จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ฉันนอนไม่หลับหลายคืน เพราะคิดว่าการที่เขาลง
ไปสัมภาษณ์เพื่อนผู้ใช้สารเสพติดก็อาจเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ถูกทำร้าย ฉันรู้สึกผิด
มากกับเหตุการณ์ดังกล่าว และขอให้ยุติการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่มีปัญหานี้

กลุ่มตัวอย่างถูกเรียกตรวจปัสสาวะในระหว่างเดินทางมาให้ข้อมูล

เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเสมอ นโยบายบอกว่าผู้เสพยาคือผู้ป่วย เราทุกคน
ควรให้โอกาส แล้วไหนละโอกาส ฉันเห็นแต่คนในเครื่องแบบเท่านั้นที่คอยฉวยโอกาส

ฉันนัดทีมอาสาสมัครเพื่อนผู้ใช้ยาประชุมที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เวลา 09.00 น. ก่อนกำหนดการประชุม 10 นาที อาสาสมัครเพื่อนผู้ใช้ยาโทรแจ้งว่า น้อง ๆ ถูกตำรวจและทหารที่ด่านเรียกตรวจปัสสาวะระหว่างการเดินทางมาหาตใหญ่ กำลังประสานขอให้พยาบาลที่เกี่ยวข้องช่วยเจรจากับเจ้าหน้าที่ให้ แม้ว่าทุกคนจะมีบัตรของโรงพยาบาลที่ยืนยันว่าเป็นคนไข้และอยู่ระหว่างการรักษา และบัตรของมูลนิธิไอโซนแล้วก็ตาม หาได้นำพาไม่ “กฎหมายบางทีก็เหมือนใยแมงมุมที่ดักได้ เฉพาะแมลงตัวเล็ก ๆ” ในระหว่างรอการประสานงานจากเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล มีเสียงแว่วมาว่า “โรงพยาบาล... ดีแต่เลี้ยงไอ้พวกขี้ยา มีแต่ปัญหา” ของชั้นอีกแล้ว ฉันได้แต่คิดในใจ “เมื่อไรคนพวกนี้จะหมดจากประเทศไทยเสียที” วันนั้นกว่าจะเริ่มประชุมก็เกือบเที่ยง ยังดีที่ทุกคนปลอดภัยและไม่ต้องถูกจับดำเนินคดี

บ่อยครั้งที่ฉันนัดกลุ่มตัวอย่างมาสัมภาษณ์ที่โรงพยาบาลและที่ทำการของ ศูนย์ไอโซน สงขลา แต่ต้องยกเลิกเนื่องจากหน้าหมู่บ้านมีด่านลอย กลุ่มตัวอย่าง มีความกังวลมากในเรื่องความปลอดภัยโดยเฉพาะการเรียกตรวจปัสสาวะ และเป็นอุปสรรคต่อการมารับยาเมทาโดนที่โรงพยาบาลด้วย ดังนั้นนักวิจัยที่สนใจในการทำงานกับกลุ่มนี้ควรต้องเพื่อระยะเวลาในการเก็บข้อมูลไว้ด้วย เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่อาจทำให้งานวิจัยล่าช้า ไม่นับรวมกลุ่มตัวอย่างที่ได้นัดหมายวันเวลาสถานที่ในการเก็บข้อมูลแล้วแต่เมื่อถึงเวลาดันถูกจับดำเนินคดี ติดคุกติดตะราง หนีการจับกุม เจ็บป่วยกระทั่งหันหรือเสียชีวิต

ผู้ใช้เฮโรอีนมักเล่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตของเขา เขาอยากเลิกยา เขาก้าวพลาด เขารู้ตัวดี ไม่ต้องคอยให้ใครไปตอกย้ำซ้ำเติม แต่การกระทำของครอบครัว บ่อยครั้งที่บั่นทอนกำลังใจของคนกลุ่มนี้ บางครั้งขับรถมอเตอร์ไปรับยาเมทาโดนที่โรงพยาบาล ขากลับเจอเรียกตรวจปัสสาวะ หลายรายบอกว่า “เงินในกระเป๋า มีเท่าไรจ่ายให้หมดเพื่อจะได้ไม่มีปัญหาและจะได้รีบกลับไปทำงานต่อ” นโยบายและแนวทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐมักสวนทาง อีกนานแค่ไหนจึงจะมาบรรจบกันได้เสียที

ตอนที่เก็บข้อมูลโครงการหนึ่งเพื่อศึกษาพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อและความชุกของการติดเชื้อเอชไอวีและโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ รวมถึงพฤติกรรมเสี่ยงอื่น ๆ ในกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดด้วยการฉีดยาในพื้นที่จังหวัดสงขลา สถานที่ตั้งของหน่วยทำการศึกษาคือ อาคารสองแห่งในอำเภอสองอำเภอ ดังนั้นผู้เฝ้าที่อยู่ในอำเภอต่าง ๆ จะต้องเดินทางมาที่นี่เพื่อให้ทันกวีวิจัยตรวจสอบและสัมภาษณ์ ความยากของงานนี้คือ ด้านตำรวจและทหารที่เป็นอุปสรรคของการเก็บข้อมูล ซึ่งทำให้การทำงานครั้งนี้ล่าช้า เพราะกลุ่มตัวอย่างต้องเดินทางมาและต้องผ่านจุดตรวจตามรอยตะเข็บเชื่อมต่อของแต่ละอำเภอก่อนเข้าสู่เขตของอีกอำเภอ อาสาสมัครและเพื่อนสมาชิกผู้เฝ้าหลายคนต้องใช้เส้นทางลัดในการเดินทาง แม้เส้นทางจะอ้อมถนนไม่ดีและไกล แต่ปลอดภัยจากการถูกเรียกตรวจปัสสาวะ

ฉันและทีมงานกังวลมากกับเรื่องนี้ แม้จะมีหนังสือจากโครงการให้ติดตัวไว้กับกลุ่มตัวอย่าง แต่เขาก็ยังมีความกังวลอยู่ดี ฉันจึงใช้วิธีเช่ารถตู้รับส่งจากบ้านมายังสถานที่เก็บข้อมูล คนขับรถตู้เป็นคนี่ฉันไว้ใจได้ เพราะออกงานสนามกับฉันมาเป็นเวลานานจนเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานด้านนี้ ฉันคิดว่าควรต้องปกป้องกลุ่มตัวอย่างให้มีความปลอดภัยมากที่สุด หากงบประมาณยังพอมักก็ทำได้เลย ถึงแม้งบประมาณไม่มีก็ต้องหาวิธีการอื่นเพื่อไม่ให้กลุ่มตัวอย่างได้รับความเดือดร้อน ลองคิดว่าหากกลุ่มตัวอย่างถูกจับดำเนินคดี จะเกิดอะไรขึ้น

ผู้ช่วยนักวิจัยหิวดวงมวย และน้องคนสวยแอบเล่นไอซ์

การศึกษาประเด็นดังกล่าวข้างต้น ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบส่งต่อ หรือ RDS (Respondent-Driven Sampling) ซึ่งเริ่มต้นด้วยการคัดเลือก ตัวตั้งต้น (seed) ที่รู้จักสมาชิกในประชากรกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นผู้วิจัยแนะนำให้ seed ทำการชักชวนกลุ่มเพื่อนในเครือข่ายของตนเองจำนวนหนึ่งให้มาเข้าร่วมในการศึกษา โดยต้องมีคุณสมบัติตรงตามเงื่อนไขที่กำหนด เมื่อเพื่อนที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ได้เข้าร่วมการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยก็จะขอให้ไปชักชวนเพื่อนคนอื่นเข้ามาสู่การศึกษาอีกในจำนวนที่กำหนด เป็นขั้นตอนแบบนี้ต่อไปเรื่อย ๆ โดยจำนวนเพื่อนที่จะชักชวน

มาได้ส่วนใหญ่จะจำกัดไว้ที่ 3 คน เพื่อให้เครือข่ายมีการกระจายตัวที่หลากหลาย การชักชวนจะมีการใช้คุปองกำกับ เพื่อเชื่อมโยงได้ว่าใครเป็นผู้ชักชวนใครเข้ามา ในการศึกษา รวมถึงเชื่อมโยงกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์และผลการตรวจต่าง ๆ นอกจากนั้นคุปองยังใช้อ้างอิงในการจ่ายค่าตอบแทนเพื่อเป็นแรงจูงใจ (incentives) ในการชักชวนเพื่อนและการเข้าร่วมการศึกษา

เมื่อมีเรื่องเงินทองเข้ามา ปัญหาน้อยใหญ่ก็มักตามมาด้วย และนี่คือจุดเริ่มต้นของปัญหาที่ทำให้ฉันปวดหัวเป็นประจำ เรื่องมีอยู่ว่า seed ที่พาเพื่อนมาไม่ได้เป็นไปตามเกณฑ์การเข้าร่วมการศึกษา เข้าใจว่า เขาต้องการค่าตอบแทน จึงชักชวนเพื่อนเข้าร่วมโครงการให้ได้มากที่สุด เมื่อไม่เป็นไปตามเงื่อนไข เจ้าหน้าที่ภาคสนามก็ต้องดำเนินการไปตามระเบียบคือปฏิเสธไม่ให้เข้าร่วมโครงการและไม่จ่ายค่าตอบแทน ในการหาผู้เข้าร่วมโครงการมาให้ ที่นี้ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมเพราะมีเหตุผลของตนเอง จึงเกิดการเขม่นกันขึ้นและมีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงจนเกือบวางมวย

เราได้ระดับตัวพ่อในวงการเฮโรइनและสารพัดสารเสพติด มาเป็นทีมในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ รวมทั้งน้องใหม่ที่ได้รับสมัครอีก 2 คน และได้พี่ที่เคยมีประสบการณ์ทำงานเอชไอวีที่เกษียณอายุราชการมาช่วยอีกแรง รวมทั้งทีมไอโซนที่ช่วยอย่างสุดกำลัง ก่อนเก็บข้อมูลทีมงานได้มีการพูดคุยซักซ้อมกันก่อนที่จะลงมือเก็บจริง การเก็บข้อมูลช่วงแรกก็ยังไม่มีปัญหาอะไร ต่อมาไม่นานน้องในทีมโทรมาแจ้งฉันว่าพี่รุ่นนี้เข้าช่วยเข้ามาที่งานสนามหน่อย หวังใจว่าจะมีเรื่องไม่เกิดขึ้น วันนี้ผู้ช่วยที่มาให้สัมภาษณ์กับทีมงานเราหวิดวางมวย ถ้าพี่รุ่นนี้คนที่มิเรื่องยกพวกมาถล่ม ทุกคนแน่ รุ่งเช้าฉันไปแต่เข้าไปถึงก่อนทุกคน ก่อนเริ่มสัมภาษณ์ฉันบอกทุกคนว่า “วันนี้พี่มาเยี่ยมทีมงานทุกคน เดี่ยวเที่ยงนี้เราไปกินข้าวด้วยกัน ในช่วงที่ยังไม่มีกลุ่มตัวอย่าง มา มีใครอยากพูดหรืออยากเล่าอะไรให้ฟังบ้างมั๊ย” “วันนี้ผมขออนุญาตพกพาอาวุธ (มีด สนับมือ) มาทำงานเพื่อป้องกันตัวนะครับ” ฉันก็ถามเขาว่ามีเรื่องอะไร สมมุติว่าผู้ช่วยนักวิจัยท่านนี้ชื่อพี่เอ พี่เอเล่าว่า “เมื่อวานนี้ไอ้... มันโกรธที่ผมว่ามัน ถ้าวันนี้มันมาสร้างปัญหา ผมเล่นมันแน่ มันคิดว่าผมโง่กว่ามัน ผมรู้หมดแหละว่าใครเล่น

ยาอะไร ใครฉีดยาใคร ฉีดไม่ฉีด ผมบอกว่าใครไม่ฉีดไม่ต้องพามา แล้วบางคนมาสองรอบ ผมจำได้หมดว่าใครมาร่วมโครงการแล้วหรือใครยังไม่มา” ยังโชคดีที่ทีมเก็บข้อมูลมีพี่ผู้ใหญ่อีกคนที่คอยช่วยอธิบายพูดไกล่เกลี่ยและประนีประนอมไม่ให้เรื่องบานปลายไปมากกว่านี้ ฉันทิ้งใจช่วยทีมงานเก็บข้อมูลจนถึงเย็น ไม่พบว่าคุณฉวีจะกลับมาอีก ก็เลยวางใจและบอกพี่เอว่า “พรุ่งนี้และวันต่อ ๆ ไปขออย่าพกพาอาวุธมาทำงานด้วยเลย เพราะมันอันตรายและเพื่อนร่วมงานคนอื่น ๆ เขาก็กลัว หากมีอะไรเกิดขึ้น โทรแจ้งตำรวจดีกว่า หากพี่เอทำอะไรลงไปด้วยอารมณ์ชั่ววูบ คนที่จะเสียใจมากที่สุดก็คือพี่เอและครอบครัว เพราะพี่เอก็รู้แล้วว่าชีวิตในคุกมันเป็นยังไง” พี่เอรับปากฉันทว่าจะไม่พกพาอาวุธมาทำงาน ป้ายของวันถัดมาฉันทโทรมาถามน้องทีมงานอีกคน น้องบอกว่าวันนี้เรียบริ่อยดี แต่ฉันทก็ไม่ได้ถามว่าพี่เอพกพาอาวุธมาด้วยหรือไม่ เพราะฉันทเชื่อใจจึงไม่ถาม มารู้อีกทีหลังจากที่พี่เอไม่ได้พกพามาอีกเลยหลังจากที่พี่เอให้สัญญาไว้

น้องไก่ (นามสมมติ) อายุประมาณ 28 ปี เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในการสัมภาษณ์ จากภายนอกน้องเป็นผู้หญิงที่จัดว่าสวย ผิวขาว ผมยาว ดูเรียบริ่อย และชอบจัดการทุกอย่างอย่าง ฉันทก็ว่าโอเคนะ น้องจึงได้รับคัดเลือกมาทำงานนี้ ช่วงแรกของการทำงานก็ดูว่าน้องกระตือรือร้นดี หลังจากสองสัปดาห์ผ่านไป น้องเริ่มมาทำงานสาย ชอบบ่นว่าทำงานไม่ทัน หายไปซื้อของนาน ๆ และโทรมาขอให้สามีมาช่วยงานด้วย ฉันทก็ให้โอกาส ทำอยู่ได้ประมาณ 1 เดือน ลายเริ่มออก ตอนนี่คือมาสายประจำ เริ่มเก็บข้อมูล 09.00 น. 11 โมงน้องถึงที่ทำงาน ขอลาป่วยขึ้น ต่อมาพฤติกรรมของน้องไก่เริ่มเปลี่ยนไป เช่น ชอบเข้าห้องน้ำนาน ๆ จนทุกคนคิดว่านางต้องเสียไม่สบาย แต่ใครจะท้องเสียได้ทุกวัน ชอบแต่งตัวไปมาทำงาน ใส่เสื้อคอกว้าง เปิดไหล่ ก้มทีเห็นหมดทุกอย่างในร่มผ้า นุ่งกระโปรงสั้นจู้จู้ พี่เอที่มีประสบการณ์เริ่มได้กลิ่นไม่ชอบมาพากล วันหนึ่งนางออกจากห้องน้ำ แล้วพี่เอเข้าต่อ ชัดเจนอย่างที่คิดไว้ นางเข้ามาแอบสูบบุหรี่ แล้วไม่ใช่ครั้งแรก ทำมาหลายครั้งแล้ว ถึงว่านางช่างพูด ช่างเจรจา พูดไม่หยุดไม่มีเหนื่อยเลย จากนั้นพี่เอก็เริ่มสังเกตพฤติกรรม และช่วยตรวจสอบข้อมูลทางโลกโซเชียล จนมั่นใจว่าสองพี่แวเมียนี่พัวพันกับสารเสพติด จึงแจ้งให้ทุกคนระวังทรัพย์สินมีค่า และขอให้ฉันทรีบมาจัดการเรื่องนี้ หาก

เป็นท่านจะทำอย่างไร ตอนเย็นฉันโทรถามข้อมูลจากทีมงานอย่างละเอียดอีกครั้ง และทราบว่าทั้งน้องไก่และสามีคือผู้ค้าไอซ์รายย่อยหรืออาจเป็นรายใหญ่ พี่เอบอกว่า สามีน้องเคยเปรย ๆ กับพี่เอว่า “สนใจน้ำแข็งมัย เดี่ยวหามาให้” ตอนแรกพี่เอคิดว่าเขาพูดเล่นไม่คิดว่าจะเป็นเรื่องจริง และเคยแอบเห็นปืนในกระเป๋าสะพายของน้อง (ในงานสนามเราไม่มีตู้เก็บของมีค่าให้ทีมงาน ทุกคนต้องเอากระเป๋า ลัมภาระต่าง ๆ วางไว้ที่พื้นและดูแลกันเอง) ซึ่งขัดกับนโยบายของฉันที่ห้ามพกพาอาวุธมาเก็บข้อมูล และที่กังวลคือไม่อยากจะให้สองผัวเมียนี้มาเปิดตลาดกับลูกค้ารายใหม่ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยนี้ รุ่งเช้าฉันไปที่ภาคสนามขอเจอจากกับน้องไก่และสามีเกี่ยวกับสถานการณ์ของงานและปัญหาต่าง ๆ ฉันให้เหตุผลเกี่ยวกับความจำเป็นที่ต้องย้ายพื้นที่เก็บข้อมูลซึ่งต้องใช้บุคลากรในพื้นที่นั้น ๆ ที่มีความชำนาญและเข้าใจบริบทของพื้นที่และกลุ่มตัวอย่าง และด้วยงบประมาณที่จำกัดจึงขอให้น้องและสามียุติการทำงานโครงการนี้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉันไม่ได้พูดถึงการเล่นไอซ์ในที่ทำงานของน้อง และเราก็จากกันด้วยดี ฉันพาทุกคนไปกินข้าวเพื่อเลี้ยงส่งน้อง เคลียร์งาน เอกสารต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เพราะน้องจะไม่มีโอกาสได้กลับมาทำงานที่นี่อีก

บทเรียนจากการเก็บข้อมูล

บทเรียนการทำงานในกลุ่มผู้ใช้เฮโรอีน สอนฉันมากมาย ฉันแกร่งขึ้นในสนามการเก็บข้อมูล แม้ฉันไม่สามารถสรุปได้ว่าการเป็นนักวิจัยที่ดีนั้นควรเป็นอย่างไร แต่งานจะสำเร็จได้นั้นมีหลายปัจจัยด้วยกัน

- ก่อนทำงานกับกลุ่มผู้ใช้สารเสพติดชนิดใดก็ตาม ฉันต้องเข้าใจบริบทและแบบแผนการใช้เป็นอย่างดี เข้าใจธรรมชาติของผู้ใช้สารเสพติด
- เรื่องเวลาต้องยกให้เขาเลย เพราะน้อยรายที่จะตรงต่อเวลา แต่นักวิจัยต้องตรงต่อเวลาด้วย ไม่ใช่นัดแล้วไปสายเสียเอง เวลาสัมภาษณ์กลุ่มที่ใช้เฮโรอีน เราควรนัดสายหน่อยเพื่อให้เขาได้ไปรับเมทาโดนที่โรงพยาบาลให้เรียบร้อยหรือให้เขาได้ใช้สารเสพติดให้เรียบร้อยก่อน ฉันเคยนัดสัมภาษณ์ 08.30 น. สัมภาษณ์ไปได้ประมาณ 10 นาที คนไข้มีอาการ

ทุนทุนราย บอกว่าไม่ไหวแล้ว ปวดไปทั้งตัวเลย จึงขอลาไปเล่นยาก่อน แล้วจะกลับมา กรณีนี้ฉันบอกว่าจะให้มาวันพรุ่งนี้ก่อนเที่ยง ฉันจะมารอที่เดิม เพราะเมื่อเขาเล่นยาแล้ว ก็จะมีภาวะที่คนใช้ยาเรียกว่า “เปรม” ให้เขาพร้อมแล้วเราค่อยสัมภาษณ์ใหม่ในวันถัดไป

- เรื่องค่าตอบแทนหรือของที่ระลึกให้กลุ่มตัวอย่าง นักวิจัยต้องชัดเจน ตั้งแต่แรกเลยว่า จะให้อะไร เช่น ผ้าขนหนู หรือเงิน ในกรณีที่ให้เงินควรต้องประชุมชี้แจงทีมงานทั้งหมดให้เป็นแนวปฏิบัติแบบเดียวกัน เวลาที่ให้เงินเป็นค่าตอบแทน โครงการส่วนใหญ่จำเป็นต้องเก็บหลักฐาน เช่น ลายเซ็นดี สำเนาบัตรประชาชน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ใช้สารเสพติดผิดกฎหมาย ฉันจึงขอให้เจ้าหน้าที่ไอโซน และอาสาสมัครเป็นคนเซ็นรับแทน เพื่อจะได้ไม่ปรากฏชื่อผู้ใช้สารเสพติดในใบสำคัญรับเงิน
- ในการเก็บข้อมูลกลุ่มผู้ใช้สารเสพติด ห้ามขอชื่อ นามสกุลจริง และเลขบัตรประชาชนเด็ดขาด อาจใช้นามแฝงหรือใช้ตัวอักษรแรกของชื่อ และ/หรือตัวอักษรแรกของนามสกุล ตามด้วยวันเดือนปีเกิด เป็น code แทน
- การเก็บข้อมูลกับผู้ใช้สารเสพติด นักวิจัยต้องมีจิตเมตตาที่ออกมาจากข้างใน อย่าเสแสร้งแกล้งทำ เพียงเพื่อต้องการข้อมูลจากพวกเขาอย่างเดียว อย่าคิดว่าเขาไม่รู้ เขาดูออก เพื่อนผู้ใช้ยาหลายรายบอกฉันว่ามีนักวิจัยและอาจารย์หลายคนเคยมาขอสัมภาษณ์ แต่เขาไม่ยอมตอบและปฏิเสธไป เพียงเพราะเขารู้สึกว่า คนเหล่านั้นไม่จริงใจและจะมาเอาข้อมูลอย่างเดียว “คุณต้องการให้เขาปฏิบัติอย่างไรกับคุณ คุณก็ต้องทำอย่างนั้นกับเขาก่อนด้วยความจริงใจ และให้เกียรติในความเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”
- การเก็บข้อมูลในกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี กลุ่มผู้ใช้ยาหลายรายไม่เคยไปรับการตรวจที่โรงพยาบาล เมื่อมีโครงการวิจัยนี้เขาจึงมีโอกาสมาตรวจอย่างละเอียด แม้เรารู้ผลว่า กลุ่มตัวอย่างติดเชื้อ แต่ไม่ใช่หน้าที่ของนักวิจัยในการไปบอกกลุ่มตัวอย่างว่า คุณติดเชื้อเอชไอวี หน้าที่เราคือนำผลตรวจมาลงในแบบบันทึกข้อมูล และส่งต่อเคลให้กับทีมแพทย์และ

พยาบาลในพื้นที่ดูแลรักษาต่อไป ห้ามบอกกลุ่มตัวอย่างเด็ดขาดเพราะจะมีผลกระทบตามมาอีกมากมายที่นักวิจัยอาจรับมือไม่ไหว

- ดูแลทีมงานภาคสนามทุกคนด้วยความรัก เพราะเขาคือตัวแทนของฉันทาเขาเผชิญหน้าแทนฉันทา เมื่อมีทีมงานช่วยเก็บข้อมูล แม้นักวิจัยจะรู้สึกเหนื่อยน้อยลง แต่อย่าลืมว่า เราต้องดูแลเรื่องคุณภาพของงานรวมทั้งความปลอดภัยของทีมงานทั้งหมดด้วย การจัดสรรเงินค่าตอบแทนกับทีมงานเป็นสิ่งจำเป็น ควรให้ตามความเหมาะสมกับงบประมาณที่มี การดูแลอาหารการกินก็ควรมีน้ำใจ การถามไถ่สารทุกข์สุกดิบหรือปัญหาต่าง ๆ ของทีมงาน หัวหน้าทีมงานภาคสนามและหัวหน้าโครงการต้องทำเป็นประจำ เคยมีคนบอกฉันทาว่า อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ท่านหนึ่งพูดกับเขาเสมอเวลาไปรายงานความก้าวหน้าของงาน อาจารย์บอกว่า “เล่าเฉพาะความก้าวหน้าของงานเท่านั้น ไม่ต้องเล่าปัญหาอุปสรรคเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับงาน เพราะไม่มีเวลาจะฟัง” ฉันทาบอกตัวเองเลยว่าฉันทาจะไม่เป็นคนแบบอาจารย์ท่านนี้เด็ดขาด หัวใจของฉันทาช่างแห้งผากเหลือเกินจนไม่เหลือเพื่อแผ่มายังลูกศิษย์เพื่อขอโลมจิตใจกันบ้างเลย ฉันทารู้หรือไม่วางานภาคสนามเหนื่อยยากแค่ไหน เสี่ยงอันตรายอย่างไร
- เมื่อทีมงานต้องเผชิญกับปัญหา นักวิจัยอย่าหนีเอาตัวรอด เราต้องออกหน้าเร่งหาทางแก้ไขและช่วยเหลือจนสุดความสามารถ อย่าทิ้งทีมงานต้องเผชิญกับปัญหาอย่างเดียวยาว

ประสบการณ์ในการทำงานกับผู้ใช้กัญชา

เมื่อโอกาสดี ๆ เข้ามา ทำให้ฉันทาได้เป็นหนึ่งในทีมวิจัยโครงการกัญชาทางการแพทย์ งานของฉันทาคือการไปสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงคุณภาพในกลุ่มผู้ผลิตน้ำมันกัญชา ผู้ปลูก แอดมินเพจต่าง ๆ ที่เป็นกลุ่มใต้ดินในพื้นที่ภาคใต้ ฉันทาได้มีโอกาสไปสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่ดูแลผู้ป่วย หมอพื้นบ้านที่ปลูกและผลิตน้ำมันกัญชา ผู้ผลิตและผู้ปลูกกัญชาที่มีชื่อเสียงระดับตำนาน เมื่อฉันทาได้ข้อมูลในทางลับเกี่ยวกับแหล่งที่ปลูกและ

ผลิตน้ำมันกัญชาได้ดิน จึงได้ประสานงานอย่างไม่เป็นทางการกับพื้นที่ จุดหมายการเดินทางครั้งนี้คือ เกาะแห่งหนึ่ง การทำงานครั้งนี้คิดว่าควรไปคนเดียวเพื่อให้การทำงานมีความคล่องตัวมากที่สุด ก่อนลงพื้นที่ฉันได้หาข้อมูลต่าง ๆ จนมั่นใจในความปลอดภัยระดับหนึ่ง ฉันเตรียมตัวเดินทางและอยู่ในพื้นที่ 3-4 วัน เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อม รับประทานอาหารและตื่นแต่เช้าไปรอรถที่สถานีขนส่ง เดินทางโดยรถตู้โดยสารประจำทาง

เมื่อไปถึงผู้ผลิตน้ำมันกัญชาก็ไปรอรับฉันที่ท่าเรือ ครั้งแรกที่คนเห็นฉันจะไม่สามารถประเมินได้เลยว่า ฉันคือใคร นักท่องเที่ยวไม่ใช่แน่นอน เพราะภาพลักษณ์ของฉันที่ดูบ้าน ๆ ตั้งแต่หัวจรดเท้า หัวถุงพะรุงพะรังหลายใบ เหมือนมาเยี่ยมญาติบนเกาะหรือมาทำงานทำกินแน่ การเดินทางครั้งนี้เป็นการเดินทางที่โหดมาก ๆ สำหรับฉันอีกครั้งหนึ่ง ใช้เวลาเดินทาง 1 วันเต็ม ๆ เหนื่อยมาก ๆ รอบนี้ยังดี มีอีกรอบที่การเดินทางไปเกาะแห่งนี้ใช้เวลา 14 ชั่วโมง เนื่องจากเรือเต็มต้องรอรอบถัดไป กำหนดการเดิมคือบ่ายโมงแต่ได้ขึ้นเรือเกือบหกโมงเย็นถึงเกาะสามทุ่ม คลื่นแรงมาก โอ้แม่เจ้า ใช้เวลายังกะเดินทางไปอเมริกา ฉันหงุดหงิด เหวียงทีมงานทุกคน ขอนี้ขอให้นักวิจัยพึงระวังไว้ให้มาก จะเหนื่อยแค่ไหน ลำบากเพียงใด เราต้องรักษาอารมณ์ตัวเองให้ดี ภาพลักษณ์ของนักวิจัยต้องน่าเชื่อถือ หนึ่ง สงบและมุ่งมั่นในงานเท่านั้น

การเก็บข้อมูลบนเกาะนี้ ต่างจากการเก็บข้อมูลในทุก ๆ ที่ที่ผ่านมา ฉันกำลังจะอำปากนัดเจ้าหน้าที่ให้มารับ 8 โมงเช้า เพื่อพาไปสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง (นี่เมตตาสุด ๆ ใจอยากนัด 07.00 น.) “พรุ่งนี้ผมมารับ 11 โมงเช้านะครับ” ชัดใจอย่างแรง แถวบ้านไม่เรียกเข้าม้านักเฝ้าต่างหาก แต่ก็ต้องตามนั้นคะ เพราะฉันมาขอความช่วยเหลือ ทำไม่ต้องเริ่มงานสายขนาดนี้ เพราะสายเขียวคือสายปาร์ตี้วันที่ฉันเดินทางไปถึงคืออยาก lay down มาก ๆ แต่เมื่อทีมงานในพื้นที่ชวนไปปาร์ตี้ฉันก็ไม่ขัด เอาเป็นว่าฉันเก็บข้อมูลบนเกาะได้ไปปาร์ตี้ทุกคืน เพราะนี่คือธุรกิจของพวกเขา ผับบาร์ ร้านเหล้า โรงแรม สวนอาหาร สถานประกอบการต่าง ๆ บน

เกาะจะมีกำหนดการว่าที่ไหนเมื่อไรมีปาร์ตี้ นักท่องเที่ยวก็จะไปรวมตัวกัน กิน ดื่ม ฟังเพลง หรือแดนซ์กระจาย การเก็บข้อมูลก็ดูงานนี้ใช้ทีมงานสายเขียวทั้งหมด ไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ อสม. ได้ เพราะเป็นเรื่องผิดกฎหมาย เป็นเรื่องใต้ดิน คนใต้ดินเท่านั้นที่รู้และสามารถรับผิดชอบชีวิตนักวิจัยและพาไปเก็บข้อมูลได้ ฉันทั้งคำถามแบบคนอ่อนต่อโลกและด้อยประสบการณ์ “ใครคือผู้มีอิทธิพลบนเกาะนี้” หัวหน้าทีมสายเขียวตอบอย่างฉลาดว่า “ชาวบ้านคือผู้มีอิทธิพล”

คนที่อยู่ในวงการกัญชามีตั้งแต่ยาจกยันมหาเศรษฐี แล้วฉันต้องวางตัวยังไง บอกตัวเองเสมอว่าเราคือนักวิจัย เราไปหาข้อมูล ตามหาความจริง จงทำตัวเสมือน แก้วน้ำที่ว่างเปล่า เพราะความจริงคือฉันไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับกัญชา รู้แค่ว่าเป็นสารเสพติดประเภท 5 การสัมภาษณ์ผู้ป่วยที่ใช้ผลิตภัณฑ์จากกัญชาดำเนินไปอย่างราบรื่น ทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่วนเจ้าหน้าที่นำทางก็แสนดี พาฉันแวะชื่นชมธรรมชาติเป็นระยะ ๆ ทะเลที่นี่สวยสุดตึง ต้นไม้ ภูเขาสวยงามดังภาพวาด ต้องชื่นชมคนพื้นเมืองที่นี่และเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้ฉันและนักท่องเที่ยวได้ชื่นชม มีการจัดการพื้นที่แบ่งโซนต่าง ๆ อย่างเข้มงวด การวางผังเมืองที่เ็นยอดเยี่ยมมาก ๆ ที่แะคือนักท่องเที่ยวขับมอเตอร์ไซค์ได้วุ่นวายมาก

มีอยู่ 1 ราย ที่ฉันขอยุติการสัมภาษณ์ เนื่องจากเป็นผู้ใช้ยาบ้าและไอซ์ ใช้มานานกว่าสิบปีและอยู่ในช่วงที่ลดการใช้สารดังกล่าวและใช้น้ำมันกัญชาเพื่อทดแทนระหว่างที่สัมภาษณ์ สังเกตว่าพี่แกมีอาการลุกลี้ลुकอน ตาแข็ง ฉันจึงบอกว่า “วันนี้ขอสัมภาษณ์แค่นี้ก่อนนะ เพราะตอนนี้หัวข้วมากเลย และกลัวจะเป็นโรคกระเพาะอาหาร” เราจึงรำลาและจากกันด้วยดี นักวิจัยทั้งหลายต้องสังเกตพฤติกรรมคนที่อยู่ตรงหน้าเราด้วย เวลาสัมภาษณ์หรือคุยกับใครก็ตามเราต้องสบตากับคนที่เราคุยด้วยเสมอ “สบตานั้นะ ไม่ต้องจ้องตาขมึงทิ้ง แต่อย่าเผลอทำตาหวาน เพราะการสบตาจะทำให้เรารู้ว่าเขากำลังคิดอะไรอยู่ คนที่พูดจริง กับพูดไม่จริง จะสื่อออกมาทางสายตา คนพูดไม่จริงเขาจะไม่สบตาเรา คอยหลบสายตา กระพริบตาถี่ ๆ เราก็ถามไปเรื่อย ๆ เดี่ยวค่อยวกกลับมา confirm ข้อมูลอีกครั้ง ถ้าพูดไม่เหมือนเดิมก็ปิดจ๊อบรายนั้นได้เลย” ดังนั้นนักวิจัยต้องมีสติและมีสมาธิตลอดเวลาในการสัมภาษณ์คน

ที่อยู่ตรงหน้าเรา ทำนั้ก็สำคัญถ้านั้พ้ก็ต้งนั้พ้บเพียบให้เรียบร้อย ถ้าเป็นเก้าอื
ห้ามนั้งไขว่ห้างเด็ดขาด และต้งเว้นระยะห่างพอประมาณ ต้งใจฟังผู้ให้ลั้ภาษณั้
ห้ามนั้งหวาดหรือหลั้บตา นั้งลั้ปก ลั้วงแคะแคะเกา ห้ามเด็ดขาด ถ้าไม่ไหวหรือ
เหนื่อยก็พักก่อน พร้อมแล้วค่อยกลับมอลั้ภาษณั้ บางทีไม่รู้จะเอามือวางไว้ที่ไหน
มันกะกะไปหมด ยั้ถ้าต้งลั้ภาษณั้ชายหนุ่มรูปงาม ฉันมักมีอาการประหม่าและ
ทำตัวไม่ถูก อย่าลั้มว่า กลุ่มที่ใช้กั้ญาชาส่วนใหญ่ตจาจะหวานเย้มหยดย้อย ไม่ต้ง
คิดมาก เพราะพวกเขาไม่ได้คิดอะไรกับเราอยู่แล้ว มือที่เกะกะเอามาประสานไว้
ที่ตัก ไม่นั้งเท้าคาง สยายผม สะบัดผม ต้งรวบผมให้เรียบร้อย ไม่ถามไปยั้มไป
ต้งมีกิริยาสำรวม ท่านรู้หรือไม่ว่าผู้ชายสามารถแปลภาษาจากกิริยาทำทาง
ของผู้หญิงได้จากพฤติกรรมเหล่านี้ การนั้งเท้าคางบางครั้งเขาอาจคิดว่าเราให้ทำ
หรือกำลังเบื้อหน้ายต่อกรให้ข้อมูล ดั้งนั้นฟังระวังไว้เสมอกับกิริยาทำทางของผู้ที่
ทำหน้าทีในการลั้ภาษณั้ ส่วนการแต่งกายต้งสุภาพ เรียบร้อย มิคชิด สะดวก
สบายต่อกรลูกนั้ง วาจาก็สำคัญ พุดเท่าที่จำเป็น ลั้ภาษณั้ตามกรอบที่วางไว้
แคะรอยเพื่อต้งเติมข้อมูลให้ครบถ้วน หากผู้ให้ลั้ภาษณั้เริ่มอึดอัดกับบางคำถาม
อย่าพยายามซั้กใช้เหมือนเราเป็นเมียหลวง เพราะฉันเป็นแค่่นักวิจัย ก็ชวนคุย
ประเด็นอื่นก่อน เมื่อไรที่เขาเริ่มไว้ใจเดี่ยวก็บอกมาเอง ยั้มขอบคุณแค่พองาม ถ้า
ผู้ให้ลั้ภาษณั้เล่าเรื่องทีตลกไปกฮา ไม่หัวเราะเสียงดั้งหรืออย่าเปลออ้าปากหัวร่อ
ต่อกระซิกจนเกินงาม

การเก็บข้อมูลกับผู้ผลิตน้ำมันกั้ญาชาและผู้ปลูกกั้ญาชาผ่านพ้นไปด้วยดี ฉัน
มักออกนอกเรื่องเสมอ ก่อนลั้ภาษณั้เรื่องกั้ญาชา วันแรกฉันขอให้ทีมสายเขียว
บนเกาะเล่าประวัติศาสตรั้เรื่องราวบนเกาะต้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากอดีตที่ไม่มี
ใครรู้จัก ไม่มีใครอยากมาเพราะมอลำบาก ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา มีแต่ภูเขา ทะเล
ต้นมะพร้าวและเหมืองแร่ เมื่อเหมืองแร่ปิดตัวลงที่ดินทั้งหลายก็ตกแก่ลูกหลานนำมา
พัฒนาเป็นกิจการต่าง ๆ เพื่อสนองต่อธุรกิจท่องเที่ยวเป็นหลัก วันที่ต้งลั้ภาษณั้
พีใหญ่ (นามแฝง) ผู้พัฒนาสายพันธุ์กั้ญาชาที่มีชื่อเสียงโด่งดั้งและผลิตน้ำมันกั้ญาชา
ก็มาถึง ฉันต้งใจลั้ภาษณั้พีคนเดียว แต่บรืวารพีตามมาเกือบยั้สิบ ทั้งรอบนอกและ

ด้านในกระจายกำลังโอบล้อม แล้วดูสภาพพี่แต่ละคน ตอนนี้นอกจากฉันจะสวมบทบาทเป็นนักวิจัยและนักเรียนแล้ว ยังต้องทำตัวแบบนักการเมืองด้วย นักการเมืองเขากันยังงี้ก็แบบนั้นแหละ ระหว่างที่ฉันกำลังสัมภาษณ์ ทีมงานพีใหญ่ทั้งถ่ายรูปและอัดวิดีโอ ฉันก็ไม่ได้ทำอะไร ใช้เวลาสัมภาษณ์กว่าสองชั่วโมงไม่รวมการสาดิ่ววิธีสกัดน้ำมันกัญชาและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ คนใช้กัญชาอารมณ์ดี ถ้ามอะไรก็ไม่โกรธตอบทุกเรื่องที่ยากรู้ อธิบายทุกอย่างละเอียดยับ พีใหญ่พักสูบกัญชาและจิบน้ำเป็นระยะ ๆ หลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ น้อง ๆ ที่อัดวิดีโอมาขออนุญาตฉันว่าจะขอเผยแพร่คลิปที่ถ่ายวันนี้ได้หรือไม่ ฉันไม่ติดอยู่แล้ว (ตอนแรกแอบมีเคืองเพราะก่อนสัมภาษณ์ไม่ขออนุญาต ถ่ายเสร็จถึงค่อยพูด อย่างที่บอกไว้ว่าต้องทำตัวแบบนักการเมือง) ฉันไม่สงสัยเลยว่าการเก็บข้อมูลแต่ละวันทำไมฉันอารมณ์ดีและหลับสบายทุกคืน

ครั้งที่สองที่ฉันลงไปเก็บข้อมูล น้อง ๆ สายเขียวมีความต้องการอย่างแรงกล้าที่ยอยากให้กัญชาถูกกฎหมายและสามารถใช้เพื่อสันตินาการได้ และระหว่างการสัมภาษณ์พูดคุยฉันรู้สึกวุ่นวาย ๆ พยายามดึงนักวิจัยให้ไปเป็นพวกตัวเอง เนื่องจากฉันรักอิสระไม่อยากเป็นพวกกับใครและชัดเจนมาก ๆ กับงานที่กำลังทำ ฉันจึงตัดสัมพันธ์กับทีมนี้และไม่ข้องเกี่ยวกับอีกเลย ที่สำคัญทีมนี้ทำให้ฉันของขึ้นเนื่องจากถ่ายภาพแล้วโพสต์ใน Facebook และเขียนบรรยายราวกับว่านักวิจัยและทีมตัวเองเป็นทีมงานเดียวกัน เรื่องนี้นักวิจัยต้องระวังให้มาก ต้องชัดเจนตั้งแต่แรกเลยว่าห้ามถ่ายภาพหรืออัดวิดีโอในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อนำไปเผยแพร่เด็ดขาด ผู้ให้สัมภาษณ์บางรายเห็นว่านักวิจัยทำได้ เขาเองก็ทำได้เช่นกัน ความต่างอยู่ที่นักวิจัยต้องนำข้อมูลทั้งหมดไปสกัดและสรุปอีกครั้งก่อนรายงานผลการศึกษาและเราจะไม่ระบุตัวตนโดยรายงานภาพรวมของข้อมูลทั้งหมด หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่อนุญาตให้บันทึกเสียงในระหว่างสัมภาษณ์นักวิจัยต้องจดรายละเอียดประเด็นต่าง ๆ และกลับมาเรียบเรียงและสรุปอีกครั้ง นักวิจัยต้องยืนตรงกลางให้ได้ อย่าให้ใครเอาเราไปเป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์อะไรก็ตาม เราต้องทำงานอยู่บนฐานของงานวิชาการ

บทเรียนจากการเก็บข้อมูล

- นักวิจัย คือ คนที่ยืนตรงกลางระหว่างผู้ใช้สารเสพติดกับผู้ปราบปราม และผู้กำหนดนโยบาย
- นักวิจัย ต้องชัดเจน บทบาท หน้าที่ในการทำงานว่ากำลังทำอะไร ทำได้แค่ไหน ตามสถานการณ์ และไม่ทำให้คนในพื้นที่เดือดร้อน หรือเพิ่มปัญหาให้เขา
- มารยาทที่นักวิจัยควรปฏิบัติในการเขียนรายงานผลการวิจัย
  - การนำภาพถ่ายของกลุ่มตัวอย่างนำเสนอต้องปกปิดหน้าตา และควรขออนุญาตก่อน
  - เนื่องจากข้อมูลงานวิจัยด้านสารเสพติดในภาคสนาม เป็นเรื่องผิดกฎหมายอยู่แล้ว ควรมีเทคนิคในการนำเสนอ เช่น ฉันมีโอกาสนัมภาษณ์ผู้ผลิตน้ำมันกัญชารายหนึ่งเป็นชาวต่างชาติ มีเบื้องหลังชีวิตที่โหดโผนมากจนไม่มีอะไรที่น่ากลัวสำหรับเขาแล้วบนโลกนี้ ชีวิตที่เข้าออกคุกเหมือนเป็นบ้านอีกหลังตั้งแต่อายุ 13 ปี เคยอยู่ในแก๊งค์ยา และเป็นเครือข่ายของค์กรค้ายาข้ามชาติ สำหรับเขาแล้วการนำเข้ายางกัญชาเกรดพรีเมียมจากต่างประเทศเพื่อนำมาผลิตน้ำมันกัญชาถือว่าไม่ใช่เรื่องยากเลย เพราะการปลูกกัญชาในปริมาณที่มากพอสำหรับการนำมาผลิตน้ำมันกัญชาเพื่อแจกจ่ายให้ผู้ป่วยไม่เพียงพอและยังผิดกฎหมาย ถ้าจะทำให้ถูกกฎหมายต้องมีเงื่อนไขมากมาย เขาเห็นว่าไม่ควรไปเสียเวลากับเรื่องพวกนี้ ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้ผลิตน้ำมันกัญชารายนี้ไม่ปรากฏในรายงานการวิจัย การนำเสนอในประเด็นนี้ ฉันบอกว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาอุปสรรคในการใช้กัญชารักษาคนไข้ เมื่อผู้ผลิตไม่มีกัญชา คนป่วยก็ไม่มีน้ำมันกัญชาใช้ ทางออกคือ ลักลอบนำเข้ายางกัญชา หรือกัญชาผิดกฎหมายโดยเครือข่ายผู้ใช้สารเสพติดในพื้นที่ เพื่อให้ฝ่ายนโยบายนำข้อมูลดังกล่าว

ไปพิจารณาเพื่อปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ รวมทั้งแก้ไขนโยบายกัญชา
ทางการแพทย์ให้มีความชัดเจนมากขึ้น ฉันทองกรองข้อมูลหลาย
ครั้งก่อนนำเสนอ เพราะต้องรักษาความลับและป้องกันความปลอดภัย
ของผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งตัวนักวิจัยเอง (ภาพที่ 14 และ 15)

ภาพที่ 14

หากเจอกรณีแบบนี้ เราควร
ทำอะไร นักวิจัยต้องการ
สัมภาษณ์คนเดียว แต่มี
เพื่อน ๆ มานั่งให้กำลังใจ

ภาพที่ 15 ธรรมชาติที่สวยงามในพื้นที่ศึกษา ถือเป็นกำไรชีวิตของการทำงานภาคสนาม

บทเรียน**คนทำงานวิจัย** ในประชากรกลุ่มเฉพาะ

ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด (ศศก.)
สาขาวิชาระบาดวิทยา
คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์